

PROGRAMACIÓN DIDÁCTICA XEOGRAFÍA E HISTORIA

**DEPARTAMENTO DE XEOGRAFÍA E HISTORIA
IES PUNTA CANDIEIRA – CURSO 2022/23
PARTE I**

ÍNDICE

I. Introducción	3
1.1. Departamento Didáctico	3
2. ESO: xeneralidades	4
2.1. Obxectivos xerais de etapa	4
2.2. Competencias, indicadores e descritores na área de Xeografía e Historia	7
2.3. Contribución da área ao desenvolvemento das competencias clave	7
2.4. Metodoloxía didáctica	8
2.5. Medidas de atención á diversidade e inclusión	10
2.6. Contidos mínimos	11
2.7. Materiais e recursos didácticos	11
3. Cursos ESO	
3.1. 2º ESO. <i>Xeografía e Historia</i>	11
3.2. 4º ESO. <i>Xeografía e Historia</i>	25
3.3. <i>Educación Secundaria de Adultos. Ámbito Social 3-4</i>	66
4. BACHARELATO: xeneralidades	79
4.1. 2º Bacharelato. <i>Historia de España</i>	83
4.2. 2º Bacharelato. <i>Historia da Arte</i>	105
4.3. 2º Bacharelato. <i>Xeografía</i>	149
5. Varios	213
5.1. Medidas de inclusión e atención á diversidade	213
5.2. Deseño da avaliación inicial e medidas individuais e colectivas	215
5.3. Adaptacións curriculares	215
5.4. Temas transversais	215
5.5. Atención a pendentes	216
5.6. Interdisciplinariade	216
5.7. Plan Lector	216
5.8. Plan de Integración TIC	217
5.9. Actividades Extraescolares	218
5.10. Información ao alumnado e á familia	218
5.11. Plan de convivencia	218
5.12. Procedemento para a acreditación de coñecementos no Bacharelato	219
6. Criterios de autoavaliación da Programación Didáctica	219

1. Introducción

1.1. DEPARTAMENTO DIDÁCTICO

O Departamento Didáctico de Xeografía e Historia componse de catro docentes:

Ana María Barcón (PES e Xefa de Departamento). Cristina María López Gómez (PES). Antón Ulla Cobián (PES) e Miguel Suárez Omil (PES)

O Departamento de Xeografía e Historia no presente curso académico ten asignadas un total de 65 horas de docencia e 2 horas de Xefatura de Departamento. Asígnense as materias de Valores éticos de 2º e 4º da ESO e Filosofía de 1º de Bacharelato.

A distribución horaria e de grupos é a seguinte:

DOCENTE	MATERIA	CURSO e GRUPO	Nº HORAS	TOTAL
Ana María Barcón Pajón	Historia da Arte	2º BACH. B+C	4	16
	Historia do mundo contemporáneo	1º BACH. B+C	4	
	Filosofía	1º BACH. B+C	6	
	Xefatura Departamento		2	
Cristina López	Historia de España	2º BACH. A+B+C	9	17
	Xeografía e Historia	2º ESO A+B	6	
	Valores Éticos	2º ESO	1	
	Coordinación Igualdade		1	
Antón Ulla Cobián	ESA	Mód 3/4	4	17
	Xeografía	2º BACH. A+B+C	4	
	Xeografía e Historia	4º ESO A+B+C	9	
Miguel Suárez Omil	Xeografía e Historia	1º ESO A+B+C	9	16
	Xeografía e Historia	3º ESO A+B	6	
	Valores Éticos	4º ESO	1	
Total de horas de docencia do Departamento didáctico:				65

2. Xeneralidades ESO

2.1. OBXECTIVOS XERAIS DE ETAPA

Son os referentes relativos aos logros que o alumnado debe acadar ao remate do proceso educativo como resultado das experiencias de ensino-aprendizaxe planificadas para tal fin.

a) Asumir responsablemente os seus deberes; coñecer e exercer os seus dereitos no respecto aos demais; practicar a tolerancia, a cooperación e a solidariedade entre as persoas e grupos; exercitarse no diálogo afianzando os dereitos humanos e a igualdade de trato e de oportunidades entre mulleres e homes, como valores comúns dunha sociedade plural, e prepararse para o exercicio da cidadanía democrática.

b) Desenvolver e consolidar hábitos de disciplina, estudo e traballo individual e en equipo como condición necesaria para unha realización eficaz das tarefas da aprendizaxe e como medio de desenvolvemento persoal.

c) Valorar e respectar a diferenza de sexos e a igualdade de dereitos e oportunidades entre eles. Rexeitar a discriminación das persoas por razón de sexo ou por calquera outra condición ou circunstancia persoal ou social. Rexeitar os estereotipos que supoñan discriminación entre homes e mulleres, así como calquera manifestación de violencia contra a muller.

d) Fortalecer as súas capacidades afectivas en todos os ámbitos da personalidade e nas súas relacións cos demais e resolver pacificamente os conflitos, así como rexeitar a violencia, os prexuízos de calquera tipo e os comportamentos sexistas.

e) Desenvolver destrezas básicas na utilización das fontes de información para, con sentido crítico, incorporar novos coñecementos. Adquirir unha preparación básica no campo das tecnoloxías, especialmente as da información e a comunicación.

f) Concibir o coñecemento científico como un saber integrado, que se estrutura en distintas disciplinas, así como coñecer e aplicar os métodos para identificar os problemas nos diversos campos do coñecemento e da experiencia.

g) Desenvolver o espírito emprendedor e a confianza nun mesmo, a participación, o sentido crítico, a iniciativa persoal e a capacidade para aprender a aprender, planificar, tomar decisións e asumir responsabilidades.

h) Comprender e expresar con corrección, oralmente e por escrito, na lingua galega e na lingua castelá, textos e mensaxes complexas, e iniciarse no coñecemento, a lectura e o estudo da literatura.

i) Comprender e expresarse nunha ou máis linguas estranxeiras de xeito apropiado.

j) Coñecer, valorar e respectar os aspectos básicos da cultura e a historia propias e dos demais, así como o patrimonio artístico e cultural. Coñecer mulleres e homes que realizaran achegas relevantes á cultura e á sociedade galega, ou a outras culturas do mundo.

k) Coñecer e aceptar o funcionamento do propio corpo e o dos outros, respectar as diferenzas, afianzar os hábitos de coidado e saúde corporais e incorporar a educación física e a práctica do deporte para favorecer o desenvolvemento persoal e social. Coñecer e valorar a dimensión humana da sexualidade en toda a súa diversidade. Valorar criticamente os hábitos sociais relacionados coa saúde, o consumo, o coidado dos seres vivos e o medio, e contribuír así á súa conservación e mellora.

l) Apreciar a creación artística e comprender a linguaxe das distintas manifestacións artísticas, utilizando diversos medios de expresión e representación.

m) Coñecer e valorar os aspectos básicos do patrimonio lingüístico, cultural, histórico e artístico de Galicia, participar na súa conservación e na súa mellora, e respectar a diversidade lingüística e cultural como dereito dos pobos e das persoas, desenvolvendo actitudes de interese e respecto cara ao exercicio deste dereito.

n) Coñecer e valorar a importancia do uso da lingua galega como elemento fundamental para o mantemento da identidade de Galicia, e como medio de relación interpersoal e expresión de riqueza cultural nun contexto plurilingüe, que permita a comunicación con outras linguas, en especial coas da comunidade lusófona.

2.2. COMPETENCIAS / INDICADORES / DESCRITORES NA ÁREA DE XEOGRAFÍA E HISTORIA

Competencias clave	Indicadores	Descritores
<i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT)</i>	Coidado do medio ambiente e dos seres vivos	Interactuar co contorno natural de xeito respectuoso. Comprometerse co uso responsable dos recursos naturais para promover un desenvolvemento sostible. Respectar e preservar a vida dos seres vivos do seu contorno. Tomar conciencia dos cambios producidos polo ser humano no medio natural e as repercusións para a vida futura.
	Vida saudable	Desenvolver e promover hábitos de vida saudable en canto á alimentación e ao exercicio físico. Xerar criterios persoais sobre a visión social da estética do corpo humano fronte ao seu coidado saudable.
	A ciencia no día a día	Recoñecer a importancia da ciencia na nosa vida cotiá. Aplicar métodos científicos rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante en distintos ámbitos (biolóxico, xeolóxico, físico, químico, tecnolóxico, xeográfico...). Manexar os coñecementos sobre ciencia e tecnoloxía para solucionar problemas, comprender o que acontece ao noso arredor e responder preguntas.
	Manexo de elementos matemáticos	Coñecer e utilizar os elementos matemáticos básicos: operacións, magnitudes, porcentaxes, proporcións, formas xeométricas, criterios de medición e codificación numérica, etcétera. Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. Expresarse con propiedade na linguaxe matemática.
	Razoamento lóxico e resolución de problemas	Organizar a información utilizando procedementos matemáticos. Resolver problemas seleccionando os datos e as estratexias apropiadas. Aplicar estratexias de resolución de problemas a situacións da vida cotiá.
<i>Comunicación lingüística (CCL)</i>	Comprensión: oral e escrita	Comprender o sentido dos textos escritos e orais. Manter unha actitude favorable cara á lectura.
	Expresión: oral e escrita	Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. Compoñer creativamente distintos tipos de textos con sentido literario.
	Normas de comunicación	Respectar as normas de comunicación en calquera contexto: quenda de palabra, escoita atenta ao interlocutor... Manexar elementos de comunicación non verbal, ou en diferentes rexistros, nas diversas situacións comunicativas.
	Comunicación noutras linguas	Entender o contexto sociocultural da lingua, así como a súa historia, para un mellor uso desta. Manter conversacións noutras linguas sobre temas cotiáns en distintos contextos. Utilizar os coñecementos sobre a lingua para buscar información e ler textos en calquera situación. Producir textos escritos de diversa complexidade para o seu uso en situacións cotiás ou en materias diversas.
<i>Competencia dixital (CD)</i>	Tecnoloxías da información	Empregar distintas fontes para a busca de información. Seleccionar o uso das distintas fontes segundo a súa fiabilidade. Elaborar e publicitar información propia derivada de información obtida a través de medios tecnolóxicos.

	Comunicación audiovisual	Utilizar as distintas canles de comunicación audiovisual para transmitir informacións diversas. Comprender as mensaxes que veñen dos medios de comunicación.
	Utilización de ferramentas dixitais	Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. Actualizar o uso das novas tecnoloxías para mellorar o traballo e facilitar a vida diaria. Aplicar criterios éticos no uso das tecnoloxías.
<i>Conciencia e expresións culturais (CCEC)</i>	Respecto polas manifestacións culturais propias e alleas	Mostrar respecto cara ao patrimonio cultural mundial nas súas distintas vertentes (artístico-literaria, etnográfica, científico-técnica...), e cara ás persoas que contribuíron ao seu desenvolvemento. Valorar a interculturalidade como unha fonte de riqueza persoal e cultural. Apreciar os valores culturais do patrimonio natural e da evolución do pensamento científico.
	Expresión cultural e artística	Expresar sentimentos e emocións mediante códigos artísticos. Apreciar a beleza das expresións artísticas e as manifestacións de creatividade e gusto pola estética no cotián. Elaborar traballos e presentacións con sentido estético.
<i>Competencias sociais e cívicas (CSC)</i>	Educación cívica e constitucional	Coñecer as actividades humanas, adquirir unha idea da realidade histórica a partir de distintas fontes, e identificar as implicacións que ten vivir nun Estado social e democrático de dereito referendado por unha constitución. Aplicar dereitos e deberes da convivencia cidadá no contexto da escola.
	Relación cos demais	Desenvolver capacidade de diálogo cos demais en situacións de convivencia e traballo e para a resolución de conflitos. Mostrar dispoñibilidade para a participación activa en ámbitos de participación establecidos. Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas.
	Compromiso social	Aprender a comportarse desde o coñecemento dos distintos valores. Concibir unha escala de valores propia e actuar conforme a ela. Evidenciar preocupación polas persoas máis desfavorecidas e respecto aos distintos ritmos e potencialidades. Involucrarse ou promover accións cun fin social.
<i>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE)</i>	Autonomía persoal	Optimizar recursos persoais apoiándose nas fortalezas propias. Asumir as responsabilidades encomendadas e dar conta delas. Ser constante no traballo, superando as dificultades. Dirimir a necesidade de axuda en función da dificultade da tarefa.
	Liderado	Xestionar o traballo do grupo coordinando tarefas e tempos. Contaxiar entusiasmo pola tarefa e ter confianza nas posibilidades de alcanzar obxectivos. Priorizar a consecución de obxectivos grupais sobre os intereses persoais.
	Creatividade	Xerar novas e diverxentes posibilidades desde coñecementos previos dun tema. Configurar unha visión de futuro realista e ambiciosa. Encontrar posibilidades no ámbito que outros non aprecian.
	Emprendemento	Optimizar o uso de recursos materiais e persoais para a consecución de obxectivos. Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. Asumir riscos no desenvolvemento das tarefas ou dos proxectos. Actuar con responsabilidade social e sentido ético no traballo.

Aprender a aprender (CAA)	Perfil de aprendiz	Identificar potencialidades persoais como aprendiz: estilos de aprendizaxe, intelixencias múltiples, funcións executivas... Xestionar os recursos e as motivacións persoais en favor da aprendizaxe. Xerar estratexias para aprender en distintos contextos de aprendizaxe.
	Ferramentas para estimular o pensamento	Aplicar estratexias para a mellora do pensamento creativo, crítico, emocional, interdependente...Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos.
	Planificación e avaliación da aprendizaxe	Planificar os recursos necesarios e os pasos que se han de realizar no proceso de aprendizaxe. Seguir os pasos establecidos e tomar decisións sobre os pasos seguintes en función dos resultados intermedios. Avaliar a consecución de obxectivos de aprendizaxe. Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe.

2.3. CONTRIBUCIÓN DA ÁREA AO DESENVOLVEMENTO DAS COMPETENCIAS CLAVE

Na área de Xeografía e Historia incidiremos no adestramento de todas as competencias de xeito sistemático facendo fincapé nos descritores máis afíns a ela.

COMPETENCIA MATEMÁTICA E COMPETENCIAS BÁSICAS EN CIENCIA E TECNOLOXÍA

Tomar conciencia dos cambios producidos polo ser humano no ámbito natural e as repercusións para a vida futura. Aplicar métodos científicos rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante. Manexar a linguaxe matemática con precisión en calquera contexto. Aplicar as estratexias de resolución de problemas a calquera situación problemática.

COMUNICACIÓN LINGÜÍSTICA

Comprender o sentido dos textos escritos. Expresar oralmente de xeito ordenado e claro calquera tipo de información. Entender o contexto sociocultural da lingua, así como a súa historia para un mellor uso desta. Utilizar os coñecementos sobre a lingua para buscar información e ler textos en calquera situación. Producir textos escritos de diversas complexidades para o seu uso en situacións cotiás ou de materias diversas.

COMPETENCIA DIXITAL

Seleccionar o uso das distintas fontes segundo a súa fiabilidade. Elaborar información propia derivada de información obtida a través de medios tecnolóxicos. Utilizar as distintas canles de comunicación audiovisual para transmitir informacións diversas. Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. Aplicar criterios éticos no uso da tecnoloxía.

CONCIENCIA E EXPRESIÓNS CULTURAIS

Mostrar respecto cara ás obras máis importantes do patrimonio cultural a nivel mundial. Expresar sentimentos e emocións desde códigos artísticos. Valorar a interculturalidade como unha fonte de riqueza persoal e cultural. Apreciar a beleza das expresións artísticas e no cotián.

COMPETENCIAS SOCIAIS E CÍVICAS

Coñecer e aplicar dereitos e deberes da convivencia cidadá no contexto da escola. Identificar as implicacións que ten vivir nun Estado social e democrático de dereito referendado por unha norma chamada Constitución Española. Desenvolver capacidade de diálogo cos demais en situacións de convivencia e traballo e para a resolución de conflitos. Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. Involucrarse ou promover accións cun fin social.

SENTIDO DE INICIATIVA E ESPÍRITO EMPRENDEDOR

Asumir as responsabilidades encomendadas e dar conta delas. Ser constante no traballo superando as dificultades. Xestionar o traballo do grupo coordinando tarefas e tempos. Xerar novas e diverxentes posibilidades desde coñecementos previos do tema. Mostrar iniciativa persoal para comezar ou promover accións novas. Asumir riscos no desenvolvemento das tarefas ou proxectos.

APRENDER A APRENDER

Xestionar os recursos e motivacións persoais a favor da aprendizaxe. Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. Seguir os pasos establecidos e tomar decisións sobre os pasos seguintes en función dos resultados intermedios. Avaliar a consecución de obxectivos de aprendizaxe.

2.4. METODOLOXÍA DIDÁCTICA

Plataforma EDIXGAL, para os cursos de 1º/2º/3º/4º da ESO.

Podemos resumir para toda a ESO, unhas liñas fundamentais metodolóxicas que buscan a *consecución dunha aprendizaxe significativa*. O proceso do ensino-aprendizaxe debe cumprir os seguintes requisitos:

- Partir do nivel de desenvolvemento do alumnado e das súas aprendizaxes previas.
- Asegurar a construción de aprendizaxes significativos a través da mobilización dos seus coñecementos iniciais e da memorización comprensiva.
- Posibilitar que os alumnos e alumnas realicen aprendizaxes significativos por si mesmos.
- Favorecer situacións nas que o alumnado debe actualizar os seus coñecementos.
- Proporcionar situacións de aprendizaxe que resulten motivadoras.

É por isto, e tomando como plano a propia coherencia, que os principios que rexen a nosa práctica educativa estarán orientados aos seguintes parámetros: metodoloxía activa, motivación, atención á diversidade do alumnado e avaliación do proceso educativo. No que se refire aos principios didácticos na disciplina das Ciencias Sociais, dicir que o enfoque básico é describir as principais características e procesos do noso mundo a distintas escalas, xa sexa mundial, continental, nacional ou rexional.

O docente ten que preocuparse polas estratexias de aprendizaxe, posto que non abonda con ensinar coñecementos, senón que hai que aprender a aprender. Para elo, empregaranse estratexias, ben a través de actividades concretas, ben de xeito máis xenérico, pero continuamente, tendentes a desenvolver habilidades intelectuais e hábitos de estudo.

As Ciencias Sociais, como disciplina aberta, configúrase a partir de descubrimentos sucesivos. Neste sentido, as actividades a desenvolver nas diferentes sesións pódense diferenciar segundo os propósitos perseguidos: introdución, motivación, desenvolvemento, ampliación, reforzo, síntese, avaliación, etcétera. Por conseguinte:

- Realizárase unha proba inicial de coñecementos, partindo do nivel de desenvolvemento do alumnado e das súas aprendizaxes previas.
- Faranse exposicións na aula dos contidos esixibles en cada unidade. Será conveniente seguir sempre e de xeito sistemático un mesmo esquema que asegure a construción de aprendizaxes significativas a través da motivación e mobilización dos seus coñecementos previos e da memorización comprensiva.
- Posibilitárase a aprendizaxe significativa do alumnado por si mesmo grazas á realización de traballos de recompilación de información, consulta bibliográfica e manexo de terminoloxía específica da unidade correspondente a partir de distintas fontes, tales como: noticias de actualidade, libros, cine, monografías, novelas históricas, etcétera.
- Organizaranse tarefas, onde cada unha delas, estará composta dun texto expositivo e de documentos gráficos e textuais, co fin de que o alumnado poda exercitarse no traballo dos principais procedementos das Ciencias Sociais. As tarefas poden formularse a partir de dúas maneiras distintas de acceder á información: Un texto expositivo, breve, sinxelo e moi estruturado. Unha investigación, baseada na análise e interpretación de documentos de diversa natureza.
- Favoreceranse debates que propicien situacións nas que o alumnado actualicen e defendan os seus coñecementos.

- Elaboraranse glosarios coa terminoloxía propia da materia de cada unidade (consulta de textos, enciclopedias, dicionarios, Internet...).
- Reforzarase o coñecemento da materia grazas ao emprego de material gráfico: mapas xeográficos, diagramas, estatísticas, gráficos de barras e outros, filminas...
- Prepáranse anexos de apoio para o estudo en cada unidade orientados ao repaso dos contidos grazas a sínteses, resumos...

Estableceremos as liñas metodolóxicas xerais correspondentes a esta etapa educativa:

- Fomentar a participación e a reflexión tanto individual como grupal.
- Operar no só sobre o concreto senón tamén sobre conceptos e ideas.
- Fomentar a formulación de hipóteses.
- Buscar, seleccionar e tratar a información.
- Fomentar a confrontación clara mantendo sempre a educación e o respecto.
- Insistir na ordenación das ideas, a súa comparación e xerarquización.
- Elaborar percorridos ordenados e lóxicos desde a formulación de hipóteses á comprobación dos resultados.
- Expresar correcta, clara e ordenadamente os resultados.
- Estudar outros contextos diferentes aos empregados para o traballo.
- Relacionar os saberes aprendidos nas distintas materias.

O proceso de avaliación será integrador, constando de 3 avaliacións. En cada unha delas faranse probas escritas de coñecementos, unha por cada tema para que resulte máis doado a asimilación dos contidos para os rapaces destas idades. Puntualmente e, se así o requiren as circunstancias, pódese agrupar nunha mesma proba de coñecementos dous temas intimamente relacionados entre si. Cada conxunto de probas do trimestre terá a súa correspondente recuperación ao remate de cada avaliación.

Farase unha proba final na que serán examinados dos contidos de toda a materia os alumnos/as que teñan suspensas una, dúas ou tres avaliacións. Aqueles que non recuperaron unha avaliación examinaranse dos contidos da citada proba suspensa no exame final. Os alumnos/as que teñan que presentarse a este exame final deberán amosar que acadaron os contidos mínimos esixidos para o curso. De non acadar a cualificación positiva terán que presentarse ao exame da convocatoria extraordinaria.

Terán dereito a un exame final aqueles alumnos/as que no curso non acadasen unha cualificación xeral positiva. Aqueles que durante o curso académico superasen as diversas probas de coñecementos, non precisarían presentarse a este exame final. Probablemente realizaranse exercicios de recompilación ao final de curso que serán valorados para o redondeo da nota final.

Traballar de xeito competencial na aula supón un cambio metodolóxico importante; o docente pasa a ser un xestor de coñecemento do alumnado e o alumno ou alumna adquire un maior grao de protagonismo. Necesitamos adestrar de xeito sistemático os procedementos que conforman a estrutura da materia. Se ben a finalidade da área é adquirir coñecementos esenciais que se inclúen no currículo básico, o alumnado deberá desenvolver actitudes conducentes á reflexión e análise sobre os grandes avances históricos que nos permiten aprender do pasado e crecer na actualidade.

Na área de Xeografía e Historia é indispensable a vinculación a contextos reais, así como xerar posibilidades de aplicación dos contidos adquiridos. Para iso, as tarefas competenciais facilitan este aspecto, que se podería complementar con proxectos de aplicación dos contidos.

Dentro da propia METODOLOXÍA DA AVALIACIÓN, hai tres fundamentos básicos que temos que formularnos no proceso avaliador e, que son: que avaliar?, como avaliar? e cando avaliar?

1) QUE IMOS A AVALIAR?

Os elementos que debemos avaliar son os seguintes: A aptitude (a facilidade que mostra diante da Ciencias Sociais). A comprensión e a aplicación do aprendido en situacións de práctica. A interese, o comportamento social, a educación, etcétera.

2) COMO IMOS A AVALIAR?

No referente a este apartado, faise referencia ás probas, ferramentas ou procesos da avaliación. Hai unha grande cantidade de procedementos que van desde a observación directa ata a proba escrita, aínda que algunhas das estratexias educativas máis empregadas para facer o proceso avaliativo, son as seguintes: Diarios escolares, onde se apuntan as actividades e os contidos traballados. Cadernos de clase, posto que proporcionan moita información sobre o seguimento do alumnado, o seu vocabulario, a súa expresión escrita, etcétera. Observación diaria, directa e sistemática. Realización e exposición de traballos de investigación, ben sexan individuais ou grupais: monografías, resumos, traballos de aplicación, textos escritos, ... Realización de cuestionarios. Probas específicas orais ou escritas: obxectivas, abertas, exposición dun tema, resolución de exercicios...

3) CANDO IMOS A AVALIAR?

É clave dar importancia a tres momentos para centrar as actividades avaliadoras. Estas son:

Avaliación diagnóstica ou inicial ao comezo do curso académico. É a fase que nos permite coñecer e recoller a máxima información sobre os alumnos/as (os seus coñecementos previos, intereses, antecedentes académicos...). Proporciona, polo tanto, os datos sobre o punto de partida de cada alumno/a.

Este momento hai que aproveitalo para comentar aos alumnos/as os obxectivos, o material preciso para a materia, os criterios da avaliación... posto que no comezo do curso, o alumnado está desexando recibir unha visión global das novas circunstancias de traballo.

Avaliación formativa ou procesual. É o proceso que acompaña ao aprendizaxe, á maduración e ao desenvolvemento das capacidades dos alumnos/as. Concede importancia á evolución ao longo do proceso. Os procedementos para facer esta avaliación formativa son a observación directa das actividades feitas na aula e o seguimento do diario de clase.

Avaliación sumativa ou de valoración. Baséase no aprendido desde o comezo (contando cos datos extraídos da avaliación inicial) e, debido á grande carga de contidos conceptuais dos cursos, ven centrada máis nos procedementos tipo exame. Establece os resultados ao termo do proceso total da aprendizaxe e a consecución dos obxectivos.

2.5. MEDIDAS DE ATENCIÓN Á DIVERSIDADE E INCLUSIÓN

Para aqueles alumnos/as que presenten necesidades específicas cara á materia para o alumnado con maiores dificultades. Enténdese por atención á diversidade a adaptación á práctica educativa para dar resposta ás diferentes capacidades, ritmos e estilos de aprendizaxe, motivacións e intereses, situacións sociais, culturais, lingüísticas e de saúde do alumnado.

Descrición do grupo despois da avaliación inicial: Á hora de formular as medidas de atención á diversidade e inclusión habemos de solicitar, en primeiro lugar, diversa información sobre cada grupo de alumnos e alumnas; como mínimo debe coñecerse a relativa a:

O número de alumnos e alumnas. O funcionamento do grupo (clima da aula, nivel de disciplina, atención...). As fortalezas que se identifican no grupo en canto ao desenvolvemento de contidos curriculares. As necesidades que se puidesen identificar; convén pensar nesta fase en como se poden abordar (*planificación de estratexias metodolóxicas, xestión da aula, estratexias de seguimento da eficacia de medidas, etcétera*). As fortalezas que se identifican no grupo en canto aos aspectos competenciais. Os desempeños competenciais prioritarios que hai que practicar no grupo nesta materia. Os aspectos que se deben ter en conta ao agrupar os alumnos e as alumnas para os traballos cooperativos. Os tipos de recursos que se necesitan adaptar a nivel xeral para obter un logro óptimo do grupo.

Necesidades individuais: A avaliación inicial facilítanos non só coñecemento acerca do grupo como conxunto, senón que tamén nos proporciona información acerca de diversos aspectos individuais dos nosos estudantes. A partir dela poderemos:

Identificar os alumnos ou as alumnas que necesitan un maior seguimento ou personalización de estratexias no seu proceso de aprendizaxe. Débese ter en conta aquel alumnado con necesidades educativas, con altas capacidades e con necesidades non diagnosticadas, pero que requiran atención específica por estar en risco, pola súa historia familiar, etcétera.

Saber as medidas organizativas a adoptar. (Planificación de reforzos, situación de espazos, xestión de tempos grupais para favorecer a intervención individual). Establecer conclusións sobre as medidas curriculares a adoptar, así como sobre os recursos que se van empregar. Analizar o modelo de seguimento que se vai utilizar con cada un deles. Acoutar o intervalo de tempo e o modo en que se van avaliar os progresos do alumnado. Fixar o modo en que se vai compartir a información sobre cada alumno ou alumna co resto de docentes que interveñen no seu itinerario de aprendizaxe; especialmente, co titor ou titora. Para aquel alumnado con NEAE aplicarase o protocolo de dislexia, TEA e TDAH, respectivamente, segundo o acordado polo departamento de Orientación do centro.

2.6. CONTIDOS MÍNIMOS

Nos catro cursos da Educación Secundaria Obrigatoria e, en cada unidade didáctica, especificanse os contidos mínimos que deben superar as/os alumnas/os. Estes contidos mínimos reflíctense no apartado % da consecución, indo do 80% ata o 100% dependendo da súa transcendencia. Aqueles contidos que non acadan o 80% non son considerados como mínimos esixibles e, polo tanto e aínda que se toquen na aula, este Departamento considera que non teñen a importancia suficiente para consideralos como mínimos.

2.7. MATERIAIS E RECURSOS DIDÁCTICOS

Todo aquel material preciso para o desenvolvemento das unidades didácticas, tanto a nivel de coñecemento, fomento da lectura, manexo das TIC... Dentro dos recursos materiais imprescindibles para poder impartir a materia, é preciso distinguir entre o material propio do alumnado e o material da aula onde se procederá a impartir os contidos.

Alumnado: Caderno de clase. Mapas mudos políticos e físicos. Plataforma online EDIXGAL (1º/2º/3º/4º ESO)

Aula: Planisferio físico e político. Mapas específicos xeográficos, históricos e políticos, das distintas zonas do planeta. Dicionarios de lingua castelán e de lingua galega. Outros materiais comúns do centro como: Atlas xeográficos e históricos depositados na Biblioteca do centro. Atlas xeográficos e históricos depositados no Departamento de Xeografía e Historia. Bibliografía específica da Biblioteca do centro ou do Departamento de Xeografía e Historia. Mapas topográficos. Mapas xeolóxicos. Mapas climáticos. Ordenador con conexión a Internet. Reprografía.

Páxina web do IES: Aula virtual.

PLATAFORMA DIXITAL EDIXGAL (1º/2º/3º/4º ESO).

PLATAFORMA DIXITAL: AULA VIRTUAL IES Punta Candieira

Xeografía e Historia - 2º ESO

1. OBXECTIVOS DA XEOGRAFÍA E HISTORIA EN 2º ESO

Os obxectivos e os contidos son elementos prescriptivos do currículo, establecido polo Decreto 86/2015, do 25 de xuño, polo que se establecen as ensinanzas para a ESO e o Bacharelato na Comunidade Autónoma de Galicia. Na LOMCE contéplanse unicamente os obxectivos de etapa, se ben nesta programación didáctica incluiremos unha serie de obxectivos didácticos en cada Unidade, xa que van a facilitar a nosa tarefa de ensino-aprendizaxe, así coma a avaliación posterior desta Programación.

a) Asumir responsablemente os seus deberes, coñecer e exercer os seus dereitos no respecto ás demais persoas, practicar a tolerancia, a cooperación e a solidariedade entre as persoas e os grupos, exercitarse no diálogo, afianzando os dereitos humanos e a igualdade de trato e de oportunidades entre mulleres e

homes, como valores comúns dunha sociedade plural, e prepararse para o exercicio da cidadanía democrática.

- b) Desenvolver e consolidar hábitos de disciplina, estudo e traballo individual e en equipo, como condición necesaria para unha realización eficaz das tarefas da aprendizaxe e como medio de desenvolvemento persoal.
- c) Valorar e respectar a diferenza de sexos e a igualdade de dereitos e oportunidades entre eles. Rexeitar a discriminación das persoas por razón de sexo ou por calquera outra condición ou circunstancia persoal ou social. Rexeitar os estereotipos que supoñan discriminación entre homes e mulleres, así como calquera manifestación de violencia contra a muller.
- d) Fortalecer as súas capacidades afectivas en todos os ámbitos da personalidade e nas súas relacións coas demais persoas, así como rexeitar a violencia, os prexuízos de calquera tipo e os comportamentos sexistas, e resolver pacificamente os conflitos.
- e) Desenvolver destrezas básicas na utilización das fontes de información, para adquirir novos coñecementos con sentido crítico. Adquirir unha preparación básica no campo das tecnoloxías, especialmente as da información e a comunicación.
- f) Concibir o coñecemento científico como un saber integrado, que se estrutura en materias, así como coñecer e aplicar os métodos para identificar os problemas en diversos campos do coñecemento e da experiencia.
- g) Desenvolver o espírito emprendedor e a confianza en si mesmo, a participación, o sentido crítico, a iniciativa persoal e a capacidade para aprender a aprender, planificar, tomar decisións e asumir responsabilidades.
- h) Comprender e expresar con corrección, oralmente e por escrito, na lingua galega e na lingua castelá, textos e mensaxes complexas, e iniciarse no coñecemento, na lectura e no estudo da literatura.
- i) Comprender e expresarse nunha ou máis linguas estranxeiras de maneira apropiada.
- l) Coñecer, valorar e respectar os aspectos básicos da cultura e da historia propias e das outras persoas, así como o patrimonio artístico e cultural. Coñecer mulleres e homes que realizaran achegas importantes á cultura e á sociedade galega, ou a outras culturas do mundo.
- m) Coñecer e aceptar o funcionamento do propio corpo e o das outras persoas, respectar as diferenzas, afianzar os hábitos de coidado e saúde corporais, e incorporar a educación física e a práctica do deporte para favorecer o desenvolvemento persoal e social. Coñecer e valorar a dimensión humana da sexualidade en toda a súa diversidade. Valorar criticamente os hábitos sociais relacionados coa saúde, o consumo, o coidado dos seres vivos e o medio ambiente, contribuíndo á súa conservación e á súa mellora.
- n) Apreciar a creación artística e comprender a linguaxe das manifestacións artísticas, utilizando diversos medios de expresión e representación.
- ñ) Coñecer e valorar os aspectos básicos do patrimonio lingüístico, cultural, histórico e artístico de Galicia, participar na súa conservación e na súa mellora, e respectar a diversidade lingüística e cultural como dereito dos pobos e das persoas, desenvolvendo actitudes de interese e respecto cara ao exercicio deste dereito.
- o) Coñecer e valorar a importancia do uso da lingua galega como elemento fundamental para o mantemento da identidade de Galicia, e como medio de relación interpersoal e expresión de riqueza cultural nun contexto plurilingüe, que permite a comunicación con outras linguas, en especial coas pertencentes á comunidade lusófona.

2. COMPETENCIAS CLAVE E DESCRITORES / SUBCOMPETENCIAS

Dentro do marco da LOMCE veñen establecidas sete competencias clave: Comunicación lingüística (CCL), Competencia matemática e competencias en ciencia e tecnoloxía (CMCCT), Competencia dixital (CD), Aprender a aprender (CAA), Competencias sociais e cívicas (CSC), Sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e Conciencia e expresión culturais (CCEC).

Esta programación didáctica ten un enfoque competencial, polo que se establecen unha serie de competencias específicas, partindo do currículo pero adaptadas á realidade do noso alumnado. Para o 2º curso da ESO serían as seguintes:

Competencias clave	Descritor / Subcompetencias
CCL	Expresarse con corrección, adecuación e coherencia. <i>Expresarse de forma oral. Expresar opinións. Comprender o sentido dos textos escritos e orais. Comprender textos. Comprender textos escritos. Comprender informacións. Diferenciar ideas esenciais. Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. Adquirir vocabulario. Usar o vocabulario. Producir textos.</i>
CMCCT	Aplicar métodos de análise rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante en distintos ámbitos: biolóxico, xeolóxico, xeográfico, físico, tecnolóxico, etcétera. <i>Traballar con mapas. Comprender o espazo. Localizar en mapas. Interpretar a linguaxe cartográfica. Analizar fenómenos físicos. Orientarse no espazo.</i>
CD	Empregar distintas fontes para a busca de información. <i>Utilizar a información. Traballar con textos e imaxes. Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. Relacionar informacións. Interpretar unha imaxe. Traballar con imaxes.</i>
CAA	Xestionar os recursos e as motivacións persoais a favor da aprendizaxe: <i>Organizar información. Participar na aprendizaxe. Xerar estratexias para aprender en distintos contextos de aprendizaxe. Considerar preguntas. Utilizar a prensa. Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. Obter información. Deducir información.</i>
CSC	Coñecer as actividades humanas, adquirir unha idea da realidade histórica a partir de distintas fontes, e identificar as implicacións que ten vivir nun Estado social e democrático de dereito referendado por unha constitución. <i>Comprender a realidade histórica. Manexar información temporal. Traballar con mapas históricos. Coñecer actividades humanas. Mostrar dispoñibilidade para a participación activa en ámbitos de participación establecidos. Practicar valores democráticos.</i>
CSIEE	Optimizar recursos persoais apoiándose nas fortalezas propias. <i>Buscar solucións. Desenvolver plans persoais. Asumir as responsabilidades encomendadas e dar conta delas. Tomar decisións persoais. Elixir con criterio propio. Ser constante no traballo superando as dificultades. Propoñerse obxectivos. Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. Ser creativo e emprendedor.</i>
CCEC	Mostrar respecto cara ao patrimonio cultural mundial nas súas distintas vertentes (artístico-literaria, etnográfica, científico-técnica, etcétera), e cara ás persoas que contribuíron ao seu desenvolvemento. <i>Valorar o patrimonio. Coñecer o patrimonio cultural. Analizar estilos. Analizar estilos e obras. Valorar a interculturalidade como unha fonte de riqueza persoal. Valorar achegas culturais. Apreciar a beleza das expresións artísticas e das manifestacións de creatividade e gusto pola estética no ámbito cotián. Analizar obras de arte. Coñecer a arte</i>

3.2. PROGRAMACIÓN POR UNIDADES DIDÁCTICAS

UNIDADE 1: Introducción á Historia

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *f, g, l, ñ*

Obxectivos didácticos: - Comprender a importancia do uso das fontes para a reconstrución da historia.

- Ordenar e localizar os acontecementos históricos no espazo e no tempo, tendo en conta os procesos de cambio e continuidade.

- Coñecer as fases da historia e o lugar que ocupa nelas a Idade Media.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Contidos da unidade: 1. A historia e o traballo de historiador. 2. As fontes históricas. 3. As etapas da historia. A Idade Media.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B3.2. Fontes históricas.	B3.2. Identificar, nomear e clasificar fontes históricas, e explicar diferenzas entre interpretacións de fontes diversas.	XHB3.2.1. Nomea e identifica catro clases de fontes históricas. XHB3.2.2. Comprende que a historia non se pode escribir sen fontes, xa sexan estes restos materiais ou textuais.	CSC, CAA CSC, CAA
B3.3. Cambio e continuidade.	B3.3. Explicar as características de cada tempo histórico e certos acontecementos que determinaron cambios fundamentais na historia, diferenciando períodos que facilitan o seu estudo.	XHB3.3.1. Ordena temporalmente algúns feitos históricos e outros feitos salientables, utilizando para iso as nocións básicas de sucesión, duración e simultaneidade.	CSC, CMC CT
B3.6. Idade Media: concepto e as subetapas (alta, plena e baixa Idade Media).	B3.6. Caracterizar a alta Idade Media en Europa e recoñecer a dificultade da falta de fontes históricas neste período.	XHB3.6.1. Utiliza as fontes históricas e entende os límites do que se pode escribir sobre o pasado.	CSC, CAA

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase durante 3 sesións na 1ª avaliación.

UNIDADE 2: Alta Idade Media. Os inicios do mundo medieval

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *a, c, d, f, g, l, n, ñ*

Obxectivos didácticos: - Describir a evolución de Europa e de Hispania tras a caída do imperio romano, con especial atención aos reinos suevo e visigodo.

- Caracterizar o Imperio carolinxio e os elementos que despois desembocaron no feudalismo.
- Explicar os trazos distintivos da política, a sociedade e a cultura do imperio bizantino.
- Coñecer as orixes e posterior expansión do Islam, e caracterizar as súas bases ideolóxicas.
- Valorar o aportes das culturas xermánicas, bizantina e islámica na arte ou na sociedade.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Contidos da unidade: 1. O final do imperio romano. 2. O nacemento dos reinos xermánicos. 3. Os pobos xermánicos na península Ibérica: suevos e visigodos. 4. O imperio bizantino: política, sociedade e cultura. 5. Nacemento e expansión do Islam. Política, sociedade e cultura.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B3.1. Relación entre o pasado, o presente e o futuro a través da historia.	B3.1. Recoñecer que o pasado non está "morto e enterrado", senón que determina o presente e os posibles futuros e espazos, ou inflúe neles.	XHB3.1.1. Identifica elementos materiais, culturais ou ideolóxicos que son herdanza do pasado.	CSC, CCEC
B3.3. Cambio e continuidade.	B3.3. Explicar as características de cada tempo histórico e certos acontecementos que determinaron cambios fundamentais na historia, diferenciando períodos que facilitan o seu estudo.	XHB3.3.2. Realiza diversos tipos de eixes cronolóxicos e mapas históricos.	CSC, CMCCT

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B3.4. Tempo histórico.	B3.4. Entender que os acontecementos e os procesos ocorren ao longo do tempo e á vez no tempo (diacronía e sincronía).	XHB3.4.1. Entende que varias culturas convivían á vez en diferentes enclaves xeográficos.	CSC, CMCCT
B3.5. Vocabulario histórico e artístico.	B3.5. Utilizar o vocabulario histórico e artístico con precisión, inseríndoo no contexto adecuado.	XHB3.5.1. Utiliza o vocabulario histórico e artístico imprescindible para cada época.	CSC, CCL
B3.7. Caída do Imperio Romano en Occidente: división política e invasións xermánicas. Imperio Bizantino e reinos xermánicos.	B3.7. Describir a nova situación económica, social e política dos reinos xermánicos.	XHB3.7.1. Compara as formas de vida (en diversos aspectos) do Imperio Romano coas dos reinos xermánicos	CSC, CAA
B3.9. Islam. Península Ibérica: invasión musulmá. Evolución de Al-Andalus e dos reinos cristiáns.	B3.9. Analizar a evolución dos reinos cristiáns e musulmáns, nos seus aspectos socioeconómicos, políticos e culturais.	XHB3.9.1. Comprende as orixes do Islam e o seu alcance posterior.	CSC, CCEC
B3.12. Arte románica, gótica e islámica.	B3.12. Comprender as características e as funcións da arte na Idade Media.	XHB3.12.1. Describe características da arte románica, gótica e islámica.	CSC, CCEC, CCL

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase durante 10 sesións na 1ª avaliación.

UNIDADE 3: Plena Idade Media. A Europa feudal

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *a, c, d, g, h, l, ñ*

Obxectivos didácticos: - Caracterizar as monarquías feudais e os pactos de fidelidad e entre os diferentes grupos sociais.

- Describir os trazos distintivos e os elementos dun feudo.

- Explicar a composición e as características dos diferentes estamentos da sociedade.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Contidos da unidade: 1. As segundas invasións. 2. O Imperio carolinxio. 3. As monarquías feudais.

Feudalismo e vasalaxe. 4. O feudo. 5. A sociedade estamental: nobreza, clero e campesiños.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B3.3. Cambio e continuidade.	B3.3. Explicar as características de cada tempo histórico e certos acontecementos que determinaron cambios fundamentais na historia, diferenciando períodos que facilitan o seu estudo.	XHB3.3.2. Realiza diversos tipos de eixes cronolóxicos e mapas históricos.	CSC, CMCCT
B3.5. Vocabulario histórico e artístico.	B3.5. Utilizar o vocabulario histórico e artístico con precisión, inseríndoo no contexto adecuado.	XHB3.5.1. Utiliza o vocabulario histórico e artístico imprescindible para cada época.	CSC, CCL

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B3.8. Feudalismo.	B3.8. Explicar a organización feudal e as súas consecuencias.	XHB3.8.1. Caracteriza a sociedade feudal e as relacións entre señores e campesiños.	CSC

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 8 sesións na 1ª avaliación.

UNIDADE 4. Plena Idade Media. A arte románica

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *g, l, h, n, ñ*

Obxectivos didácticos: - Explicar as características da arte románica en Europa e na península Ibérica nas súas diferentes manifestacións (arquitectura, pintura, escultura).

- Valorar a importancia da arte medieval e comprender a necesidades da protección do patrimonio artístico e cultural.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Contidos da unidade: 1. A cultura na época do Románico. 2. O Camiño de Santiago. 3. A arquitectura. 4. A escultura. 5. A pintura.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B3.1. Relación entre o pasado, o presente e o futuro a través da historia.	B3.1. Recoñecer que o pasado non está "morto e enterrado", senón que determina o presente e os posibles futuros e espazos, ou inflúe neles.	XHB3.1.1. Identifica elementos materiais, culturais ou ideolóxicos que son herdanza do pasado.	CSC, CCEC
B3.5. Vocabulario histórico e artístico.	B3.5. Utilizar o vocabulario histórico e artístico con precisión, inseríndoo no contexto adecuado.	XHB3.5.1. Utiliza o vocabulario histórico e artístico imprescindible para cada época.	CSC, CCL
B3.10. Reconquista e repoboación.	B3.10. Entender o proceso das conquistas e a repoboación dos reinos cristiáns na Península Ibérica e as súas relacións con Al-Andalus.	XHB3.10.2. Explica a importancia do Camiño de Santiago.	CSC, CCEC
B3.12. Arte románica, gótica e islámica.	B3.12. Comprender as características e as funcións da arte na Idade Media.	XHB3.12.1. Describe características da arte románica, gótica e islámica.	CSC, CCEC, CCL

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 8 sesións na 1ª avaliación.

UNIDADE 5: Baixa Idade Media. O renacer das cidades medievais

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *h, l, ñ*

Obxectivos didácticos: - Coñecer as orixes das cidades medievais e os seus elementos.

- Caracterizar a composición e formas de vida dos diferentes grupos sociais, con especial atención á burguesía.

- Describir a situación de Europa nesta época, especialmente á crise do século XIV.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Contidos da unidade: 1. Os avances na agricultura. 2. As cidades medievais. 3. Os grupos sociais. A burguesía. 4. As transformacións económicas. Artesanía e comercio. 5. A consolidación das monarquías. 6. A crise da Baixa Idade Media.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B3.1. Relación entre o pasado, o presente e o futuro a través da historia.	B3.1. Recoñecer que o pasado non está "morto e enterrado", senón que determina o presente e os posibles futuros e espazos, ou inflúe neles.	XHB3.1.1. Identifica elementos materiais, culturais ou ideolóxicos que son herdanza do pasado.	CSC, CCEC
B3.3. Cambio e continuidade.	B3.3. Explicar as características de cada tempo histórico e certos acontecementos que determinaron cambios fundamentais na historia, diferenciando períodos que facilitan o seu estudo.	XHB3.3.2. Realiza diversos tipos de eixes cronolóxicos e mapas históricos.	CSC, CMC, CT
B3.5. Vocabulario histórico e artístico.	B3.5. Utilizar o vocabulario histórico e artístico con precisión, inseríndoo no contexto adecuado.	XHB3.5.1. Utiliza o vocabulario histórico e artístico imprescindible para cada época.	CSC, CCL
B3.11. Expansión comercial europea e recuperación das cidades. Crise da baixa Idade Media: a 'Peste Negra' e as súas consecuencias.	B3.11. Entender o concepto de crise e as súas consecuencias económicas e sociais.	XHB3.11.1. Comprende o impacto dunha crise demográfica e económica nas sociedades medievais.	CSC

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 7 sesións na 2ª avaliación.

UNIDADE 6: Baixa Idade Media. A arte gótica.

1. OBXECTIVOS

Obxectivos: *f, h, l, n, ñ*

Obxectivos didácticos: - Explicar as características da arte gótica en Europa e na península Ibérica e as súas principais manifestacións (arquitectura, pintura e escultura).

- Valorar a importancia da arte medieval e comprender a necesidade da protección do patrimonio artístico e cultural.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Contidos da unidade: 1. O renacer da cultura medieval. 2. A arquitectura. 3. A escultura. 4. A pintura.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B3.1. Relación entre o pasado, o presente e o futuro a través da historia.	B3.1. Recoñecer que o pasado non está "morto e enterrado", senón que determina o presente e os posibles futuros e espazos, ou inflúe neles.	XHB3.1.1. Identifica elementos materiais, culturais ou ideolóxicos que son herdanza do pasado.	CSC, CCEC
B3.5. Vocabulario histórico e artístico.	B3.5. Utilizar o vocabulario histórico e artístico con precisión, inseríndoo no contexto adecuado.	XHB3.5.1. Utiliza o vocabulario histórico e artístico imprescindible para cada época.	CSC, CCL
B3.12. Arte románica, gótica e islámica.	B3.12. Comprender as características e as funcións da arte na Idade Media.	XHB3.12.1. Describe características da arte románica, gótica e islámica.	CSC, CCEC, CCL

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 6 sesións na 2ª avaliación.

UNIDADE 7: España e Galicia durante a Idade Media

1. OBXECTIVOS

Obxectivos: *a, c, d, f, g, h, l, n, ñ*

Obxectivos didácticos: - Coñecer a conquista musulmá da península Ibérica e a evolución política de Al-Andalus.

- Identificar as características e a evolución dos reinos cristiáns ata finais da Idade Media, localizando nun mapa as diferentes fases.

- Describir a forma de goberno e as institucións das coronas de Castela e de Aragón.

- Coñecer a incidencia da crise baixomedieval na península Ibérica, con especial atención ás guerras irmandiñas en Galicia.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Contidos da unidade: 1. A conquista musulmá da península Ibérica. Al-Andalus e os primeiros reinos cristiáns.

2. Evolución política de Al-Andalus. 3. Avance e consolidación dos reinos cristiáns. Conquista e repoboación.

4. Economía, sociedade e cultura.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B3.3. Cambio e continuidade.	B3.3. Explicar as características de cada tempo histórico e certos acontecementos que determinaron cambios fundamentais na historia, diferenciando períodos que facilitan o seu estudo.	XHB3.3.2. Realiza diversos tipos de eixes cronolóxicos e mapas históricos.	CSC, CMCC T
B3.5. Vocabulario histórico e artístico.	B3.5. Utilizar o vocabulario histórico e artístico con precisión, inseríndoo no contexto adecuado.	XHB3.5.1. Utiliza o vocabulario histórico e artístico imprescindible para cada época.	CSC, CCL
B3.9. Islam. Península Ibérica: invasión musulmá. Evolución de Al-Andalus e dos reinos cristiáns.	B3.9. Analizar a evolución dos reinos cristiáns e musulmáns, nos seus aspectos socioeconómicos, políticos e culturais.	XHB3.9.2. Explica a importancia de Al-Andalus na Idade Media.	CSC, CCEC, CMCC T, CCL
B3.10. Reconquista e repoboación.	B3.10. Entender o proceso das conquistas e a repoboación dos reinos cristiáns na Península Ibérica e as súas relacións con Al-Andalus.	XHB3.10.1. Interpreta mapas que describen os procesos de conquista e repoboación cristiáns na Península Ibérica.	CSC, CAA
B3.12. Arte románica, gótica e islámica.	B3.12. Comprender as características e as funcións da arte na Idade Media.	XHB3.12.1. Describe características da arte románica, gótica e islámica.	CSC, CCEC, CCL

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 12 sesións na 2ª avaliación.

UNIDADE 8: Introducción á Xeografía

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *b, e, f, g*

Obxectivos didácticos: - Coñecer a importancia da Xeografía para as Ciencias Sociais e a labor dos xeógrafos.

- Identificar as diferentes formas de representación xeográfica, con atención ao uso das coordenadas.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Contidos da unidade: 1. A xeografía e o traballo do xeógrafo. 2. A representación da superficie terrestre. Localización.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B1.1. Localización. Latitude e lonxitude.	B1.1. Localizar espazos xeográficos e lugares nun mapa ou nunha imaxe de satélite, utilizando datos de coordenadas xeográficas.	XHB1.1.1. Localiza espazos xeográficos e lugares nun mapa de España e de Galicia, utilizando datos de coordenadas xeográficas.	CAA, CMCCT, CD

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 2 sesións na 2ª avaliación.

UNIDADE 9: O medio físico de España e de Galicia: relevo, clima e paisaxes.

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *b, e, f, g, h, m, ñ*

Obxectivos didácticos: - Localizar nun mapa as principais formas de relevo e ríos de España e de Galicia.

- Identificar as características do medio físico de España e de Galicia.

- Diferenciar e describir os conxuntos bioclimáticos de España e de Galicia.

- Valorar os problemas medioambientais do medio natural español e galego.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Contidos da unidade: 1. O relevo de España e de Galicia: principais unidades. 2. As augas: mares, ríos e lagos. 3. Os climas de España. Elementos e factores. 4. As paisaxes españolas e os seus problemas. 5. Climas e paisaxes de Galicia.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B1.2. Características xerais do medio físico de España e de Galicia.	B1.2. Ter unha visión global do medio físico de España e de Galicia, e das súas características xerais.	XHB1.2.1. Enumera e describe as peculiaridades do medio físico español e galego.	CAA, CMCCT CD CCL
B1.3. Medio físico de España: relevo e hidrografía.	B1.3. Situar no mapa de España as unidades e os elementos principais do relevo peninsular, así como os grandes conxuntos ou espazos bioclimáticos.	XHB1.3.1. Sitúa nun mapa físico as principais unidades do relevo español. XHB1.3.2. Describe as unidades de relevo con axuda do mapa físico de España.	CAA, CMCCT CAA, CMCCT CD, CCL
B1.4. Medio físico de Galicia: relevo e hidrografía.	B1.4. Situar no mapa de Galicia as unidades e os elementos principais do relevo, así como os grandes conxuntos ou espazos bioclimáticos.	XHB1.4.1. Sitúa nun mapa físico as principais unidades do relevo galego. XHB1.4.2. Describe as unidades de relevo con axuda do mapa físico de Galicia.	CAA, CMCCT CD CAA, CMCCT CD, CCL
B1.5. Clima: elementos e factores. Diversidade climática da Península Ibérica e de Galicia.	B1.5. Coñecer e describir os grandes conxuntos bioclimáticos que conforman o espazo xeográfico español e galego.	XHB1.5.1. Localiza nun mapa os grandes conxuntos ou espazos bioclimáticos de España. XHB1.5.2. Analiza e compara as zonas bioclimáticas españolas utilizando gráficos e imaxes. XHB1.5.3. Localiza nun mapa os espazos bioclimáticos de Galicia.	CAA, CMCCT CD, CCL CAA, CMCCT CD CAA, CMCCT CD

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B1.6. Diversidade de paisaxes. Zonas bioclimáticas da Península Ibérica e de Galicia.	B1.6. Coñecer os principais espazos naturais de España e de Galicia.	XHB1.6.1. Distingue e localiza nun mapa as paisaxes de España e de Galicia.	CAA, CMCCT, CD
B1.7. Medio natural e problemas ambientais en España.	B1.7. Coñecer, describir e valorar a acción do ser humano sobre o ambiente español e galego, e as súas consecuencias.	XHB1.7.1. Realiza procuras en medios impresos e dixitais referidas a problemas ambientais actuais en España e en Galicia, e localiza páxinas e recursos da web directamente relacionados con eles.	CAA, CMCCT, CD, CCL

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 9 sesións na 3ª avaliación.

UNIDADE 10: A poboación do planeta

1. OBXECTIVOS

Obxectivos: *b, c, e, f, g, h*

Obxectivos didácticos: - Identificar a distribución da poboación mundial e entender o concepto de densidade de poboación.

- Explicar a evolución da poboación e os movementos migratorios do mundo e de Europa.
- Comentar a situación demográfica de España e de Galicia, e os problemas relacionados co envellecemento.
- Coñecer o proceso de migración español, con especial atención ao caso galego.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Contidos da unidade: 1. A distribución da poboación mundial. 2. A dinámica da poboación: natalidade e mortalidade. 3. Estructura da poboación: as pirámides de poboación. 4. Os movementos migratorios: causas, tipos e consecuencias. 5. A poboación en Europa, España e Galicia. Dinámica natural e movementos migratorios.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B2.1. Poboación mundial: modelos demográficos e movementos migratorios.	B2.1. Comentar a información en mapas do mundo sobre a densidade de poboación e as migracións.	XHB2.1.1. Localiza no mapa mundial os continentes e as áreas máis densamente poboadas. XHB2.1.2. Explica o impacto das ondas migratorias nos países de orixe e nos de acollemento.	CAA, CMCCT, CSC, CD CAA, CMCCT, CSC, CD
B2.2. Poboación europea: distribución e evolución.	B2.2. Analizar a poboación europea no relativo á súa distribución, evolución e dinámica, e ás súas migracións e políticas de poboación.	XHB2.2.1. Explica as características da poboación europea. XHB2.2.2. Compara entre países a poboación europea segundo a súa distribución, a súa evolución e a súa dinámica.	CAA, CCL, CSC, CD CAA, CMCCT
B2.3. Poboación española: evolución, distribución e dinámica. Movementos migratorios.	B2.3. Analizar as características da poboación española, a súa distribución, dinámica e evolución, e os movementos migratorios.	XHB2.3.1. Explica a pirámide de poboación de España e das súas comunidades autónomas. XHB2.3.2. Analiza en distintos medios os movementos migratorios nas últimas tres décadas en España.	CMCCT CAA, CSC, CD, CCL CMCCT

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B2.4. Poboación de Galicia: evolución, distribución e dinámica. Movementos migratorios.	B2.4. Analiza as características da poboación de Galicia, a súa distribución, dinámica e evolución, e os movementos migratorios	XHB2.4.1. Coñece o proceso da emigración galega, as súas etapas e os destinos principais.	CAA, CMCCT, CSC, CD, CCL

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 5 sesións na 3ª avaliación.

UNIDADE 11: Un mundo de cidades

1. OBXECTIVOS

Obxectivos: *b, c, e, f, g, h*

Obxectivos didácticos: - Comprender o proceso de urbanización do planeta e as súas consecuencias.

- Describir as características das cidades actuais

- Coñecer a xeraquía mundial de cidades e as principais aglomeracións urbanas.

- Coñecer as redes urbanas en Europa, en España e en Galicia e localizar as cidades máis importantes.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Contidos da unidade: 1. As cidades: definición. Espazo urbano e espazo rural. 2. A organización do espazo urbano. 3. A xerarquía mundial de cidades. 4. As cidades en Europa e en España. A Galicia urbana e a rural. 5. Os problemas das cidades

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B2.5. Proceso de urbanización no planeta.	B2.5. Sinalar nun mapamundi as grandes áreas urbanas, e identificar e comentar o papel das cidades mundiais como dinamizadoras da economía das súas rexións.	XHB2.5.1. Realiza un gráfico con datos da evolución do crecemento da poboación urbana no mundo. XHB2.5.2. Sitúa no mapa do mundo as vinte cidades máis poboadas, di a que país pertencen e explica a súa posición económica.	CAA, CMCCT, CSC, CD, CCL CAA, CMCCT, CSC, CD, CCL
B2.6. A cidade e o proceso de urbanización europeo.	B2.6. Comprender o proceso de urbanización, os seus proles e os seus contras en Europa.	XHB2.6.1. Resume elementos que diferencien o urbano e o rural en Europa. XHB2.6.2. Distingue os tipos de cidades do noso continente.	CAA, CD, CMCCT, CSC, CCL CAA, CD, CMCCT, CSC, CCL
B2.7. A cidade e o proceso de urbanización en España e en Galicia.	B2.7. Recoñecer as características das cidades españolas e galegas, e as formas de ocupación do espazo urbano.	XHB2.7.1. Interpreta textos que expliquen as características das cidades de España e de Galicia, axudándose de internet ou de medios de comunicación escrita.	CAA, CMCCT, CSC, CD, CCL

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 5 sesións na 3ª avaliación.

UNIDADE 12: Natureza e sociedade

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *b, c, e, f, g, h, m, ñ*

Obxectivos didácticos: - Valorar o impacto ambiental da acción humana sobre o medio.

- Asumir conductas acordes co desenvolvemento sustentable e o respecto polo medio natural.
- Coñecer e valorar as principais paisaxes naturais protexidas de España e de Galicia.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Contidos da unidade: 1. Problemas e retos medioambientais actuais. 2. O desenvolvemento sustentable. 3. As paisaxes humanizadas españolas e os seus problemas. 4. Os espazos naturais protexidos en España e en Galicia.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B1.6. Diversidade de paisaxes. Zonas bioclimáticas da Península Ibérica e de Galicia.	B1.6. Coñecer os principais espazos naturais de España e de Galicia.	XHB1.6.1. Distingue e localiza nun mapa as paisaxes de España e de Galicia.	CAA, CMCCT, CD
B1.7. Medio natural e problemas ambientais en España.	B1.7. Coñecer, describir e valorar a acción do ser humano sobre o ambiente español e galego, e as súas consecuencias.	XHB1.7.1. Realiza procuras en medios impresos e dixitais referidas a problemas ambientais actuais en España e en Galicia, e localiza páxinas e recursos da web directamente relacionados con eles.	CAA, CMCCT, CD, CCL
B2.8. Diversidade de medios naturais en España e en Galicia.	B2.8. Coñecer os principais espazos naturais protexidos a nivel peninsular e insular.	XHB2.8.1. Sitúa os parques naturais españois nun mapa, e explica a situación actual dalgúns deles. XHB2.8.2. Elabora gráficos de distinto tipo (lineais, de barra e de sectores) en soportes virtuais ou analóxicos, que reflectan información económica e demográfica de países ou áreas xeográficas a partir dos datos elixidos	CAA, CMCCT, CSC, CD, CCL CAA, CMCCT, CSC, CD, CCL
	B2.9. Identificar as principais paisaxes humanizadas españolas e galegas, e identificalas por comunidades autónomas.	XHB2.9.1. Clasifica as principais paisaxes humanizadas españolas a través de imaxes.	CAA, CMCCT, CSC, CD, CCL
	B2.10. Coñecer e analizar os problemas e os retos ambientais que afronta España, a súa orixe e as posibles vías para afrontar estes problemas.	XHB2.10.1. Compara paisaxes humanizadas españolas segundo a súa actividade económica.	CAA, CMCCT, CSC, CD, CCL

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 4 sesións na 3ª avaliación.

4. CRITERIOS DE CUALIFICACIÓN E PROMOCIÓN

1. PROCEDEMENTOS E INSTRUMENTOS DE AVALIACIÓN

A avaliación ha de ser continua, formativa e integradora. Ademais, seguindo o principio de flexibilidade, adaptárase á realidade do alumnado e á diversidade da nosa aula. Planifícanse os instrumentos de avaliación adecuados para coñecer dunha maneira real o que o alumno sabe respecto dos estándares de aprendizaxe e poder valorar o nivel de logro acadado. En principio, traballaremos cos seguintes instrumentos, aínda que despois serán a práctica docente e o seu desenvolvemento co alumnado os que determinen se son suficientes ou non:

- Observación sistemática mediante un rexistro anecdótico ou un diario de clase: realización ou non das actividades e tarefas encomendadas, dificultades, esforzo, participación na aula, traballo en grupo, etc.
- Rúbricas de corrección, que estarán sempre a disposición do alumnado, para contribuír á súa autoavaliación e favorecer a coavaliación: caderno do alumno, traballos, proxectos, etc.
- Probas escritas de carácter sumativo, que poderán incluír varias UD. Contarán con diferentes tipos de preguntas: definicións, preguntas de elección múltiple, verdadeiro/falso, preguntas de resposta curta, preguntas de resposta elaborada, etc.
- Exposición oral de traballos e debates.

2. CRITERIOS DE CUALIFICACIÓN

Na avaliación dos alumnos teranse en conta os coñecementos teóricos que se vaian impartindo. Unha aprendizaxe significativa inclúe a aprendizaxe memorística pero evitando que sexa exclusiva, polo que no momento de avaliar non nos podemos quedar nos contidos teóricos. Seguiremos estes criterios de avaliación:

- Probas escritas ou proxectos (poderán alternarse nunha mesma avaliación ou non): 60%
- Traballos e tarefas individuais ou en grupo (traballos en formato papel ou dixitais, comentarios, mapas, contribución ao Plan lector, etc.): 20%
- Traballo diario (caderno do alumno, participación na aula, interese cara a materia, etc.): 20%

En relación aos estándares de aprendizaxe establécense os seguintes graos de concreción:

- Sobresaínte: O alumnado comprendeu e executou de xeito global, claro e con detalle os termos do estándar, sen ningún tipo de erro ou omisión.
- Notable: O alumnado comprendeu e executou de xeito global e claro os termos do estándar, cun algún tipo de erro ou omisión non substancial.
- Suficiente: O alumnado comprendeu e executou de xeito básico os termos do estándar, cun algún tipo de erro ou omisión.
- Insuficiente: O alumnado non comprendeu nin executou correctamente o estándar, presentando erros significativos ou omisións substanciais.
- Nulo: O alumnado non executou o estándar de aprendizaxe.

Grao de concreción	Sobresaínte	Notable	Suficiente	Insuficiente	Nulo
Cualificación	4/4	3/4	2/4	1/4	0

En caso de detectar a un alumno copiando ou utilizando “chuletas” nunha proba escrita, procederase a retirar o exame. De igual xeito, durante a realización das probas escritas, o alumnado non poderá estar en posesión nin utilizar dispositivos móbiles ou que permitan o almacenamento de información e a conexión a Internet: o coñecemento de dito feito por parte do profesorado implicará a retirada da proba e a cualificación desta cun cero (0). A copia en traballos e proxectos será considerado plaxio e sancionado igualmente. O alumnado poderá repetir a proba ou o traballo no que copiou, en tempo e forma determinados pola docente.

No caso daquel alumnado que non asista a unha proba escrita ou non entregue un traballo ou proxecto en tempo, deberá xustificar adecuadamente a súa ausencia, aportando documentación válida ao criterio da docente e a persoa titora. Neste caso, marcarase unha nova data para a proba ou a entrega. Se non entregase ningunha xustificación ou non se considerase adecuada, a cualificación será de cero (0) e non poderá repetirse.

A cualificación trimestral obterase calculando a media aritmética ponderada das probas ou proxectos realizados ao longo do trimestre (60%), os traballos e as tarefas (20%) e o traballo diario (20%). A cualificación

trimestral será positiva cando esa nota media sexa igual ou superior a 5 puntos sobre 10. Coma o rexistro da nota numérica en XADE esixe o uso dun número enteiro, dita nota obterase aplicando redondeo: se a nota media ten un valor decimal superior a 50, redondearase ao número enteiro superior (por exemplo: 6,50 transcribírase coma un 7).

A cualificación final ordinaria obterase calculando a media aritmética das tres avaliación, usando para iso a nota real con decimais e non o redondeo aplicado no XADE. Se a nota media das tres avaliación é positiva, é dicir, igual ou superior a 5, entenderase que a materia está aprobada, aínda que algunha das avaliacións estivese suspensa.

Tendo en conta que a avaliación debe ser continua, non se realizarán probas de recuperación trimestrais. Para aquel alumnado que obteña unha nota media final na convocatoria ordinaria inferior a 5 establécense unha proba de recuperación ordinaria, na que se avaliarán os mesmos contidos traballados ao longo dos trimestres. O alumnado só terá que examinarse aqueles contidos non superados. Dita proba de recuperación será cualificada coma “Apta” ou “Non apta”. En caso de ser apta, como nota consígnase un 5; no caso de ser non apta, consígnase a nota real obtida, aplicando o redondeo no XADE tal e coma foi exposto anteriormente.

No caso de non obter unha avaliación positiva na recuperación ordinaria, o alumnado terá dereito a unha recuperación extraordinaria. Esta proba extraordinaria tamén será cualificada coma “Apta” ou “Non apta”. En caso de ser apta, como nota consígnase un 5; no caso de ser non apta, consígnase a nota obtida, aplicando o redondeo no XADE tal e coma foi exposto anteriormente. No caso de non acudir a esta proba extraordinaria, rexístrase na acta coma “Non presentado”.

3. ACTIVIDADES DE SEGUIMIENTO E RECUPERACIÓN DA MATERIA PENDENTE

A xefatura de departamento será a encargada de supervisar as distintas actividades de avaliación encamiñadas á superación da materia pendente, e resolverá as dúbidas que o alumnado poida presentar con respecto aos exercicios a entregar ou xa entregados.

O alumnado coa materia de Xeografía e Historia pendente combinará a realización de traballos prácticos ou tarefas ao longo do curso con probas escritas parciais e finais. Informase ao alumnado tanto das datas de entrega das tarefas coma das probas escritas.

5. METODOLOXÍA

1. MATERIAIS E RECURSOS DIDÁCTICOS

Aínda que existe unha grande variedade de recursos didácticos, os textos escritos continúan ocupando un lugar privilexiado no ensino da Xeografía e Historia.

Tentaremos buscar un equilibrio entre os recursos dixitais e en papel. Manterase para o 2º curso da ESO a utilización de Edixgal, onde se disporá de materiais escritos e audiovisuais que poderán enriquecerse ou non co material dispoñible na Aula Virtual do centro. Os contidos traballaranse a través do libro virtual, con apuntamentos de elaboración propia e tamén con vídeos didácticos (aula invertida). Para reforzar a lectoescritura a todos os niveis, usaremos o caderno do alumno así coma fichas e textos impresos. Destacaremos o uso de Internet coma fonte de información e como recurso didáctico.

O alumnado contará cun ordenador de uso persoal e tamén deberá ter un caderno ou cartafol para traballar a materia na aula e na casa. Cada aula conta cun proxector e un encerado dixital, un encerado, un cortizo (cuxo uso estará suxeito ao protocolo COVID do centro) e conexión a internet. Tamén hai un mapamundi político en cada aula.

2. ORGANIZACIÓN DO TEMPO E DO ESPAZO

Na aula traballarase tanto de xeito individual (para favorecer a reflexión persoal) coma en grupos pequenos heteroxéneos de 3 ou 4 alumnos (para fomentar o traballo cooperativo). Tamén poderán desenvolverse actividades en gran grupo, coma debates.

3. ESTRATEXIAS METODOLÓXICAS

Tendo en conta as características do noso centro e do noso alumnado, a metodoloxía que imos seguir ten os alicerces nunha aprendizaxe significativa, baseada na comprensión, partindo dos coñecementos previos do alumnado e tendo en conta as súas dificultades de aprendizaxe.

Empregaranse diferentes estratexias metodolóxicas, entre elas:

Estratexias expositivas: Resulta esencial que o docente ofrezca ao alumnado unha serie de explicacións, pero evitando na medida do posible as clases maxistras. Optaremos, sempre que sexa posible, pola aula invertida: as explicacións de clase substituiranse por traballo na casa, coma lecturas ou visionado de vídeos. Ademais, a aula invertida permite unha mellor adaptación aos diferentes ritmos de aprendizaxe (ao poder acceder aos contidos todas as veces que o precisen) e aos alumnos con NEAE.

Aprendizaxe por descubrimento: O traballo do alumnado ten unha organización por tarefas, buscando que sexan coñecementos funcionais e prácticos (aprendizaxe baseada en problemas ou ABP).

Estratexias inclusivas: Se ben este curso non se poderá sentar aos alumnos en grupos cooperativos, si se buscará aplicar na medida do posible estratexias cooperativas, onde o alumnado traballe de xeito coordinado para resolver as tarefas e implicarse na propia aprendizaxe.

Motivación: Para crear un clima de aprendizaxe motivador buscará se intercalar actividades máis lúdicas, que permitan reforzar ou repasar contidos a través de xogos (ABX ou aprendizaxe baseada en xogos). Estes xogos terán sempre un compoñente cooperativo e non só competitivo, para traballar tamén a educación emocional e a empatía.

6. ATENCIÓN Á DIVERSIDADE

Na ESO é máis frecuente a existencia de alumnado con moi diferentes necesidades educativas debido ás súas diversas capacidades, motivacións, estilos de aprendizaxe e intereses. Por isto resulta necesario ofrecer diferentes respostas dentro da aula, que se poden concretar nos seguintes aspectos:

- No referido aos obxectivos didácticos, procuraremos que haxa un equilibrio entre os distintos tipos de capacidades a desenvolver, de forma que o alumnado atope diferentes vías para acadar os mesmos obxectivos.
- Polo que respecta aos contidos, tentarase fixar prioridades, contidos mínimos, e outros contidos complementarios dos anteriores.
- Na avaliación procuraremos deseñar distintos niveis de complexidade e empregaremos instrumentos de avaliación variados, como expuxemos no apartado correspondente.

Partindo da avaliación inicial de comezos de curso e das avaliacións de contidos previos en cada unidade, considerarase a necesidade de empregar reforzos ou exercicios complementarios. O uso de metodoloxía diversas e activas favorece o desenvolvemento da diversidade, coma explicamos neste apartado. Aplicaranse os protocolos de TDAH, TEA e dislexia segundo o determinado polo departamento de Orientación.

Finalmente, para aqueles alumnos que non consigan acadar os obxectivos mínimos a través de todas estas medidas ordinarias de aula, recorrerase a:

- Reforzos educativos, consistentes na explicación personalizada da materia coa realización de exercicios específicos. Os alumnos que precisen dun reforzo haberán de alcanzar en calquera caso os obxectivos mínimos da materia para obter unha avaliación positiva.
- Adaptacións curriculares individualizadas, realizadas en colaboración co Departamento de Orientación e que poderán incidir tanto nos contidos coma na metodoloxía e mesmo nos obxectivos, con probas deseñadas particularmente para o alumnado que o necesite.

Xeografía e Historia - 4º ESO

1. OBXECTIVOS DA XEOGRAFÍA E HISTORIA EN 4º ESO

Analizar as características do “Antigo Réxime” desde distintas perspectivas. Reflexionar sobre os avances da

revolución científica dos séculos XVII e XVIII. Analizar o movemento cultural e social en Europa e América coa Ilustración. Identificar e comprender os distintos procesos revolucionarios nos Estados Unidos, Francia, España e Iberoamérica, afondando nos feitos que os motivaron, o seu alcance e as súas limitacións. Entender as causas da Revolución Francesa e describir os feitos máis relevantes. Comprender a evolución de España e Galicia a través dos cambios económicos provocados pola industrialización do país, afondando nos avances e sacrificios e/ou proles e contras deste proceso. Afondar no imperialismo, a súa evolución, as potencias imperialistas e a repartición de poderes no mundo. Identificar os aspectos principais da interconexión entre a “Gran Guerra” e a Revolución Rusa. Identificar os avances científicos e tecnolóxicos do século XIX. Recoñecer no Romanticismo a orixinalidade de movementos artísticos como o impresionismo, expresionismo, etcétera. Analizar os acontecementos, fitos e procesos ocorridos no período de entreguerras. Afondar nas causas que provocaron o auge dos fascismos. Coñecer os feitos e contextos dos distintos acontecementos bélicos. Identificar os feitos máis importantes da descolonización de posguerra no século XX. Identificar as bases do estado do «Welfare State» en Europa. Analizar a Guerra Fría desde as relacións entre EE.UU. e a URSS. Reflexionar sobre a evolución da ditadura en España e Galicia.. Interpretar a repercusión mundial da crise económica. Analizar as causas e consecuencias do derrubamento da URSS. Comprender o proceso de constitución da Unión Europea. Coñecer e identificar algúns factores da globalización. Recoñecer o que supuxo a revolución tecnolóxica e os cambios fundamentais que provocou. Valorar o legado histórico, recoñecendo a súa influencia no que temos no presente.

2. PROGRAMACIÓN POR UNIDADES DIDÁCTICAS

UNIDADE 1: o século XVIII. A época da Ilustración

1. OBXECTIVOS

Identificar o concepto de Antigo Réxime e comprender a importancia histórica da Ilustración. Distinguir os cambios políticos e nas relacións internacionais acontecidos no século XVIII. Relacionar os cambios económicos do século XVIII con políticas económicas concretas. Describir as transformacións agrarias, na artesanía e no comercio acontecidas no século XVIII, comparándoas co Antigo Réxime. Apreciar as transformacións sociais e na vida cotiá. Recoñecer as bases da instauración dos Borbóns en España. Mostrar a importancia do reformismo borbónico no século XVIII. Extraer conclusións sobre a cultura e a arte do século XVIII. Coñecer os principais acontecementos históricos sucedidos en Galicia durante esta etapa. Aprender a traballar con fontes históricas. Verificar a progresión na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.

2. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCIÓN/ COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% onse c.	CC
- Antigo Réxime e Ilustración. - Que foi o Antigo Réxime? - A Ilustración e a difusión do pensamento ilustrado.	1. Identificar os conceptos de Antigo Réxime e Ilustración, e explicar os seus caracteres básicos.	1.1. Define o Antigo Réxime.	100	CCL CSC
		1.2. Caracteriza a Ilustración.	100	
- Os cambios políticos. - As críticas á monarquía absoluta. - O despotismo ilustrado.	2. Discriminar cambios políticos e nas relacións internacionais no século XVIII.	2.1. Identifica as ideas políticas do século.	90	CCL CSC

- As novas relacións internacionais.				
- Os cambios económicos (I). - As novas políticas económicas. - O crecemento demográfico.	3. Enumerar e explicar as novas políticas económicas e o crecemento demográfico.	3.1. Compara as teorías económicas do século XVIII.	80	CCL CAA CMCT
		3.2. Identifica causas e consecuencias do crecemento demográfico do século XVIII.	80	
- Os cambios económicos (II). - As transformacións agrarias. - Os cambios na artesanía. - Os cambios no comercio.	4. Coñecer as transformacións agrarias, os cambios na artesanía e os progresos do comercio interior e exterior.	4.1. Explica as transformacións agrarias do século XVIII.	80	CAA CSC
		4.2. Analiza a artesanía no século XVIII.	80	
		4.3. Caracteriza o comercio no século XVIII.	80	
- Sociedade e vida cotiá. - A sociedade do Antigo Réxime. - Os cambios sociais do século XVIII. - A vida cotiá.	5. Identificar as transformacións sociais e na vida cotiá características do século XVIII.	5.1. Caracteriza os cambios sociais da Ilustración.	95	CCL CAA CSC
- O século XVIII en España (I). Os Borbóns. - A instauración da monarquía borbónica. - A guerra de Sucesión. - Ilustración e reformas borbónicas.	6. Relacionar o fin da casa de Austria, a guerra de Sucesión, e a instauración dos Borbóns no trono de España.	6.1. Identifica protagonistas, causas e consecuencias da guerra de Sucesión.	85	CAA CSC
- O século XVIII en España (II). As reformas borbónicas. - Reformas políticas. - Reformas económicas. - Reformas sociais. - Política exterior.	7. Diferenciar as reformas políticas, económicas e sociais levadas a cabo polos primeiros Borbóns españois.	7.1. Enumera as reformas borbónicas en España.	85	CAA CSC
- A cultura e a arte. - A cultura ilustrada. - A arte rococó. - A arte neoclásica.	8. Diferenciar a cultura ilustrada e distinguir a arte rococó da arte neoclásica.	8.1. Caracteriza a cultura ilustrada.	100	CSC CSIEE CCEC
		8.2. Distingue as manifestacións artísticas ilustradas dos seus antecedentes.	100	
- Galicia no século XVIII. - A sociedade e a economía. - A Ilustración. - A arte neoclásica.	9. Coñecer a situación social, económica e cultural de Galicia neste período.	9.1. Aprende as principais características neste período da historia en Galicia.	100	CAA CSIEE
- Traballar con fontes históricas.	10. Diferenciar fontes históricas.	10.1. Utiliza diferentes fontes históricas.	60	CCL CD CSIEE
- Comproba a túa aprendizaxe e as túas competencias.	11. Desenvolver competencias básicas.	11.1. Desenvolve competencias básicas.	80	CCL CSIEE CCEC

3. COMPETENCIAS CLAVE E DESCRITORES/SUBCOMPETENCIAS

Competencia	Descritor/Subcompetencias
Comunicación lingüística	Comprender o sentido dos textos escritos e orais. <i>Comprender textos escritos. Comprender informacións. Diferenciar ideas esenciais. Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. Adquirir vocabulario. Producir textos.</i>
Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía	Aplicar métodos de análise rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante en distintos ámbitos: biolóxico, xeolóxico, xeográfico, físico, tecnolóxico, etcétera. <i>Traballar con mapas. Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. Traballar con gráficos.</i>
Competencia dixital	Empregar distintas fontes para a busca de información. <i>Utilizar a información. Traballar con textos e imaxes. Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. Utilizar as TIC.</i>
Aprender a aprender	Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. <i>Traballar con imaxes. Xerar estratexias para aprender en distintos contextos de aprendizaxe. Facerse preguntas Xestionar os recursos e as motivacións persoais a favor da aprendizaxe. Organizar información. Participar na aprendizaxe Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. Obter información</i>
Competencias sociais e cívicas	Coñecer as actividades humanas, adquirir unha idea da realidade histórica a partir de distintas fontes, e identificar as implicacións que ten vivir nun Estado social e democrático de dereito referendado por unha constitución. <i>Comprender a realidade histórica. Traballar con mapas históricos. Evidenciar preocupación polos máis desfavorecidos e respecto aos distintos ritmos e potencialidades. Recoñecer dereitos.</i>
Sentido de iniciativa e espírito emprendedor	Asumir as responsabilidades encomendadas e dar conta delas. <i>Tomar decisións persoais. Elixir con criterio propio.</i>
Conciencia e expresións culturais	Mostrar respecto cara ao patrimonio cultural mundial nas súas distintas vertentes (artístico-literaria, etnográfica, científico-técnica, etcétera), e cara ás persoas que contribuíron ao seu desenvolvemento. <i>Coñecer a arte.</i>

4. TEMPORALIZACIÓN

A temporalización asignada a esta unidade será de tres semanas, é dicir, 9 sesións, que inclúen o desenvolvemento desta e a realización das tarefas individuais e colectivas asociadas a ela.

Setembro

Outubro

5. ESTRATEXIAS METODOLÓXICAS

- Poñerlle ao alumnado exemplos concretos e próximos á súa realidade e á súa vida cotiá, sempre que sexa posible.
- Utilizar a lectura inicial da unidade do LA e as lecturas complementarias para motivalo cara ao estudo de aspectos concretos da unidade.
- Utilizar o atlas para localizar os principais espazos xeográficos, e Google Maps e outras aplicacións similares que resultan atractivas ao alumnado.
- Exposición do profesorado utilizando diversos soportes. Antes de comezar a exposición, débense coñecer as ideas previas e as dificultades de aprendizaxe do alumnado.
- Traballo reflexivo individual no desenvolvemento das actividades.

- Traballo en grupo cooperativo de 3 ou 4 estudantes, ou en gran grupo, no desenvolvemento das actividades e proxectos propostos. (sempre que a actual situación sanitaria o permita)
- Traballar con evidencias materiais do pasado que se conservaron ata a actualidade.
- Posta en común despois do traballo individual.
- Motivar o alumnado sobre o tema, a partir do uso de imaxes obtidas en Internet, libros de arte, de historia e de xeografía, fragmentos de películas, etcétera.

6. ADAPTACIÓN CURRICULAR

Seleccionáronse os seguintes contidos:

1. Ilustración e cambios políticos: ¿En que consistiu a Ilustración? Os cambios políticos. O despotismo ilustrado.
2. Os cambios económicos: As transformacións agrarias. A artesanía. Os cambios no comercio.
3. O século XVIII en España: Os Borbóns. As reformas políticas. Os Borbóns. As reformas económicas.
4. A arte do século XVIII: A arte rococó. A arte neoclásica.

7. PROCEDEMENTOS E INSTRUMENTOS DE AVALIACIÓN

- Proba ou probas de avaliación por competencias da unidade.
- Observación sistemática do traballo na aula e dos traballos de clase.
- Material complementario para o desenvolvemento das competencias.
- Rexistro de avaliación: Da aula. Individual.

8. ATENCIÓN Á DIVERSIDADE

Para todo o alumnado: Actividades de reforzo adxuntas da unidade.

Para algúns alumnos/as: Actividades do caderno de contidos básicos. Actividades de ampliación adxuntas da unidade.

UNIDADE 2: a era das revolucións (1770-1871)

1. OBXECTIVOS

Analizar os procesos revolucionarios que acabaron co Antigo Réxime. Diferenciar a revolución de Estados Unidos, analizando as súas causas, desenvolvemento e consecuencias políticas. Coñecer as causas profundas e inmediatas da Revolución Francesa, e apreciar a importancia da Asemblea Nacional. Identificar as etapas da Revolución Francesa. Coñecer aspectos da vida cotiá durante a Revolución Francesa. Interpretar a importancia do período napoleónico en Europa. Resumir o período histórico da Restauración e coñecer as novas ideoloxías: liberalismo e nacionalismo. Identificar os principais feitos das revolucións liberais en Europa. Sacar conclusións sobre os nacionalismos, os seus exemplos e principais consecuencias. Aprender a identificar causas e consecuencias. Verificar a progresión na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.

2. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec	CC
----------	-------------------------	--------------------------------------	----------	----

<ul style="list-style-type: none"> - Os procesos revolucionarios. - As revolucións burguesas. - Os cambios revolucionarios. 	1. Comprender e explicar o concepto de revolucións burguesas, e citar cambios revolucionarios.	1.1. Relaciona o concepto de revolución cos cambios en diversos campos.	80	CAA CSC
<ul style="list-style-type: none"> - A revolución de Estados Unidos. - As causas do conflito. - A guerra da Independencia. - A revolución política e o novo Estado. 	2. Diferenciar causas, desenvolvemento e consecuencias no proceso de independencia das colonias de Norteamérica, e explicar os seus principais documentos.	2.1. Elabora un eixe cronolóxico cos principais acontecementos no proceso de independencia dos Estados Unidos.	90	CAA CSC
		2.2. Comenta os principais documentos da revolución norteamericana.	90	
<ul style="list-style-type: none"> - A Revolución Francesa (1789-1799). - As causas. - O inicio da revolución. 	3. Explicar as causas e a chispa da Revolución Francesa, e coñecer o inicio da revolución.	3.1. Diferencia as causas da Revolución Francesa.	100	CCL CAA CSC
		3.2. Señala o factor de desencadeamento da revolución.	100	
<ul style="list-style-type: none"> - A evolución da Revolución Francesa. - A Asemblea Constituínte (1789-1791). - A Asemblea Lexislativa (1791-1792). - A Convención (1792-1795). 	4. Coñecer as principais etapas da Revolución Francesa, e sinalar en cada unha os seus acontecementos e documentos máis significativos.	4.1. Distingue as etapas da Revolución Francesa e os seus acontecementos máis relevantes.	100	CSC
<ul style="list-style-type: none"> - A vida cotiá durante a revolución. 	5. Recoñecer aspectos da vida cotiá durante a Revolución Francesa.	5.1. Identifica aspectos da vida cotiá na época da Revolución Francesa.	85	CD CSC
<ul style="list-style-type: none"> - A Europa napoleónica (1799-1814). - Do Consulado ao Imperio. - O Imperio. - A caída de Napoleón. 	6. Explicar o período napoleónico, o seu alcance e limitacións.	6.1. Evoca a figura de Napoleón e a súa obra.	100	CCL CD
<ul style="list-style-type: none"> - A época da Restauración. - A volta ao absolutismo. - As novas ideoloxías. 	7. Identificar os caracteres básicos da época da Restauración, e diferenciar o liberalismo e o nacionalismo.	7.1. Caracteriza a Restauración.	100	CCL CSC CSIEE
		7.2. Caracteriza nacionalismo e liberalismo.	100	
<ul style="list-style-type: none"> - As revolucións liberais do século XIX. - As revolucións de 1820 e 1830. - As revolucións de 1848. - As consecuencias das revolucións. 	8. Coñecer as revolucións liberais europeas e as súas consecuencias.	8.1. Compara as revolucións liberais do século XIX en Europa.	100	CSC
<ul style="list-style-type: none"> - Os nacionalismos. O nacemento de novos Estados. - A unificación de Italia (1859-1870). - A unificación de Alemaña (1864-1871). - Os nacionalismos independentistas. 	9. Comprender os nacionalismos e diferenciar os procesos de unificación de Alemaña e Italia.	9.1. Compara as unificacións alemá e italiana.	100	CAA CSC

- A causalidade. Identificar causas e consecuencias.	10. Identificar causas e consecuencias en procesos históricos seleccionados.	10.1. Manexa os conceptos historiográficos de causalidade e consecuencia.	80	CAA CSIEE
- Comproba a túa aprendizaxe e as túas competencias.	11. Progresar na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.	11.1. Desenvolve competencias básicas.	80	CCL CSC CCEC

3. COMPETENCIAS CLAVE E DESCRITORES/SUBCOMPETENCIAS

Competencia	Descriptor/Subcompetencias
Comunicación lingüística	Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. <i>Expresarse de forma oral. Comprender o sentido dos textos escritos e orais. Comprender textos escritos. Comprender informacións. Diferenciar ideas esenciais. Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. Usar o vocabulario. Producir textos.</i>
Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía	Coñecer e utilizar os elementos matemáticos básicos: operacións, magnitudes, porcentaxes, proporcións, formas xeométricas, criterios de medición e codificación numérica, etcétera. <i>Utilizar elementos matemáticos. Aplicar métodos de análise rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante en distintos ámbitos: biolóxico, xeolóxico, xeográfico, físico, tecnolóxico, etcétera. Traballar con mapas. Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. Interpretar un gráfico.</i>
Competencia dixital	Empregar distintas fontes para a busca de información. <i>Utilizar a información. Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. Utilizar as TIC.</i>
Aprender a aprender	Xestionar os recursos e as motivacións persoais a favor da aprendizaxe. <i>Organizar información. Participar na aprendizaxe. Xerar estratexias para aprender en distintos contextos de aprendizaxe. Facerse preguntas. Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. Obter información.</i>
Competencias sociais e cívicas	Coñecer as actividades humanas, adquirir unha idea da realidade histórica a partir de distintas fontes, e identificar as implicacións que ten vivir nun Estado social e democrático de dereito referendado por unha constitución. <i>Comprender a realidade histórica. Manexar información temporal. Traballar con mapas históricos. Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. Expresar opinións. Evidenciar preocupación polos máis desfavorecidos e respecto aos distintos ritmos e potencialidades. Recoñecer dereitos.</i>
Sentido de iniciativa e espírito emprendedor	Asumir as responsabilidades encomendadas e dar conta delas. <i>Tomar decisións persoais. Elixir con criterio propio.</i>

4. TEMPORALIZACIÓN

A temporalización asignada a esta unidade será de tres semanas, é dicir, 9 sesións, que inclúen o desenvolvemento desta e a realización das tarefas individuais e colectivas asociadas a ela.

Outubro

5. ESTRATEXIAS METODOLÓXICAS

-Exemplificar coa realidade contemporánea. Os nacionalismos están vivos en moitos casos. Tamén as tensións sociais e económicas que, nalgúns casos, alimentan procesos revolucionarios como as «primaveras árabes».

-Utilizar o atlas para localizar os principais espazos xeográficos, e Google Maps e outras aplicacións similares que resultan atractivas ao alumnado.

-Poñerlle ao alumnado exemplos concretos e próximos á súa realidade e á súa vida cotiá, sempre que sexa posible.

-Utilizar a lectura inicial da unidade do LA e as lecturas complementarias para motivalo cara ao estudo de aspectos concretos da unidade.

-Exposición do profesorado utilizando diversos soportes. Antes de comezar a exposición, débense coñecer as ideas previas e as dificultades de aprendizaxe do alumnado.

-Traballo reflexivo individual no desenvolvemento das actividades.

-Traballo en grupo cooperativo de 3 ou 4 estudantes, ou en gran grupo, no desenvolvemento das actividades e proxectos propostos. (sempre que a actual situación sanitaria o permita)

-Traballar con evidencias materiais do pasado que se conservaron ata a actualidade.

-Posta en común despois do traballo individual.

-Motivar o alumnado sobre o tema, a partir do uso de imaxes obtidas en Internet, do LA, libros de arte, de historia e de xeografía, fragmentos de películas, etcétera.

6. ADAPTACIÓN CURRICULAR

Seleccionáronse os seguintes contidos:

1.A revolución de Estados Unidos: As causas do conflito. A revolución política e o novo Estado.

2.A Revolución Francesa: As causas e inicios dunha revolución histórica. A evolución da Revolución Francesa e as súas fases.

3.A Europa napoleónica e a época da Restauración: A Europa napoleónica (1799-1814). A época da Restauración.

4.As revolucións liberais e os nacionalismos: As revolucións liberais do século XIX. Os nacionalismos e o nacemento de novos Estados.

7. PROCEDEMENTOS E INSTRUMENTOS DE AVALIACIÓN

- Proba ou probas de avaliación por competencias da unidade.

- Observación sistemática do traballo na aula e dos traballos de clase.

- Material complementario para o desenvolvemento das competencias.

- Rexistro de avaliación: Da aula. Individual.

8. ATENCIÓN Á DIVERSIDADE

Para todo o alumnado: Actividades de reforzo adxuntas da unidade.

Para algúns alumnos/as: Actividades do caderno de contidos básicos. Actividades de ampliación adxuntas da unidade.

UNIDADE 3: a Revolución Industrial

1. OBXECTIVOS

Distinguir o concepto de Revolución Industrial e explicar a importancia que tivo no modelo inglés a revolución agraria. Comprender a importancia da revolución demográfica e doutros factores da Revolución Industrial: transportes, máquina de vapor, etcétera. Analizar a mecanización da industria, resaltando as transformacións técnicas e na organización do traballo, e a súa aplicación nos sectores téxtil e siderúrxico. Analizar e comparar a industrialización de diferentes países de Europa, América e Asia. Diferenciar as consecuencias económicas

da Revolución Industrial. Explicar as consecuencias sociais da Revolución Industrial. Formar redes conceptuais sobre as condicións laborais do proletariado industrial. Formar redes conceptuais sobre o nacemento do movemento obreiro. Resumir a cultura e a arte da época revolucionaria. Aprender a investigar un acontecemento histórico. Verificar a progresión na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.

2. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec	CC
<ul style="list-style-type: none"> - As bases da Revolución Industrial en Gran Bretaña (I). - A revolución agraria e as súas consecuencias. 	1. Comprender o concepto de Revolución Industrial e coñecer a revolución agraria e as súas consecuencias.	1.1. Explica o concepto de Revolución Industrial.	100	CCL CAA
		1.2. Explica aspectos da revolución agraria.	100	
<ul style="list-style-type: none"> - As bases da Revolución Industrial en Gran Bretaña (II). - A revolución demográfica e outros factores. 	2. Coñecer aspectos da revolución demográfica e outros factores básicos da Revolución Industrial inglesa, e citar, en cada caso, consecuencias significativas.	2.1. Expón a revolución demográfica e as súas consecuencias.	100	CCL CMCT
<ul style="list-style-type: none"> - A mecanización da industria. A fábrica. - Do taller artesanal á fábrica. - A industria téxtil. - A industria siderúrxica. 	3. Mostrar a importancia das novas técnicas e da nova división do traballo aplicadas ás industrias do algodón e siderúrxica.	3.1. Explica o efecto da mecanización na industria.	100	CSC
- A difusión da industrialización.	4. Coñecer e localizar en mapas a difusión da industrialización.	4.1. Cartografa a expansión da industrialización.	90	CSC
<ul style="list-style-type: none"> - As consecuencias económicas da Revolución Industrial. - A revolución dos transportes. - O auxe do comercio. - O desenvolvemento do capitalismo. - O aumento da desigualdade económica. 	5. Coñecer e explicar as principais causas e consecuencias económicas da industrialización.	5.1. Compara medios de transporte.	95	CAA
<ul style="list-style-type: none"> - As consecuencias sociais da Revolución Industrial. - O auxe da burguesía. - O nacemento do proletariado. 	6. Apreciar as consecuencias sociais da Revolución Industrial, e explicar a organización da nova sociedade de clases.	6.1. Expón as consecuencias sociais da Revolución Industrial.	100	CD
- As condicións do traballo asalariado.	7. Extraer de textos e imaxes de época información significativa	7.1. Identifica os modos de vida do proletariado.	95	CCL CD CSC

	sobre as condicións do traballo asalariado.			
<ul style="list-style-type: none"> - O movemento obreiro. - Da protesta ao sindicalismo. - A loita política. Cartismo, socialismo e anarquismo. 	8. Comprender as actuacións iniciais do movemento obreiro e recoñecer diferenzas entre o socialismo e o anarquismo.	8.1. Expón a orixe do movemento obreiro.	95	CCL CSC
		8.2. Diferencia anarquismo e socialismo.	95	
<ul style="list-style-type: none"> - A cultura e a arte da época revolucionaria. - A cultura, a ciencia e a técnica. - A expresión artística. 	9. Coñecer a cultura da sociedade industrial, e recoñecer e explicar movementos artísticos e autores e obras significativas.	9.1. Identifica os fitos da cultura da industrialización.	100	CAA CSIEE CEC
		9.2. Analiza as correntes artísticas deste período histórico.	100	
- Investigar un acontecemento histórico.	10. Aprender a técnica de investigación dun acontecemento histórico.	10.1. Investiga un acontecemento histórico con pautas científicas.	50	CD CSIEE
- Comproba a túa aprendizaxe e as túas competencias.	11. Progresar na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.	11.1. Desenvolve competencias básicas.	80	CCL CMCT CSC

3. COMPETENCIAS CLAVE E DESCRITORES/SUBCOMPETENCIAS

Competencia	Descriptor/Subcompetencias
<i>Comunicación lingüística</i>	Comprender o sentido dos textos escritos e orais. <i>Comprender textos escritos. Comprender informacións. Diferenciar ideas esenciais. Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. Adquirir vocabulario.</i>
<i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i>	Coñecer e utilizar os elementos matemáticos básicos: operacións, magnitudes, porcentaxes, proporcións, formas xeométricas, criterios de medición e codificación numérica, etcétera. <i>Traballar con datos estatísticos. Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. Traballar con gráficos. Traballar con datos estatísticos</i>
<i>Competencia dixital</i>	Empregar distintas fontes para a busca de información. <i>Traballar con textos e imaxes. Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. Utilizar as TIC.</i>
<i>Aprender a aprender</i>	Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. <i>Relacionar informacións. Traballar con imaxes. Xestionar os recursos e as motivacións persoais a favor da aprendizaxe. Organizar información. Participar na aprendizaxe. Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. Obter información.</i>
<i>Competencias sociais e cívicas</i>	Coñecer as actividades humanas, adquirir unha idea da realidade histórica a partir de distintas fontes, e identificar as implicacións que ten vivir nun Estado social e democrático de dereito referendado por unha constitución. <i>Comprender a realidade histórica. Traballar con mapas históricos. Evidenciar preocupación polos máis desfavorecidos e respecto aos distintos ritmos e potencialidades. Recoñecer dereitos</i>

Sentido de iniciativa e espírito emprendedor	Optimizar recursos persoais apoiándose nas fortalezas propias. <i>Buscar solucións. Planificar un traballo. Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. Ser creativo e emprendedor.</i>
Conciencia e expresións culturais	Mostrar respecto cara ao patrimonio cultural mundial nas súas distintas vertentes (artístico-literaria, etnográfica, científico-técnica, etcétera), e cara ás persoas que contribuíron ao seu desenvolvemento. <i>Analizar estilos. Analizar estilos e obras. Valorar a interculturalidade como unha fonte de riqueza persoal. Valorar achegas culturais.</i>

4. TEMPORALIZACIÓN

A temporalización asignada a esta unidade será de tres semanas, é dicir, 9 sesións, que inclúen o desenvolvemento desta e a realización das tarefas individuais e colectivas asociadas a ela.

Novembro

5. ESTRATEXIAS METODOLÓXICAS

- Comparar aspectos actuais da realidade económica global coa etapa da Revolución Industrial (tensións sociais e económicas, deslocalización de empresas, etcétera).
- Poñerlle ao alumnado exemplos concretos e próximos á súa realidade e á súa vida cotiá, sempre que sexa posible.
- Utilizar a lectura inicial da unidade do LA e as lecturas complementarias para motivalo cara ao estudo de aspectos concretos da unidade.
- Utilizar o atlas para localizar os principais espazos xeográficos, e Google Maps e outras aplicacións similares que resultan atractivas ao alumnado.
- Exposición do profesorado utilizando diversos soportes. Antes de comezar a exposición, débense coñecer as ideas previas e as dificultades de aprendizaxe do alumnado.
- Traballo reflexivo individual no desenvolvemento das actividades.
- Traballo en grupo cooperativo de 3 ou 4 estudantes, ou en gran grupo, no desenvolvemento das actividades e proxectos propostos. (sempre que a actual situación sanitaria o permita)
- Traballar con evidencias materiais do pasado que se conservaron ata a actualidade.
- Posta en común despois do traballo individual.
- Motivar o alumnado sobre o tema, a partir do uso de imaxes obtidas en Internet, do LA, libros de arte, de historia e de xeografía, fragmentos de películas, etcétera.

6. ADAPTACIÓN CURRICULAR

Seleccionáronse os seguintes contidos:

1. As bases da Revolución Industrial en Gran Bretaña: A revolución agraria e as súas consecuencias. A revolución demográfica. Outros factores básicos.
2. A mecanización da industria e a súa difusión: O paso do taller artesanal á fábrica. A industria téxtil. A industria siderúrxica. A difusión da industrialización.
3. As consecuencias económicas e sociais: As consecuencias económicas. As consecuencias sociais. O movemento obreiro.
4. A cultura e a arte: A cultura, a ciencia e a técnica. A expresión artística.

7. PROCEDEMENTOS E INSTRUMENTOS DE AVALIACIÓN

- Proba ou probas de avaliación por competencias da unidade.
- Observación sistemática do traballo na aula e dos traballos de clase.

- Material complementario para o desenvolvemento das competencias.
- Rexistro de avaliación: Da aula. Individual.

8. ATENCIÓN Á DIVERSIDADE

Para todo o alumnado: Actividades de reforzo adxuntas da unidade.

Para algúns alumnos/as: Actividades do caderno de contidos básicos. Actividades de ampliación adxuntas da unidade.

UNIDADE 4: *España e Galicia: a crise do Antigo Réxime*

1. OBXECTIVOS

Coñecer o inicio da crise política do Antigo Réxime en España durante o reinado de Carlos IV e as súas relacións coa Francia revolucionaria. Comprender a importancia histórica da guerra da Independencia e a revolución liberal, concretada nas Cortes de Cádiz e a Constitución de 1812. Interpretar a evolución do reinado de Fernando VII e coñecer o proceso de independencia da América española. Entender a evolución do reinado de Isabel II e do Sexenio Revolucionario. Analizar as transformacións demográficas e agrarias acontecidas en España entre 1833 e 1874. Analizar a evolución dos cambios económicos a raíz da industrialización parcial do país. Distinguir os grupos e os conflitos sociais da época. Contrastar o progreso cultural e a evolución da obra de Francisco de Goya. Comprender as correntes romántica e realista. Coñecer as peculiaridades históricas de Galicia durante o séculos XIX. Aprender a traballar con imaxes históricas. Verificar a progresión na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.

2. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares e aprendizaxe avaliáveis	% Consec	CC
- A crise política. Carlos IV e a Francia revolucionaria. -Os cambios revolucionarios e as súas limitacións. -O reinado de Carlos IV. -A formación de grupos ideolóxicos.	1. Coñecer e explicar os acontecementos que deron lugar á crise do Antigo Réxime en España durante o reinado de Carlos IV, así como os grupos ideolóxicos aos que deu lugar.	1.1. Relaciona as causas da crise do Antigo Réxime en España.	95	CAA CSC
		1.2. Distingue os grupos ideolóxicos xurdidos ao final do Antigo Réxime.	95	
-A guerra da Independencia e a revolución liberal (1808-1814). -A guerra da Independencia. -As Cortes de Cádiz e a Constitución de 1812.	2. Explicar a evolución da guerra da Independencia e o labor desenvolvido nas Cortes de Cádiz.	2.1. Explica a guerra da Independencia.	100	CCL CAA CSC
		2.2. Explica a obra das Cortes de Cádiz.	100	
-O reinado de Fernando VII. Absolutistas fronte a liberais. -As etapas do reinado. -A independencia da América española.	3. Relatar acontecementos relevantes do reinado de Fernando VII e identificar causas, etapas e consecuencias da independencia da América española.	3.1. Enuncia acontecementos importantes do reinado de Fernando VII.	100	CAA CSC
		3.2. Explica a independencia das colonias americanas.	90	

-A consolidación liberal (1833-1874). -A época isabelina (1833-1868). -O Sexenio Revolucionario (1869-1874).	4. Coñecer e situar no tempo os principais períodos e acontecementos do reinado de Isabel II e do Sexenio Revolucionario.	4.1. Relaciona cronoloxicamente os principais acontecementos do reinado de Isabel II e do Sexenio Revolucionario.	100	CSC
-A modernización económica (I). A poboación e a agricultura. -O crecemento demográfico. -As transformacións agrarias.	5. Interpretar o crecemento e distribución da poboación e valorar o proceso e as leis da desamortización.	5.1. Analiza a evolución da poboación española.	90	CCL CMCT CAA
		5.2. Analiza o proceso desamortizador.	100	
-A modernización económica (II). A industria e outros sectores. -A Revolución Industrial en España.	6. Comprender a importancia e os trazos esenciais da Primeira Revolución Industrial en España.	6.1. Explica a primeira industrialización española e a súa transcendencia.	80	CMCT CSC CSIEE
-A sociedade de clases. -Os grupos sociais. -Conflitos sociais e movemento obreiro.	7. Comprender a evolución da sociedade e do movemento obreiro.	7.1. Explica as transformacións sociais producidas pola industrialización.	80	CCL CSC
		7.2. Explica a orixe do movemento obreiro.	80	
-A cultura e a arte (I). Goya.	8. Explicar o progreso cultural, e interpretar a evolución da pintura de Goya a través das súas obras máis significativas.	8.1. Explica a transcendencia de Goya.	100	CSIEE CCEC
- A cultura e a arte (II). O Romanticismo e o realismo.	9. Diferenciar os trazos máis significativos do Romanticismo e do realismo.	9.1. Explica as diferenzas entre Romanticismo e realismo.	100	CCEC
-A crise do Antigo Réxime na comunidade autónoma.	10. Coñecer os principais acontecementos acontecidos na comunidade autónoma durante este período.	10.1. Analiza os principais acontecementos sucedidos na súa comunidade autónoma neste período.	100	CCL CSC
-Traballar con imaxes históricas.	11. Aprender a traballar con imaxes históricas.	11.1. Utiliza con rigor imaxes históricas para levar a cabo unha investigación.	70	CCL CD CAA
-Comproba a túa aprendizaxe e as túas competencias.	12. Progresar na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.	12.1. Desenvolve competencias básicas.	80	CCL CSC CSIEE

3. COMPETENCIAS CLAVE E DESCRITORES/SUBCOMPETENCIAS

Competencia	Descriptor/Subcompetencias
Comunicación lingüística	Comprender o sentido dos textos escritos e orais. <i>Comprender textos escritos. Diferenciar ideas esenciais. Comprender informacións, Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. Adquirir vocabulario. Producir textos.</i>

<i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i>	Aplicar métodos de análise rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante en distintos ámbitos: biolóxico, xeolóxico, xeográfico, físico, tecnolóxico, etcétera. <i>Comprender o espazo. Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. Traballar con gráficos.</i>
<i>Competencia dixital</i>	Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. <i>Utilizar as TIC.</i>
<i>Aprender a aprender</i>	Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. <i>Relacionar informacións. Traballar con imaxes. Xestionar os recursos e as motivacións persoais a favor da aprendizaxe. Organizar información. Participar na aprendizaxe. Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. Obter información. Deducir información.</i>
<i>Competencias sociais e cívicas</i>	Coñecer as actividades humanas, adquirir unha idea da realidade histórica a partir de distintas fontes, e identificar as implicacións que ten vivir nun Estado social e democrático de dereito referendado por unha constitución. <i>Comprender a realidade histórica. Manexar información temporal. Traballar con mapas históricos. Mostrar dispoñibilidade para a participación activa en ámbitos de participación establecidos. Practicar valores democráticos. Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. Expressar opinións.</i>
<i>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor</i>	Optimizar recursos persoais apoiándose nas fortalezas propias. <i>Buscar solucións. Desenvolver plans persoais. Asumir as responsabilidades encomendadas e dar conta delas. Elixir con criterio propio. Ser constante no traballo superando as dificultades. Planificar traballos. Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. Ser creativo e emprendedor.</i>
<i>Conciencia e expresións culturais</i>	Mostrar respecto cara ao patrimonio cultural mundial nas súas distintas vertentes (artístico-literaria, etnográfica, científico-técnica, etcétera), e cara ás persoas que contribuíron ao seu desenvolvemento. <i>Coñecer a arte. Analizar estilos.</i>

4. TEMPORALIZACIÓN

A temporalización asignada a esta unidade será de tres semanas, é dicir, 9 sesións, que inclúen o desenvolvemento desta e a realización das tarefas individuais e colectivas asociadas a ela.

Novembro

Decembro

5. ESTRATEXIAS METODOLÓXICAS

-Comparar aspectos actuais da realidade política cos do século XIX como, por exemplo, os nacionalismos vasco e catalán, de grande actualidade política. Tamén procesos de reconsideración constitucional, de estrutura de Estado e forma de goberno, símbolos do Estado, etcétera.

-Poñerlle ao alumnado exemplos concretos e próximos á súa realidade e á súa vida cotiá, sempre que sexa posible.

-Utilizar a introdución inicial da unidade para motivar o alumnado sobre o tema.

-Marcar o acento nos documentos constitucionais do período, e a evolución dos principios democráticos.

-Poñer atención á localización espazo-temporal dos acontecementos.

-Utilizar o material gráfico do libro para promover a empatía do alumnado cara ao coñecemento deste período.

-Lectura dos documentos que acompañan o texto, para coñecer as fontes históricas do momento.

-Utilizar as TIC para achegarse á arte e a cultura do século XIX.

-Traballo reflexivo individual no desenvolvemento das actividades.

- Traballo en grupo cooperativo de 3 ou 4 estudantes, ou en gran grupo, no desenvolvemento das actividades e proxectos propostos. (sempre que a actual situación sanitaria o permita)
- Traballar con evidencias materiais do pasado que se conservaron ata a actualidade.
- Posta en común despois do traballo individual.
- Motivar o alumnado sobre o tema, a partir do uso de imaxes obtidas en Internet, do LA, libros de arte, de historia e de xeografía, fragmentos de películas, etcétera.

6. ADAPTACIÓN CURRICULAR

Seleccionáronse os seguintes contidos:

1. A crise política: O reinado de Carlos IV (1788-1808) e a formación de grupos ideolóxicos. A guerra da Independencia e as Cortes de Cádiz (1808-1814). O reinado de Fernando VII (1814-1833) e a independencia da América española.
2. A consolidación liberal (1833-1874): A época isabelina (1833-1868). O Sexenio Revolucionario (1868-1874). A modernización económica: desamortización e industrialización.
3. Goya: Un xenio entre dous séculos. A obra pictórica e as súas etapas.

7. PROCEDIMENTOS E INSTRUMENTOS DE AVALIACIÓN

- Proba ou probas de avaliación por competencias da unidade.
- Observación sistemática do traballo na aula e dos traballos de clase.
- Material complementario para o desenvolvemento das competencias.
- Rexistro de avaliación: Da aula. Individual.

8. ATENCIÓN Á DIVERSIDADE

Para todo o alumnado: Actividades de reforzo adxuntas da unidade.

Para algúns alumnos/as: Actividades do caderno de contidos básicos. Actividades de ampliación adxuntas da unidade.

UNIDADE 5: o Imperialismo e a Primeira Guerra Mundial

1. OBXECTIVOS

Clasificar os sistemas políticos e os sistemas de alianzas existentes no mundo no período comprendido entre 1870 e 1914. Diferenciar as características esenciais da Segunda Revolución Industrial: fontes de enerxía, cambios no traballo e sectores industriais. Analizar as repercusións económicas da Segunda Revolución Industrial. Interpretar as consecuencias sociais da Segunda Revolución Industrial. Establecer xerarquías causais do imperialismo no século XIX e as principais formas de dominio colonial. Identificar as potencias imperialistas, localizar en mapas a expansión colonial do século XIX e valorar as consecuencias do imperialismo. Establecer cadeas e interconexións causais entre colonialismo, imperialismo e a “Gran Guerra” de 1914. Coñecer os principais acontecementos da “Gran Guerra” e as consecuencias desta. Formar redes conceptuais sobre a cultura do período e a arquitectura moderna. Recoñecer a orixinalidade de movementos artísticos como o impresionismo, o postimpresionismo e as primeiras vangardas. Aprender a comparar estilos artísticos e pictóricos. Verificar a progresión na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.

2. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec	CC
- A política e as relacións internacionais. -Os sistemas políticos. -A situación internacional. -Os sistemas de alianzas en Europa.	1. Identificar os sistemas políticos, e coñecer a evolución temporal dos sistemas de alianzas en Europa entre 1870 e 1914.	1.1. Distingue os sistemas políticos europeos e as súas alianzas.	100	CAA CSC
- A Segunda Revolución Industrial. -As novas fontes de enerxía. -Os cambios na organización do traballo. -Os sectores industriais punta.	2. Comprender as bases da Segunda Revolución Industrial e os sectores industriais punta.	2.1. Sinala os principais avances da Segunda Revolución Industrial.	100	CCL CAA
- Avances da economía e do capitalismo. -Novos medios de transporte e comunicación. -As actividades agrarias e o comercio. -O nacemento do gran capitalismo.	3. Recoñecer os avances acontecidos na economía e o capitalismo como consecuencia da Segunda Revolución Industrial.	3.1. Identifica as transformacións económicas da Segunda Revolución Industrial.	100	CCL CSC CSIE E
- As consecuencias sociais da Segunda Revolución Industrial. -O crecemento demográfico e urbano. -Os avances sociais.	4. Distinguir as consecuencias demográficas e sociais da Segunda Revolución Industrial.	4.1. Sinala as consecuencias sociais da Segunda Revolución Industrial.	100	CMC T CSIE E
- O imperialismo no século XIX (I). Causas e formas de dominio. -O imperialismo e as súas causas. -As formas de dominio colonial.	5. Distinguir as causas do imperialismo e diferenciar as formas de dominio colonial: concesións, protectorados e colonias.	5.1. Sinala as causas do imperialismo.	100	CCL CAA CSC CSIE E
		5.2. Distingue formas de dominio imperialista.	90	
- O imperialismo no século XIX (II). A expansión colonial e as súas consecuencias. -A formación dos imperios coloniais. -As consecuencias do imperialismo.	6. Identificar potencias imperialistas e localizar en mapas a chamada “repartición do mundo”, diferenciando as súas consecuencias positivas e negativas para as metrópoles e para os pobos dominados.	6.1. Explica a repartición colonial e as súas consecuencias.	90	CCL CMC T CAA
- A Primeira Guerra Mundial (I). Contendentes e causas.	7. Explicar as causas da Primeira Guerra Mundial, e coñecer e localizar nun mapa os países contendentes.	7.1. Explica as motivacións dos países na Primeira Guerra Mundial.	100	CD CAA
- A Primeira Guerra Mundial (II). Acontecementos e consecuencias.	8. Diferenciar acontecementos e consecuencias da Primeira Guerra Mundial, e analizar o novo mapa político de Europa.	8.1. Refire as consecuencias da Primeira Guerra Mundial e o mapa político resultante.	100	CCL CAA CSC

- A cultura e a arte (I). - A educación. - A ciencia. - A arquitectura moderna.	9. Comprender o progreso cultural entre 1870 e 1914, e diferenciar os trazos básicos da arquitectura moderna.	9.1. Explica a arquitectura previa á Primeira Guerra Mundial.	100	CD CAA CCE C
- A cultura e a arte (II). Primeiras vangardas. - Impresionismo e postimpresionismo. - Primeiras vangardas.	10. Coñecer a evolución da pintura desde o impresionismo ao cubismo, e recoñecer e comentar analiticamente cadros significativos.	10.1. Expón o esencial da pintura anterior á Primeira Guerra Mundial.	100	CSIE E CCE C
- Comparar estilos artísticos. A pintura.	11. Aprender a comparar estilos artísticos.	11.1. Diferencia estilos artísticos.	100	CSIE E CCE C
- Comproba a túa aprendizaxe e as túas competencias.	12. Progresar na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.	12.1. Desenvolve competencias básicas.	80	CCL CMC T

3. COMPETENCIAS CLAVE E DESCRITORES/SUBCOMPETENCIAS

Competencia	Descriptor/Subcompetencias
<i>Comunicación lingüística</i>	Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. <i>Expresar opinións. Comprender o sentido dos textos escritos e orais. Comprender textos escritos. Comprender informacións. Diferenciar ideas esenciais. Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. Adquirir vocabulario. Producir textos.</i>
<i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i>	Coñecer e utilizar os elementos matemáticos básicos: operacións, magnitudes, porcentaxes, proporcións, formas xeométricas, criterios de medición e codificación numérica, etcétera. <i>Utilizar criterios de medición. Aplicar métodos de análise rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante en distintos ámbitos: biolóxico, xeolóxico, xeográfico, físico, tecnolóxico, etcétera. Traballar con mapas. Comprender o espazo. Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. Traballar con gráficos. Interpretar un gráfico. Traballar con datos estatísticos</i>
<i>Competencia dixital</i>	Empregar distintas fontes para a busca de información. <i>Utilizar a información. Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. Utilizar as TIC.</i>
<i>Aprender a aprender</i>	Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. <i>Relacionar informacións. Traballar con imaxes. Xestionar os recursos e as motivacións persoais a favor da aprendizaxe. Organizar información. Participar na aprendizaxe. Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. Obter información. Deducir información.</i>
<i>Competencias sociais e cívicas</i>	Coñecer as actividades humanas, adquirir unha idea da realidade histórica a partir de distintas fontes, e identificar as implicacións que ten vivir nun Estado social e democrático de dereito referendado por unha constitución. <i>Comprender a realidade histórica. Traballar con mapas históricos. Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. Expresar opinións.</i>

<p><i>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor</i></p>	<p>Optimizar recursos persoais apoiándose nas fortalezas propias. <i>Buscar solucións. Ser constante no traballo superando as dificultades. Propoñerse obxectivos. Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. Ser creativo e emprendedor. Planificar traballos.</i></p>
<p><i>Conciencia e expresións culturais</i></p>	<p>Mostrar respecto cara ao patrimonio cultural mundial nas súas distintas vertentes (artístico-literaria, etnográfica, científico-técnica, etcétera), e cara ás persoas que contribuíron ao seu desenvolvemento. <i>Coñecer a arte. Analizar obras de arte. Valorar a interculturalidade como unha fonte de riqueza persoal. Valorar achegas culturais</i></p>

4. TEMPORALIZACIÓN

A temporalización asignada a esta unidade será de tres semanas, é dicir, 9 sesións, que inclúen o desenvolvemento desta e a realización das tarefas individuais e colectivas asociadas a ela.

Xaneiro

5. ESTRATEXIAS METODOLÓXICAS

- Utilizar a lectura inicial da unidade para motivar o alumnado sobre o tema.
- Poñer atención á localización espazo-temporal dos acontecementos. En caso necesario, pódense buscar en Internet mapas complementarios.
- Utilizar o material gráfico do libro para promover a empatía do alumnado cara ao coñecemento deste período. Poden encontrarse materiais gráficos adicionais na colección “Aula Aberta” do diario *El Mundo* sobre: as cadeas de produción, os primeiros automóviles, os irmáns Wright, etcétera.
- Ler os documentos que acompañan o texto para coñecer as fontes históricas deste período.
- Utilizar as TIC para achegarse á arte e a cultura deste período.
- Visualizar algún vídeo sobre o funcionamento de cadeas de montaxe na actualidade.
- Invitar un colectivo feminista a charlar co alumnado sobre o sufraxismo.
- Proxectar algún vídeo sobre a Primeira Guerra Mundial.
- Traballo reflexivo individual no desenvolvemento das actividades.
- Traballo en grupo cooperativo de 3 ou 4 estudantes, ou en gran grupo, no desenvolvemento das actividades e proxectos propostos. (sempre que a actual situación sanitaria o permita)
- Traballar con evidencias materiais do pasado que se conservaron ata a actualidade.
- Posta en común despois do traballo individual.
- Motivar o alumnado sobre o tema, a partir do uso de imaxes obtidas en Internet, do LA, libros de arte, de historia e de xeografía, fragmentos de, etcétera.

6. ADAPTACIÓN CURRICULAR

Seleccionáronse os seguintes contidos:

1. A Segunda Revolución Industrial: As novas fontes de enerxía. Os cambios na organización do traballo. O progreso da industria, os transportes e as comunicacións.
2. As causas do imperialismo: A repartición do mundo. As consecuencias do imperialismo.
3. A Primeira Guerra Mundial (1914-1918): Os contendentes. As causas do conflito. As consecuencias. A Paz de París.
4. A evolución artística: A arquitectura moderna. Os movementos pictóricos. Impresionismo, expresionismo e primeiras vangardas.

7. PROCEDEMENTOS E INSTRUMENTOS DE AVALIACIÓN

- Proba ou probas de avaliación por competencias da unidade.

- Observación sistemática do traballo na aula e dos traballos de clase.
- Material complementario para o desenvolvemento das competencias.
- Rexistro de avaliación: Da aula. Individual.

8. ATENCIÓN Á DIVERSIDADE

Para todo o alumnado: Actividades de reforzo adxuntas da unidade.

Para algúns alumnos/as: Actividades do caderno de contidos básicos. Actividades de ampliación adxuntas da unidade.

UNIDADE 6: O período de entreguerras e a II Guerra Mundial

1. OBXECTIVOS

Esquematizar a orixe, o desenvolvemento e as consecuencias da Revolución Rusa. Coñecer a evolución económica dos anos vinte. Relacionar a gran crise de 1929 e a Gran Depresión. Analizar as circunstancias históricas que conduciron ao auxo dos fascismos en Europa. Entender os caracteres diferenciais do fascismo e do nazismo. Identificar os contendentes e as causas da Segunda Guerra Mundial. Sinalar as características, as etapas, os acontecementos e as consecuencias da Segunda Guerra Mundial. Entender o contexto no que se desenvolveu o holocausto na guerra europea e as súas consecuencias. Elaborar unha narrativa explicativa do deseño da paz e a importancia da creación da ONU. Formar redes conceptuais sobre a cultura e a arte na primeira metade do século XX. Aprender a comentar e comparar mapas históricos. Verificar a progresión na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.

2. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec	CC
- A Revolución Rusa de 1917. A creación da URSS. - Causas da revolución. - As revolucións de 1905 e 1917.	1. Analizar as causas, o desenvolvemento e as principais consecuencias das revolucións rusas e a creación da URSS.	1.1. Sinala os principais acontecementos da Revolución Rusa.	100	CSC
- A economía (I). Da prosperidade á crise. - Os "felices anos vinte". - A crise de 1929.	2. Coñecer os "felices anos vinte" e as causas da crise de 1929.	2.1. Enuncia os principais trazos dos "felices anos vinte".	100	CCL CMCT CAA CSC
		2.2. Explica as causas da crise de 1929.	100	
- A economía (II). A Gran Depresión. - A xeneralización da crise. - As consecuencias da crise. - As propostas de solución.	3. Sacar conclusións sobre a xeneralización da crise, as súas consecuencias e as propostas de solución.	3.1. Esquematiza as consecuencias e solucións da crise de 1929.	100	CAA

- O ascenso dos totalitarismos. - A crise da democracia e o ascenso dos totalitarismos. - Os trazos dos totalitarismos.	4. Explicar o ascenso do totalitarismo e os seus principais trazos.	4.1. Realiza un esquema cos trazos característicos dos totalitarismos.	100	CAA
- O fascismo e o nazismo. - O fascismo en Italia. - O nazismo en Alemaña.	5. Coñecer e citar características do fascismo italiano e do nazismo alemán.	5.1. Compara nun esquema nazismo e fascismo.	100	CAA CSC
- A Segunda Guerra Mundial (I). Causas. - Os contendentes. - Causas do conflito.	6. Coñecer os contendentes e explicar as causas da Segunda Guerra Mundial.	6.1. Relaciona as causas da Segunda Guerra Mundial.	100	CAA
- A Segunda Guerra Mundial (II). Acontecementos e consecuencias. - O desenvolvemento do conflito. - As consecuencias da guerra.	7. Explicar as etapas da Segunda Guerra Mundial, e identificar os acontecementos máis relevantes de cada unha delas e as súas principais consecuencias.	7.1. Sinala os principais acontecementos da Segunda Guerra Mundial nun eixe cronolóxico.	90	CAA CSC
		7.2. Analiza as consecuencias da guerra.	100	
- Antisemitismo e holocausto.	8. Recoñecer a significación do holocausto ou “solución final” na historia mundial.	8.1. Valora o holocausto.	95	CCL CD CSC
- O deseño da paz. A ONU. - As conferencias previas. - Os tratados de paz. - A creación da ONU.	9. Analizar o deseño da paz que puxo fin á Segunda Guerra Mundial.	9.1. Analiza o proceso de paz posterior á Segunda Guerra Mundial.	100	CMCT CAA CSC
- A cultura e a arte entre 1919 e 1945. - A cultura e a ciencia. - A evolución artística.	10. Diferenciar os trazos culturais e artísticos do período de entreguerras, e citar e explicar movementos artísticos significativos.	10.1. Describe as vangardas artísticas.	100	CSIEE CCEC
- Comentar mapas históricos.	11. Aprender a comentar mapas históricos.	11.1. Comenta mapas históricos.	90	CCL CD CAA CSC
- Comproba a túa aprendizaxe e as túas competencias.	12. Progresar na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.	12.1. Desenvolve competencias básicas.	80	CCL CMCT CSC

3. COMPETENCIAS CLAVE E DESCRITORES/SUBCOMPETENCIAS

Competencia	Descritor/Subcompetencias
Comunicación lingüística	Comprender o sentido dos textos escritos e orais. <i>Comprender informacións. Diferenciar ideas esenciais. Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. Producir textos</i>

Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía	Coñecer e utilizar os elementos matemáticos básicos: operacións, magnitudes, porcentaxes, proporcións, formas xeométricas, criterios de medición e codificación numérica, etcétera. <i>Utilizar elementos matemáticos. Aplicar métodos de análise rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante en distintos ámbitos: biolóxico, xeolóxico, xeográfico, físico, tecnolóxico, etcétera. Comprender o espazo. Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. Traballar con gráficos.</i>
Competencia dixital	Empregar distintas fontes para a busca de información. <i>Traballar con textos e imaxes. Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. Utilizar as TIC</i>
Aprender a aprender	Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. <i>Relacionar informacións. Traballar con imaxes. Xestionar os recursos e as motivacións persoais a favor da aprendizaxe. Organizar información. Participar na aprendizaxe. Xerar estratexias para aprender en distintos contextos de aprendizaxe. Facerse preguntas. Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. Obter información.</i>
Competencias sociais e cívicas	Coñecer as actividades humanas, adquirir unha idea da realidade histórica a partir de distintas fontes, e identificar as implicacións que ten vivir nun Estado social e democrático de dereito referendado por unha constitución. <i>Comprender a realidade histórica. Manexar información temporal. Traballar con mapas históricos. Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. Expresar opinións.</i>
Sentido de iniciativa e espírito emprendedor	Optimizar recursos persoais apoiándose nas fortalezas propias. <i>Planificar traballos. Ser constante no traballo superando as dificultades. Propoñerse obxectivos. Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. Ser creativo e emprendedor.</i>
Conciencia e expresións culturais	Mostrar respecto cara ao patrimonio cultural mundial nas súas distintas vertentes (artístico-literaria, etnográfica, científico-técnica, etcétera), e cara ás persoas que contribuíron ao seu desenvolvemento. <i>Analizar estilos. Comprender a arte.</i>

4. TEMPORALIZACIÓN

A temporalización asignada a esta unidade será de tres semanas, é dicir, 9 sesións, que inclúen o desenvolvemento desta e a realización das tarefas individuais e colectivas asociadas a ela.

Febreiro

5. ESTRATEXIAS METODOLÓXICAS

- Utilizar a lectura inicial da unidade para motivar o alumnado sobre o tema.
- Poñer atención á localización espazo-temporal dos acontecementos. En caso necesario, pódense buscar en Internet mapas complementarios.
- Utilizar o material gráfico do libro para promover a empatía do alumnado cara ao coñecemento deste período.
- Ler os documentos que acompañan o texto para coñecer as fontes históricas e utilizar as TIC para achegarse á arte e á cultura desta etapa.
- Proxectar algún vídeo sobre a Revolución Rusa de 1917.
- Solicitarlle ao alumnado que analice programas actuais de televisión sobre a permanencia do nazismo.
- Explorar a páxina web dalgún museo da Segunda Guerra Mundial .
- Realizar unha visita virtual ao Museo do Holocausto «Yad Vashem .
- Traballo reflexivo individual no desenvolvemento das actividades.

- Traballo en grupo cooperativo de 3 ou 4 estudantes, ou en gran grupo, no desenvolvemento das actividades e proxectos propostos. (sempre que a actual situación sanitaria o permita)
- Traballar con evidencias materiais do pasado que se conservaron ata a actualidade.
- Posta en común despois do traballo individual.
- Motivar o alumnado sobre o tema, a partir do uso de imaxes obtidas en Internet, do LA, libros de arte, de historia e de xeografía, fragmentos de películas, etcétera.

6. ADAPTACIÓN CURRICULAR

Seleccionáronse os seguintes contidos:

1. A Revolución Rusa de 1917. A creación da URSS: A crise do imperio tsarista. Revolucións de 1905 e 1917. Gobernos de Lenin e Stalin.
2. A evolución económica e política: Da prosperidade económica á Gran Depresión. O ascenso dos totalitarismos.
3. A Segunda Guerra Mundial (1939-1945): Contendentes e causas do conflito. As consecuencias da guerra.
4. A arte entre 1919 e 1945: A arquitectura racionalista. A escultura. A pintura. Dadaísmo, surrealismo e abstracción.

7. PROCEDEMENTOS E INSTRUMENTOS DE AVALIACIÓN

- Proba ou probas de avaliación por competencias da unidade.
- Observación sistemática do traballo na aula e dos traballos de clase.
- Material complementario para o desenvolvemento das competencias.
- Rexistro de avaliación: Da aula. Individual.

8. ATENCIÓN Á DIVERSIDADE

Para todo o alumnado: Actividades de reforzo adxuntas da unidade.

Para algúns alumnos/as: Actividades do caderno de contidos básicos. Actividades de ampliación adxuntas da unidade.

UNIDADE 7: España e Galicia: Restauración e Guerra Civil

1. OBXECTIVOS

Diferenciar a época da Restauración borbónica. Bases, partidos e funcionamento do sistema. Identificar os problemas políticos da Restauración. Explicar a evolución do reinado de Alfonso XIII e da ditadura de Primo de Rivera, e analizar os seus principais problemas. Diferenciar a evolución da Segunda República entre 1931 e 1933. Diferenciar a evolución da Segunda República entre 1933 e 1936. Comprender o desenvolvemento e as repercusións da Guerra Civil. Recoñecer a evolución da poboación, a economía e a sociedade española entre 1875 e 1939. Formar redes conceptuais sobre a evolución da cultura, a arquitectura e a escultura nestes períodos históricos. Formar redes conceptuais sobre a evolución da pintura. Analizar a evolución histórica de Galicia nesta época. Aprender a traballar con textos históricos. Verificar a progresión na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.

2. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	riterios de avaliación	Estándares e aprendizaxe avaliáveis	% Consec	CC
- A Restauración borbónica. O sistema político. - A época da Restauración. - O funcionamento do sistema político.	1. Coñecer a época da Restauración, e comprender o funcionamento do seu sistema político.	1.1. Explica o sistema político establecido en 1876.	100	CCA CSC
- Os problemas políticos na Restauración. - Os problemas interiores. - A “crise do 98”.	2. Identificar os problemas interiores e exteriores da Restauración e as súas principais consecuencias.	2.1. Sintetiza os grandes problemas nacionais da Restauración.	100	CCL CSIEE
- Alfonso XIII e a ditadura de Primo de Rivera. - O reinado de Alfonso XIII. - A ditadura e o fin da monarquía.	3. Coñecer a evolución política do reinado de Alfonso XIII e da ditadura de Primo de Rivera, e distinguir os seus principais problemas internos e externos.	3.1. Identifica ordenadamente os principais acontecementos do reinado de Alfonso XIII.	100	CCL CMCT CAA CSC
		3.2. Explica as principais crises internas de España durante o reinado de Alfonso XIII.	95	
		3.3. Explica o problema de Marrocos.	90	
- A Segunda República (I). De 1931 a 1933. - A República e a Constitución de 1931. - O Bienio Reformista (1931-1933).	4. Coñecer a Constitución de 1931 e a política de reformas do Bienio Reformista.	4.1. Analiza a Constitución de 1931.	95	CCL CAA
		4.2. Realiza un esquema sobre as reformas do primeiro bienio republicano.	90	
- A Segunda República (II). De 1933 a 1936. - O Bienio Conservador (1933-1936). - A Fronte Popular (febreiro-xuño 1936).	5. Distinguir a evolución da Segunda República entre 1933 e 1936, e sinalar problemas relevantes do período.	5.1. Caracteriza o período conservador da Segunda República.	100	CD CSC
- A Guerra Civil (1936-1939). - A sublevación militar. - As etapas da guerra. - A evolución republicana e nacional. - As repercusións da contenda.	6. Coñecer e explicar o desenvolvemento e a evolución da Guerra Civil.	6.1. Expón o desenvolvemento da Guerra Civil utilizando a cartografía.	100	CSC
- Poboación, economía e sociedade entre 1875 e 1939. - A evolución demográfica. - A evolución da economía. - A sociedade e os seus conflitos.	7. Comprender a evolución da poboación, a economía e a sociedade española entre 1875 e 1939.	7.1. Analiza o mapa de densidades de poboación e argumenta a súa distribución.	80	CCL CMCT
		7.2. Sinala as transformacións económicas no período.	85	
- A cultura e a arte (I). Arquitectura e escultura. - A Idade de Prata da cultura. - A arquitectura e a escultura.	8. Coñecer a Idade de Prata da cultura española e a evolución da arquitectura e a escultura.	8.1. Relaciona os principais fitos científicos e culturais do período.	100	CAA CCEC
- A cultura e a arte (II). A evolución pictórica.	9. Comprender a evolución da pintura no período, distinguindo	9.1. Analiza obras pictóricas.	100	CSIEE CCEC

- Impresionismo e primeiras vangardas. - Pablo Ruíz Picasso. - Salvador Dalí e Joan Miró.	estilos e artistas significativos.			
- Galicia entre os séculos XIX e XX	10. Analizar os principais trazos sociais, económicos, políticos e culturais de Galicia neste período.	10.1. Analiza os feitos máis significativos deste período en Galicia.	100	CCL CSC
- Traballar con textos históricos.	11. Aprender a traballar con textos históricos.	11.1. Comenta un texto histórico.	80	CCL CSIEE
- Comproba a túa aprendizaxe e as túas competencias.	12. Progresar na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.	12.1. Desenvolve competencias básicas.	80	CCL CMCT CSIEE

3. COMPETENCIAS CLAVE E DESCRITORES/SUBCOMPETENCIAS

Competencia	Descriptor/Subcompetencias
<i>Comunicación lingüística</i>	Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. <i>Expresarse de forma oral. Expresar opinións. Comprender o sentido dos textos escritos e orais. Comprender textos escritos. Comprender informacións. Diferenciar ideas esenciais</i>
<i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i>	Aplicar métodos de análise rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante en distintos ámbitos: biolóxico, xeolóxico, xeográfico, físico, tecnolóxico, etcétera. <i>Traballar con mapas. Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. Traballar con gráficos. Interpretar un gráfico.</i>
<i>Competencia dixital</i>	Empregar distintas fontes para a busca de información. <i>Utilizar a información. Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. Utilizar as TIC.</i>
<i>Aprender a aprender</i>	Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. <i>Relacionar informacións. Xestionar os recursos e as motivacións persoais a favor da aprendizaxe. Organizar información. Participar na aprendizaxe. Xerar estratexias para aprender en distintos contextos de aprendizaxe. Facerse preguntas. Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. Obter información.</i>
<i>Competencias sociais e cívicas</i>	Coñecer as actividades humanas, adquirir unha idea da realidade histórica a partir de distintas fontes, e identificar as implicacións que ten vivir nun Estado social e democrático de dereito referendado por unha constitución. <i>Comprender a realidade histórica. Manexar información temporal. Traballar con mapas históricos. Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. Expresar opinións.</i>
<i>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor</i>	Ser constante no traballo superando as dificultades. <i>Propoñerse obxectivos. Planificar traballos.</i>
<i>Conciencia e expresións culturais</i>	Mostrar respecto cara ao patrimonio cultural mundial nas súas distintas vertentes (artístico-literaria, etnográfica, científico-técnica, etcétera), e cara ás persoas que contribuíron ao seu desenvolvemento. <i>Analizar obras de arte. Analizar estilos.</i>

4. TEMPORALIZACIÓN

A temporalización asignada a esta unidade será de tres semanas, é dicir, 9 sesións, que inclúen o desenvolvemento desta e a realización das tarefas individuais e colectivas asociadas a ela.

Febreiro

Marzo

5. ESTRATEXIAS METODOLÓXICAS

- Exemplificar coa realidade contemporánea.
- Poñerlle ao alumnado exemplos concretos e próximos á súa realidade e á súa vida cotiá, sempre que sexa posible, e utilizar a lectura inicial da unidade para motivalos sobre o tema.
- Marcar o acento na evolución dos principios democráticos.
- Ler na aula fragmentos seleccionados da Constitución de 1931.
- Poñer atención á localización espazo-temporal dos acontecementos, e ao principio de evolución.
- Utilizar o material gráfico do libro para promover a empatía do alumnado cara ao coñecemento do período.
- Utilizar as TIC para achegarse á arte e a cultura desta etapa.
- Traballo reflexivo individual no desenvolvemento das actividades.
- Traballo en grupo cooperativo de 3 ou 4 estudantes, ou en gran grupo, no desenvolvemento das actividades e proxectos propostos. (sempre que a actual situación sanitaria o permita)
- Traballar con evidencias materiais do pasado que se conservaron ata a actualidade.
- Posta en común despois do traballo individual.
- Motivar o alumnado sobre o tema, a partir do uso de imaxes obtidas en Internet, do LA, libros de arte, de historia e de xeografía, fragmentos de películas, etcétera.

6. ADAPTACIÓN CURRICULAR

Seleccionáronse os seguintes contidos:

1. A Restauración borbónica: O funcionamento do sistema político. Os problemas políticos da Restauración.
2. O reinado de Alfonso XIII e a ditadura de Primo de Rivera: O reinado de Alfonso XIII. A ditadura e o fin da monarquía.
3. A Segunda República e a Guerra Civil: A Segunda República (1931-1936). A Guerra Civil (1936-1939).
4. A evolución artística: A arquitectura. A escultura. A pintura

7. PROCEDEMENTOS E INSTRUMENTOS DE AVALIACIÓN

- Proba ou probas de avaliación por competencias da unidade.
- Observación sistemática do traballo na aula e dos traballos de clase.
- Material complementario para o desenvolvemento das competencias.
- Rexistro de avaliación: Da aula. Individual.

8. ATENCIÓN Á DIVERSIDADE

Para todo o alumnado: Actividades de reforzo adxuntas da unidade.

Para algúns alumnos/as: Actividades do caderno de contidos básicos. Actividades de ampliación adxuntas da unidade.

UNIDADE 8: A descolonización. Nova xeopolítica mundial (1945-1991)

1. OBXECTIVOS

Analizar a descolonización. Causas e etapas. Subliñar o proceso de descolonización, os seus ámbitos e consecuencias esenciais. Interpretar a época dos bloques e a Guerra Fría e as súas etapas. Identificar os conflitos acontecidos durante a Guerra Fría. Comprender a organización e evolución do bloque capitalista

entre 1945 e 1973. Diferenciar os cambios sociais acontecidos no bloque capitalista entre 1945 e 1973. Describir a evolución do bloque capitalista entre 1973 e 1991, e comprender a incidencia da crise do petróleo de 1973. Explicar a evolución do bloque comunista entre 1945 e 1982. Sacar conclusións sobre o ocaso do bloque comunista a partir de 1982. Aprender a realizar traballos de historia. Verificar a progresión na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.

2. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec	CC
- A descolonización (I). Causas e etapas.	1. Recoñecer o concepto de descolonización e comprender as súas causas e etapas.	1.1. Esquematiza as causas que propiciaron a descolonización.	90	CAA
- A descolonización (II). O proceso e as súas consecuencias. - A descolonización de Asia e Próximo Oriente. - O impulso descolonizador. A Conferencia de Bandung e a ONU. - A descolonización de África.	2. Comprender a importancia da Conferencia de Bandung e a xeneralización do proceso descolonizador e as súas consecuencias.	2.1. Esquematiza as consecuencias da descolonización.	90	CAA
- A nova xeopolítica mundial. A época dos bloques. - A formación dos bloques. - As relacións entre bloques. Guerra Fría.	3. Coñecer a formación dos bloques e a evolución da Guerra Fría.	3.1. Define os conceptos de “bloques” e de “Guerra Fría”.	100	CCL
- Os conflitos da Guerra Fría e os acordos de desarmamento.	4. Identificar e situar no tempo e no espazo os conflitos acontecidos durante a Guerra Fría.	4.1. Identifica e sitúa os conflitos da Guerra Fría.	100	CD CAA CSC
- O bloque capitalista entre 1945 e 1973. Política e economía. - Estados Unidos. A potencia hexemónica. - Europa Occidental. Reconstrución e integración.	5. Explicar os trazos básicos do bloque capitalista, e diferenciar a evolución de Estados Unidos, Europa Occidental e Xapón entre 1945 e 1973.	5.1. Explica os fitos fundamentais do bloque capitalista.	100	CCL CMCT CSC
- O bloque capitalista entre 1945 e 1973. Cambios sociais. - A sociedade de consumo. - Modas e movementos sociais.	6. Apreciar a singularidade social do bloque capitalista ata 1973.	6.1. Explica os “trinta gloriosos”.	95	CCL
- O bloque capitalista entre 1973 e 1991. - A extensión da democracia liberal. - A crise económica de 1973.	7. Comprender o concepto de crise económica e aplicalo á crise do petróleo de 1973.	7.1. Sinala causas e consecuencias da crise de 1973.	95	CAA

- O bloque comunista entre 1945 e 1982. - A URSS e as “democracias populares”. - A China maoísta.	8. Explicar os trazos básicos do bloque comunista e apreciar a súa diversidade.	8.1. Identifica o bloque socialista.	95	CCL CAA CSC
- O bloque comunista entre 1982 e 1991. O derrubamento da URSS e do bloque comunista. - A desaparición da URSS. - A desaparición do bloque comunista.	9. Percibir a significación histórica do ocaso do bloque comunista.	9.1. Sinala a transcendencia do derrubamento do bloque soviético.	95	CCL CAA CSC
- Aprender a confeccionar un traballo de historia.	10. Aprender a realizar un traballo de historia.	10.1. Realiza un traballo de historia.	80	CD CAA CSC CSIEE
- Comproba a túa aprendizaxe e as túas competencias.	11. Progresar na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.	11.1. Desenvolve competencias básicas.	80	CCL CMCT CSC

3. COMPETENCIAS CLAVE E DESCRITORES/SUBCOMPETENCIAS

Competencia	Descriptor/Subcompetencia
<i>Comunicación lingüística</i>	Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. <i>Expresarse de forma oral. Comprender o sentido dos textos escritos e orais. Comprender textos escritos. Comprender informacións. Diferenciar ideas esenciais. Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. Adquirir vocabulario. Usar vocabulario. Producir textos</i>
<i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i>	Aplicar métodos de análise rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante en distintos ámbitos: biolóxico, xeolóxico, xeográfico, físico, tecnolóxico, etcétera. <i>Traballar con mapas. Localizar en mapas. Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. Traballar con gráficos. Interpretar un gráfico. Traballar con datos estatísticos.</i>
<i>Competencia dixital</i>	Seleccionar o uso das distintas fontes segundo a súa fiabilidade. <i>Rexistrar información. Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. Utilizar as TIC.</i>
<i>Aprender a aprender</i>	Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. <i>Relacionar informacións. Traballar con imaxes. Xestionar os recursos e as motivacións persoais a favor da aprendizaxe. Organizar información. Participar na aprendizaxe. Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. Obter información. Deducir información.</i>
<i>Competencias sociais e cívicas</i>	Coñecer as actividades humanas, adquirir unha idea da realidade histórica a partir de distintas fontes, e identificar as implicacións que ten vivir nun Estado social e democrático de dereito referendado por unha constitución. <i>Comprender a realidade histórica. Manexar información temporal. Traballar con mapas históricos.</i>
<i>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor</i>	Asumir as responsabilidades encomendadas e dar conta delas. <i>Planificar traballos.</i>

4. TEMPORALIZACIÓN

A temporalización asignada a esta unidade será de tres semanas, é dicir, 9 sesións, que inclúen o desenvolvemento desta e a realización das tarefas individuais e colectivas asociadas a ela.

Marzo Abril

5. ESTRATEXIAS METODOLÓXICAS

- Utilizar a lectura inicial da unidade para motivar o alumnado sobre o tema.
- Ler na aula, e comentar, fragmentos seleccionados de tratados, cartas, reflexións persoais e outros documentos da época.
- Poñer atención á localización espazo-temporal dos acontecementos, e ao principio de evolución.
- Motivar o alumnado cara ao coñecemento da evolución das relacións internacionais.
- Promover a empatía cara ao coñecemento da xénese histórica do mundo actual.
- Poñer en valor a actuación de determinados líderes históricos: Gandhi, Rosa Parks, Kennedy, Gorbachov, etcétera.
- Utilizar o material gráfico do libro para promover a empatía do alumnado cara ao coñecemento do período.
- Utilizar as TIC para achegarse á arte e a cultura desta etapa.
- Traballo reflexivo individual no desenvolvemento das actividades.
- Traballo en grupo cooperativo de 3 ou 4 estudantes, ou en gran grupo, no desenvolvemento das actividades e proxectos propostos. (sempre que a actual situación sanitaria o permita)
- Traballar con evidencias materiais do pasado que se conservaron ata a actualidade.
- Posta en común despois do traballo individual.
- Motivar o alumnado sobre o tema, a partir do uso de imaxes obtidas en Internet, do LA, libros de arte, de historia e de xeografía, fragmentos de películas, etcétera.

6. ADAPTACIÓN CURRICULAR

Seleccionáronse os seguintes contidos:

1. A descolonización: As etapas. As consecuencias.
2. A nova xeopolítica mundial. A época dos bloques: A formación dos bloques. A Guerra Fría.
3. A diversidade dos mundos capitalista e comunista: O mundo capitalista. O mundo comunista. O derrubamento da URSS e do bloque comunista.
4. A evolución das relacións internacionais: As tensións da Guerra Fría ata 1985. O final da Guerra Fría.

7. PROCEDEMENTOS E INSTRUMENTOS DE AVALIACIÓN

- Proba ou probas de avaliación por competencias da unidade.
- Observación sistemática do traballo na aula e dos traballos de clase.
- Material complementario para o desenvolvemento das competencias.
- Rexistro de avaliación: Da aula. Individual.

8. ATENCIÓN Á DIVERSIDADE

Para todo o alumnado: Actividades de reforzo adxuntas da unidade.

Para algúns alumnos/as: Actividades do caderno de contidos básicos. Actividades de ampliación adxuntas da unidade.

UNIDADE 9: España e Galicia. A ditadura de Franco

1. OBXECTIVOS

Diferenciar as etapas do franquismo e os fundamentos do réxime franquista. Estudar a política interior do réxime franquista e a súa evolución entre 1939 e 1975. Recoñecer a composición da oposición interna e externa. Interpretar a política exterior do réxime franquista e a evolución das súas relacións internacionais. Explicar as transformacións operadas na evolución económica do franquismo, diferenciando etapas e características de cada etapa. Describir a evolución temporal da poboación e da sociedade durante o franquismo. Diferenciar a vida cotiá durante a época da autarquía. Formar redes conceptuais sobre a cultura e a arte durante o franquismo. Coñecer a evolución histórica de Galicia entre 1939 e 1975. Aprender a utilizar as TIC. Verificar a progresión na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.

2. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec.	CC
- A ditadura de Franco e os seus apoios. - A evolución do franquismo. - Os fundamentos do réxime.	1. Diferenciar as etapas esenciais do franquismo e os seus apoios ideolóxicos, políticos e sociais.	1.1. Diferencia as etapas do franquismo.	100	CCL CSC
		1.2. Relaciona imaxes cos sectores que apoian ao franquismo.	90	
- A política interior do réxime franquista. - O sistema político totalitario (1939-1942). - A simulación da democracia (1942-1959). - Inmobilismo, “apertura” e crise (1959-1975).	2. Explicar a evolución da política interior do franquismo entre 1939 e 1975, e coñecer algunhas das súas leis fundamentais.	2.1. Explica a política interior do franquismo e as súas leis.	100	CAA
- A oposición á ditadura e a súa represión. - A represión política. - A oposición interna. - A oposición externa.	3. Identificar a represión franquista e a oposición interior e exterior á ditadura, e diferenciar a súa evolución histórica.	3.1. Analiza a represión franquista.	100	CCL CSIEE
		3.2. Caracteriza a oposición ao franquismo e a súa traxectoria.	100	
- A política exterior do réxime franquista. - Evolución das relacións internacionais. - A descolonización de África. - O conflito con Xibraltar.	4. Interpretar a evolución da política exterior do réxime franquista, e coñecer conflitos significativos.	4.1. Coñece a política exterior do franquismo e os seus fitos.	100	CCL CSC
- A evolución económica. - A época da autarquía (1939-1959). - A política de desenvolvemento económica (1960-1975).	5. Coñecer a evolución económica de España entre 1939 e 1975.	5.1. Explica a economía do franquismo.	100	CCL CMCT CSC
- A poboación e a sociedade. - O incremento demográfico. - A sociedade e as súas transformacións.	6. Coñecer e explicar as transformacións acontecidas na demografía e a sociedade española entre 1939 e 1975.	6.1. Explica a evolución demográfica e social durante o franquismo.	85	CCL CMCT

- A vida cotiá durante a autarquía.	7. Coñecer a situación económica da posguerra e exemplificala con aspectos da vida cotiá.	7.1. Explica a economía da posguerra.	95	CCL CD CSC
- A cultura e a arte. - O control cultural. - A evolución arquitectónica. - A escultura e a pintura.	8. Diferenciar a evolución da cultura e dos movementos artísticos da época.	8.1. Señala o esencial da cultura durante o franquismo.	100	CCL CCEC
- A comunidade autónoma durante o réxime franquista.	9. Apreciar as singularidades na evolución histórica da comunidade autónoma durante o réxime de Franco.	9.1. Analiza os principais acontecementos históricos na comunidade autónoma durante o franquismo.	100	CCL CSC
- Aprender a utilizar as TIC.	10. Aprender a utilizar as TIC.	10.1. Utiliza as TIC e elabora carpetas TIC.	50	CD
- Desenvolve competencias básicas.	11. Progresar na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.	11.1. Actividades do A do apartado “Comproba as túas competencias”.	80	CCL CMCT CSC CSIEE

3. COMPETENCIAS CLAVE E DESCRITORES/SUBCOMPETENCIAS

Competencia	Descriptor/Subcompetencias
<i>Comunicación lingüística</i>	Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. <i>Expresarse de forma oral. Comprender o sentido dos textos escritos e orais. Comprender textos escritos. Comprender informacións. Diferenciar ideas esenciais. Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. Adquirir vocabulario. Producir textos.</i>
<i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i>	Coñecer e utilizar os elementos matemáticos básicos: operacións, magnitudes, porcentaxes, proporcións, formas xeométricas, criterios de medición e codificación numérica, etcétera. <i>Utilizar criterios de medición. Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. Traballar con gráficos. Traballar con datos estatísticos.</i>
<i>Competencia dixital</i>	Empregar distintas fontes para a busca de información. <i>Traballar con textos e imaxes. Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. Utilizar as TIC.</i>
<i>Aprender a aprender</i>	Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. <i>Relacionar informacións. Interpretar unha imaxe. Traballar con imaxes. Xestionar os recursos e as motivacións persoais a favor da aprendizaxe. Participar na aprendizaxe. Xerar estratexias para aprender en distintos contextos de aprendizaxe. Facerse preguntas. Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. Obter información. Deducir información.</i>
<i>Competencias sociais e cívicas</i>	Coñecer as actividades humanas, adquirir unha idea da realidade histórica a partir de distintas fontes, e identificar as implicacións que ten vivir nun Estado social e democrático de dereito referendado por unha constitución. <i>Comprender a realidade histórica. Manexar información temporal. Traballar con mapas históricos. Mostrar dispoñibilidade para a participación activa en ámbitos de participación establecidos. Practicar valores democráticos. Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. Expresar opinións.</i>

<p><i>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor</i></p>	<p>Optimizar recursos persoais apoiándose nas fortalezas propias. <i>Planificar un traballo. Asumir as responsabilidades encomendadas e dar conta delas. Elixir con criterio propio. Expresar opinións. Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. Ser creativo e emprendedor.</i></p>
<p><i>Conciencia e expresións culturais</i></p>	<p>Mostrar respecto cara ao patrimonio cultural mundial nas súas distintas vertentes (artístico-literaria, etnográfica, científico-técnica, etcétera), e cara ás persoas que contribuíron ao seu desenvolvemento. <i>Coñecer a arte. Analizar obras de arte</i></p>

4. TEMPORALIZACIÓN

A temporalización asignada a esta unidade será de dúas semanas, é dicir, 6 sesións, que inclúen o desenvolvemento desta e a realización das tarefas individuais e colectivas asociadas a ela.

Abril

5. ESTRATEXIAS METODOLÓXICAS

- Poñerlle ao alumnado exemplos concretos e próximos á súa realidade e á súa vida cotiá, sempre que sexa posible.
- Utilizar a lectura inicial da unidade para motivar o alumnado sobre o tema.
- Poñer o acento na evolución do réxime franquista, e na oposición.
- Ler na aula, e comentar, fragmentos seleccionados das chamadas “Leis Fundamentais”.
- Poñer atención á localización espazo-temporal dos acontecementos, e ao principio de evolución.
- Utilizar o material gráfico do libro para promover a empatía do alumnado cara ao coñecemento do período.
- Utilizar as TIC para achegarse á arte e a cultura do período.
- Motivar o alumnado cara ao coñecemento da evolución do trato á muller durante o franquismo.
- Traballo reflexivo individual no desenvolvemento das actividades.
- Traballo en grupo cooperativo de 3 ou 4 estudantes, ou en gran grupo, no desenvolvemento das actividades e os proxectos propostos. (sempre que a actual situación sanitaria o permita)
- Traballar con evidencias materiais do pasado que se conservaron ata a actualidade.
- Posta en común despois do traballo individual.
- Motivar o alumnado sobre o tema, a partir do uso de imaxes obtidas en Internet, do LA, libros de arte, de historia e de xeografía, fragmentos de películas, etcétera.

6. ADAPTACIÓN CURRICULAR

Seleccionáronse os seguintes contidos:

1. A evolución do franquismo: A política interior do réxime. A oposición á ditadura e a súa represión. A política exterior e a súa evolución.
2. A evolución económica: A época da autarquía (1939-1959). A política de desenvolvemento económica (1960-1975).

7. PROCEDEMENTOS E INSTRUMENTOS DE AVALIACIÓN

- Proba ou probas de avaliación por competencias da unidade.
- Observación sistemática do traballo na aula e dos traballos de clase.
- Material complementario para o desenvolvemento das competencias.
- Rexistro de avaliación: Da aula. Individual.

8. ATENCIÓN Á DIVERSIDADE

Para todo o alumnado: Actividades de reforzo adxuntas da unidade.

Para algúns alumnos/as: Actividades do caderno de contidos básicos. Actividades de ampliación adxuntas da unidade.

UNIDADE 10: O mundo recente. Relacións e conflitos

1. OBXECTIVOS

Interpretar a situación internacional actual: nova orde internacional, sistema mundial de estados e conflitos. Diferenciar a situación internacional actual de Estados Unidos e Xapón, e os seus conflitos. Afondar no coñecemento da construción europea e coñecer os conflitos recentes en Europa. Sacar conclusións sobre o ascenso de Asia e coñecer e localizar os seus conflitos. Comprender as bases da recuperación de Rusia, e analizar os conflitos actuais que a enfrontan aos países veciños. Coñecer a importancia estratéxica e os problemas do mundo islámico. Comprobar a evolución e os problemas actuais de América Latina e a África subsahariana, e clasificar outros conflitos mundiais. Interpretar as fórmulas actuais de entendemento internacional, e valorar o papel da ONU na resolución dos conflitos. Aprender a utilizar a prensa como fonte de información. Verificar a progresión na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.

2. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec	CC
<ul style="list-style-type: none"> - A situación internacional actual. A multipolaridade. - A nova orde internacional. - O sistema mundial de Estados e conflitos. 	1. Comprender a situación internacional actual, as grandes rexións mundiais e as causas dos seus conflitos.	1.1. Localiza os conflitos e sinala as súas causas.	100	CMCT CAA
<ul style="list-style-type: none"> - A Tríade (I). Estados Unidos e Xapón. - A discutida hexemonía de Estados Unidos. - O decaemento de Xapón. 	2. Comprender o protagonismo de Estados Unidos e de Xapón na nova orde mundial.	2.1. Sinala o protagonismo internacional de Estados Unidos e de Xapón.	100	CMCT CAA CSIEE
<ul style="list-style-type: none"> - A Tríade (II). A UE e os conflitos en Europa. - A UE e a construción europea. - Os conflitos recentes en Europa. 	3. Analizar o proceso de ampliación e integración de Europa, e diferenciar e localizar conflitos europeos recentes.	3.1. Recoñece as ampliacións da UE.	100	CSC
<ul style="list-style-type: none"> - O ascenso de Asia e os seus conflitos. - Os países emerxentes de Asia. - Os conflitos en Asia. 	4. Coñecer os países emerxentes de Asia, e os seus conflitos con países veciños.	4.1. Identifica as potencias emerxentes asiáticas e os seus conflitos.	90	CCL CD CSIEE
<ul style="list-style-type: none"> - Rusia e os seus conflitos. - A recuperación de Rusia. - Os conflitos de Rusia. 	5. Analizar a posición de Rusia nos contextos mundial e rexional, e	5.1. Explica os conflitos que mantén Rusia.	90	CSIEE

	explicar as causas dos seus conflitos territoriais e económicos.			
- O mundo islámico. Importancia estratéxica e conflitos. - A diversidade do mundo islámico. - O conflito árabe-israelí. - Os conflitos recentes de Oriente Medio.	6. Diferenciar o mundo islámico, e coñecer algúns dos seus conflitos recentes.	6.1. Identifica e sintetiza os conflitos do mundo árabe.	95	CD CAA CSIEE
- América Latina, África subsahariana e outros conflitos. - América Latina e os seus conflitos. - A África subsahariana e os seus conflitos. - Outros conflitos mundiais actuais.	7. Coñecer características e problemas de América Latina e da África subsahariana, e mostrar o seu coñecemento doutros conflitos mundiais actuais.	7.1. Explica, a través dun cadro resumo, a problemática de América Latina e da África subsahariana.	80	CAA
- Institucións e grupos internacionais. - As fórmulas de entendemento. - Os grupos internacionais.	8. Coñecer e valorar o papel actual da ONU e dos novos foros internacionais.	8.1. Explica a función da ONU e doutros foros.	80	CCL
- A prensa, fonte de información.	9. Aprender a utilizar a prensa como fonte de información.	9.1. Utiliza a prensa para estudar un tema.	65	CD CSIEE
- Comproba a túa aprendizaxe e as túas competencias.	10. Progresar na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.	10.1. Desenvolve competencias básicas.	80	CCL CSC CSIEE

3. COMPETENCIAS CLAVE E DESCRITORES/SUBCOMPETENCIAS

Competencia	Descritor/Subcompetencias
<i>Comunicación lingüística</i>	Comprender o sentido dos textos escritos e orais. <i>Comprender informacións. Diferenciar ideas esenciais. Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. Adquirir vocabulario. Producir textos.</i>
<i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i>	Aplicar métodos de análise rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante en distintos ámbitos: biolóxico, xeolóxico, xeográfico, físico, tecnolóxico, etcétera. <i>Traballar con mapas. Localizar en mapas. Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. Traballar con datos estatísticos</i>
<i>Competencia dixital</i>	Empregar distintas fontes para a busca de información. <i>Utilizar a información. Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. Utilizar as TIC.</i>
<i>Aprender a aprender</i>	Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. <i>Relacionar informacións. Xestionar os recursos e as motivacións persoais a favor da aprendizaxe. Organizar información. Participar na aprendizaxe. Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. Obter información. Deducir información.</i>

<p>Competencias sociais e cívicas</p>	<p>Coñecer as actividades humanas, adquirir unha idea da realidade histórica a partir de distintas fontes, e identificar as implicacións que ten vivir nun Estado social e democrático de dereito referendado por unha constitución. <i>Comprender a realidade histórica. Manexar información temporal. Traballar con mapas históricos. Optimizar recursos persoais apoiándose nas fortalezas propias. Planificar un traballo. Desenvolver plans persoais.</i></p>
<p>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor</p>	<p>Asumir as responsabilidades encomendadas e dar conta delas. <i>Tomar decisións persoais. Ser constante no traballo superando as dificultades. Propoñerse obxectivos</i></p>

4. TEMPORALIZACIÓN

A temporalización asignada a esta unidade será de tres semanas, é dicir, 9 sesións, que inclúen o desenvolvemento desta e a realización das tarefas individuais e colectivas asociadas a ela.

Maio

5. ESTRATEXIAS METODOLÓXICAS

- Exemplificar coa realidade contemporánea os nacionalismos e as tensións sociais e económicas que alimentan procesos revolucionarios como a Primavera Árabe.
- Poñerlle ao alumnado exemplos concretos e próximos á súa realidade e á súa vida cotiá, sempre que sexa posible.
- Utilizar o atlas para localizar os principais espazos xeográficos.
- Poñer atención á localización espazo-temporal dos acontecementos.
- Utilizar o material gráfico do libro para promover a empatía do alumnado cara ao coñecemento do mundo actual.
- Utilizar as TIC para achegarse ao coñecemento da xeopolítica do mundo actual.
- Utilizar a prensa para coñecer a evolución dos distintos espazos xeográficos e xeopolíticos.
- Afondar no coñecemento dalgún dos conflitos actuais.
- Concienciar o alumnado sobre a importancia do proceso de integración da UE.
- Traballo reflexivo individual no desenvolvemento das actividades.
- Traballo en grupo cooperativo de 3 ou 4 estudantes, ou en gran grupo, no desenvolvemento das actividades e proxectos propostos. (sempre que a actual situación sanitaria o permita)
- Traballar con evidencias materiais do pasado que se conservaron ata a actualidade.
- Posta en común despois do traballo individual.
- Motivar o alumnado sobre o tema, a partir do uso de imaxes obtidas en Internet, do LA, libros de arte, de historia e de xeografía, fragmentos de películas, etcétera.

6. ADAPTACIÓN CURRICULAR

Seleccionáronse os seguintes contidos:

1. A situación internacional actual: A nova orde internacional. O sistema mundial de Estados e os seus conflitos.
2. A Tríade: Estados Unidos e Xapón. A Unión Europea. Importancia e evolución.
3. O ascenso de Asia e a recuperación de Rusia: Os países emerxentes de Asia. A recuperación de Rusia.
4. O mundo islámico, América Latina e a África subsahariana: A diversidade do mundo islámico e os seus conflitos. América Latina. A África subsahariana.

7. PROCEDEMENTOS E INSTRUMENTOS DE AVALIACIÓN

- Proba ou probas de avaliación por competencias da unidade.

- Observación sistemática do traballo na aula e dos traballos de clase.
- Material complementario para o desenvolvemento das competencias.
- Rexistro de avaliación: Da aula. Individual.

8. ATENCIÓN Á DIVERSIDADE

Para todo o alumnado: Actividades de reforzo adxuntas da unidade.

Para algúns alumnos/as: Actividades do caderno de contidos básicos. Actividades de ampliación adxuntas da unidade.

UNIDADE 11: O mundo recente. Globalización e diversidade

1. OBXECTIVOS

Definir a globalización e identificar os seus principais factores ou causas. Recoñecer o impacto da globalización en distintos ámbitos e as súas consecuencias. Distinguir a diversidade política do mundo actual, exemplificando nos réximes democráticos e autoritarios. Diferenciar as distintas formas económicas do capitalismo no mundo e recoñecer os seus problemas actuais. Analizar a crise económica de 2008. Distinguir as diferentes sociedades e a diversidade cultural características do mundo actual. Identificar algúns dos cambios fundamentais provocados polos avances científicos e tecnolóxicos recentes. Formar redes conceptuais sobre a arquitectura e a escultura actuais. Formar redes conceptuais sobre a evolución pictórica recente. Iniciarse nas novas formas de arte, como a arte interactiva e a arte dixital. Aprender a tomar e utilizar os apuntamentos de clase. Verificar a progresión na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.

2. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec.	CC
- A globalización e as súas causas. - O concepto de globalización. - Causas da globalización.	1. Definir a globalización e comprender as súas causas.	1.1. Identifica as causas da globalización a través de imaxes.	100	CAA
- Ámbitos e consecuencias da globalización. - A globalización política. - A globalización económica. - Outros ámbitos da globalización.	2. Recoñecer ámbitos e consecuencias da globalización, e as novas realidades do espazo globalizado.	2.1. Identifica ámbitos, vantaxes e inconvenientes da globalización.	100	CAA
- A diversidade do mundo actual (I). Os sistemas políticos. - As diferenzas políticas. - Os réximes democráticos. - Os réximes autoritarios.	3. Diferenciar sistemas políticos no mundo actual, e recoñecer características dos réximes democráticos e autoritarios.	3.1. Diferenza réximes políticos actuais.	100	CCL CMCT CAA CSIEE
- A diversidade do mundo actual (II). Os sistemas económicos. - As distintas formas económicas do capitalismo.	4. Diferenciar as ideoloxías neokeynesianas e neoliberais, e apreciar os	4.1. Compara ideoloxías keynesianas e neoliberais no capitalismo actual.	100	CAA

- Os problemas actuais do capitalismo.	problemas actuais do capitalismo.			
- A crise económica de 2008.	5. Comprender as causas, a evolución e as consecuencias da crise económica de 2008.	5.1. Explica a crise económica de 2008.	80	CCL CAA CSC
- A diversidade do mundo actual (III). A sociedade e a cultura. - A diversidade de sociedades. - A diversidade cultural.	6. Coñecer os trazos diferenciais das sociedades tradicionais e postmodernas, e apreciar as tendencias culturais actuais.	6.1. Diferenza a sociedade e a cultura tradicional e a postmoderna.	100	CCL CAA CSIEE
- Os avances científicos e tecnolóxicos. - Os avances científicos. - Os avances tecnolóxicos. - Os riscos da ciencia e a tecnoloxía.	7. Coñecer avances científicos e tecnolóxicos, e os seus riscos.	7.1. Valora e axuíza os avances científicos.	70	CCL CMCT CAA
- A arte actual (I). Arquitectura e escultura.	8. Coñecer e comprender as tendencias actuais da arquitectura e a escultura.	8.1. Identifica e caracteriza a arquitectura e a escultura actuais.	100	CCEC
- A arte actual (II). A pintura.	9. Diferenciar os movementos pictóricos actuais.	9.1. Compara os movementos pictóricos actuais.	100	CSIEE CCEC
- As novas formas de arte.	10. Diferenciar a arte interactiva e a arte dixital.	10.1. Explica a influencia das novas tecnoloxías na arte.	100	CCL CD CCEC
- Os apuntamentos de clase.	11. Aprender a tomar apuntamentos.	11.1. Aprende a tomar apuntamentos.	40	CD CAA
- Comproba a túa aprendizaxe e as túas competencias.	12. Progresar na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.	12.1. Desenvolve competencias básicas.	80	CCL CMCT CSIEE

3. COMPETENCIAS CLAVE E DESCRITORES/SUBCOMPETENCIAS

Competencia	Descriptor/Subcompetencias
<i>Comunicación lingüística</i>	Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. <i>Expresar opinións. Comprender o sentido dos textos escritos e orais. Comprender textos escritos. Diferenciar ideas esenciais. Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. Adquirir vocabulario. Producir textos</i>
<i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i>	Aplicar métodos de análise rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante en distintos ámbitos: biolóxico, xeolóxico, xeográfico, físico, tecnolóxico, etcétera. <i>Traballar con mapas. Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. Traballar con gráficos.</i>

Competencia dixital	Seleccionar o uso das distintas fontes segundo a súa fiabilidade. <i>Rexistrar información. Empregar distintas fontes para a busca de información. Traballar con textos e imaxes. Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. Utilizar as TIC.</i>
Aprender a aprender	Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. <i>Relacionar informacións. Interpretar unha imaxe. Xestionar os recursos e as motivacións persoais a favor da aprendizaxe. Organizar información. Participar na aprendizaxe. Xerar estratexias para aprender en distintos contextos de aprendizaxe. Facerse preguntas. Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. Obter información. Deducir información</i>
Competencias sociais e cívicas	Coñecer as actividades humanas, adquirir unha idea da realidade histórica a partir de distintas fontes, e identificar as implicacións que ten vivir nun Estado social e democrático de dereito referendado por unha constitución. <i>Coñecer actividades humanas. Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. Expressar opinións.</i>
Sentido de iniciativa e espírito emprendedor	Asumir as responsabilidades encomendadas e dar conta delas. <i>Tomar decisións persoais. Ser constante no traballo superando as dificultades. Propoñerse obxectivos. Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. Ser creativo e emprendedor.</i>
Conciencia e expresións culturais	Mostrar respecto cara ao patrimonio cultural mundial nas súas distintas vertentes (artístico-literaria, etnográfica, científico-técnica, etcétera), e cara ás persoas que contribuíron ao seu desenvolvemento. <i>Analizar estilos. Coñecer a arte. Valorar a interculturalidade como unha fonte de riqueza persoal. Valorar achegas culturais.</i>

4. TEMPORALIZACIÓN

A temporalización asignada a esta unidade será de dúas semanas, é dicir, 6 sesións, que inclúen o desenvolvemento desta e a realización das tarefas individuais e colectivas asociadas a ela.

Maio

Xuño

5. ESTRATEXIAS METODOLÓXICAS

- Utilizar a lectura inicial da unidade para motivar o alumnado sobre o tema.
- Poñer atención á localización espazo-temporal dos acontecementos.
- Utilizar o material gráfico do libro do alumnado para promover a súa empatía cara ao coñecemento do mundo actual.
- Utilizar as TIC para achegarse ao coñecemento da globalización do mundo actual e das tendencias artísticas actuais.
- Utilizar a prensa para tomar o pulso á actualidade.
- Poñer exemplos relacionados coa influencia da globalización na vida cotiá do alumnado.
- Utilizar o atlas para localizar os principais espazos xeográficos.
- Traballo reflexivo individual no desenvolvemento das actividades.
- Traballo en grupo cooperativo de 3 ou 4 estudantes, ou en gran grupo, no desenvolvemento das actividades e os proxectos propostos. (sempre que a actual situación sanitaria o permita)
- Traballar con evidencias materiais do pasado que se conservaron ata a actualidade.
- Posta en común despois do traballo individual.
- Motivar o alumnado sobre o tema, a partir do uso de imaxes obtidas en Internet, do LA, libros de arte, de historia e de xeografía, fragmentos de películas, etcétera.

6. ADAPTACIÓN CURRICULAR

Seleccionáronse os seguintes contidos:

1. A globalización: Concepto e causas. Ámbitos e consecuencias da globalización.
2. A diversidade do mundo actual: As distintas formas económicas do capitalismo. A diversidade de sociedades: tradicionais e postmodernas. Os avances científicos e tecnolóxicos.
3. A arte actual: A arquitectura e a escultura. A pintura.

7. PROCEDEMENTOS E INSTRUMENTOS DE AVALIACIÓN

- Proba ou probas de avaliación por competencias da unidade.
- Observación sistemática do traballo na aula e dos traballos de clase.
- Material complementario para o desenvolvemento das competencias.
- Rexistro de avaliación: Da aula. Individual.

8. ATENCIÓN Á DIVERSIDADE

Para todo o alumnado: Actividades de reforzo adxuntas da unidade.

Para algúns alumnos/ alumnas: Actividades do caderno de contidos básicos. Actividades de ampliación adxuntas da unidade.

UNIDADE 12: *España e Galicia. Transición política e democracia*

1. OBXECTIVOS

Coñecer os principais feitos que conduciron ao cambio político e social en España despois de 1975. Integrar o labor do primeiro Goberno da UCD e os principios básicos da Constitución de 1978. Explicar o labor dos Gobernos da democracia entre 1979 e 1982. Identificar as políticas levadas a cabo polos Gobernos da democracia entre 1996 e 2011. Coñecer e valorar o labor do goberno de Mariano Rajoy entre 2011 e 2016. Interpretar as causas, o desenvolvemento e as consecuencias da crise de 2008 en España. Mostrar a importancia das transformacións demográficas, económicas e sociais de España desde 1975. Extraer conclusións sobre a pertenza de España á Unión Europea, e sobre o seu papel no mundo actual. Formar redes conceptuais sobre a cultura e a arte na España democrática. Coñecer a evolución histórica de Galicia desde 1975 ata a actualidade e as repercusións para a nosa comunidade da integración de España na Unión Europea. Aprender a preparar unha Proba de Avaliación Individualizada. Verificar a progresión na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.

2. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec	CC
- A Transición (I). O inicio da democracia. - O proceso de Transición. - Os inicios da Transición.	1. Comprender o concepto de Transición democrática e recoñecer os inicios do proceso.	1.1. Define a Transición democrática.	100	CCL CSC
- A Transición (II). A consolidación da democracia.	2. Valorar a actuación do primeiro Goberno da UCD e	2.1. Define a Constitución de 1978.	100	CAA

- O primeiro Goberno de UCD (1977-1979).	coñecer a Constitución de 1978.			
- Os Gobernos da democracia (I). De 1979 a 1996. - O segundo Goberno de UCD (1979-1982). - Os primeiros Gobernos do PSOE (1982-1996).	3. Coñecer o labor dos Gobernos constitucionais entre 1979 e 1996.	3.1. Resume as medidas dos Gobernos entre 1979 e 1996.	100	CAA
- Os Gobernos da democracia (II). De 1996 a 2011. - Os primeiros Gobernos do PP (1996-2004). - A segunda etapa do Goberno socialista (2004-2011).	4. Coñecer as medidas levadas a cabo polos Gobernos democráticos entre 1996 e 2011.	4.1. Resume as principais medidas dos Gobernos democráticos entre 1996 e 2011.	100	CAA CSC
- Os Gobernos da democracia (III). De 2011 a 2016. - A segunda etapa do Goberno do PP (2011-2015).	5. Recoñecer as medidas adoptadas polo Goberno do PP entre 2011 e 2015.	5.1. Identifica as leis do período 2011 a 2015.	100	CCL
- A crise de 2008 en España.	6. Discriminar os acontecementos que conduciron á crise de 2008, e as súas consecuencias.	6.1. Enuncia os antecedentes e as consecuencias da crise de 2008.	80	CCL CD CAA
- Poboación, economía e sociedade.	7. Comprender e explicar as características da poboación, e a evolución económica e social de España desde 1975.	7.1. Explica a evolución social e económica de España desde 1975 ata a actualidade.	80	CMCT CAA
- España na Unión Europea e no mundo. - España e a Unión Europea. - España no mundo.	8. Sintetizar a importancia da entrada de España na UE, e valorar o seu papel no mundo actual.	8.1. Expón o proceso de entrada de España na UE.	90	CCL CAA CCEC
		8.2. Expón o papel de España no mundo.	85	
- Cultura e tendencias actuais da arte. - A cultura: literatura e ciencia. - A arte actual.	9. Recoñecer os cambios culturais e artísticos acontecidos en España desde 1975.	9.1. Expón o esencial da evolución cultural da España democrática.	100	CAA CSC CCEC
- Galicia. Transición e autogoberno.	10. Coñecer e explicar os trazos diferenciais da evolución histórica de Galicia durante o período democrático.	10.1. Explica a evolución de Galicia desde 1975 ata a actualidade.	100	CCL CSC
- Galicia e a Unión Europea.	11. Coñecer a evolución e situación actual de Galicia dentro da Unión Europea.	11.1. Explica a evolución e a situación de Galicia dentro da Unión Europea.	100	CCL CAA CCEC
- Preparar unha Proba de Avaliación Individualizada.	12. Aprender a preparar unha Proba de Avaliación Individualizada.	12.1. Prepara unha Proba de Avaliación Individualizada.	20	CD CSIEE
- Comproba a túa aprendizaxe e as túas competencias.	13. Progresar na aprendizaxe e na aplicación dalgunhas competencias básicas.	13.1. Desenvolve competencias básicas.	80	CCL CSC

3. COMPETENCIAS CLAVE E DESCRITORES/SUBCOMPETENCIAS

Competencia	Descriptor/Subcompetencias

Comunicación lingüística	Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. <i>Expresarse de forma oral. Comprender o sentido dos textos escritos e orais. Comprender textos. Comprender textos escritos. Comprender informacións. Diferenciar ideas esenciais. Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. Adquirir vocabulario. Producir textos.</i>
Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía	Coñecer e utilizar os elementos matemáticos básicos: operacións, magnitudes, porcentaxes, proporcións, formas xeométricas, criterios de medición e codificación numérica, etcétera. <i>Utilizar elementos matemáticos. Aplicar métodos de análise rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante en distintos ámbitos: biolóxico, xeolóxico, xeográfico, físico, tecnolóxico, etcétera. Localizar en mapas. Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. Traballar con gráficos. Interpretar un gráfico.</i>
Competencia dixital	Empregar distintas fontes para a busca de información. <i>Utilizar a información. Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. Utilizar as TIC.</i>
Aprender a aprender	Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. <i>Xestionar os recursos e as motivacións persoais a favor da aprendizaxe. Organizar información. Participar na aprendizaxe. Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. Obter información. Deducir información.</i>
Competencias sociais e cívicas	Coñecer as actividades humanas, adquirir unha idea da realidade histórica a partir de distintas fontes, e identificar as implicacións que ten vivir nun Estado social e democrático de dereito referendado por unha constitución. <i>Manexar información temporal. Mostrar dispoñibilidade para a participación activa en ámbitos de participación establecidos. Practicar valores democráticos. Evidenciar preocupación polos máis desfavorecidos e respecto aos distintos ritmos e potencialidades. Recoñecer dereitos.</i>
Sentido de iniciativa e espírito emprendedor	Asumir as responsabilidades encomendadas e dar conta delas. <i>Tomar decisións persoais. Ser constante no traballo superando as dificultades. Propoñerse obxectivos. Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. Planificar traballos.</i>
Conciencia e expresións culturais	Mostrar respecto cara ao patrimonio cultural mundial nas súas distintas vertentes (artístico-literaria, etnográfica, científico-técnica, etcétera), e cara ás persoas que contribuíron ao seu desenvolvemento. <i>Coñecer o patrimonio cultural. Coñecer a arte. Analizar estilos e obras.</i>

4. TEMPORALIZACIÓN

A temporalización asignada a esta unidade será de dúas semanas, é dicir, 6 sesións, que inclúen o desenvolvemento desta e a realización das tarefas individuais e colectivas asociadas a ela.

Xuño

5. ESTRATEXIAS METODOLÓXICAS

- Comentar ao alumnado vivencias persoais da etapa.
- Motivar o alumnado a que converse coas súas nais e pais sobre os acontecementos acontecidos na Transición democrática, e como os viviron.
- Utilizar a introdución inicial da unidade para motivar o alumnado sobre o tema.
- Poñer atención á localización espazo-temporal dos acontecementos.

- Utilizar o material gráfico do libro para promover a empatía do alumnado cara ao coñecemento da España democrática.
- Utilizar a prensa para tomar o pulso á evolución da sociedade española actual.
- Explorar a web da Área de Igualdade.
- Traballo reflexivo individual no desenvolvemento das actividades.
- Traballo en grupo cooperativo de 3 ou 4 estudantes, ou en gran grupo, no desenvolvemento das actividades e os proxectos propostos. (sempre que a actual situación sanitaria o permita)
- Traballar con evidencias materiais do pasado que se conservaron ata a actualidade.
- Posta en común despois do traballo individual.
- Motivar o alumnado sobre o tema, a partir do uso de imaxes obtidas en Internet, do LA, libros de arte, de historia e de xeografía, fragmentos de películas, etcétera.

6. ADAPTACIÓN CURRICULAR

Seleccionáronse os seguintes contidos:

1. A Transición democrática: Os inicios da Transición (1975-1979). A Constitución de 1978.
2. Os gobernos da democracia (1979-2016): Os Gobernos constitucionais. As medidas democráticas.
3. España na Unión Europea e no mundo: España e a Unión Europea. España no mundo.

7. PROCEDEMENTOS E INSTRUMENTOS DE AVALIACIÓN

- Proba ou probas de avaliación por competencias da unidade.
- Observación sistemática do traballo na aula e dos traballos de clase.
- Material complementario para o desenvolvemento das competencias.
- Rexistro de avaliación: Da aula. Individual.

8. ATENCIÓN Á DIVERSIDADE

Para todo o alumnado: Actividades de reforzo adxuntas da unidade.

Para algúns alumnos/as: Actividades do caderno de contidos básicos. Actividades de ampliación adxuntas da unidade.

RADIOGRAFÍA E CRITERIOS DE CUALIFICACIÓN – 4º ESO

A avaliación realizarase tendo en conta os obxectivos educativos, os contidos mínimos e os criterios de avaliación especificados. A avaliación positiva requirirá que:

- Os alumnos/as dominen os contidos mínimos sinalados anteriormente.
- Sexan capaces de desenvolver un traballo diario na clase.
- Sexan capaces de elaborar informes pulcros e claros.
- Sexan capaces de adquirir o vocabulario específico da materia.

O proceso da avaliación será integrador, constando de 3 avaliacións. En cada unha delas faranse probas específicas: obxectivas escritas; obxectivas orais; debates, postas en común e exposicións orais.

Ao remate de cada avaliación haberá unha proba de recuperación dos contidos explicados ao longo da mesma. Dita proba de recuperación será cualificada coma “Apta” ou “Non apta”. En caso de ser apta, como nota consignarase un 5; no caso de ser non apta, consignarase a nota real obtida, aplicando o redondeo no XADE tal e coma expoño a continuación.

Os criterios de cualificación final do alumno/a en cada avaliación, seguirán o seguinte reparto:

Exames/probas escritas: 80%

Traballo diario/aula: 20 %

A cualificación trimestral obterase calculando a media aritmética ponderada das probas ou proxectos realizados ao longo do trimestre (80%), o traballo diario (20%). A cualificación trimestral será positiva cando

esa nota media sexa igual ou superior a 5 puntos sobre 10. Coma o rexistro da nota numérica en XADE esixe o uso dun número enteiro, dita nota obeterase aplicando o redondeo: se a nota media ten un valor decimal igual ou superior a 50 redonderase ao número superior nas notas inferiores a 5. No caso das notas superiores ou igual a cinco o redondeo a nota superior farase cun valor decimal igual ou superior a 75. Así unha media de 4,5 aparecera nas cualificacións como un 5, mentras que un 5,5 aparecerá como un 5. Por outra banda, unha media de 5,75 se redondeará a un 6.

Farase unha proba final no que serán examinados dos contidos de toda a materia os alumnos/as que teñan suspensas unha, dúas ou tres avaliacións. Aqueles que non recuperaron unha avaliación examínanse dos contidos da citada proba suspensa no exame final. Os alumnos/as que teñan que presentarse a este exame final deberán amosar que acadaron os contidos mínimos esixidos para este curso. De non acadar a cualificación positiva terán que presentarse ao exame da convocatoria extraordinaria. Aqueles que durante o curso académico superaron as diversas probas de coñecementos, non precisarían presentarse a este exame final.

A cualificación final ordinaria obterase calculando a media aritmética das tres avaliacións, usando para iso a nota real con decimais e non o redondeo aplicado no XADE. Se a nota media das tres avaliacións é positiva, é dicir, igual ou superior a 5, entenderase que a materia está aprobada, aínda que algunha das avaliacións estivese suspensa.

No caso de non obter unha avaliación positiva na recuperación ordinaria, o alumnado terá dereito a unha recuperación ou exame final extraordinario. Esta proba extraordinaria tamén será cualificada coma “Apta” ou “Non apta”. En caso de ser apta, como nota consignarase un 5; no caso de ser non apta, consignarase a nota obtida, aplicando o redondeo no XADE tal e coma foi exposto anteriormente. No caso de non acudir a esta proba extraordinaria, rexistrarase na acta coma “Non presentado”.

En canto aos criterios de corrección dos exames sinalar os seguintes puntos:

- En todas as preguntas e apartados das probas escritas, indicarase a puntuación máxima que se pode obter.
- Nas respostas valorarase a orde e a limpeza. Non se terán en conta explicacións ou resolucións inintelixibles.
- No caso de usar esquemas ou debuxos, estes deberán ser claros. En caso contrario non serán puntuados.
- A puntuación máxima darase cando a formulación e a resolución da pregunta sexan correctas.
- Descontaranse 0,1 puntos por cada falta de ortografía cometidas en cada proba escrita ata un máximo de 1 punto.

A ter en conta:

En caso de detectar a un alumno copiando ou utilizando “chuletas” nunha proba escrita, procederase a retirar o exame. De igual xeito, durante a realización das probas escritas, o alumnado non poderá estar en posesión nin utilizar dispositivos móbiles ou que permitan o almacenamento de información e a conexión a Internet: o coñecemento de dito feito por parte do profesorado implicará a retirada da proba. A copia en traballos e proxectos será considerado plaxio e sancionado igualmente. Nestes casos, marcarase unha nova data para unha repetición da proba/exame ou entrega.

No caso daquel alumnado que non asista a unha proba escrita ou non entregue un traballo ou proxecto no tempo emarcado deberá xustificar adecuadamente a súa ausencia, aportando documentación válida ao criterio da docente e a persoa titora. Neste caso, marcarase unha nova data para a proba ou a entrega. Se non entregase ningunha xustificación ou non se considerase adecuada, a cualificación será de cero (0) e non poderá repetirse.

A avaliación realizarase tendo en conta os obxectivos educativos, os contidos mínimos e os criterios de avaliación especificados.

1. CONTRIBUCIÓN DO ÁMBITO Á ADQUISICIÓN DAS COMPETENCIAS BÁSICAS

O horizonte último da educación secundaria para persoas adultas é o desenvolvemento das competencias básicas. Como é lóxico, o ámbito contribúe dun xeito decisivo ao logro da competencia social mediante:

- O desenvolvemento social do alumno/a a través do coñecemento da organización e da evolución das sociedades. O estudo da xeografía e da historia resulta fundamental para o desenvolvemento da competencia social e cidadá, xa que facilita a comprensión da realidade social e as relacións dentro dun modelo de sociedade cada vez máis plural.
- O desenvolvemento de sentimentos de pertenza á sociedade en que vive, mediante o estudo dos trazos que a caracterizan.
- O desenvolvemento da empatía, da capacidade de poñerse no lugar do outro, mediante a análise das actividades humanas no presente e no pasado.
- O desenvolvemento da capacidade de diálogo para a análise dos problemas presentes e pasados da sociedade e a súa proxección sobre os problemas reais que deben encarar as persoas na súa propia vida.
- O desenvolvemento de metodoloxías participativas, interactivas que propicien habilidades para participar na vida cívica, para asumir os valores democráticos e para o cumprir os deberes propios.
- O desenvolvemento da capacidade de facer fronte a unha serie de novos desafíos como o coidado do ambiente, a orientación do desenvolvemento tecnocientífico, a responsabilidade polas xeracións futuras, a igualdade entre os sexos, a loita contra novas formas de exclusión social e contra as existentes, que impiden desvincular a competencia social e cidadá do desenvolvemento das demais competencias básicas.
- O desenvolvemento de habilidades para vivir en sociedade e para exercer a cidadanía democrática, ao favorecer o desenvolvemento de destrezas que permiten participar, tomar decisións, elixir a forma axeitada de comportarse en determinadas situacións e responsabilizarse das consecuencias derivadas das decisións adoptadas.
- O reforzo da autonomía, a autoestima e a identidade persoal mediante a aclaración de sentimentos e valores, e o respecto dos demais.
- O desenvolvemento de sentimentos compartidos e non excluíntes, ao aceptar e usar convencións e normas sociais e interiorizar os valores de respecto, cooperación e solidariedade.
- A promoción da identificación da reflexión crítica sobre os valores do contorno ofrecendo como referente ético común os valores que sustentan a Declaración Universal dos Dereitos Humanos, a Constitución Española e o Estatuto de Autonomía de Galicia.
- O coñecemento dos fundamentos e os modos de organización dos estados e das sociedades democráticos, a evolución histórica dos dereitos humanos, o achegamento á pluralidade social ou ao carácter da globalización e as implicacións que comporta para os cidadáns.

A competencia de coñecemento e a interacción co mundo físico é desenvolvida neste ámbito grazas a:

- A análise do espazo en que se desenvolve a actividade humana, especialmente coa utilización dos procedementos de orientación, localización, observación e interpretación das paisaxes e a súa representación cartográfica.
- Representación de feitos e fenómenos do mundo natural utilizando linguaxes e convencións simbólicas como a escala e signos convencionais.
- A análise e a valoración da acción do home sobre o medio, tanto nos seus aspectos positivos coma na utilización abusiva que facemos del.
- A aprendizaxe de procedementos relacionados co método científico, como a observación, a experimentación, o descubrimento e a reflexión e posterior análise.
- Desenvolvemento do compromiso persoal e da participación responsable en proxectos colectivos e propostas que propicien o respecto e a defensa do patrimonio natural, industrial, histórico-artístico e inmaterial.

A contribución á competencia expresión cultural e artística é tamén significativa mediante:

- O coñecemento e a valoración do feito artístico, así como o respecto e conservación do patrimonio cultural propio e doutras culturas, a través do desenvolvemento de habilidades perceptivas e de análise.
- A observación, análise e gozo das manifestacións artísticas insertas na paisaxe, como pontes, edificios cívicos, camiños, igrexas, pazos.
- A observación, análise e satisfacción ante as obras artísticas relevantes.
- A valoración do patrimonio cultural material e inmaterial, facendo especial fincapé no patrimonio de Galicia.

- A audición de obras musicais e a súa análise e gozo, establecendo a conexión co contexto histórico en que naceron.
- A valoración da cultura popular como elemento básico da nosa propia identidade galega nun mundo cada vez máis globalizado e uniformado favorecendo así a nosa propia autoestima e a creación de lazos solidarios na nosa comunidade.
- A consideración da cultura como produción colectiva viva e aberta.
- A valoración e desenvolvemento da liberdade de expresión, tolerancia e achegamento entre as culturas.
- A percepción das artes como unha linguaxe universal que pode acercar culturas e favorecer o entendemento dos pobos.

O ámbito social contribúe tamén ao desenvolvemento da competencia tratamento da información e competencia dixital, mediante:

- O uso de técnicas de observación e análise para extraer información directamente da paisaxe.
- O uso de fontes documentais escritas, gráficas e audiovisuais.
- O uso das tecnoloxías da información como fonte de información escrita, icónica e musical.
- O uso da linguaxe cartográfica.
- O uso de programas informáticos adecuados para expresar a información obtida mediante informes, presentacións, etcétera.
- O uso das TIC como instrumento de comunicación, inclusión e cohesión entre grupos étnica e culturalmente distintos.

A competencia en comunicación lingüística é favorecida a través de todos os ámbitos de coñecemento, porque a linguaxe é o vehículo imprescindible para a transmisión dos saberes, a súa apropiación e expresión. Pero o ámbito social contribúe a ela de modo significativo mediante:

- O uso dun vocabulario propio e o dominio das habilidades de ler e escribir diferentes tipos de textos, que resultan fundamentais como elementos de información social e histórica.
- A posta en xogo de habilidades para a comunicación verbal en grupo, mediante técnicas de diálogo e discusión, de toma de decisións. Debater en serio esixe exercitarse na escoita, na exposición e a argumentación e para iso é necesario verbalizar os conceptos, facer explícitas as ideas, formar os xuízos e estruturalos de forma coherente.
- O uso dunha linguaxe non discriminatoria pola orixe, xénero ou calquera outra circunstancia.
- A utilización e a comprensión da información oral e escrita, integrándoa nos esquemas previos de coñecemento.

Tamén o ámbito social contribúe á competencia matemática mediante o uso, para a análise da interacción do home co medio e das relacións económicas, de:

- Operacións aritméticas, porcentaxes, proporcións, nocións estatísticas básicas na descrición e análise dos fenómenos xeográficos, económicos e históricos.
- Uso de escalas numéricas, gráficas e proporcións.
- Coñecemento dalgúns fitos históricos na construción da ciencia matemática: personalidades singulares, grandes descubrimentos.
- Estudo da contribución da ciencia matemática a algúns acontecementos históricos.

A competencia para aprender a aprender favorécese desde o ámbito social mediante:

- A presentación de problemas reais que nos afectan como cidadáns e a busca de solucións realistas para eles.
- A adquisición da capacidade de aprender de xeito autónomo, desenvolvendo ferramentas que a faciliten e buscando respostas que se correspondan cun coñecemento racional.
- A formalización de técnicas para extraer información directamente da observación da paisaxe e de fontes documentais.
- O desenvolvemento de estratexias que axudan ao grupo a formular problemas, discutilos e alcanzar conclusións.
- Elaboración de valoracións persoais e conclusións razoadas: establecemento de relacións entre feitos diversos, explicación causal dos fenómenos.

Por último, o ámbito social ten unha contribución esencial ao desenvolvemento da competencia para a autonomía persoal mediante:

- A aclaración de actitudes e sentimentos propios.
- O desenvolvemento da autoestima e da seguridade persoal.

- A aceptación das diferenzas de actitudes e valores e a asunción do propio rol dentro dos grupos a que se pertence.
- Desenvolvemento da toma responsable de decisións relacionadas coa dimensión persoal, social ou profesional.
- Participación activa na xestión dos asuntos públicos.
- Coñecemento de estratexias para a inserción no mundo laboral, información sobre os seus dereitos e aspectos básicos das relacións laborais.
- Elaboración e aplicación de estratexias persoais baseadas na información de carácter xeográfico, histórico ou sociolóxico para resolver situacións problemáticas e conflitivas.
- Participación activa e creativa na xestión e a mellora dos espazos públicos, para defender e protexer o patrimonio cultural, artístico, natural e inmaterial.

2. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

O ensino deste ámbito terá como finalidade o desenvolvemento das seguintes capacidades:

- Recoñecerse como membro da condición humana na súa dimensión individual e social, aceptando a propia identidade, as características e experiencias persoais, respectando as diferenzas cos outros e desenvolvendo a expresión axeitada dos sentimentos e as emocións, e a autoestima.
- Desenvolver as habilidades comunicativas e sociais que permiten participar con iniciativa propia nas actividades de grupo e na vida social en xeral, con actitude solidaria e tolerante, utilizando o diálogo e a mediación para abordar os conflitos.
- Recoñecer as situacións (pasadas e presentes) de desigualdade no recoñecemento efectivo dos dereitos entre o home e a muller, valorar e respectar as diferenzas de xénero e a igualdade de dereitos entre eles, así como rexeitar os estereotipos que supoñan discriminación entre ambos os dous, participando na prevención das desigualdades e de toda clase de violencia de xénero.
- Coñecer o funcionamento das sociedades democráticas, especialmente da sociedade galega, española e europea, favorecendo a toma de consciencia dos seus valores básicos así como os dereitos e liberdades fundamentais das persoas como unha meta irrenunciable para acadar a xustiza persoal e social.
- Identificar, explicar e valorar os feitos económicos, políticos, sociais e culturais, e a importancia das mentalidades, ao longo do devir das distintas sociedades humanas, utilizando este coñecemento para entender mellor as características e os problemas actuais e a súa proxección de futuro, así como o papel que mulleres e homes desenvolven nelas.
- Identificar, localizar e analizar os elementos básicos que caracterizan o medio físico, especialmente o de Galicia, as relacións que se dan entre eles e as que as sociedades humanas establecen na utilización do espazo e dos seus recursos, comprendendo que o espazo xeográfico actual é o resultado da interacción das sociedades sobre o medio en que se desenvolven.
- Empregar de forma combinada conceptos, feitos, teorías e procedementos propios da historia, da xeografía, da ética e da educación para a cidadanía para analizar e comprender problemas sociais e resolver situacións conflitivas nas sociedades actuais, especialmente das que afectan a Galicia, España e Europa.
- Coñecer e valorar o patrimonio natural, histórico, lingüístico, cultural e artístico, a escala mundial, estatal e galega, co fin de respectalo, protexelo, gozalo e transmitilo ás xeracións vindeiras.
- Comprender a diversidade cultural e étnica das nosas sociedades como unha consecuencia do fenómeno da globalización, valorando esta diversidade como unha oportunidade para expresar actitudes de respecto e tolerancia cara ás outras mentalidades, formas de vida e códigos éticos que non coinciden cos nosos, sempre que non atenten contra a dignidade humana, e sen que isto implique renunciar a xuízos sobre eles.
- Buscar, comprender, seleccionar e relacionar información verbal, gráfica, icónica, estatística e cartográfica, procedente de diversas fontes, incluída a que proporciona o contorno físico e social, os medios de comunicación e as tecnoloxías da información e a comunicación, tratada de maneira autónoma e crítica co fin que se persegue e comunícala de forma organizada, coherente e intelixible.
- Saber observar e apreciar as imaxes e os sons, comprendendo as relacións existentes entre as linguaxes plásticas e musicais, con outros pertencentes aos distintos ámbitos de coñecemento.
- Participar na organización e realización de actividades en diversos contextos, favorecendo o diálogo, a colaboración e a participación, sendo consciente do enriquecemento que se produce coas propias achegas e as dos demais.

3. METODOLOXÍA

O estudo dos contidos procedentes da Xeografía e da Historia debe ser integrador e globalizador, xa que o seu obxectivo básico é o coñecemento da realidade social. O estudo da interacción do home co seu medio debe ter un enfoque ecoxeográfico, que considere as múltiples variables (naturais e humanas) que conforman un espazo e, ademais, atenda o dinamismo interno de cada variable e das súas interaccións. A paisaxe, como unidade espacial de análise ecoxeográfica, ten especial relevancia e permite abordar o estudo dos problemas a que a xeografía debe dar resposta.

O estudo da historia permítelle ao alumno/a adulto ter unha visión multicausal do proceso histórico, como algo evolutivo que condiciona e determina o presente. É necesario o estudo dos suxeitos históricos silenciados como as mulleres, a clase obreira, os pobres... dándolle o protagonismo que lles corresponde. Ao mesmo tempo, débese abordar o estudo do noso patrimonio cultural material e inmaterial como un conxunto herdado e construído colectivamente a través do tempo e do espazo. De aí que se entrelacen os planos do patrimonio cultural, histórico, artístico e ambiental, establecendo interaccións mutuas.

Deberase desenvolver unha metodoloxía que compare o inmediato co afastado, o propio co alleo, o máis concreto co máis abstracto, expresando así a importancia que no currículo debe concederse á Xeografía, á Historia e á cultura de Galicia. Neste ámbito débese adquirir un vocabulario conceptual propio e a capacidade para utilizalo e xeneralizalo correctamente. O coñecemento social adquirese a partir das fontes orais, textuais e materiais, da indagación e da utilización e busca da información. Non debe esquecerse, á hora de introducir contidos metodolóxicos, a importancia de saber interpretar fontes de diversa tipoloxía, a comprensión da multicausalidade e a intencionalidade na interpretación dos procesos, o uso adecuado da información e o manexo da documentación.

Se a motivación é clave en todo proceso de aprendizaxe, na educación das persoas adultas adquire unha relevancia especial. As actividades deberán ter sentido para elas, ser funcionais e vehicular aprendizaxes que poden ser transferidas á práctica no mundo que as rodea, de xeito que lles vexan utilidade patente. Esta é imprescindible para evitar o abandono antes de completar o proceso de aprendizaxe, de aí a importancia de desenvolver, nas persoas adultas, capacidades e habilidades encamiñadas á superación, con éxito, das dificultades con que se poden atopar no seu contorno persoal, sociocultural e laboral, reforzando así a súa autoestima.

A educación das persoas adultas debe favorecer, ademais, os procesos en que estas aprendan a aprender. É moi importante que, canto antes, se responsabilicen do seu proceso de aprendizaxe. Unha metodoloxía que teña en conta tales aspectos favorecerá, polo tanto, que o alumnado poida deseñar os seus obxectivos de aprendizaxe, e que identifique as tarefas máis adecuadas para o seu estilo e ritmo de aprendizaxe, contribuíndo á súa superación persoal.

Polo tanto, as liñas metodolóxicas terán en conta a gran diversidade das realidades de cadaquén, serán abertas á participación e promoverán actitudes tanto críticas e de diálogo, como investigadoras e creativas que permitan abrir vías de relación entre persoas que proceden de contornos cun patrimonio cultural propio, favorecer a integración da información dentro dos seus esquemas cognitivos e promover a autoaprendizaxe.

4. CONTIDOS DO CURRÍCULO DO NIVEL II

MÓDULO 3. DAS SOCIEDADES PREHISTÓRICAS Á SOCIEDADE INDUSTRIAL

Bloque I: Das sociedades prehistóricas á introdución da industria.

- As sociedades paleolíticas. A revolución neolítica: transformacións e avances. A prehistoria na Península Ibérica. A cultura castrexa.
- O inicio da humanización do espazo natural: as primeiras civilizacións urbanas do Crecente Fértil.
- As principais contribucións das civilizacións urbanas clásicas: Grecia e Roma. Hispania e Gallaecia.
- A expansión do cristianismo: do politeísmo ao monoteísmo. A ruralización do occidente europeo. O reino svevo.
- A sociedade feudal: fundamentos demográficos, económicos, sociais, ideolóxicos e políticos. Orixe e expansión do Islam. O rexurdimento das cidades e do comercio: aparición da burguesía. A Península Ibérica na Idade Media: Al Andalus e os reinos cristiáns. Galicia na Idade Media: a era compostelá e as crises baixomedievais. O papel da espiritualidade na arte medieval: catedrais e mesquitas.
- As características do Estado moderno. O significado do Renacemento. A Península Ibérica na época moderna. A nova imaxe do mundo: descubrimento e colonización de América. Galicia: fidalgos e foreiros. O Barroco galego.

- O Antigo Réxime no século XVIII: trazos básicos e quebra. A crise da Monarquía Absoluta. A Ilustración. O reformismo borbónico en España e Galicia.
- Obtención de información de fontes diversas: iconográficas, arqueolóxicas, escritas, proporcionadas polas TIC, etcétera. Elaboración escrita da información obtida.
- Localización no tempo e no espazo dos períodos, culturas e civilizacións e acontecementos históricos. Nocións de simultaneidade e evolución. Representación gráfica de secuencias temporais.
- Identificación das causas e consecuencias dos feitos históricos e dos procesos de evolución e cambio, relacionándoos cos factores que os orixinaron.
- Recoñecemento dos elementos básicos que caracterizan os estilos plásticos e musicais máis relevantes.
- Valoración crítica das interpretacións subxectivas que, ás veces, se dan da historia e interese por explicacións máis obxectivas sobre ela.
- Valoración dos restos e vestixios do pasado existentes no contorno galego e do seu patrimonio inmaterial como manifestación da memoria colectiva.

Bloque II: Un século de revolucións: da Marsellesa á Internacional.

- As transformacións políticas no século XIX. Antecedentes: a independencia dos Estados Unidos de América e a Revolución Francesa. Características do modelo liberal. Os movementos nacionalistas en Europa.
- A construción do Estado liberal na España do século XIX. A fin do imperio colonial español. As desamortizacións e a súa importancia en Galicia. As orixes do pensamento nacionalista en Galicia e o primeiro galeguismo.
- As transformacións económicas no século XIX: formación, desenvolvemento e trazos esenciais do sistema capitalista. A renovación das estruturas agrarias. A industrialización en Europa e España. As grandes potencias europeas a finais desta centuria. Galicia: o fracaso das industrias téxtil e siderúrxica; o inicio da industria conserveira.
- As transformacións sociais no século XIX: da sociedade estamental á sociedade de clases. A nova sociedade: a burguesía e os obreiros industriais. O movemento obreiro: as ideoloxías anticapitalistas. As novas formas de vida na sociedade industrial.
- O avance democrático liberal en Europa a finais do século XIX: a loita polo sufraxio universal e os dereitos sociais. A exclusión das mulleres dos avances sociais e políticos: o sufraxismo e o dereito á educación.
- As artes plásticas a finais do Antigo Réxime e a súa evolución no século XIX ao compás dos cambios sociais e políticos. A relación entre a arte e as ideas políticas: Romanticismo e Nacionalismo.
- Identificación da multiplicidade causal nos acontecementos históricos.
- Valoración do papel de mulleres e homes anónimos, ata agora silenciados, recoñecéndolles o protagonismo histórico que lles corresponde na loita contra a desigualdade e a falta de liberdade.
- Identificación dos factores que interveñen nos procesos de cambio histórico, considerando as súas interrelacións. Diferenciación de causas e consecuencias nestes cambios.
- Obtención e selección de información de fontes escritas, especialmente a través das TIC, diferenciando os feitos das opinións. Contraste de informacións contraditorias referidas a un mesmo feito histórico.
- Recoñecemento e valoración da situación de democracia e benestar económico actual nas sociedades occidentais como froito da loita e do esforzo colectivo das xeracións pasadas e da actual.

MÓDULO 4. UN MUNDO GLOBALIZADO: BASES HISTÓRICAS, EVOLUCIÓN E SITUACIÓN ACTUAL

Bloque I: O século XX e os comezos do terceiro milenio.

- Grandes cambios e conflitos na primeira metade do século XX. Imperialismo, guerra e revolución. A depresión de 1929 e o auxe dos fascismos. A revolución soviética.
- Transformacións na España do século XX: crise do Estado liberal; a II República; guerra civil e represión en Galicia; franquismo. As reivindicacións periféricas: o nacionalismo galego.
- A orde política e económica mundial na segunda metade do século XX: bloques de poder e modelos socioeconómicos. A Guerra Fría. Os procesos de descolonización e o terceiro mundo. O neocolonialismo. O papel da ONU e doutros organismos internacionais.
- A desaparición da URSS e a nova orde mundial: globalización e novos centros de poder xeopolítico. Focos de tensión e perspectivas no mundo actual.
- Identificación das principais institucións e dos conceptos fundamentais que definen un sistema democrático. Os sistemas de votación democrática.

- Arte e cultura na época contemporánea. Recoñecemento e valoración da presenza e influencia da imaxe no noso tempo. Análise e interpretación de obras significativas da arquitectura, das artes plásticas e da música.
- A pluralidade de estilos na música actual. Valoración dos recursos tecnolóxicos como instrumentos para o coñecemento e gozo da música. Sensibilización e actitude crítica ante o consumo indiscriminado de música e a contaminación sonora.
- Toma de consciencia dos graves problemas existentes na actualidade e da responsabilidade colectiva na promoción da paz.
- Disposición a participar e colaborar con organismos e institucións gobernamentais e non gobernamentais (asociacións, ONG, etcétera) que perseguen a mellora das situacións de desigualdade e desequilibrios sociais. A participación non institucionalizada e a participación política institucionalizada.
- Valoración da liberdade, a xustiza e a igualdade como valores en que se fundamenta a democracia. Valoración do sistema de dereitos e deberes como base da convivencia política nas sociedades do século XXI.

Bloque II: Dereitos e deberes dos cidadáns e das cidadás.

- Transición política e configuración do Estado democrático en España. O Estatuto de autonomía de Galicia. España e Galicia dentro da Unión Europea hoxe.
- Identificación e exercicio dos deberes e dereitos que os alumnos e alumnas teñen como alumnado dun centro.
- Coñecemento da Declaración universal dos dereitos humanos, e asunción dos deberes e responsabilidades que dela derivan.
- Recompilación de información sobre os distintos tipos de documentos que recollen a lexislación internacional sobre os dereitos humanos (declaracións, pactos, convenios...) e sobre os mecanismos de control e protección dos acordos.
- Identificación das principais etapas históricas na conquista dos dereitos humanos e valoración das novas reivindicacións (terceira xeración de dereitos). Identificación e condena de situacións de violacións dos dereitos humanos e coñecemento dos recursos para denunciar e combater a violación dos dereitos.
- Coñecemento da loita das mulleres e das súas organizacións para a conquista da igualdade de dereitos e oportunidades e o seu recoñecemento como sucesos históricos de dereitos e de cidadanía. Análise das causas e factores da discriminación das mulleres.
- Identificación e coñecemento dos principios, dereitos e deberes fundamentais recoñecidos na Constitución Española e no Estatuto de Autonomía de Galicia e da regulación do seu exercicio.
- Identificación e valoración das diversas formas de participación cidadá: cooperación, asociacionismo e voluntariado.
- Valoración dos dereitos humanos como exigencia mínima de xustiza. Implicación na defensa efectiva dos dereitos humanos. Identificación e rexeitamento das actitudes de intolerancia, inxustiza e exclusión.
- Recoñecemento e valoración das diferenzas de xénero como enriquecedoras das relacións persoais.
- Recoñecemento da igualdade de dereitos de mulleres e homes e identificación e rexeitamento das situacións de discriminación de feito das cales aínda son vítimas as mulleres. Rexeitamento da violencia de xénero. Recompilación de información sobre as medidas destinadas á prevención e protección integral da violencia contra as mulleres.
- Valoración do exercicio dunha cidadanía activa, que coñece os seus dereitos e asume as súas responsabilidades. Valoración da importancia da participación cidadá para o funcionamento das institucións democráticas.
- Coñecemento e respecto dos dereitos dos demais e asunción dos deberes propios nas situacións de desprazamento nas vías públicas, como condutores e peóns, para facer posible nelas unha convivencia pacífica e sen riscos.

TEMPORALIZACIÓN

Conforme a propia normativa para a ESA, a distribución temporal dos contidos queda reflectida da forma seguinte:

1º Cuadrimestre: módulo 3.

2º Cuadrimestre: módulo 4.

Cabe sinalar que os módulos son independentes, para poder cursar o módulo 4 é imprescindible ter superado o módulo 3.

CRITERIOS DE AVALIACIÓN

MÓDULO 3. DAS SOCIEDADES PREHISTÓRICAS Á SOCIEDADE INDUSTRIAL

Bloque I: Das sociedades prehistóricas á introdución da industria.

- Recoñecer as interaccións que se producen entre os grupos humanos paleolíticos e neolíticos e o medio natural, os avances e logros técnicos que favoreceron o crecente dominio do medio, analizando e obtendo conclusións sobre a importancia das novas tecnoloxías agrarias, gandeiras e construtivas para o desenvolvemento humano e comprendendo os trazos característicos da cultura castrexa.

Este criterio pretende avaliar se o alumnado é capaz de identificar os elementos básicos que conformaron as sociedades depredadoras e os cambios que supuxo a revolución neolítica, considerando as consecuencias que esta tivo para a evolución da humanidade. Valorarase a importancia cultural da arte rupestre e do megalitismo atlántico e a comprensión dos trazos característicos da cultura castrexa.

Este criterio afecta ás competencias cultural e artística, social e cidadá e aprender a aprender pois que trata de avaliar se o alumno/a coñece o concepto de tempo histórico, utilizando o vocabulario básico axeitado.

- Situar espacial e temporalmente a Grecia clásica e o Imperio Romano, utilizando mapas históricos; recoñecer e valorar as achegas e avances realizados polas civilizacións grega e romana como bases que fundamentan as formas de vida e convivencia actuais, e identificar as pegadas da civilización hispanorromana no territorio galego.

Con este criterio quérese valorar se o alumnado é capaz de situar espacial e temporalmente a Grecia clásica e o Imperio Romano. Igualmente, se recoñece as principais achegas materiais e culturais clásicas e a súa contribución á civilización occidental.

Afecta este criterio as competencias social e cidadá, cultural e artística e aprender a aprender en tanto permite avaliar a capacidade de identificar a relación multicausal dun feito histórico e as súas consecuencias.

- Identificar e caracterizar os trazos económicos, sociais, políticos e culturais da época medieval, situando no tempo e no espazo as diferentes culturas que coexistiron na Península Ibérica, con especial referencia ao Reino Suevo e ao Camiño de Santiago, destacando e valorando o papel hexemónico das relixións na ordenación global da vida do medievo.

Trátase de avaliar se o alumnado recoñece os elementos básicos que caracterizan esta época, identifica os reinos cristiáns e Al-Andalus e as súas características fundamentais, recoñece a súa contribución cultural e artística a partir do estudo dalgunhas obras da arte románica e valora o momento de auxe do Reino de Galicia, cos seus episodios de crise social.

Afecta este criterio as competencias social e cidadá, cultural e artística e aprender a aprender en tanto permite avaliar a capacidade de identificar a relación multicausal dun feito histórico e as súas consecuencias.

- Identificar os cambios que conducen ao fortalecemento da autoridade monárquica ata a aparición do Estado moderno, distinguindo os principais momentos da súa evolución e as características máis relevantes da monarquía hispana e do seu imperio colonial, así como os estilos artísticos renacentista e barroco.

Búscase comprobar se se identifican as distintas etapas da monarquía hispana, recoñecendo a importancia económica e política do imperio colonial español, destacando a posición dependente de Galicia e diferenciando os trazos básicos dos estilos renacentista e barroco galego.

Afecta á competencia social e cidadá, á cultural e artística e á de aprender a aprender.

- Explicar os trazos básicos económicos, sociais e políticos do Antigo Réxime, a importancia da ideoloxía da Ilustración como factor de desencadeamento da crise e descomposición deste modelo sociopolítico e as características do reformismo borbónico en España e Galicia.

Este criterio trata de comprobar se se recoñecen os cambios producidos no século XVIII, describindo o carácter centralizador e reformista do despotismo ilustrado en España.

Afecta á competencia social e cidadá, á cultural e artística e á de aprender a aprender.

- Recoñecer e situar nun eixe cronolóxico os feitos históricos estudados, representando algunhas relacións causais dos cambios históricos.

Preténdese que o alumnado elabore cadros temporais como medio de avaliación da comprensión e expresión da orde e duración dos grandes acontecementos que conforman o tempo histórico, así como da sucesión ou da simultaneidade dos feitos relevantes.

Este criterio afecta ás competencias cultural e artística, social e cidadá e aprender a aprender pois que trata de avaliar se o discente coñece o concepto de tempo histórico, utilizando cadros temporais e cronolóxicos axeitados.

- Recoñecer e valorar as pegadas do pasado histórico galego na linguaxe, nos costumes, nos restos materiais, nas manifestacións artísticas e na vida cotiá como elementos constitutivos da nosa identidade individual e colectiva.

Este criterio busca comprobar que o alumnado entende e explica a presenza viva na nosa vida e no noso contorno do noso patrimonio material e inmaterial.

Este criterio afecta ás competencias cultural e artística, social e cidadá e aprender a aprender pois que trata de avaliar se o alumno/a coñece o concepto de tempo histórico, utilizando o vocabulario básico axeitado.

Bloque II: Un século de revolucións: da Marsellesa á Internacional.

- Identificar e analizar, utilizando o vocabulario e os conceptos apropiados, as ideas básicas dos grandes movementos ideolóxicos e dos procesos revolucionarios de fins do século XVIII e do XIX.

Con este criterio preténdese valorar o coñecemento por parte do alumnado dos principais movementos – liberalismo, nacionalismo, socialismo, anarquismo e sufraxismo– deste período histórico, recoñecendo por medio de exemplos a súa influencia na sociedade actual, e analizando as súas particularidades en España e Galicia, coa significación que aquí ten o proceso desamortizador e o sistema político caciquil.

Afecta á competencia social e cidadá, á cultural e artística e á de aprender a aprender.

- Caracterizar e valorar as transformacións económicas e sociais que se producen en Europa, España e Galicia como consecuencia da Revolución Industrial.

Este criterio trata de avaliar se se recoñecen os cambios que esta revolución introduciu na produción, así como as transformacións sociais que provocaron a aparición de novos grupos sociais, con profundas diferenzas de clase e de xénero, e que os desfavorecidos suscitan reivindicacións desde posicións ideolóxicas socialistas ou anarquistas, valorando a ambivalencia –mellora pero tamén deterioro– dos profundos cambios acontecidos no período. Tamén se valorará a comprensión dos factores causais que explican a fortaleza económica das grandes potencias europeas a finais do século XIX.

Afecta á competencia social e cidadá, á cultural e artística, á de aprender a aprender e á competencia en autonomía e iniciativa persoal.

- Recoñecer e valorar os logros e as conquistas democráticas desta época, comprometéndose na asunción da herdanza de dereitos e liberdades que arrancan do século XIX.

Preténdese con este criterio valorar a comprensión da vinculación da maior parte dos dereitos, liberdades e benestar económico que hoxe gozamos co compromiso e a loita colectiva de homes e mulleres, anónimos e silenciados, ao longo dos dous últimos séculos.

Afecta á competencia social e cidadá, á cultural e artística e á de aprender a aprender.

- Distinguir os trazos básicos dos estilos artísticos máis importantes do período, realizando comentarios de imaxes relacionadas coas artes plásticas dos séculos XVIII e XIX.

Trátase de comprobar que o comentario de obras de arte lle proporciona ao alumnado un vocabulario básico de termos artísticos, así como a capacidade de distinción de estilos e movementos artísticos, relacionados coa situación social, ideolóxica e política do momento.

Afecta á competencia social e cidadá, á cultural e artística e á de aprender a aprender

- Utilizar as TIC para encontrar e comunicar información que responda a cuestións relacionadas coas grandes transformacións acontecidas no século XIX, de modo individual ou en pequenos grupos.

Con este criterio valórase a adquisición por parte do alumnado adulto da competencia dixital e de tratamento de información, aplicada á comprensión dos factores causais que explican os devanditos cambios.

Este criterio afecta ás competencias da información e competencia dixital, á competencia social e cidadá e aprender a aprender.

- Analizar e comentar, oralmente e por escrito, textos históricos, así como obter e comunicar información significativa procedente de mapas históricos que representen e sitúen temporalmente os feitos e os procesos estudados, como a industrialización ou os procesos revolucionarios.

Con este criterio preténdese avaliar a capacidade do alumnado adulto de valorar a información contida en textos históricos e de obter información de documentos como mapas históricos, distinguindo a información principal da accesoria, e expoñendo de forma argumentada a propia opinión sobre determinados aspectos do texto ou do mapa.

Este criterio afecta á competencia en comunicación lingüística e aprender a aprender ao comprobar o coñecemento reflexivo sobre o funcionamento da lingua e a capacidade de poñer en práctica as destrezas necesarias para compoñer un texto ben escrito.

MÓDULO 4. UN MUNDO GLOBALIZADO: BASES HISTÓRICAS, EVOLUCIÓN E SITUACIÓN ACTUAL

Bloque I: O século XX e os comezos do terceiro milenio.

- Caracterizar e situar cronolóxicamente e xeograficamente as grandes transformacións e conflitos mundiais que tiveron lugar na primeira metade do século XX. Comprender e identificar os principais acontecementos e procesos e as súas interaccións no panorama internacional desta época (Imperialismo, a Revolución Rusa, as guerras mundiais, a depresión de 1929 e o auxe dos fascismos), contrapoiñendo os trazos básicos dos totalitarismos cos dos réximes democráticos.

Con este criterio trátase de avaliar se o alumnado adulto identifica e analiza as causas e as consecuencias da Primeira Guerra Mundial e as da Revolución Rusa e se comprende o modelo político, económico e social resultante, comparándoo co modelo do liberalismo democrático. Igualmente se comprende as causas da crise de 1929, o carácter cíclico do capitalismo e os cambios producidos na teoría económica capitalista (paso do liberalismo económico clásico ás teorías reguladoras). Tratarase de avaliar tamén se comprende e analiza as causas do auxe dos fascismos e as súas consecuencias inmediatas (Segunda Guerra Mundial).

Afecta este criterio ás competencias social e cidadá, cultural e artística e aprender a aprender en tanto permite avaliar a capacidade de identificar a relación multicausal dun feito histórico e as súas consecuencias.

- Analizar os cambios acontecidos no mundo desde a segunda metade do século XX (nacemento dos grandes bloques de poder político e modelos socioeconómicos enfrontados), e identificar as tensións resultantes da súa existencia. Igualmente, analizar as causas e as consecuencias dos procesos de descolonización, identificando as características do chamado terceiro mundo e as súas reivindicacións. Identificar os acontecementos que conduciron á desaparición da URSS e á creación dunha nova orde mundial.

Trátase de comprobar que o alumnado adulto é capaz de analizar e comprender a división do mundo en bloques de poder político con modelos socioeconómicos enfrontados e as tensións resultantes. Igualmente, trátase de valorar se o alumnado coñece as causas e as consecuencias dos procesos de descolonización e o nacemento dunha nova orde mundial, co fin de comprender mellor a realidade presente. Presta rase especial atención á habilidade de localizar xeograficamente os feitos e os procesos.

Afecta á competencia social e cidadá, á cultural e artística e á de aprender a aprender.

- Identificar e caracterizar as distintas etapas da evolución económica, social e política, de España e de Galicia durante o século XX (crise do Estado liberal, II República e Guerra Civil; o franquismo; as reivindicacións periféricas e o nacionalismo galego) todo iso con especial referencia á situación de Galicia.

Con este criterio trátase de avaliar se o alumnado adulto reconece as causas da crise da monarquía da Restauración, as políticas reformistas emprendidas durante a Segunda República e os enfrontamentos resultantes dela. Valorarase se se analizan adecuadamente as causas e as consecuencias da Guerra Civil e a quebra que esta supón no proceso democratizador, e as características e a evolución do réxime franquista.

Este criterio afecta ás competencias cultural e artística, social e cidadá e aprender a aprender pois que trata de avaliar se o alumno/a coñece as diferentes etapas polas que pasou España e Galicia ao longo do século XX.

- Identificar e localizar os principais focos de tensión e as súas perspectivas no mundo actual (situacións graves de desigualdade, grandes desequilibrios sociais, conflitos bélicos), analizando o papel que desempeñan neles

as organizacións internacionais, as forzas de pacificación e as institucións gobernamentais e non gobernamentais. Distinguir entre formas de participación non institucionalizada e a participación política institucionalizada e recoñecer o diálogo e o consenso como vías para a solución dos conflitos persoais e grupais.

Trátase de valorar con este criterio se o alumnado adulto identifica os principais focos de tensión no mundo actual e se toma consciencia da responsabilidade colectiva na promoción da paz e da xustiza, e do papel que xogan os organismos gobernamentais e non gobernamentais na solución dos conflitos. Poñerese especial énfase na valoración da importancia da participación humanitaria para paliar as consecuencias dos conflitos, das formas de participación institucionalizada e non institucionalizada e do papel do diálogo para solucionar os conflitos.

Este criterio afecta ás competencias social e cidadá, aprender a aprender e en autonomía e iniciativa persoal, pois se trata de avaliar se o alumnado é quen de identificar os trazos máis sobresaíntes que caracterizaron a historia recen pasada, os desequilibrios sociais, as formas de participación dos cidadáns,...

- Comprender e recoñecer os trazos característicos da arte na época contemporánea dentro do seu contexto histórico. Coñecer a pluralidade de estilos na música actual e dos recursos tecnolóxicos como instrumentos para o coñecemento e gozo da música, manifestando unha actitude crítica ante a contaminación sonora e o consumo indiscriminado de música.

Con este criterio preténdese que o alumnado adulto sexa quen de analizar e interpretar as obras significativas da arquitectura, das artes plásticas e da música do século XX, dentro do seu contexto histórico e artístico. Valorarase o coñecemento da pluralidade de estilos na música actual e o coñecemento dos recursos tecnolóxicos como instrumentos para o coñecemento e gozo da música e o grao de sensibilización ante o consumo indiscriminado de música e a contaminación sonora.

Este criterio afecta ás competencias cultural e artística, social e cidadá e aprender a aprender, pois se trata de avaliar se o alumnado é quen de situar a pluralidade de estilos artísticos en cada unha das etapas históricas.

- Buscar e seleccionar información en diferentes fontes, incluídas as TIC, contrastando versións diferentes dos mesmos feitos, para realizar traballos individuais e en grupo sobre algún foco de tensión política ou social do mundo actual, indagando os seus antecedentes históricos, analizando as causas e previndo posibles desenlaces.

Trátase de avaliar a capacidade do alumnado para abordar, asesorado polo profesor, o estudo dunha situación do mundo en que vive, buscando os antecedentes e causas que a orixinan, e aplicando os seus coñecementos para prever, desde a lóxica, as súas posibles consecuencias. Comprobarase a capacidade para valorar o papel que xogan as persoas anónimas nos procesos históricos, de poñer en xogo un método de investigación e de elaborar conclusións a partir dos diferentes datos. Comprobarase se ten iniciativa para planificar o traballo, acceder con certa autonomía a diversas fontes de información, analizar e organizar esta e presentar as conclusións de maneira clara, con coherencia na exposición das ideas, utilizando precisión léxica, corrección na sintaxe e claridade na expresión.

Este criterio de avaliación colabora na adquisición de a competencia social e cidadá, posto que avalía a capacidade de comunicación dos discentes por diferentes medios; e o tratamento da información e competencia dixital e aprender a aprender, ao avaliar a capacidade de busca de información en diversas fontes de modo responsable e autónomo, e de presentala utilizando as TIC.

Bloque II: Dereitos e deberes dos cidadáns e das cidadás.

- Identificar e analizar os feitos fundamentais do proceso da transición política e da configuración do Estado democrático en España. Recoñecer os principios, os dereitos e os deberes fundamentais recoñecidos na Constitución Española e no Estatuto de Autonomía de Galicia, valorando o seu papel na consolidación do Estado democrático e autonómico. Identificar os feitos máis importantes no proceso de construción da Unión Europea e da pertenza de España e de Galicia a ela.

Trátase de comprobar se o alumnado adulto identifica e valora os conceptos fundamentais que definen un sistema democrático tal e como están reflectidos na Constitución española e se coñece e valora a importancia do proceso de transición política e de configuración do Estado democrático en España. Igualmente, se coñece os feitos fundamentais no proceso de construción da Unión Europea.

Afecta de forma directa á competencia social e cidadá, á cultural e artística posto que avalía que o discente recoñeza os principais feitos da historia de España durante o último terzo do século XX.

- Coñecer a importancia da Declaración Universal dos Dereitos Humanos, e asumir os deberes e responsabilidades que dela derivan. Igualmente, identificar e coñecer as principais etapas históricas na conquista dos dereitos humanos, os textos que os conteñen (declaracións, pactos, convenios...) e valorar as novas reivindicacións (terceira xeración de dereitos). Identificar e condenar as situacións de violacións dos dereitos humanos, rexeitando as desigualdades, en particular as que afectan as mulleres e coñecer os recursos para denunciar e combater as violacións de dereitos.

Este criterio avalía o grao de coñecemento das declaracións internacionais de dereitos humanos e da súa evolución histórica, e se o alumnado adulto recoñece as situacións de violación de dereitos humanos no mundo actual, as discriminacións que aínda sofren algúns colectivos, tanto na lexislación, como na vida real e, particularmente, se identifica e rexeita a discriminación de feito e de dereito que afecta as mulleres. Valorarase se o alumnado é capaz de implicarse na defensa efectiva dos dereitos humanos, mesmo no ámbito escolar, denunciando as súas violacións e se identifica e rexeita as actitudes de intolerancia, inxustiza e exclusión.

Afecta de xeito directa á competencia social e cidadá, posto que avalía que o alumno/a recoñeza e asuma os valores democráticos e aceptar e practicar normas sociais acordes con eles, cos dereitos e deberes dos cidadáns.

- Identificar e analizar o camiño percorrido polas mulleres e polas súas organizacións cara á conquista da igualdade de dereitos e oportunidades e do seu recoñecemento como suxeitos históricos de dereitos e de cidadanía. Analizar as causas da discriminación das mulleres, da evolución histórica ata o recoñecemento da súa igualdade de dereitos, poñendo de manifesto as súas contribucións en todos os campos do saber ao longo da historia e no coidado dos seres humanos. Identificar e rexeitar as causas e factores de discriminación, así como as situacións de violencia machista de que son vítimas.

Con este criterio trátase de avaliar se as alumnas e os alumnos recoñecen a igualdade efectiva de dereitos e de dignidade de mulleres e homes, sen discriminación. Se distinguen os elementos que están na base dalgunhas discriminacións, e se identifican as contribucións das mulleres nos diferentes campos do saber ao longo da historia e no coidado dos seres humanos. Valorarase especialmente o coñecemento da evolución histórica na conquista dos dereitos políticos das mulleres e da igualdade no ámbito familiar e laboral, se identifican e localizan as situacións de discriminación que aínda sofren nas sociedades actuais e se rexeitan activamente a violencia contra elas.

Afecta de xeito directa á competencia social e cidadá, posto que avalía que o alumnado recoñeza e asuma os dereitos e deberes dos cidadáns, especialmente os das mulleres, a súa discriminación histórica e o valor real na sociedade actual.

- Valorar o exercicio dunha cidadanía activa, que coñece os seus dereitos e asume as súas responsabilidades. Valorar de forma argumentada a importancia da participación cidadá para o funcionamento das institucións democráticas e da formación da opinión a través das súas diferentes modalidades (cooperación, asociacionismo e voluntariado). Valorarase especialmente o respecto dos dereitos dos demais e a asunción dos deberes propios nas situacións de desprazamento nas vías públicas, como condutores, pasaxeiros e peóns, para facer posible nelas unha convivencia pacífica e sen riscos.

Trátase de comprobar se as alumnas e os alumnos valoran a importancia da participación cidadá para o funcionamento dos sistemas democráticos e da formación de opinión, fronte ao seguimento acríptico da opinión difundida polos medios de comunicación, así como a responsabilidade dos poderes públicos cara á cidadanía. Se coñecen e respectan os dereitos dos demais e asumen os deberes propios en todas as situacións de convivencia, especialmente nas situacións de desprazamento nas vías públicas, como condutores, pasaxeiros e peóns, para facer posible nelas unha convivencia pacífica e sen riscos.

Este criterio afecta á competencia social e cidadá, posto que avalía que o alumno/a recoñeza e asuma o seu valor como cidadán participativo nun estado democrático.

- Participar en debates sobre cuestións relacionadas cos dereitos humanos, coa violación destes, coa discriminación das mulleres e coa violencia de xénero, argumentando as propias opinións e manifestando actitudes de solidariedade e tolerancia.

Trátase de comprobar a sensibilidade do alumnado ante os dereitos humanos e o rexeitamento activo da súa violación, especialmente das situacións de racismo, sexismo e discriminación, a través da súa participación en debates con esa temática. Avaliarase o uso axeitado dunha linguaxe oral respectuosa e non discriminatoria,

a aceptación das normas que rexen o diálogo e a intervención en grupo, a argumentación, a coherencia na exposición das ideas, así como a precisión léxica e a claridade na expresión.

Afecta á competencia social e cidadá, posto que avalía que o discente sexa quen de asumir todos os valores humanos, rexeitando calquera tipo de discriminación.

- Buscar e seleccionar información en diferentes fontes (prensa, bibliografía, páxinas web, etcétera), contrastando versións diferentes dos mesmos feitos, para realizar traballos individuais e en grupo sobre as principais etapas históricas na conquista dos dereitos humanos e sobre a lexislación internacional en torno a eles (declaracións, pactos, convenios...); sobre a evolución histórica cara ao recoñecemento da igualdade de dereitos das mulleres e as súas contribucións en todos os campos do saber ao longo da historia e o coidado dos seres humanos, utilizando fontes diversas (prensa, bibliografía, páxinas web, etcétera). Valorarase especialmente a capacidade de seleccionar a información máis relevante, de integrala nun esquema ou guión, e de comunicar os resultados do estudo de forma intelixible.

Trátase de avaliar en que medida o alumnado é capaz de planificar e realizar un pequeno traballo de síntese ou indagación, se selecciona a información pertinente en función do obxectivo proposto e se a organiza adecuadamente. Por outra parte, permitirá comprobar se asume con responsabilidade as tarefas que lle corresponden como membro dun grupo.

Este criterio de avaliación colabora na adquisición de: a competencia social e cidadá, a competencia da comunicación lingüística, o tratamento da información e competencia dixital e aprender a aprender, ao avaliar a capacidade de buscar e planificar a información en diversas fontes de modo responsable e autónomo, chegando a unhas conclusións.

CONTIDOS MÍNIMOS

Posto que estamos a falar da ESA e o currículo proposto xa está adaptado a alumnos/as con necesidades educativas e temporais específicas, considérase que todos os contidos propostos, deben considerarse como contidos mínimos de cualificación esixibles nestes módulos.

RADIOGRAFÍA E CRITERIOS DE CUALIFICACIÓN

A avaliación será inicial e cuatrimestral (final). Para iso teranse presentes as datas propostas pola Xefatura de Estudos. A nota de avaliación, analízase do seguinte xeito para cada módulo:

- **Conceptos:** O profesor realizará cada cuatrimestre probas específicas: obxectivas escritas, obxectivas orais, debates, postas en común e exposicións orais. Computará un 80% da nota total da avaliación.

- **Traballo diario:** Cada cuatrimestre o profesor revisará o traballo e a produción académica dos alumnos/as, sobre todo o caderno de clase dos alumnos/as onde se rexistrarán todas as actividades da aula. Será valorado segundo a súa calidade, orde, curiosidade, posta ao día e boa presentación, computando un 10% da nota da avaliación (do cal un 3% corresponde ao Plan Lector). A data da revisión será acordada polo profesor, e de non presentalo no seu día terá que xustificarse adecuadamente por escrito.

- **Disposición, valores e normas:** Comprenderá un 10% da nota e reflectirá a disposición, comportamento que teña o alumno/a diante da materia, diante dos seus compañeiros e diante do profesor/a.

Ademais do anterior, o profesor/a terá en conta a realización de todas e cada unha das tarefas ou investigacións propostas, a calidade do traballo en grupo (participación e colaboración), (sempre que a actual situación sanitaria o permita), a atención ás explicacións da clase (interese e atención persoal), a participación nas postas en común (preguntas e respostas), a calidade e concentración no traballo persoal, a calidade dos traballos de ampliación, etcétera, que terán reflexo na apreciación global e cualificación académica do alumno/a. Tamén terá en conta a asistencia de forma asidua á clase.

A nota final do módulo, consistirá na media aritmética das cualificacións obtidas en cada apartado.

Aos alumnos/as avaliados negativamente efectuaránselles as pertinentes probas obxectivas de recuperación para superar a parte avaliada negativamente, para emendar as deficiencias posibles, e obter así unha solución satisfactoria.

Os alumnos/as que resultasen avaliados negativamente ao final do cuadrimestre terán que recuperar nas probas extraordinarias.

MATERIAL DIDÁCTICO

Dentro dos recursos materiais imprescindibles para poder impartir a materia, é preciso distinguir entre o material propio do alumnado e o material da aula onde se procederá a impartir os contidos.

Páxina web do IES. Aula Virtual.

Alumnado: Caderno de clase.

Aula: Planisferio físico e político. Mapas específicos históricos, físicos e políticos, das distintas zonas do planeta. Mapas específicos xeográficos. Dicionarios de lingua castelán e de lingua galega. Outros materiais comúns do centro como: Atlas históricos depositados na Biblioteca do centro. Bibliografía específica da Biblioteca do centro ou do Departamento de Xeografía e Historia.

4. BACHARELATO: xeneralidades

OBXECTIVOS XERAIS DO BACHARELATO

- a) Exercer a cidadanía democrática, desde unha perspectiva global, e adquirir unha conciencia cívica responsable, inspirada polos valores da Constitución Española así como polos dereitos humanos, que fomente a corresponsabilidade na construción dunha sociedade xusta e equitativa.
- b) Consolidar unha madureza persoal e social que lles permita actuar de forma responsable e autónoma e desenvolver o seu espírito crítico. Prever e resolver pacificamente os conflitos persoais, familiares e sociais.
- c) Fomentar a igualdade efectiva de dereitos e oportunidades entre homes e mulleres, analizar e valorar criticamente as desigualdades existentes e impulsar a igualdade real e a non discriminación das persoas con discapacidade.
- d) Afianzar os hábitos de lectura, estudo e disciplina, como condicións necesarias para o eficaz aproveitamento da aprendizaxe, e como medio de desenvolvemento persoal.
- e) Dominar, tanto na súa expresión oral como escrita, a lingua castelá e, no seu caso, a lingua cooficial da súa comunidade autónoma.
- f) Expresarse con fluidez e corrección nunha ou máis linguas estranxeiras.
- g) Utilizar con solvencia e responsabilidade as tecnoloxías da información e a comunicación.
- h) Coñecer e valorar criticamente as realidades do mundo contemporáneo, os seus antecedentes históricos e os principais factores da súa evolución. Participar de forma solidaria no desenvolvemento e a mellora do seu ámbito social.
- i) Acceder aos coñecementos científicos e tecnolóxicos fundamentais e dominar as habilidades básicas propias da modalidade elixida.
- j) Comprender os elementos e os procedementos fundamentais da investigación e dos métodos científicos. Coñecer e valorar de forma crítica a contribución da ciencia e a tecnoloxía no cambio das condicións de vida, así como afianzar a sensibilidade e o respecto cara ao medio.
- k) Afianzar o espírito emprendedor con actitudes de creatividade, flexibilidade, iniciativa, traballo en equipo, confianza nun mesmo e sentido crítico.
- l) Desenvolver a sensibilidade artística e literaria, así como o criterio estético, como fontes de formación e enriquecemento cultural.
- m) Utilizar a educación física e o deporte para favorecer o desenvolvemento persoal e social.
- n) Afianzar actitudes de respecto e prevención no ámbito da seguridade viaria.

METODOLOXÍA XERAL PARA O BACHARELATO

Para a programación das sesións de traballo na aula e fóra dela, teranse en conta os seguintes criterios:

- a) Partir de coñecementos e competencias previos do alumnado.

- b) Presentar as actividades de forma que susciten o interese por analizar problemas sociais, políticos, etcétera.
- c) Diversificar as situacións de aprendizaxe e de aula: traballo en grupos, individual, profesorado-alumnado, etcétera.
- d) Utilizar diferentes modos de avaliar os resultados da aprendizaxe.
- e) Favorecer ao longo do curso a adquisición dunha crecente autonomía no alumnado.
- f) Clarificar sempre as redes conceptuais fundamentais de cada problema ou tema estudado.

As actividades didácticas

A partir dos principios xerais expostos, os materiais que conforman o proxecto buscaron a variedade suficiente como para facilitar que o traballo na aula sexa adecuado a diversas estratexias de ensinanza e aprendizaxe. Pártese da idea de que o alumnado pode aprender de maneiras diferentes, segundo o seu propio “estilo de aprendizaxe”, a súa motivación e disposición previa e as súas capacidades de partida. Por iso, co apoio dos materiais que complementan o libro do alumno, o profesorado pode promover na aula actividades de diverso tipo:

- a) Actividades expositivas e de presentación do contido da unidade correspondente. Serán de interese, sobre todo, ao comezo dunha epígrafe.
- b) Detección de coñecementos previos. Actividades nas que, mediante cuestionarios ou preguntas explícitas, o profesorado detecta que estereotipos, prexuízos ou ideas previas teñen os alumnos e as alumnas acerca das cuestións que se van estudar.
- c) Debate e discusión sobre temas controvertidos, para os que se ofrecen materiais contrastados.
- d) Sínteses parciais que se realizarán, sobre todo, ao concluír cada un dos grandes períodos históricos.
- e) Elaboración de informes a partir de materiais diversos sobre algunha cuestión relevante. Trátase de que o alumnado, usando os documentos e materiais das actividades do final de unidade, poida adestrarse na elaboración de “composicións” para a súa exposición oral ou por escrito.
- f) Informes específicos a partir de recursos obtidos en Internet. Trátase de actividades que seguen a estratexia de tipo *webquest*, o que implica: guión de tarefas e aprendizaxe por descubrimento, tarefas de síntese, construción de información e exposición ou publicación de resultados.

MEDIDAS PARA A INCLUSIÓN E A ATENCIÓN Á DIVERSIDADE

COMPETENCIA	INDICADORES	DESCRITORES
<i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i>	Coidado do ámbito natural e dos seres vivos	Interactuar co ámbito natural de xeito respectuoso. Comprometerse co uso responsable dos recursos naturais para promover un desenvolvemento sostible. Respetar e preservar a vida dos seres vivos do seu ámbito. Tomar conciencia dos cambios producidos polo ser humano no ámbito natural e as repercusións para a vida futura.
	Vida saudable	Desenvolver e promover hábitos de vida saudable en canto á alimentación e ao exercicio físico. Xerar criterios persoais sobre a visión social da estética do corpo humano fronte ao coidado saudable deste.
	A ciencia no día a día	Recoñecer a importancia da ciencia na nosa vida cotiá. Aplicar métodos científicos rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante en distintos ámbitos (biolóxico, xeolóxico, físico, químico, tecnolóxico, xeográfico...). Manexar os coñecementos sobre <i>ciencia e tecnoloxía</i> para solucionar problemas,

		comprender o que acontece ao noso redor e responder a preguntas.
	Manexo de elementos matemáticos	Coñecer e utilizar os elementos matemáticos básicos: operacións, magnitudes, porcentaxes, proporcións, formas xeométricas, criterios de medición e codificación numérica, etcétera. Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. Expresarse con propiedade na linguaxe matemática.
	Razoamento lóxico e resolución de problemas	Organizar a información utilizando procedementos matemáticos. Resolver problemas seleccionando os datos e as estratexias apropiadas. Aplicar estratexias de resolución de problemas a situacións da vida cotiá.
<i>Comunicación lingüística</i>	Comprensión: oral e escrita	Comprender o sentido dos textos escritos e orais. Manter unha actitude favorable cara á lectura.
	Expresión: oral e escrita	Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. Compoñer distintos tipos de textos de xeito creativo con sentido literario.
	Normas de comunicación	Respectar as normas de comunicación en calquera contexto: quenda de palabra, escoita atenta ao interlocutor...Manexar elementos de comunicación non verbal, ou en diferentes rexistros, nas diversas situacións comunicativas.
	Comunicación noutras linguas	Entender o contexto sociocultural da lingua, así como a súa historia para un mellor uso desta. Manter conversacións noutras linguas sobre temas cotiáns en distintos contextos. Utilizar os coñecementos sobre a lingua para buscar información e ler textos en calquera situación. Producir textos escritos de diversa complexidade para o seu uso en situacións cotiás ou de materias diversas.
<i>Competencia dixital</i>	Tecnoloxías da información	Empregar distintas fontes para a busca de información. Seleccionar o uso das distintas fontes segundo a súa fiabilidade. Elaborar e facer publicidade de información propia derivada de información obtida a través de medios tecnolóxicos.
	Comunicación audiovisual	Utilizar as distintas canles de comunicación audiovisual para transmitir informacións diversas. Comprender as mensaxes que veñen dos medios de comunicación.

	Utilización de ferramentas dixitais	Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. Actualizar o uso das novas tecnoloxías para mellorar o traballo e facilitar a vida diaria. Aplicar criterios éticos no uso das tecnoloxías.
<i>Conciencia e expresións culturais</i>	Respecto polas manifestacións culturais propias e alleas	Mostrar respecto cara ao patrimonio cultural mundial nas súas distintas vertentes (artístico-literaria, etnográfica, científico-técnica...), e cara ás persoas que contribuíron ao seu desenvolvemento. Valorar a interculturalidade como unha fonte de riqueza persoal e cultural. Apreciar os valores culturais do patrimonio natural e da evolución do pensamento científico.
	Expresión cultural e artística	Expresar sentimentos e emocións desde códigos artísticos. Apreciar a beleza das expresións artísticas e das manifestacións de creatividade e gusto pola estética no ámbito cotián. Elaborar traballos e presentacións con sentido estético.
<i>Competencias sociais e cívicas</i>	Educación cívica e constitucional	Coñecer as actividades humanas, adquirir unha idea da realidade histórica a partir de distintas fontes, e identificar as implicacións que ten vivir nun Estado social e democrático de dereito referendado por unha constitución. Aplicar dereitos e deberes da convivencia cidadá no contexto da escola.
	Relación cos demais	Desenvolver capacidade de diálogo cos demais en situacións de convivencia e traballo e para a resolución de conflitos. Mostrar dispoñibilidade para a participación activa en ámbitos de participación establecidos. Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas.
	Compromiso social	Aprender a comportarse desde o coñecemento dos distintos valores. Concibir unha escala de valores propia e actuar conforme a ela. Evidenciar preocupación polos máis desfavorecidos e respecto aos distintos ritmos e potencialidades. Involucrarse ou promover accións cun fin social.
<i>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor</i>	Autonomía persoal	Optimizar recursos persoais apoiándose nas fortalezas propias. Asumir as responsabilidades encomendadas e dar conta delas. Ser constante no traballo superando as dificultades. Dirimir a necesidade de axuda en función da dificultade da tarefa.
	Liderado	Xestionar o traballo do grupo coordinando tarefas e tempos. Contaxiar entusiasmo pola tarefa e confianza nas posibilidades de alcanzar obxectivos. Darlle prioridade á consecución de obxectivos de grupo sobre intereses persoais.

	Creatividade	Xerar novas e diverxentes posibilidades desde coñecementos previos do tema. Configurar unha visión de futuro realista e ambiciosa. Encontrar posibilidades no ámbito que outros non aprecian.
	Emprendemento	Optimizar o uso de recursos materiais e persoais para a consecución de obxectivos. Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. Asumir riscos no desenvolvemento das tarefas ou dos proxectos. Actuar con responsabilidade social e sentido ético no traballo.
<i>Aprender a aprender</i>	Perfil de aprendiz	Identificar potencialidades persoais como aprendiz: estilos de aprendizaxe, intelixencias múltiples, funcións executivas... Xestionar os recursos e as motivacións persoais en favor da aprendizaxe. Xerar estratexias para aprender en distintos contextos de aprendizaxe.
	Ferramentas para estimular o pensamento	Aplicar estratexias para a mellora do pensamento creativo, crítico, emocional, interdependente...Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos
	Planificación e avaliación da aprendizaxe	Planificar os recursos necesarios e os pasos que hai que realizar no proceso de aprendizaxe. Seguir os pasos establecidos e tomar decisións sobre os pasos seguintes en función dos resultados intermedios. Avaliar a consecución de obxectivos de aprendizaxe. Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe.

Os alumnos/as non só teñen diferentes capacidades, senón diferentes motivacións, intereses, coñecementos previos sobre a materia, implicación e, ademais, cada cal conta cun estilo diferente de aprendizaxe (reflexiva, analítica, sintética, etcétera). Dar resposta a esta diversidade non é tarefa doada, pero si necesaria, pois a intención última de todo proceso educativo é lograr que o alumnado alcance os obxectivos propostos.

As actividades constitúen un excelente instrumento de atención ás diferenzas individuais. A variedade e a abundancia de actividades con distinto nivel de dificultade permiten a adaptación, ás diversas capacidades, intereses e motivacións. No espazo web atópanse actividades de distinta natureza, tanto pautadas como de comentario libre, que lle permiten ao profesorado adaptar a proposta de traballo ás diferentes necesidades, así como materiais complementarios que facilitan a adaptación dos contidos.

CONTIDOS MÍNIMOS

No Bacharelato, tanto en 1º como en 2º e en todas as materias asociadas a este Departamento, especifícanse os contidos mínimos que deben superar as/os alumnas/os. Estes contidos mínimos reflíctense no apartado do % da consecución en cada unidade, indo do 80% ata o 100% dependendo da súa transcendencia.

4.1. Historia de España - 2º curso Bacharelato

1. OBXECTIVOS DO BACHARELATO

O bacharelato contribuirá a desenvolver no alumnado as capacidades que lle permitan:

- a) Exercer a cidadanía democrática, desde unha perspectiva global, e adquirir unha conciencia cívica responsable, inspirada polos valores da Constitución española e do Estatuto de autonomía de Galicia, así como polos dereitos humanos, que fomente a corresponsabilidade na construción dunha sociedade xusta e equitativa e favoreza a sustentabilidade.
- b) Consolidar unha madureza persoal e social que lle permita actuar de forma responsable e autónoma e desenvolver o seu espírito crítico. Ser quen de prever e resolver pacificamente os conflitos persoais, familiares e sociais.
- c) Fomentar a igualdade efectiva de dereitos e oportunidades entre homes e mulleres, analizar e valorar criticamente as desigualdades e discriminacións existentes e, en particular, a violencia contra a muller, e impulsar a igualdade real e a non discriminación das persoas por calquera condición ou circunstancia persoal ou social, con atención especial ás persoas con discapacidade.
- d) Afianzar os hábitos de lectura, estudo e disciplina, como condicións necesarias para o eficaz aproveitamento da aprendizaxe e como medio de desenvolvemento persoal.
- e) Dominar, tanto na súa expresión oral como na escrita, a lingua galega e a lingua castelá.
- f) Expresarse con fluidez e corrección nunha ou máis linguas estranxeiras.
- g) Utilizar con solvencia e responsabilidade as tecnoloxías da información e da comunicación.
- h) Coñecer e valorar criticamente as realidades do mundo contemporáneo, os seus antecedentes históricos e os principais factores da súa evolución. Participar de xeito solidario no desenvolvemento e na mellora do seu contorno social.
- i) Acceder aos coñecementos científicos e tecnolóxicos fundamentais, e dominar as habilidades básicas propias da modalidade elixida.
- l) Comprender os elementos e os procedementos fundamentais da investigación e dos métodos científicos. Coñecer e valorar de forma crítica a contribución da ciencia e da tecnoloxía ao cambio das condicións de vida, así como afianzar a sensibilidade e o respecto cara ao medio ambiente e a ordenación sustentable do territorio, con especial referencia ao territorio galego.
- m) Afianzar o espírito emprendedor con actitudes de creatividade, flexibilidade, iniciativa, traballo en equipo, confianza nun mesmo e sentido crítico.
- n) Desenvolver a sensibilidade artística e literaria, así como o criterio estético, como fontes de formación e enriquecemento cultural.
- ñ) Utilizar a educación física e o deporte para favorecer o desenvolvemento persoal e social, e impulsar condutas e hábitos saudables.
- o) Afianzar actitudes de respecto e prevención no ámbito da seguridade viaria.
- p) Valorar, respectar e afianzar o patrimonio material e inmaterial de Galicia, e contribuír á súa conservación e mellora no contexto dun mundo globalizado.

2. COMPETENCIAS CLAVE E DESCRITORES / SUBCOMPETENCIAS

Dentro do marco da LOMCE veñen establecidas sete competencias clave: Comunicación lingüística (CCL), Competencia matemática e competencias en ciencia e tecnoloxía (CMCCT), Competencia dixital (CD), Aprender a aprender (CAA), Competencias sociais e cívicas (CSC), Sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e Conciencia e expresión culturais (CCEC).

Esta programación didáctica ten un enfoque competencial, polo que se establecen unha serie de competencias específicas, partindo do currículo pero adaptadas á realidade do noso alumnado. Para a materia de Historia de España serían as seguintes:

Competencias clave	Descritor / Subcompetencias
CCL	<ul style="list-style-type: none"> - Comprender o sentido dos textos históricos e historiográficos. - Adquirir e utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. - Sintetizar a información escrita e audiovisual, para despois expresala de forma oral. - Desenvolver hábitos de lectura.
CMCCT	<ul style="list-style-type: none"> - Comprender o espazo xeográfico como ámbito para a interpretación de feitos históricos. - Analizar mapas para adquirir o dominio da linguaxe cartográfica. - Interpretar de forma científica gráficos, datos estatísticos e índices. - Comprender os avances sobre ciencia e tecnoloxía.

Competencias clave	Descritor / Subcompetencias
CD	<ul style="list-style-type: none"> - Empregar de forma crítica distintas fontes para a busca de información. - Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. - Dominar programas de texto e de presentación de imaxes.
CAA	<ul style="list-style-type: none"> - Analizar textos e imaxes de forma rigorosa, contextualizando estes nun tempo e un espazo concretos. - Organizar a información para extraer as ideas principais. - Utilizar a prensa como un recurso para comprender os contidos da unidade. - Aplicar estratexias para a mellora do pensamento crítico. - Avaliar a consecución de obxectivos de aprendizaxe.
CSC	<ul style="list-style-type: none"> - Manifestar empatía polos acontecementos históricos. - Concibir o coñecemento histórico como un coñecemento científico. - Comprender a realidade histórica, valorando o papel dos individuos nesta. - Traballar con mapas e con eixes cronolóxicos como forma de asimilar o espazo e o tempo. - Interpretar criticamente os conflitos, desde a defensa dos valores democráticos.
CSIEE	<ul style="list-style-type: none"> - Mostrar iniciativa persoal para realizar e planificar sinxelos traballos de investigación (individuais ou en grupo). - Xerar novas e diverxentes posibilidades desde coñecementos previos do tema. - Considerar retos cognitivos, tratando de buscar solucións, resolver problemas, etcétera.
CCEC	<ul style="list-style-type: none"> - Analizar estilos, obras e artistas característicos do período. - Valorar as achegas culturais de cada período histórico.

3. PROGRAMACIÓN POR UNIDADES DIDÁCTICAS

UNIDADE 0: Introducción á Historia

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *d, e, g, h, i, l, m*

- Empregar con propiedade a terminoloxía e o vocabulario históricos.
- Coñecer as técnicas fundamentais de comentario de texto e de interpretación de gráficas, mapas e outras fontes históricas.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Bloque 0: Como se escribe a Historia. Criterios comúns

1. As fontes históricas. 2. Ferramentas para o traballo do historiador. O comentario de fontes históricas.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B0.1. Método histórico. Fontes e perspectivas.	B0.1. Localizar fontes primarias (históricas) e secundarias (historiográficas) en bibliotecas, internet, etc., e extraer información salientable sobre o tratado, valorando criticamente a súa fiabilidade.	HEB0.1.1. Procura información de interese (en libros e internet) sobre a importancia cultural e artística dun personaxe historicamente salientable, un feito ou un proceso histórico, e elabora unha breve exposición.	CCL, CD, CAA, CSC, CSIEE, CCEC
B0.2. Análise e comentario de fontes.	B0.2. Elaborar mapas e liñas de tempo, localizando as fontes adecuadas, utilizando os datos proporcionados ou servíndose dos coñecementos xa adquiridos.	HEB0.2.1. Representa unha liña do tempo situando nunha ringleira os principais acontecementos relativos a determinados feitos ou procesos históricos.	CCL, CAA, CSC

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B0.3. Utilidade das fontes.	B0.3. Comentar e interpretar fontes primarias (históricas) e secundarias (historiográficas), relacionando a súa información cos coñecementos previos.	HEB0.3.1. Responde a cuestións propostas a partir de fontes históricas e historiográficas.	CMCCT, CAA, CSC
B0.4. Mapas e liñas do tempo.	B0.4. Recoñecer a utilidade das fontes para o/a historiador/a, á parte da súa fiabilidade.	HEB0.4.1. Distingue o carácter das fontes históricas non só como información, senón tamén como proba para responder ás preguntas que se formulan os/as historiadores/as.	CMCCT, CAA, CSC

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 2 sesións, durante a 1ª avaliación.

UNIDADE 1: Prehistoria e Historia Antiga

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *d, e, h, i, n, p*

-Identificar os trazos máis relevantes das culturas prehistóricas na Península Ibérica, establecendo a súa datación cronolóxica e a localización espacial dos seus principais depósitos ou áreas de desenvolvemento.

-Explicar o significado histórico das colonizacións e describir as características que definen aos pobos prerromanos.

-Describir os trazos culturais máis relevantes e diferenciadores dos grupos humanos peninsulares e insulares, desde o Paleolítico ao Neolítico.

- Explicar o proceso de conquista e romanización da Península Ibérica.

-Relacionar o proceso de crise e ruralización do Imperio romano, as invasións bárbaras e a Hispania visigoda.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Bloque 1. A Península Ibérica desde os primeiros humanos ata a desaparición da monarquía Visigoda (711)

1. O substrato prehistórico. 2. Inmigracións e colonizacións. 3. Os pobos prerromanos. 4. A Hispania Romana. 5. O proceso de romanización. 6. A chegada xermánica.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B1.1. Da prehistoria á monarquía visigoda: prehistoria (evolución do Paleolítico ao Neolítico; pintura cantábrica e levantina; importancia da metalurxia); configuración das áreas celta e ibérica (Tartesos, indoeuropeos e colonizadores orientais; cultura castrexa); Hispania romana (conquista e romanización da Península; legado cultural romano; exemplo galego); monarquía	B1.1. Explicar as características dos principais feitos e procesos históricos da Península Ibérica desde a prehistoria ata a desaparición da monarquía visigoda, e identificar as súas causas e consecuencias.	HEB1.1.1. Explica as diferenzas entre a economía e a organización social do Paleolítico e do Neolítico, e as causas do cambio.	CCL, CSC
		HEB1.1.2. Identifica as diferenzas entre unha imaxe de pintura cantábrica e outra de pintura levantina.	CCEC
		HEB1.1.3. Describe os avances no coñecemento das técnicas metalúrxicas e explica as súas repercusións.	CCL, CMCCT, CSC

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
visigoda (ruralización da economía; poder da Igrexa e a nobreza).		HEB1.1.4. Resume as características principais do reino de Tartesos e cita as fontes históricas para o seu coñecemento.	CCL, CAA, CSC
		HEB1.1.5. Explica o diferente nivel de desenvolvemento das áreas celta e ibérica en vésperas da conquista romana en relación coa influencia recibida dos indoeuropeos, o reino de Tartesos e os colonizadores fenicios e gregos.	CCL, CSC, CCEC
		HEB1.1.6. Debuxa un mapa esquemático da Península Ibérica e delimita nel as áreas ibérica e celta.	CAA, CSC
		HEB1.1.7. Define o concepto de romanización e describe os medios empregados para levala a cabo.	CCL, CSC, CCEC
		HEB1.1.8. Compara o ritmo e grao de romanización dos territorios peninsulares	CCL, CSC, CCEC
		HEB1.1.9. Resume as características da monarquía visigoda e explica por que alcanzou tanto poder a igrexa e a nobreza.	CCL, CSC
		HEB1.1.10. Procura información de interese (en libros e internet) sobre o mantemento cultural e artístico do legado romano na España actual, e elabora unha breve exposición.	CCL, CD, CAA, CSIEE, CCE
		HEB1.1.11. Representa unha liña do tempo desde 250 a.C. ata 711 d.C., e sitúa nela os principais acontecementos históricos.	CMCCT, CAA, CSC
		HEB1.1.12. Partindo de fontes historiográficas, responde a cuestións ou situacións.	CCL, CSC

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 6 sesións, durante a 1ª avaliación

UNIDADE 2: A Idade Media

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *d, e, g, h, i, m, n, p*

-Establecer a evolución política, económica e social de Al-Ándalus, así como o seu legado cultural entre os séculos VIII e XV.

-Describir a reacción dos cristiáns de Hispania e o proceso de reconquista e repoboación (séculos VIII ao X).

-Analizar o proceso de Reconquista do século XI ao XV. 4. Explicar as estruturas institucionais, económicas, sociais e culturais da España cristiá.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Bloque 2. A Idade Media: tres culturas e un mapa político en constante cambio (711-1474)

1. O Islam en Hispania: Al-Andalus. 2. A reacción cristiá. 3. Os núcleos políticos cristiáns. 4. Economía e sociedade. 5. A herdanza cultural.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B2.1. Al-Andalus: conquista musulmá da Península; evolución política de Al-Andalus; revitalización económica e urbana; estrutura social; relixión, cultura e arte.	B2.1. Explicar a evolución dos territorios musulmáns na Península, describindo as súas etapas políticas e os cambios económicos, sociais e culturais que introduciron.	HEB2.1.1. Explica as causas da invasión musulmá e da súa rápida ocupación da Península.	CCL, CSC
		HEB2.1.2. Representa unha liña do tempo desde 711 ata 1474 e sitúa nunha ringleira os principais acontecementos relativos a Al-Andalus e noutra os relativos aos reinos cristiáns.	CMCCT, CAA, CSC
		HEB2.1.3. Describe a evolución política de Al-Andalus.	CCL, CSC
		HEB2.1.4. Resume os cambios económicos, sociais e culturais introducidos polos musulmáns en Al-Andalus.	CCL, CSC, CCEC
B2.2. Os reinos cristiáns do século XIII ao XV: evolución política; nacemento das Cortes. Os reinos cristiáns na baixa Idade Media (séculos XIV e XV): diferente evolución e organización política das coroas de Castela, Aragón e Navarra. Proceso de reconquista e repoboación.	B2.2. Explicar a evolución e configuración política dos reinos cristiáns, en relación co proceso de reconquista e o concepto patrimonial da monarquía.	HEB2.2.1. Describe as grandes etapas e as causas xerais que conducen ao mapa político da Península Ibérica ao remate da Idade Media.	CCL, CSC
		HEB2.2.2. Explica a orixe das Cortes nos reinos cristiáns e as súas principais funcións.	CCL, CSC
		HEB2.2.3. Compara a organización política da coroa de Castela, a de Aragón e o reino de Navarra ao remate da Idade Media.	CCL, CAA, CSC
		HEB2.2.4. Comenta o ámbito territorial e as características de cada sistema de repoboación, así como as súas causas e as súas consecuencias.	CCL, CAA, CSC

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B2.3. Os reinos cristiáns na Idade Media: réxime señorial e sociedade estamental. Tensións sociais.	B2.3. Diferenciar as tres grandes fases da evolución económica dos reinos cristiáns durante toda a Idade Media (estancamento, expansión e crise), e sinalar os seus factores e as súas características.	HEB2.3.1. Describe as grandes fases da evolución económica dos territorios cristiáns durante a Idade Media.	CCL, CSC
B2.4. Os reinos cristiáns na Idade Media: do estancamento á expansión económica. Crises agraria e demográfica.	B2.4. Analizar a estrutura social dos reinos cristiáns e describir o réxime señorial e as características da sociedade estamental.	HEB2.4.1. Explica a orixe e as características do réxime señorial e a sociedade estamental no ámbito cristián.	CMCCT, CCL, CSC
B2.5. O Camiño de Santiago. Unha cultura plural: cristiáns, musulmáns e xudeus. Manifestacións artísticas.	B2.5. Describir as relacións culturais de cristiáns, musulmáns e xudeus, e especificar as súas colaboracións e as influencias mutuas.	HEB2.5.1. Describe o labor dos centros de tradución.	CCL, CSC, CCEC
		HEB2.5.2. Procura información de interese (en libros e internet) sobre a importancia cultural e artística do Camiño de Santiago, e elabora unha breve exposición.	CCL, CD, CAA, CSIEE, CCEC

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 8 sesións, durante a 1ª avaliación

UNIDADE 3: A Idade Moderna

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *d, e, g, h, i, m, n, p*

- Identificar as transformacións dos reinos peninsulares en tempos dos Reis Católicos.
- Analizar as características que definen o primeiro imperio hispánico.
- Explicar o proceso de descubrimento de América e as súas repercusións.
- Describir os feitos que poñen de manifesto o declive do século XVII e explicar as súas causas.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Bloque 3. A formación da monarquía hispánica e a súa expansión mundial (1474-1700)

1. A obra dos Reis Católicos. 2. A monarquía hispánica no século XVI. 3. A proxección española cara América. 4. O declive do século XVII.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B3.1. Os Reis Católicos: unión dinástica de Castela e Aragón; reorganización do Estado; política relixiosa; conquista de Granada; descuberta de América; incorporación de Navarra; relacións con Portugal.	B3.1. Analizar o reinado dos Reis Católicos como unha etapa de transición entre a Idade Media e a Idade Moderna, e identificar as reminiscencias medievais e os feitos salientables que abren o camiño á modernidade.	HEB3.1.1. Define o concepto de unión dinástica aplicado a Castela e Aragón en tempos dos Reis Católicos e describe as características do novo Estado.	CCL, CSC
		HEB3.1.2. Explica as causas e as consecuencias dos feitos máis relevantes de 1492.	CCL, CSC
		HEB3.1.3. Analiza as relacións dos Reis Católicos con Portugal e os obxectivos que perseguían.	CCL, CAA, CSC

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B3.2. Auxe do Imperio no século XVI: dominios de Carlos I e de Filipe II; modelo político dos Austrias; conflitos internos; conflitos relixiosos no seo do Imperio; conflitos exteriores; exploración e colonización de América e do Pacífico; política económica respecto a América; a revolución dos prezos e o custo do Imperio.	B3.2. Explicar a evolución e a expansión da monarquía hispánica durante o século XVI, diferenciando os reinados de Carlos I e Filipe II.	HEB3.2.1. Compara os imperios territoriais de Carlos I e de Filipe II, e explica os problemas que provocaron.	CCL, CAA, CSC
		HEB3.2.2. Explica a expansión colonial en América e no Pacífico durante o século XVI.	CCL, CSC
		HEB3.2.3. Analiza a política respecto a América no século XVI e as súas consecuencias para España, Europa e a poboación americana.	CCL, CAA, CSC
B3.3. Crise e decadencia do Imperio no século XVII: os validos; expulsión dos mouriscos; proxectos de reforma de Olivares; guerra dos Trinta Anos e perda da hexemonía en Europa en favor de Francia; rebelións de Cataluña e Portugal en 1640; Carlos II e o problema sucesorio; crise demográfica e económica.	B3.3. Explicar as causas e as consecuencias da decadencia da monarquía hispánica no século XVII, relacionando os problemas internos, a política exterior e a crise económica e demográfica.	HEB3.3.1. Describe a práctica do valemto e os seus efectos na crise da monarquía.	CCL, CSC
		HEB3.3.2. Explica os principais proxectos de reforma do Conde Duque de Olivares.	CCL, CSC
		HEB3.3.3. Analiza as causas da guerra dos Trinta Anos e as súas consecuencias para a monarquía hispánica e para Europa.	CCL, CSC, CAA
		HEB3.3.4. Compara e comenta as rebelións de Cataluña e Portugal de 1640.	CCL, CSC, CAA
		HEB3.3.5. Explica os principais factores da crise demográfica e económica do século XVII, e as súas consecuencias.	CCL, CSC
		HEB3.3.6. Representa unha liña do tempo desde 1474 ata 1700, e sitúa nela os principais acontecementos históricos.	CMCCT, CAA, CSC,
B3.4. Século de Ouro español: do Humanismo á Contrarreforma; Renacemento e Barroco na literatura e na arte.	B3.4. Recoñecer as grandes achegas culturais e artísticas do Século de Ouro español, extraendo información de interese en fontes primarias e secundarias (en bibliotecas, internet, etc.).	HEB3.4.1. Procura información de interese (en libros e internet) e elabora unha breve exposición sobre os seguintes pintores do Século de Ouro español: El Greco, Ribera, Zurbarán, Velázquez e Murillo.	CCL, CD, CAA, CSC, CCEC

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 6 sesións, durante a 1ª avaliación.

UNIDADE 4: España na órbita francesa: O reformismo dos primeiros Borbóns (1700-1788)

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *d, e, h, i, m, p*

- Coñecer a estrutura política e administrativa da España do século XVIII e as reformas introducidas polos Borbóns.

- Analizar as transformacións na economía española do século XVIII e as súas consecuencias demográficas e sociais.
- Sinalar os principios nos que se fundamenta o pensamento ilustrado e identificar os seus principais impulsores en España.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Bloque 4. España na órbita francesa: o reformismo dos primeiros Borbóns (1700-1788)

1. A Guerra de Sucesión e o cambio dinástico. 2. O reformismo borbónico. 3. Os ilustrados españois. 4. A América hispana no século XVIII.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B4.1. Cambio dinástico e Guerra de Sucesión: unha contenda civil e europea; a Paz de Utrecht e o novo equilibrio europeo; os pactos de familia con Francia.	B4.1. Analizar a Guerra de Sucesión española como contenda civil e europea, e explicar as súas consecuencias para a política exterior española e a nova orde internacional.	HEB4.1.1. Explica as causas da Guerra de Sucesión Española e a composición dos bandos en conflito.	CCL, CSC
		HEB4.1.2. Representa unha liña do tempo desde 1700 ata 1788, e sitúa nela os principais acontecementos históricos.	CMCCT, CAA, CSC
		HEB4.1.3. Detalla as características da nova orde europea xurdida da Paz de Utrecht e o papel de España nela.	CCL, CSC
B4.2. Reformas institucionais: novo modelo de Estado; Administración en América; Facenda Real; relacións Igrexa-Estado.	B4.2. Describir as características do novo modelo de Estado, especificando o alcance das reformas promovidas polos primeiros monarcas da dinastía borbónica.	HEB4.2.1. Define os decretos de nova planta e explica a súa importancia na configuración do novo Estado borbónico.	CCL, CSC
		HEB4.2.2. Elabora un esquema comparativo do modelo político dos Austrias e dos Borbóns.	CCL, CSC, CAA
		HEB4.2.3. Explica as medidas que adoptaron ou proxectaron os primeiros Borbóns para sanear a Facenda Real.	CCL, CSC,
		HEB4.2.4. Describe as relacións Igrexa-Estado e as causas da expulsión dos xesuítas.	CCL, CSC
B4.3. Economía e política económica: recuperación demográfica; problemas da agricultura, a industria e o comercio; liberalización do comercio con América.	B4.3. Comentar a situación inicial dos sectores económicos, detallando os cambios introducidos e os obxectivos da nova política económica.	HEB4.3.1. Compara a evolución demográfica do século XVIII coa da centuria anterior.	CCL, CSC, CAA
		HEB4.3.2. Desenvolve os principais problemas da agricultura e as medidas impulsadas por Carlos III neste sector.	CCL, CSC
		HEB4.3.3. Explica a política industrial da monarquía e as medidas adoptadas respecto ao comercio con América.	CCL, CSC, CAA
B4.4. Engalaxe económica de Cataluña. Estancamento económico de Galicia.	B4.4. Explicar a engalaxe económica de Cataluña, en comparación coa evolución económica do resto de España.	HEB4.4.1. Especifica as causas da engalaxe económica de Cataluña no século XVIII.	CCL, CSC

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B4.5. A Ilustración en España e Galicia: proxectistas, anovadores e ilustrados; despotismo ilustrado; novo concepto de educación; Sociedades Económicas de Amigos do País; prensa periódica.	B4.5. Expor os conceptos fundamentais do pensamento ilustrado, identificando as súas vías de difusión.	HEB4.5.1. Comenta as ideas fundamentais da Ilustración e define o concepto de despotismo ilustrado.	CCL, CAA, CSC, CCEC
		HEB4.5.2. Razona a importancia das Sociedades Económicas de Amigos do País e da prensa periódica na difusión dos valores da Ilustración.	CCL, CSC, CCEC

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 6 sesións, durante a 1ª avaliación

UNIDADE 5: A crise do Antigo Réxime (1788-1833): Liberalismo fronte a Absolutismo

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *a, d, e, g, h, i, l, m, n, p*

- Interpretar a evolución política e económica no reinado de Carlos IV e o impacto da Revolución francesa na España do Antigo Réxime (1788-1808).
- Analizar a reacción da sociedade española ante a invasión napoleónica e as consecuencias políticas e sociais derivadas do proceso bélico (1808-1814), explicando os feitos máis relevantes da guerra de 1808-1814 e analizando a obra política das Cortes de Cádiz.
- Explicar o significado do retorno de Fernando VII a España e valorar as consecuencias nas ordes política, económica e social.
- Analizar e valorar o proceso de emancipación da América hispana.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Bloque 5: A crise do Antigo Réxime (1788-1833): Liberalismo fronte a Absolutismo

1. A influencia da Revolución francesa. 2. A Guerra de Independencia (1808-1814). 3. A obra política de Cádiz. 4. A restauración do absolutismo. 5. A emancipación da América hispana.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B5.1. Impacto da Revolución Francesa: relacións entre España e Francia; Guerra da Independencia.	B5.1. Analizar as relacións entre España e Francia desde a Revolución Francesa ata a Guerra da Independencia, e especificar en cada fase os principais acontecementos e as súas repercusións para España.	HEB5.1.1. Resume os cambios que experimentan as relacións entre España e Francia desde a Revolución Francesa ata o comezo da Guerra de Independencia.	CCL, CSC
		HEB5.1.2. Describe a Guerra da Independencia: as súas causas, a composición dos bandos en conflito e o desenvolvemento dos acontecementos.	CCL, CSC
B5.2. Primeiro intento de revolución liberal, Cortes de Cádiz e Constitución de 1812.	B5.2. Comentar o labor lexislador das Cortes de Cádiz, en relación co ideario do liberalismo.	HEB5.2.1. Compara as Cortes de Cádiz coas estamentais do Antigo Réxime.	CCL, CSC, CAA
		HEB5.2.2. Comenta as características esenciais da Constitución de 1812.	CCL, CSC
B5.3. Reinado de Fernando VII: restauración do	B5.3. Describir as fases do reinado de Fernando VII, e	HEB5.3.1. Detalla as fases do conflito entre liberais e absolutistas durante o reinado de Fernando VII.	CCL, CSC

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
absolutismo; trienio liberal; reacción absolutista.	explicar os principais feitos de cada unha.	HEB5.3.2. Define o carlismo e resume a súa orixe e os apoios con que contaba inicialmente.	CCL, CSC
		HEB5.3.3. Representa unha liña do tempo desde 1788 ata 1833 e sitúa nela os principais acontecementos históricos.	CMCCT, CAA, CSC
		HEB5.3.4. Representa nun esquema as diferenzas, en canto a sistema político e estrutura social, entre o Antigo Réxime e o réxime liberal burgués.	CCL, CAA, CSC
B5.4. Emancipación da América española: protagonismo crioulo; fases do proceso; repercusións para España.	B5.4. Explicar o proceso de independencia das colonias americanas, diferenciando as súas causas e as súas fases, así como as repercusións económicas para España.	HEB5.4.1. Explica as causas e o desenvolvemento do proceso de independencia das colonias americanas.	CCL, CSC
		HEB5.4.2. Especifica as repercusións económicas para España da independencia das colonias americanas.	CCL, CSC
B5.5. A obra de Goya como testemuño da época.	B5.5. Relacionar as pinturas e os gravados de Goya cos acontecementos deste período, e identificar nelas o reflexo da situación e os feitos contemporáneos.	HEB5.5.1. Procura información de interese (en libros e internet) sobre Goya e elabora unha breve exposición sobre a súa visión da guerra.	CCL, CD, CSC, CCEC

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 7 sesións, na 2ª avaliación.

UNIDADE 6: A conflitiva construción do Estado liberal (1833-1874)

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *c, d, e, h, i, p*

- Entender as consecuencias políticas das guerras carlistas.
- Interpretar a evolución política e social durante o reinado de Isabel II e o Sexenio Democrático.
- Analizar e explicar as transformacións económicas e culturais durante a construción da España liberal.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Bloque 6: A conflitiva construción do Estado liberal (1833-1874)

1. A guerra carlista (1833-1840). 2. O reinado do Isabel II (1833-1868). 3. O Sexenio Democrático (1868-1874).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B6.1. O carlismo como derradeiro bastión absolutista: ideario e apoios sociais; as dúas primeiras guerras carlistas.	B6.1. Describir o fenómeno do carlismo como resistencia absolutista fronte á revolución liberal, analizando os seus	HEB6.1.1. Identifica o ámbito xeográfico do carlismo e explica o seu ideario e os seus apoios sociais.	CAA, CSC

Contidos	Crterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
	compoñentes ideolóxicos, as súas bases sociais, a súa evolución no tempo e as súas consecuencias.	HEB6.1.2. Especifica as causas e consecuencias das dúas primeiras guerras carlistas.	CCL, CSC
		HEB6.1.3. Representa unha liña do tempo desde 1833 ata 1874 e sitúa nela os principais acontecementos históricos.	CMCCT, CAA, CSC
B6.2. Triunfo e consolidación do liberalismo no reinado de Isabel II: primeiros partidos políticos; protagonismo político dos militares; lexislación económica de signo liberal; nova sociedade de clases.	B6.2. Analizar a transición definitiva do Antigo Réxime ao réxime liberal burgués durante o reinado de Isabel II, explicar o protagonismo dos militares e especificando os cambios políticos, económicos e sociais.	HEB6.2.1. Describe as características dos partidos políticos que xurdiron durante o reinado de Isabel II.	CCL, CSC
		HEB6.2.2. Resume as etapas da evolución política do reinado de Isabel II desde a súa minoría de idade, e explica o papel dos militares.	CCL, CSC
		HEB6.2.3. Explica as medidas de liberalización do mercado da terra levadas a cabo durante o reinado de Isabel II.	CCL, CAA, CSC
		HEB6.2.4. Compara as desamortizacións de Mendizábal e Madoz, e especifica os obxectivos dunha e outra.	CCL, CAA, CSC
		HEB6.2.5. Especifica as características da nova sociedade de clases e compáraa coa sociedade estamental do Antigo Réxime.	CCL, CSC, CCEC
B6.3. Proceso constitucional.	B6.3. Explicar o proceso constitucional durante o reinado de Isabel II, en relación coas correntes ideolóxicas dentro do liberalismo e a súa loita polo poder.	HEB6.3.1. Compara o Estatuto Real de 1834 e as Constitucións de 1837 e 1845.	CCL, CAA, CSC
B6.4. Sexenio Democrático: revolución de 1868 e caída da monarquía isabelina; procura de alternativas políticas e monarquía de Amadeo I; primeira República; guerra de Cuba, terceira guerra carlista e insurrección cantonal.	B6.4. Explicar o Sexenio Democrático como período de procura de alternativas democráticas á monarquía isabelina, especificando os grandes conflitos internos e externos que desestabilizaron o país.	HEB6.4.1. Explica as etapas políticas do Sexenio Democrático.	CCL, CSC
		HEB6.4.2. Describe as características esenciais da Constitución democrática de 1869.	CCL, CSC
		HEB6.4.3. Identifica os grandes conflitos do sexenio e explica as súas consecuencias políticas.	CAA, CSC

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B6.5. Inicios do movemento obreiro español: condicións de vida da poboación obreira e labrega; a Asociación Internacional de Traballadores e o xurdimento das correntes anarquista e socialista.	B6.5. Describir as condicións de vida das clases traballadoras e os inicios do movemento obreiro en España, en relación co desenvolvemento do movemento obreiro internacional.	HEB6.5.1. Relaciona a evolución do movemento obreiro español durante o Sexenio Democrático coa do movemento obreiro internacional.	CCL, CAA, CSC

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 8 sesións, na 2ª avaliación

UNIDADE 7: A Restauración Borbónica: implantación e afianzamento dun novo sistema político (1874-1902)

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *d, e, h, i, p*

- Sinalar os fundamentos do sistema político-institucional canovista e describir e analizar a súa evolución no último terzo do século.

- Indicar os factores e as circunstancias nas que xorden os movementos de oposición (nacionalismos periféricos, movementos obreiros e forzas antisistema), e as súas consecuencias no réxime político.

- Explicar os procesos de emancipación, valorando as consecuencias do “desastre do 98”.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Bloque 7: A Restauración Borbónica: implantación e afianzamiento dun novo sistema político (1874-1902)

1. As bases da Restauración. 2. A oposición ao sistema. 3. O final do imperio colonial e o “desastre do 98”.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B7.1. Teoría e realidade do sistema canovista: inspiración no modelo inglés; a Constitución de 1876 e o bipartidismo; quenda de partidos, caciquismo e fraude electoral.	B7.1. Explicar o sistema político da Restauración, distinguindo a súa teoría e o seu funcionamento real.	HEB7.1.1. Explica os elementos fundamentais do sistema político ideado por Cánovas.	CCL, CAA, CSC
		HEB7.1.2. Especifica as características esenciais da Constitución de 1876.	CCL, CSC
		HEB7.1.3. Describe o funcionamento real do sistema político da Restauración.	CCL, CSC
		HEB7.1.4. Representa unha liña do tempo desde 1874 ata 1902 e sitúa nela os principais acontecementos históricos.	CMCCT, CAA, CSC
B7.2. Oposición ao sistema: catalanismo, nacionalismo vasco, rexionalismo galego e movemento obreiro.	B7.2. Analizar os movementos políticos e sociais excluídos do sistema, especificando a súa evolución durante o período estudado.	HEB7.2.1. Resume a orixe e a evolución do catalanismo, o nacionalismo vasco e o rexionalismo galego.	CCL, CSC, CCEC
		HEB7.2.2. Analiza as correntes ideolóxicas do movemento obreiro e labrego español, así como a súa evolución durante o derradeiro cuarto do século XIX.	CCL, CAA, CSC, CCEC
B7.3. Éxitos políticos: estabilidade e consolidación do poder civil; liquidación do	B7.3. Describir os principais logros do reinado de Afonso XII e a rexencia de María	HEB7.3.1. Compara o papel político dos militares no reinado de Afonso XII co das etapas precedentes do século XIX.	CCL, CAA, CSC

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
problema carlista; solución temporal do problema de Cuba.	Cristina, inferindo as súas repercusións na consolidación do novo sistema político.	HEB7.3.2. Describe a orixe, o desenvolvemento e as repercusións da terceira guerra carlista.	CCL, CSC
B7.4. Perda das derradeiras colonias e crise de 1898: guerra de Cuba e con Estados Unidos; Tratado de París; rexeneracionismo.	B7.4. Explicar o desastre colonial e a crise do 98, identificando as súas causas e as súas consecuencias.	HEB7.4.1. Explica a política española respecto ao problema de Cuba.	CCL, CSC
		HEB7.4.2. Sinala os principais feitos do desastre colonial de 1898 e as consecuencias territoriais do Tratado de París.	CCL, CSC
		HEB7.4.3. Especifica as consecuencias para España da crise do 98 nos ámbitos económico, político e ideolóxico.	CCL, CSC, CCEC

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 6 sesións, na 2ª avaliación

UNIDADE 8: Continuidade e transformacións económicas no século XIX: un desenvolvemento insuficiente

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *d, e, h, i, l, p*

- Sinalar as consecuencias máis relevantes dos cambios sociais no período 1844-1874.

- Analizar e explicar a problemática e as consecuencias dos cambios económicos, especialmente as transformacións agrarias e industriais na España isabelina.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Bloque 8: Continuidade e transformacións económicas no século XIX: un desenvolvemento insuficiente

1. Os principios económicos e sociais do liberalismo. As desamortizacións. 2. Os comezos da industrialización. 3. A nova estrutura social.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B8.1. Lento crecemento da poboación: mantemento dun réxime demográfico antigo; excepción de Cataluña.	B8.1. Explicar a evolución demográfica de España ao longo do século XIX, comparando o crecemento da poboación española no seu conxunto co de Cataluña e o dos países máis avanzados de Europa.	HEB8.1.1. Identifica os factores do lento crecemento demográfico español no século XIX.	CCL, CSC
		HEB8.1.2. Compara a evolución demográfica de Cataluña coa do resto de España no século XIX.	CCL, CAA, CSC
B8.2. Economía española no XIX: agricultura protexida e estancada (efectos das desamortizacións; baixos rendementos); deficiente industrialización (industria téxtil catalá, siderurxia e a minaría); dificultades dos transportes	B8.2. Analizar os sectores económicos e especificar a situación herdada, as transformacións de signo liberal e as consecuencias que se derivan delas.	HEB8.2.1. Explica os efectos económicos das desamortizacións de Mendizábal e Madoz.	CCL, CSC
		HEB8.2.2. Especifica as causas dos baixos rendementos da agricultura española do século XIX.	CCL, CSC
		HEB8.2.3. Describe a evolución da industria téxtil catalá, a siderurxia e a minaría ao longo do século XIX.	CCL, CSC

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
(condicionamentos xeográficos; rede de ferrocarrís); comercio (proteccionismo fronte a librecambismo); finanzas (a peseta como unidade monetaria; desenvolvemento da banca moderna; problemas da Facenda; investimentos estranxeiros. O caso galego.		HEB8.2.4. Compara a revolución industrial española coa dos países máis avanzados de Europa.	CCL, CAA, CSC
		HEB8.2.5. Relaciona as dificultades do transporte e o comercio interior cos condicionamentos xeográficos.	CCL, CAA, CSC
		HEB8.2.6. Explica os obxectivos da rede ferroviaria e as consecuencias da lei xeral de ferrocarrís de 1855.	CCL, CSC
		HEB8.2.7. Compara os apoios, os argumentos e as actuacións de proteccionistas e librecambistas ao longo do século XIX.	CCL, CAA, CSC
		HEB8.2.8. Explica o proceso que conduciu á unidade monetaria e á banca moderna.	CCL, CSC
		HEB8.2.9. Explica a reforma Mon-Santillán da Facenda pública e os seus efectos.	CCL, CSC
		HEB8.2.10. Especifica como os investimentos en España de Francia e de Inglaterra afectaron o modelo de desenvolvemento económico español durante o século XIX.	CCL, CSC

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 7 sesións, na 2ª avaliación

UNIDADE 9: A crise do sistema da Restauración e a caída da monarquía (1902-1931)

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *d, e, h, i, p*

- Analizar os principais problemas políticos, sociais e económicos que levaron á liquidación do réxime da Restauración, aplicando a terminoloxía adecuada.

- Indicar os factores que provocan a inestabilidade política e parlamentaria nos anos finais do período, analizar o carácter da ditadura de Primo de Rivera e describir a súa evolución.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Bloque 9: A crise do sistema da Restauración e a caída da monarquía (1902-1931)

1. A estrutura social española a comezos do século XX. 2. Os problemas políticos do réxime da Restauración. 3. A ditadura de Primo de Rivera.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B9.1. Intentos de modernización do sistema: revisionismo político dos primeiros gobernos de Afonso XIII; oposición de republicanos e nacionalistas cataláns, vascos, galegos e andaluces.	B9.1. Relacionar o rexeneracionismo xurdido da crise do 98 co revisionismo político dos primeiros gobernos, e especificar as súas actuacións máis importantes.	HEB9.1.1. Define en que consistiu o revisionismo político inicial do reinado de Afonso XIII, e as principais medidas adoptadas.	CCL, CSC
		HEB9.1.2. Representa unha liña do tempo desde 1902 ata 1931, e sitúa nela os principais acontecementos históricos.	CMCCT, CAA, CSC

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
		HEB9.1.3. Elabora un esquema cos factores internos e externos da quebra do sistema político da Restauración.	CCL, CAA, CSC
B9.2. Quebra do sistema: impacto dos acontecementos exteriores (intervención en Marrocos; I Guerra Mundial; Revolución Rusa); crecente axitación social (Semana Tráxica de Barcelona; crise xeral de 1917; "trienio bolchevique" en Andalucía).	B9.2. Analizar as causas da quebra do sistema político da Restauración e identificar os factores internos e os externos.	HEB9.2.1. Especifica a evolución das forzas políticas de oposición ao sistema: republicanos e nacionalistas.	CCL, CSC
		HEB9.2.2. Explica as repercusións da I Guerra Mundial e da Revolución Rusa en España.	CCL, CSC
		HEB9.2.3. Analiza as causas, os principais feitos e as consecuencias da intervención de España en Marrocos entre 1904 e 1927.	CCL, CSC
		HEB9.2.4. Analiza a crise xeral de 1917: as súas causas, manifestacións e consecuencias.	CCL, CSC
B9.3. Ditadura de Primo de Rivera: directorio militar e directorio civil; remate da guerra de Marrocos; caída da ditadura; afundimento da monarquía.	B9.3. Explicar a ditadura de Primo de Rivera como solución autoritaria á crise do sistema, e describir as súas características, etapas e actuacións.	HEB9.3.1. Especifica as causas do golpe de estado de Primo de Rivera e os apoios con que contou inicialmente.	CCL, CSC
		HEB9.3.2. Describe a evolución da ditadura de Primo de Rivera, desde o directorio militar ao directorio civil e o seu remate.	CCL, CSC
		HEB9.3.3. Explica as causas da caída da monarquía.	CCL, CSC
B9.4. Crecemento económico e cambios demográficos no primeiro terzo do século: efectos da Guerra Mundial na economía española; intervencionismo estatal da ditadura; transición ao réxime demográfico moderno; movementos migratorios; transvasamento de poboación da agricultura á industria.	B9.4. Explicar a evolución económica e demográfica no primeiro terzo do século XX, en relación coa situación herdada do século XIX.	HEB9.4.1. Analiza os efectos da I Guerra Mundial sobre a economía española.	CCL, CSC
		HEB9.4.2. Describe a política económica da ditadura de Primo de Rivera.	CCL, CSC
		HEB9.4.3. Explica os factores da evolución demográfica de España no primeiro terzo do século XX.	CCL, CSC

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 5 sesións, na 3ª avaliación.

UNIDADE 10: A II República. A Guerra Civil nun contexto de crise internacional (1931-1939)

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *a, b, d, e, g, h, i, m, n, p*

- Describir o proceso que leva á proclamación e institucionalización da II República.
- Explicar con rigor os problemas estruturais aos que se enfrenta a Segunda República e os proxectos de reforma que se levaron a cabo.
- Describir a xénese da Guerra Civil e os acontecementos militares do conflito bélico ata o seu desenlace en 1939.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Bloque 10: A II República. A Guerra Civil nun contexto de crise internacional (1931-1939)

1. A proclamación da República e o Bienio Reformista. 2. Do Bienio radical cedista ao goberno da Fronte Popular. 3. Golpe de estado e Guerra civil. Evolución militar da guerra. 4. Sociedade e cultura durante a II República e a Guerra civil.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B10.1. A II República como solución democrática ao afundimento do sistema da Restauración.	B10.1. Explicar a II República como solución democrática ao afundimento do sistema político da Restauración, enmarcándoa no contexto internacional de crise económica e conflictividade social.	HEB10.1.1. Explica as causas que levaron á proclamación da II República e relaciona as súas dificultades coa crise económica mundial dos anos 30.	CCL, CAA, CSC
		HEB10.1.2. Diferencia as forzas de apoio e oposición á República nos seus comezos, e describe as súas razóns e as principais actuacións.	CCL, CAA, CSC
0.2. Evolución política durante a II República: bienio reformista (Constitución de 1931; política de reformas; estatuto de Cataluña; forzas de oposición á República); bienio radical-cedista (política restauradora e radicalización popular; revolución de Asturias); Fronte Popular (primeiras actuacións do Goberno; preparación do golpe militar).	0.2. Diferenciar as etapas da República ata o comezo da Guerra Civil, especificando os aspectos e as actuacións principais de cada unha.	HEB10.2.1. Resume as reformas impulsadas durante o bienio reformista da República.	CCL, CSC
		HEB10.2.2. Especifica as características esenciais da Constitución de 1931.	CCL, CSC
		HEB10.2.3. Analiza o proxecto de reforma agraria: as súas razóns, o seu desenvolvemento e os seus efectos.	CCL, CSC
		HEB10.2.4. Compara as actuacións do bienio radical-cedista coas do bienio anterior.	CCL, CAA, CSC
		HEB10.2.5. Describe as causas, o desenvolvemento e as consecuencias da Revolución de Asturias de 1934.	CCL, CSC
		HEB10.2.6. Explica as causas da formación da Fronte Popular e as actuacións tras o seu triunfo electoral, ata o comezo da guerra.	CCL, CSC
B10.3. Guerra Civil: sublevación e desenvolvemento da guerra; dimensión internacional do conflito; evolución das dúas zonas; consecuencias da guerra.	B10.3. Analizar a Guerra Civil, identificando as súas causas e as consecuencias, a intervención internacional e o curso dos acontecementos nas dúas zonas.	HEB10.3.1. Especifica os antecedentes da Guerra Civil.	CCL, CSC
		HEB10.3.2. Relaciona a Guerra Civil española co contexto internacional.	CCL, CAA, CSC
		HEB10.3.3. Compara a evolución política e a situación económica dos dous bandos durante a guerra.	CCL, CAA, CSC
		HEB10.3.4. Especifica os custos humanos e as consecuencias económicas e sociais da guerra.	CCL, CSC
		HEB10.3.5. Sintetiza nun esquema as grandes fases da guerra, desde o punto de vista militar.	CCL, CSC

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
		HEB10.3.6. Representa unha liña do tempo desde 1931 ata 1939, e sitúa nela os principais acontecementos históricos.	CMCCT, CAA, CSC
B10.4. Idade de Prata da cultura española: da xeración do 98 á do 36.	B10.4. Valorar a importancia da Idade de Prata da cultura española, e expor as achegas das xeracións e das figuras máis representativas.	HEB10.4.1. Procura información de interese (en libros e internet) e elabora unha breve exposición sobre a Idade de Prata da cultura española.	CCL, CS, CAA, CSC, CSIEE, CCEC

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 6 sesións, na 3ª avaliación.

UNIDADE 11: A ditadura franquista (1939-1975)

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *b, c, d, e, g, h, i, m, p*

- Analizar a natureza político-ideolóxica da ditadura franquista e os seus fundamentos sociais e institucionais.
- Comprender as consecuencias socioeconómicas da apertura exterior e posterior “desarrollismo”.
- Interpretar os factores de descomposición política do franquismo.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Bloque 11: A ditadura franquista (1939-1975)

1. As bases da ditadura franquista. 2. A posguerra. 3. Apertura e recoñecemento exterior. 4. A España do “desarrollismo”. 5. O final da ditadura.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B11.1. Características e evolución do franquismo: postguerra (grupos ideolóxicos e apoios sociais do franquismo; oscilantes relacións co exterior; configuración política do novo Estado; represión política; autarquía económica); anos do "desenvolvemento" (plans de desenvolvemento e o crecemento económico; transformacións sociais; reafirmación política do réxime; política exterior; crecente oposición ao franquismo); fin do franquismo (inestabilidade política; dificultades exteriores; efectos da crise económica internacional de 1973).	B11.1. Analizar as características do franquismo e a súa evolución no tempo e especificar as transformacións políticas, económicas e sociais que se produciron, en relación coa cambiante situación internacional.	HEB11.1.1. Elabora un esquema cos grupos ideolóxicos e os apoios sociais do franquismo na súa etapa inicial.	CCL, CAA, CSC
		HEB11.1.2. Diferencia etapas na evolución de España durante o franquismo, e resume os trazos esenciais de cada unha.	CCL, CAA, CSC
		HEB11.1.3. Explica a organización política do Estado franquista.	CCL, CSC
		HEB11.1.4. Explica as relacións exteriores, a evolución política e a situación económica de España desde o remate da Guerra Civil ata 1959.	CCL, CSC
		HEB11.1.5. Explica as relacións exteriores, a evolución política e as transformacións económicas e sociais de España desde 1959 ata 1973.	CCL, CSC
		HEB11.1.6. Especifica as causas da crise final do franquismo desde 1973.	CCL, CSC
		HEB11.1.7. Relaciona a evolución política do réxime cos cambios que se producen no contexto internacional.	CCL, CSC, CAA

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
		HEB11.1.8. Explica a política económica do franquismo nas súas etapas e a evolución económica do país.	CCL, CSC
		HEB11.1.9. Describe as transformacións que experimenta a sociedade española durante os anos do franquismo, así como as súas causas.	CCL, CSC
		HEB11.1.10. Especifica os grupos de oposición política ao réxime franquista e comenta a súa evolución no tempo.	CCL, CSC
		HEB11.1.11. Representa unha liña do tempo desde 1939 ata 1975, e sitúa nela os principais acontecementos históricos.	CMCTT, CAA, CSC
B11.2. Cultura española durante o franquismo: cultura oficial; cultura do exilio; cultura interior á marxe do sistema.	B11.2. Describir a diversidade cultural do período, distinguindo as súas manifestacións.	HEB11.2.1. Procura información de interese (en libros e internet) e elabora unha breve exposición sobre a cultura do exilio durante o franquismo.	CCL, CD, CSIEE, CCEC

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 6 sesións, na 3ª avaliación.

UNIDADE 12: Normalización democrática de España e integración en Europa (desde 1975)

1. OBXECTIVOS

Obxectivos de etapa: *a, b, c, d, e, h, i, p*

- Explicar a complexidade e as dificultades das transformacións ec socioculturais abordadas no período da Transición.

- Coñecer e explicar o proceso de elaboración e promulgación da Constitución de 1978, analizando o seu contido e desenvolvemento inicial.

2. CONTIDOS DA UNIDADE/ CRITERIOS DE AVALIACIÓN/ ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE/ COMPETENCIAS CLAVE

Bloque 12: Normalización democrática e integración de Europa (desde 1975)

1. Os cambios políticos tras a morte de Franco. 2. A Constitución española de 1978. 3. Os primeiros gobernos democráticos. 4. A integración en Europa.

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
B12.1. Transición á democracia: crise económica mundial; alternativas políticas ao franquismo, continuísmo, reforma ou ruptura; o papel do Rei; a lei para a reforma política; primeiras eleccións democráticas.	B12.1. Describir as dificultades da transición á democracia desde o franquismo nun contexto de crise económica, e explicar as medidas que permitiron a celebración das primeiras eleccións democráticas.	HEB12.1.1. Explica as alternativas políticas que se propuñan tras a morte de Franco, e quen defendía cada unha.	CCL, CSC
		HEB12.1.2. Describe o papel desempeñado polo Rei durante a transición.	CCL, CSC
		HEB12.1.3. Describe as actuacións impulsadas polo presidente de Goberno Adolfo Suárez para a reforma política do réxime franquista: lei para a reforma política de 1976, lei de amnistía de 1977, etc.	CCL, CSC

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe	CC
		HEB12.1.4. Explica as causas e os obxectivos dos Pactos da Moncloa.	CCL, CSC
B12.2. Período constituínte: Pactos da Moncloa; preautonomías de Cataluña e o País Vasco; Constitución de 1978 e Estado das autonomías. O caso de Galicia.	B12.2. Caracterizar o novo modelo de Estado democrático establecido na Constitución de 1978, especificando as actuacións previas encamiñadas a alcanzar o máis amplo acordo social e político.	HEB12.2.1. Explica o proceso de elaboración e aprobación da Constitución de 1978 e as súas características esenciais.	CCL, CSC
		HEB12.2.2. Describe como se estableceron as preautonomías de Cataluña e o País Vasco.	CCL, CSC
B12.3. Gobernos constitucionais: problema do terrorismo; golpe de Estado frustrado de 1981; ingreso na OTAN; plena integración en Europa.	B12.3. Analizar a evolución económica, social e política de España desde o primeiro Goberno constitucional de 1979 ata a aguda crise económica iniciada en 2008, sinalando as ameazas máis salientables ás que se enfronta e os efectos da plena integración en Europa.	HEB12.3.1. Elabora un esquema coas etapas políticas desde 1979 ata a actualidade, segundo o partido no poder, e sinala os principais acontecementos de cada unha delas.	CCL, CSC, CAA
		HEB12.3.2. Comenta os feitos máis salientables do proceso de integración en Europa e as consecuencias para España desta integración.	CCL, CAA, CSC
		HEB12.3.3. Analiza a evolución económica e social de España desde a segunda crise do petróleo en 1979 ata o comezo da crise financeira mundial de 2008.	CCL, CSC
		HEB12.3.4. Analiza o impacto da ameaza terrorista sobre a normalización democrática de España, describe a xénese e evolución das organizacións terroristas que actuaron desde a transición democrática ata os nosos días (ETA, GRAPO, etc.) e reflexiona sobre outros temas relacionados: a cidadanía ameazada, os movementos asociativos de vítimas, a mediación en conflitos, etc.	CCL, CSC
		HEB12.3.5. Representa unha liña do tempo desde 1975 ata os nosos días, e sitúa nela os principais acontecementos históricos.	CMCCT, CAA, CSC
B12.4. Papel de España no mundo actual.	B12.4. Resumir o papel de España no mundo actual, especificando a súa posición na Unión Europea e as súas relacións con outros ámbitos xeopolíticos.	HEB12.4.1. Explica a posición e o papel da España actual na Unión Europea e no mundo.	CCL, CSC

3. TEMPORALIZACIÓN

Desenvolverase ao longo de 4 sesións, na 3ª avaliación.

4. AVALIACIÓN

1. CRITERIOS DE CUALIFICACIÓN PARA HISTORIA DE ESPAÑA

Na avaliación dos alumnos teranse en conta os coñecementos teóricos que se vaian impartindo. Unha aprendizaxe significativa inclúe a aprendizaxe memorística pero evitando que sexa exclusiva, polo que no momento de avaliar non nos podemos quedar nos contidos teóricos. Seguiremos estes criterios de avaliación:

- Probas escritas seguindo o modelo ABAU: 90%

- Tarefas (comentarios, composicións, etc.), das que o alumnado deberá entregar mínimo dúas ao trimestre: 10%

En relación aos estándares de aprendizaxe establécense os seguintes graos de concreción, partindo dos criterios de corrección establecidos polo Grupo de Traballo de Historia de España:

- Sobresaínte: O alumnado comprendeu e executou de xeito global, claro e con detalle os termos do estándar, sen ningún tipo de erro ou omisión.

- Notable: O alumnado comprendeu e executou de xeito global e claro os termos do estándar, cun algún tipo de erro ou omisión non substancial.

- Aprobado: O alumnado comprendeu e executou de xeito básico os termos do estándar, cun algún tipo de erro ou omisión.

- Suspenso: O alumnado non comprendeu nin executou correctamente o estándar, presentando erros significativos ou omisións substanciais.

- Nulo: O alumnado non executou o estándar de aprendizaxe.

Grao de concreción	Sobresaínte	Notable	Aprobado	Suspenso	Nulo
Cualificación	4/4	3/4	2/4	1/4	0/4

En caso de detectar a un alumno copiando ou utilizando “chuletas” nunha proba escrita, procederase a retirar o exame. De igual xeito, durante a realización das probas escritas, o alumnado non poderá estar en posesión nin utilizar dispositivos móbiles ou que permitan o almacenamento de información e a conexión a Internet: o coñecemento de dito feito por parte do profesorado implicará a retirada da proba. A copia en tarefas e comentarios será considerado plaxio e sancionado igualmente. O alumnado poderá repetir a proba ou a tarefa na que copiou, en tempo e forma determinados pola docente.

No caso daquel alumnado que non asista a unha proba escrita ou non entregue unha tarefa en tempo, deberá xustificar adecuadamente a súa ausencia, aportando documentación válida ao criterio da docente e da persoa titora. Neste caso, marcarase unha nova data para a proba ou a entrega. Se non entregase ningunha xustificación ou non se considerase adecuada, a cualificación será de cero (0) e non poderá repetirse.

A cualificación trimestral obterase calculando a media aritmética ponderada das probas realizadas ao longo do trimestre (90%) e das tarefas (10%). A cualificación trimestral será positiva cando esa nota media sexa igual ou superior a 5 puntos sobre 10. Coma o rexistro da nota numérica en XADE esixe o uso dun número enteiro, dita nota obterase aplicando redondeo: se a nota media ten un valor decimal superior a 50, redondearase ao número enteiro superior (por exemplo: 6,50 transcribirase coma un 7).

A cualificación final ordinaria obterase calculando a media aritmética das tres avaliacións, usando para iso a nota real con decimais e non o redondeo aplicado no XADE. Se a nota media das tres avaliacións é positiva, é dicir, igual ou superior a 5, entenderase que a materia está aprobada, aínda que algunha das avaliacións estivese suspensa.

Tendo en conta que a avaliación debe ser continua, non se realizarán probas de recuperación trimestrais. Para aquel alumnado que obteña unha nota media final na convocatoria ordinaria inferior a 5

establecerase unha proba de recuperación ordinaria no mes de maio, na que se avaliarán os contidos suspensos, segundo os traballados ao longo dos trimestres. Tamén poderán asistir a esta proba aquel alumnado que desexa subir nota. En ambos casos, a nota final será a maior obtida.

No caso de non obter unha avaliación positiva na recuperación ordinaria, o alumnado terá dereito a unha recuperación extraordinaria. Tanto no caso de obter unha cualificación positiva coma negativa, consignarase a nota que corresponda, aplicando o redondeo no XADE tal e coma foi exposto anteriormente. No caso de non acudir a esta proba extraordinaria, rexistrarse na acta coma “Non presentado”.

2. PROCEDEMENTOS E INSTRUMENTOS DE AVALIACIÓN

A avaliación ha de ser continua, formativa e integradora. Ademais, seguindo o principio de flexibilidade, adaptarse á realidade do alumnado e á diversidade da nosa aula. Planifícanse os instrumentos de avaliación adecuados para coñecer dunha maneira real o que o alumno sabe respecto dos estándares de aprendizaxe e poder valorar o nivel de logro acadado. En principio, traballaremos cos seguintes instrumentos, aínda que despois serán a práctica docente e o seu desenvolvemento co alumnado os que determinen se son suficientes ou non:

- Observación sistemática mediante un rexistro anecdótico ou un diario de clase: realización ou non das actividades e tarefas encomendadas, dificultades, esforzo, participación na aula, traballo en grupo, etc.
- Rúbricas de corrección, que estarán sempre a disposición do alumnado, para contribuír á súa autoavaliación e favorecer a coavaliación: comentarios e composición de documentos históricos, preguntas a desenvolver, conceptos
- Proba escrita adaptada ás ABAU, constando dunha pregunta teórica (definición de conceptos e pregunta a desenvolver) e unha ou varias composicións históricas.

5. METODOLOXÍA

1. MATERIAIS E RECURSOS DIDÁCTICOS

Aínda que existe unha grande variedade de recursos didácticos, os textos escritos continúan ocupando un lugar privilexiado no ensino da Xeografía e Historia.

Tentaremos combinar os recursos dixitais e en papel. Contaremos cunha aula virtual na plataforma Moodle do centro, onde estará á disposición do alumnado todo o material necesario para desenvolver a materia: apuntamentos de elaboración propia, presentacións, documentos historiográficos, material gráfico, etc. Tamén contarán coas rúbricas detalladas tomadas das probas das ABAU, para coñecer en todo momento como serán avaliados.

Usaremos material audiovisual para apoiar as explicacións da docente ou para militar algúns contidos, tales coma podcast, canais educativos de YouTube ou a serie *Memoria de España*.

Recomendarase o seguinte libro de texto para aqueles alumnos que prefieran ter un soporte en papel: AA.VV. *Historia de España*. Baía Edicións, 2016.

Cada aula conta cun proxector e un encerado dixital, un encerado, un cortizo (cuxo uso estará suxeito ao protocolo COVID do centro) e conexión a internet. Tamén hai un mapamundi político en cada aula.

2. ESTRATEXIAS METODOLÓXICAS

A metodoloxía a seguir no 2º curso de Bacharelato está marcada polas ABAU que o alumnado afrontará ao rematar o curso académico. Isto fai que haxa que seguir un ritmo moi constante e, ademais, adaptar os contidos e os procedementos e instrumentos de avaliación ao modelo destas probas. A este respecto, en todo momento seguiranse as instrucións publicadas polo Grupo de Traballo de Historia de España e outras que poidan aparecer na páxina web da CIUG.

Empregaranse diferentes estratexias metodolóxicas, entre elas:

- Estratexias expositivas: Resulta esencial que o docente ofrezca ao alumnado unha serie de explicacións, pero evitando na medida do posible as clases maxistras. Tentaremos apoiarnos, sempre que sexa posible, na aula invertida: algunhas explicacións de clase poderán substituírse por traballo na casa, coma lecturas ou visionado de vídeos. Ademais, a aula invertida permite unha mellor adaptación

aos diferentes ritmos de aprendizaxe (ao poder acceder aos contidos todas as veces que o precisen) e aos alumnos con NEAE.

- Aprendizaxe por descubrimento: O traballo do alumnado basearase no traballo con fontes historiográficas, tales coma textos, mapas, gráficas, imaxes, etc. Buscarase que apliquen os coñecementos adquiridos e se preparen para as probas escritas.

- Motivación: Para crear un clima de aprendizaxe motivador buscarase intercalar as explicacións con vídeos ou outras actividades máis lúdicas, como xogos de repaso.

6. ATENCIÓN Á DIVERSIDADE

Se ben no Bacharelato é menos frecuente que na ESO a existencia de alumnado con diferentes necesidades educativas debido ás súas diversas capacidades, motivacións, estilos de aprendizaxe e intereses, segue a ser significativa. Por isto resulta necesario ofrecer diferentes respostas dentro da aula, que se poden concretar nos seguintes aspectos:

- No referido aos obxectivos didácticos, procuraremos que haxa un equilibrio entre os distintos tipos de capacidades a desenvolver, de forma que o alumnado atope diferentes vías para acadar os mesmos obxectivos.

- Polo que respecta aos contidos, tentarase fixar prioridades, contidos mínimos, e outros contidos complementarios dos anteriores.

- Na avaliación procuraremos deseñar distintos niveis de complexidade e empregaremos instrumentos de avaliación variados, como expuxemos no apartado correspondente.

Partindo da avaliación inicial de comezos de curso e das avaliacións de contidos previos en cada unidade, considerarase a necesidade de empregar reforzos ou exercicios complementarios. O uso de metodoloxía diversas e activas favorece o desenvolvemento da diversidade, coma explicamos neste apartado. Para aquel alumnado con NEAE aplicarase o protocolo de dislexia, TEA e TDAH, respectivamente, segundo o acordado polo departamento de Orientación do centro.

Finalmente, para aqueles alumnos que non consigan acadar os obxectivos mínimos a través de todas estas medidas ordinarias de aula, recorrerase a:

- Reforzos educativos, consistentes na explicación personalizada da materia coa realización de exercicios específicos. Os alumnos que precisen dun reforzo haberán de alcanzar en calquera caso os obxectivos mínimos da materia para obter unha avaliación positiva.

- Adaptacións curriculares individualizadas, realizadas en colaboración co Departamento de Orientación e que poderán incidir tanto nos contidos coma na metodoloxía e mesmo nos obxectivos, con probas deseñadas particularmente para o alumnado que o necesite.

4.2. Historia da arte - 2º curso Bacharelato

OBXECTIVOS XERAIS PARA A HISTORIA DA ARTE

A ensinanza da Historia da Arte terá como finalidade desenvolver as seguintes capacidades:

- Comprender e valorar as diferenzas na concepción da arte no tempo e no espazo, mediante a observación e o estudo de obras diversas, valorando en cada caso as súas funcións, así como, a interrelación dos múltiples factores que explican a súa evolución ao longo da historia.

- Entender as obras de arte como resultado da creatividade artística e da capacidade técnica por unha parte e, por outra, como obxecto de observación e de gozo estético.

- Estudar as obras de arte mediante a aplicación dun método de análise e interpretación dos diferentes compoñentes da linguaxe artística con sensibilidade e creatividade, para afondar con rigor no seu coñecemento.

- Recoñecer e caracterizar, situándoas no tempo e no espazo, as manifestacións artísticas máis destacadas dos principais estilos e artistas da arte occidental, con especial atención a Galicia, valorando a súa influencia ou pervivencia en etapas posteriores.
- Contribuír de forma activa á conservación do patrimonio cultural, valorándoo como fonte de riqueza e legado que debe transmitirse ás xeracións futuras, rexeitando aqueles comportamentos que o deterioren.
- Establecer valoracións propias e críticas sobre diferentes obras da arte occidental, ou de outras culturas, empregando con rigor e precisión a terminoloxía específica precisa, desenvolvendo desta forma o gusto persoal e a capacidade de gozo estético.
- Realizar actividades de investigación nas que sexa preciso analizar, interpretar e contrastar información obtida de diferentes fontes, como medio para aprofundar no coñecemento dos distintos aspectos da Historia da Arte.

PROGRAMACIÓN POR UNIDADES DIDÁCTICAS

UNIDADE 1: a arte clásica:Grecia

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

A primeira unidade desta materia dedícase ao estudo da arte grega, un dos capítulos máis interesantes e complexos da historia da arte occidental, tanto polo que ten de renovación das formas artísticas, como polo feito de tratarse da primeira civilización que reflexiona sobre o fenómeno artístico e articula unha teoría da arte coherente coas obras que produce. Ademais, trátase dun estilo que tivo unha importantísima repercusión nos estilos posteriores, como o Renacemento, o Neoclasicismo ou a arte contemporánea, e que sigue despertando unha inmensa admiración entre os expertos e o gran público. Nesta primeira unidade é de capital importancia para o desenvolvemento do curso, pois a través dela levarase a cabo a aprendizaxe do concepto de estilo, a observación do fenómeno de cambio e permanencia na arte, e o traballo coas principais técnicas de análise de obras de arte. Mediante o estudo da evolución da arte grega nos seus distintos períodos, terase unha visión moi completa da faceta dinámica do concepto de estilo e das fases polas que atravesará, desde as súas primeiras propostas arcaicas ata a súa madurez barroquizante, aprendizaxes que logo poderase extrapolar a outros estilos artísticos. Desde o primeiro momento amosarase a materia de Historia da arte ao alumnado como unha disciplina dinámica, en constante evolución e, sobre todo, desde un punto de vista amable, sen tratar de ofrecer conceptos inintelixibles.

2. TEMPORALIZACIÓN

Esta primeira unidade debería impartirse nun tempo aproximado de 3 semanas, a comezos do primeiro trimestre, ou sexa ao longo de 12 sesións lectivas de setembro e outubro.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Entender a influencia do pensamento racional grego no campo da arte.
2. Distinguir os elementos construtivos gregos e a tipoloxía dos templos.
3. Sentar as bases do comentario dun edificio en planta e alzado.
4. Coñecer a evolución da escultura grega.
5. Aprender a ler unha escultura nos seus aspectos formais.
6. Comprender a importancia do legado grego na nosa civilización.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliábeis	% Conse	CC
1. Grecia creadora da linguaxe clásica; principais manifestacións. As ordes gregas.	1.1. Recoñecer e explicar as concepcións estéticas e as características esenciais da arte grega, relacionándoa cos seu respectivo contexto histórico e cultural.	1.1.1. Explica as características esenciais da arte grega e a súa evolución no tempo a partir de fontes históricas ou historiográficas.	100	CCL CSC CCEC CSIEE
		1.1.2. Define o concepto de orde arquitectónica e compara as tres ordes da arquitectura grega.	100	
		1.1.3. Describe os distintos tipos de templo grego, con referencia ás características arquitectónicas e á decoración escultórica. O <i>Partenón</i> , o <i>Erecteion</i> e o <i>templo de Niké Apta</i> .	100	
		1.1.4. Describe as características do teatro grego e a función de cada unha das súas partes.	95	
		1.1.5. Explica a evolución da figura humana masculina na escultura grega a partir do <i>Kouros de Anavysos</i> , o <i>Discóbolo (Mirón)</i> , o <i>Doríforo (Policleto)</i> , o <i>Hermes de Olimpia</i> e a <i>Venus de Cnido (Praxíteles)</i> , o <i>Apoxiomeno (Lisipo)</i> e a <i>Ménade (Scopas)</i> .	100	
2. O templo grego: o Partenón e a Acrópole de Atenas. Os frontóns. As metopas. O frisos.	2.1. Explicar a función social da arte grega, especificando o papel desempeñado polos clientes e artistas e as relacións entre eles.	2.1.1. Especifica quen eran os principais clientes da arte grega, e a consideración social da arte e dos artistas.	80	CCEC CSC
3. A evolución da escultura grega. • Os grandes mestres do século V: Fidias e Policleto. • Os grandes mestres do século IV: Praxíteles, Scopas e Lisipo.	3.1. Analizar, comentar e clasificar obras significativas da arte grega, aplicando un método que inclúa diferentes enfoques (técnico, formal, semántico, cultural, sociolóxico e histórico).	3.1.1. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras arquitectónicas gregas: Partenón (frontóns), tribuna das <i>cariátides do Erecteion</i> , <i>templo de Niké Apta</i> , <i>teatro de Epidauro</i> .	100	CCL CSIEE CCEC
		3.1.2. Identifica, analiza e comenta as seguintes esculturas gregas: <i>Kouros de Anavysos</i> , <i>Discóbolo (Mirón)</i> , <i>Doríforo (Policleto)</i> , unha <i>metopa do Partenón (Fidias)</i> , <i>Hermes con Dionisos neno</i> e <i>Venus de Cnido (Praxíteles)</i> , <i>Apoxiomeno (Lisipo)</i> , <i>Ménade (Scopas)</i> .	100	

<p>4. O período helenístico.</p> <ul style="list-style-type: none"> • O patrimonio artístico. • Clientes e consideración social do artista. 	<p>4.1. Realizar e expón, individualmente ou en grupo, traballos de investigación, empregando tanto medios tradicionais como as novas tecnoloxías e toma decisións de desenvolvemento do traballo individual, grupal ou colaborativo para conseguir producións de calidade.</p>	<p>4.1.1. Realiza un traballo de investigación sobre Fidias.</p>	70	<p>CAA CCL CD CSIEE</p>
	<p>5.1. Respetar as creacións artísticas da Antigüidade grecorromana, valorando a súa calidade en relación coa súa época e a súa importancia como patrimonio escaso e insubstituíble que hai que conservar.</p>	<p>5.1.1. Confecciona un catálogo, con breves comentarios das obras máis relevantes da arte antiga que se conservan na túa comunidade autónoma.</p>	70	CCEC
	<p>6.1. Utilizar a terminoloxía específica da arte nas exposicións orais e escritas, denominando con precisión os principais elementos e técnicas.</p>	<p>6.1.1. Explica as características esenciais da arte grega e a súa evolución no tempo a partir de fontes históricas ou historiográficas.</p>	80	CCL CCEC
	<p>6.1.2. Define o concepto de orde arquitectónico e compara as tres ordes da arquitectura grega.</p>	95		
	<p>6.1.3. Describe os distintos tipos de templo grego, con referencia ás características arquitectónicas e a decoración escultórica.</p>	95		

5. COMPETENCIAS CLAVE, DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descritor	Desempeño
<i>Competencia dixital</i>	- Analizar fichas das obras seleccionadas.	- Desenvólvese mediante análise das fichas das obras seleccionadas e a realización de traballos que reclaman o uso da Internet e doutras fontes de consulta dixital
<i>Competencia de iniciativa e espírito emprendedor</i>	- Realizar traballos de investigación.	- Traballa naquelas actividades que propoñen a realización de traballos de investigación.
<i>Competencia en comunicación lingüística</i>	- Manexar a terminoloxía específica da unidade.	- Desenvólvese en todas aquelas actividades que propoñen a descrición e análise de obras da arte grega e naquelas nas que se propón a definición de termos específicos da arquitectura grega.

<i>Competencia social e cidadá</i>	- Amosar interese por expresar a súa opinión e coñecer a dos demais.	- Traballa de forma transversal nas actividades que se realizan de forma colectiva ou en pequenos grupos, o que supón o desenvolvemento das habilidades de escoita activa, comunicación asertiva das opinións persoais e respecto polas opinións distintas á propia.
<i>Competencia de conciencia e expresións culturais</i>	- Traballar a análise das obras de arte grega seleccionadas.	- Recoñece as características das principais manifestacións artísticas da arte grega e aprende a gozar contemplando estas obras de arte.

6. RECURSOS

Os seguintes recursos servirán para reforzar e ampliar o estudo dos contidos da unidade:

Páxina web do IES, Aula Virtual. Plataforma/Aula virtual “Classroom”

- Ampla bibliografía específica da arte clásica que existe na Biblioteca do IES e no Dpto de Xeografía e Historia.

- Material audiovisual como: <http://www.artehistoria.com/> Web dedicada á arte e a cultura en español, a través da cal podemos observar multitude de imaxes artísticas realizando buscas por autor ou por obra. <http://www.arteespana.com/artegriego.htm/> Portal dedicado á historia da arte, onde podemos atopar recursos e imaxes sobre a historia da arte en Grecia. <http://www.historiayarte.net/a-arte-griego.html/> Esta web é un portal temático onde se poden encontrar materiais relacionados con historia antiga e moderna, así como cos diferentes tipos de arte que sobreviviron ao longo do tempo.

- Libro de texto recomendado: *Historia da Arte*. J.R. Triadó Tur, M. Pendás García e X. Triadó Subirana. Editorial Vicens Vives.

UNIDADE 2: a arte clásica: Roma

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

A segunda unidade dedícase ao estudo da arte romana, capítulo fundamental na Historia da Arte occidental por ofrecer unha simbiose entre a visión artística grega, da arte por si mesmo e, ao mesmo tempo, a mentalidade práctica dos romanos. A mesma importancia darase a súa influencia posterior no urbanismo, as formas xeométricas, os espazos abovedados, os monumentos conmemorativos ou os edificios lúdicos, que se verán reflectidos posteriormente en estilos como o Románico, o Renacemento ou o Neoclasicismo. O estudo desta unidade é de suma importancia, pois a través dela afondarase no estudo da Historia da Arte, dando continuidade aos conceptos gregos, ao tempo que se asimilan conceptos latinos novos. Comezarase polo estudo da arquitectura e a cidade, e despois afrontarase a temática do retrato e o relevo conmemorativo, aspecto importantísimo e que perdurará ao longo da historia, para finalizar cun repaso sobre a pintura. Ao inicio da unidade, recordarase que aínda que a arte grega e romana van da man, fundíndose no concepto de arte clásico, cada cal terá as súas peculiaridades. De novo, ao igual que na primeira unidade mostrarase ao alumnado a materia de Historia da Arte, desde un punto de vista amable, sen tratar de ofrecer conceptos que non sexan asumibles, e evitarase a visión prexuciosa sobre a arte romana, que durante tanto tempo dificultou a apreciación do seu valor intrínseco. Os contidos da unidade, ademais de atender a criterios pedagóxicos e didácticos, centraranse no estudo das aportacións xenuinamente romanas á Historia da Arte, ademais de lembrar ao alumnado as débedas que a arte romana ten coa grega. Tamén se prestará atención ás aportacións dos etruscos e á transformación sufrida durante o Baixo Imperio.

2. TEMPORALIZACIÓN

Esta segunda unidade debería impartirse nun tempo aproximado de 2 a 3 semanas, no primeiro trimestre, ou sexa ao longo de 8 sesións lectivas de outubro.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Diferenciar a arte grega da romana.
2. Entender o carácter utilitario da arte romana e comprender a influencia do pensamento na concepción dos edificios.
3. Coñecer os presupostos construtivos propios da arquitectura romana.
4. Analizar as características do relevo e da escultura romanas e as súas transformacións no tempo.
5. Distinguir a importancia dos materiais e o dominio da técnica no proceso escultórico.
6. Indicar a influencia do cristianismo nas artes plásticas do mundo romano.
7. Coñecer o legado de Roma.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec.	CC
1. Arquitectura e cidade. Visión do clasicismo en Roma. Tipoloxías construtivas. A arte na Hispania romana e na Gallaecia.	1.1. Recoñecer e explicar as concepcións estéticas e as características esenciais da arte romana, en relación co seu contexto histórico e cultural.	1.1.1. Explica as características esenciais da arte romana e a súa evolución no tempo a partir de fontes históricas ou historiográficas.	100	CCL CAA CCEC
		1.1.2. Especifica as aportacións da arquitectura romana en relación coa grega.	100	
		1.1.3. Describe as características e funcións dos principais tipos de edificios romanos. O <i>Panteón de Roma</i> , o <i>Coliseo de Roma</i> , <i>arco de triunfo de Tito</i> , <i>acueduto de Segovia</i> e <i>teatro de Mérida</i> .	100	
		1.1.4. Compara o templo e o teatro romanos cos respectivos gregos.	90	
		1.1.5. Explica os trazos principais da cidade romana a partir de fontes históricas ou historiográficas.	90	
2. O retrato e o relevo conmemorativo. <ul style="list-style-type: none"> • O retrato. • O relevo conmemorativo. 	2.1. Explicar a función social da arte grega e da arte romana, especificando o papel desempeñado polos clientes e artistas e as relacións entre eles.	2.1.1. Especifica as innovacións da escultura romana en relación coa grega.	95	CCL CSC

<p>3. A pintura mural: os catro estilos pompeianos.</p> <ul style="list-style-type: none"> O patrimonio artístico. Cientes e consideración social do artista. 	<p>3.1. Analizar, comentar e clasificar obras significativas da arte grega e da arte romana, aplicando un método que inclúa diferentes enfoques (técnico, formal, semántico, cultural, sociolóxico e histórico).</p>	<p>3.1.1. Describe as características xerais dos mosaicos e a pintura en Roma a partir de unha fonte histórica ou historiográfica.</p>	90	CCL CSIEE	
		<p>3.1.2. Especifica quen eran os principais clientes da arte romana e a consideración social da arte e dos artistas.</p>	80		
		<p>3.1.3. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras arquitectónicas romanas: <i>Panteón de Roma, teatro de Mérida, Coliseo de Roma, acueduto de Segovia, Arco de Tito</i> en Roma, <i>Columna de Traxano</i> en Roma.</p>	100		
		<p>3.1.4. Identifica, analiza e comenta as seguintes esculturas romanas: <i>relevo do Arco de Tito</i> (detalle dos soldados co candelabro e outros obxectos do Templo de Xerusalén) e <i>relevos da columna de Traxano</i>.</p>	100		
<p>4.1. Realizar e expoñer, individualmente ou en grupo, traballos de investigación, utilizando tanto medios tradicionais como as novas tecnoloxías e tomar decisións de desenvolvemento do traballo individual, grupal ou colaborativo para conseguir producións de calidade.</p>	<p>4.1. Realizar e expoñer, individualmente ou en grupo, traballos de investigación, utilizando tanto medios tradicionais como as novas tecnoloxías e tomar decisións de desenvolvemento do traballo individual, grupal ou colaborativo para conseguir producións de calidade.</p>	<p>4.1.1. Realiza un traballo de investigación sobre o debate acerca da autoría grega ou romana do grupo escultórico de <i>Laocoonte e os seus fillos</i>.</p>	70	CCL CD CAA CSIEE	
		<p>5.1. Respetar as creacións artísticas da Antigüidade grecorromana, valorando a súa calidade en relación coa súa época e a súa importancia como patrimonio escaso e insubstituíble que hai que conservar.</p>	<p>5.1.1. Confecciona un catálogo, con breves comentarios, das obras máis relevantes da arte antiga que se conservan na comunidade autónoma galega.</p>	80	CCL CD CAA CSC CSIEE
		<p>6.1. Utilizar a terminoloxía específica da arte nas exposicións orais e escritas, denominando con precisión os principais elementos e técnicas.</p>	<p>6.1.1. Explica as características esenciais da arte romana e a súa evolución no tempo a partir de fontes históricas ou historiográficas.</p>	80	CCL CSC
<p>6.1.2. Compara o templo e o teatro romanos cos respectivos gregos.</p>	85				

5. COMPETENCIAS CLAVE, DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descriptor	Desempeño
<i>Competencia dixital</i>	- Analizar fichas das obras seleccionadas.	- Desenvólvese mediante análise das obras de arte das fotografías e a través do uso das TIC na procura de información.
<i>Competencia de iniciativa e espírito emprendedor</i>	- Realizar tarefas de investigación.	- Promove o seu desenvolvemento nas actividades que requiren pór en práctica as habilidades de planificación e organización das tarefas asignadas: análise de obras de arte, busca de información en fontes de consulta alternativas ao libro de texto, etcétera.
<i>Competencia en comunicación lingüística</i>	- Manexar a terminoloxía específica da unidade.	- Describe as obras de arte romanas seleccionadas e define os conceptos relacionados coa arte etrusca, romana e paleocristiá.
<i>Competencia social e cidadá</i>	- Aprender a traballar de forma individual e colectiva.	- Traballa nas actividades que implican o desenvolvemento das habilidades de comunicación interpersonal para organizar as tarefas asignadas, establecer prioridades, acadar acordos de colaboración, etcétera.
<i>Competencia de conciencia e expresións culturais</i>	- Desenvolver ao longo do tema os contidos teóricos e prácticos.	- Desenvolve a sensibilidade estética e valora a achega da arte romana á cultura occidental.

6. RECURSOS

Os seguintes recursos servirán para reforzar e ampliar o estudo dos contidos da unidade:

Páxina web do IES, Aula Virtual. Plataforma/Aula virtual “Classroom”

- Ampla bibliografía específica da arte clásica que existe na Biblioteca do IES e no Dpto de Xeografía e Historia.

- Material audiovisual como: <http://www.artehistoria.com/> Web dedicada á arte e a cultura en español, a través da cal podemos observar multitude de imaxes artísticas realizando buscas por autor ou por obra. <http://www.arteguias.com/romano.htm/> Portal dedicado á historia da arte, onde podemos encontrar recursos e imaxes sobre a historia da arte en Roma con diferentes apartados dedicados á arquitectura, escultura, pintura, mosaicos... <http://desarrollodelarte.blogspot.com.es/2010/07/el-arte-en-la-antigua-roma.html/> Blog dedicado á Historia da Arte, onde podemos atopar desenvolvementos fundamentalmente dous temas: a arquitectura e o mosaico romanos.

- Libro de texto recomendado: *Historia da Arte*. J.R. Triadó Tur, M. Pendás García e X. Triadó Subirana. Editorial Vicens Vives.

- Un aspecto interesante pode ser dar un paseo pola cidade de Pompeia, reconstruída de forma virtual polo sitio Virtual Reality Lab (<https://vimeo.com/1364178>).

- Unha das paixóns dos romanos era contemplar todo tipo de espectáculos sangrentos na area do Coliseo, a través deste vídeo podemos ver a loita de varios gladiadores no anfiteatro dos Flavios (<https://www.youtube.com/watch?v=EG0ae62HMts>).

- O saneamento foi un aspecto básico na cidade de Roma. A través deste recurso podemos contemplar a construción dos acuedutos durante a época romana (https://www.youtube.com/watch?v=zA4JK5y6_zA).

UNIDADE 3: as artes bizantina, paleocristián e prerrománica

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

A terceira unidade dedícase ao estudo da arte paleocristián, bizantina e prerrománica, capítulo imprescindible na Historia da Arte, polo que supón, desde un punto de vista pedagóxico, de ponte entre o mundo clásico da Antigüidade e a plena Idade Media. Ademais resulta indiscutible a influencia posterior que exerceu na arte románica e gótica. Por unha parte, o mundo clásico vai experimentando un proceso de orientalización no que respecta ás ideas, as mentalidades, as formas da organización política, as costumes relixiosas e as formas de expresión artística. Este proceso comeza a fraguarse ao longo da crise do século III, poténciase no século IV e culmina co Imperio bizantino, en cuxa cultura atopamos unha síntese de elementos procedentes do mundo grecorromano e do cristianismo oriental. No mundo artístico, a arquitectura vaise enriquecendo coas aportacións orientais ata culminar na construción de Santa Sofía, verdadeiro fito da arquitectura mundial, e no variado abano de solucións que se articulan no cuberto de espazos con cúpulas.

Deste mundo de experiencias e de acertos xorden solucións que serán aplicadas tamén en Occidente ata a aparición da arquitectura gótica, sen esquecer a proxección cara a arte islámica, tanto en formas como en valores espaciais. Nas artes figurativas asistimos a un fenómeno de transformación máis radical, debido sen dúbida aos complicados escrúpulos que provoca a imaxe nunha relixión nacida no entorno do xudaísmo e que ten no Antigo Testamento un dos seus piares teolóxicos. De novo, ao igual que en anteriores unidades mostrárase ao alumnado a materia de Historia da Arte desde un punto de vista amable, sen tratar de ofrecer conceptos que non sexan asumibles, máxime cando os coñecementos previos que poda posuír o alumnado sobre arte paleocristián e bizantino van a ser escasos. Os contidos da unidade, ademais de atender a criterios pedagóxicos e didácticos, centraranse no estudo das aportacións xenuinamente paleocristiáns e bizantinas á Historia da Arte.

2. TEMPORALIZACIÓN

Esta segunda unidade debería impartirse nun tempo aproximado de 3 semanas, no primeiro trimestre, ou sexa ao longo de 10 sesións lectivas de novembro.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Localizar xeográfica e temporalmente a arte bizantina e a arte paleocristián.
2. Comprender a importancia da desintegración do imperio romano na formación da arte de cada zona.
3. Recoñecer a estética “bárbara”. Recoñecer a estética bizantina como herdeira da romana.
4. Localizar os diferentes estilos prerrománicos.
5. Distinguir os elementos característicos dos prerrománicos hispanos.
6. Establecer correspondencias entre planta e alzado dun mesmo edificio.
7. Coñecer as causas do empobrecemento plástico propio da arte prerrománica.
8. Identificar as características das artes plásticas do prerrománico e da arte bizantina.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec.	CC
----------	-------------------------	--------------------------------------	-----------	----

<p>1. Os edificios bizantinos e a cúpula, con especial referencia a <i>Santa Sofía de Constantinopla</i>.</p> <p>A arte paleocristián, a basílica, baptisterios e mausoleos. A iconografía paleocristián.</p> <p>A arte das catacumbas.</p>	<p>1.1. Recoñecer e explicar as concepcións estéticas e as características esenciais da arte medieval, relacionando cada un dos seus estilos cos seus respectivos contextos históricos e culturais.</p>	<p>1.1.1. Explica as características esenciais da arte paleocristián e a súa evolución no tempo a partir de fontes históricas ou historiográficas.</p>	100	<p>CCL CSC CCEC CSIEE</p>
		<p>1.1.2. Describe a orixe, características e función da basílica paleocristiá.</p>	95	
		<p>1.1.3. Describe as características e función dos baptisterios e mausoleos paleocristiáns, así como a función de cada unha das súas partes.</p>	90	
		<p>1.1.4. Explica a evolución da pintura e o mosaico na arte paleocristiá, con especial referencia á iconografía.</p>	90	
		<p>1.1.5. Explica as características esenciais da arte bizantina a partir de fontes históricas ou historiográficas.</p>	85	
		<p>1.1.6. Explica a arquitectura bizantina a través da igrexa de <i>Santa Sofía de Constantinopla</i>.</p>	100	
		<p>1.1.7. Describe as características do mosaico bizantino e dos temas iconográficos do <i>Pantocrátor</i> e a <i>Virxe</i>, así como a súa influencia na arte occidental.</p>	100	
<p>2. A cristianización da basílica. A decoración musivaria bizantina.</p>	<p>2.1. Analizar, comentar e clasificar obras significativas da arte medieval, aplicando un método que inclúa diferentes enfoques (técnico, formal, semántico, cultural, sociolóxico e histórico).</p>	<p>2.1.1. Identifica, analiza e comenta o mosaico do <i>Cortexo da emperatriz Teodora</i> en San Vital de Rávena.</p>	100	<p>CCL CSIEE CCEC</p>
<p>3. A iconografía na arte bizantina e paleocristián e o seu significado.</p>	<p>3.1. Realizar e expoñer, individualmente ou en grupo, traballos de investigación, utilizando tanto medios tradicionais como as novas tecnoloxías e tomar decisións de desenvolvemento do traballo individual, grupal ou colaborativo para conseguir producións de calidade.</p>	<p>3.1.1. Realiza un traballo de investigación sobre o tratamento iconográfico e o significado da Visión apocalíptica de Cristo e o Xuízo Final na arte medieval.</p>	70	<p>CCL CD CSIEE CAA</p>

4. Os edificios prerrománicos españois, galegos e a arte asturiana desta época.	4.1. Respetar as creacións da arte medieval, valorando a súa calidade en relación coa súa época e a súa importancia como patrimonio que hai que conservar.	4.1.1. Confecciona un catálogo, con breves comentarios, das obras máis relevantes da arte medieval que se conservan na súa comunidade autónoma.	80	CSC CCEC CCL CSIEE
		4.1.2. Define o concepto de arte prerrománico e especifica as súas manifestacións en España.	100	
		4.1.3. Identifica e clasifica razoadamente no seu estilo as seguintes obras: <i>Santa Comba de Bande, Santa María do Naranco, San Miguel de Celanova e San Pedro da Nave.</i>	100	
5. Características xerais do mundo e da arte paleocristián e prerrománico.	5.1. Utilizar a terminoloxía específica da arte nas exposicións orais e escritas, denominando con precisión os principais elementos e técnicas.	5.1.1. Explica as características esenciais da arte paleocristián e a súa evolución no tempo a partir de fontes históricas ou historiográficas.	80	CCL CCEC
		5.1.2. Explica a evolución da pintura e o mosaico na arte paleocristián, con especial referencia á iconografía.	80	

5. COMPETENCIAS CLAVE, DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descriptor	Desempeño
<i>Competencia dixital</i>	- Potenciar a análise de fontes iconográficas e cartográficas.	- Desenvolve traballos de investigación dos contidos da unidade na Internet e noutras fontes de consulta dixital.
<i>Competencia de iniciativa e espírito emprendedor</i>	- Realizar tarefas de investigación.	- Promove o seu desenvolvemento nas actividades que requiren pór en práctica as habilidades de planificación e organización das tarefas asignadas: análise de obras de arte, busca de recursos, etcétera.
<i>Competencia en comunicación lingüística</i>	- Manexar a terminoloxía específica da unidade.	- Describe as obras de arte bizantina, paleocristiá e prerrománica seleccionadas e traballa todas aquelas actividades que requiren un intercambio comunicativo e unha posta en común dos resultados obtidos.
<i>Competencia social e cidadá</i>	- Desenvolver actividades que requiran traballo colaborativo entre o alumnado.	- Comparte cos seus compañeiros/as obxectivos comúns, tarefas, acordos, etcétera .
<i>Competencia de conciencia e expresións culturais</i>	- Desenvolver ao longo do tema os contidos teóricos e prácticos.	- Desenvolve a sensibilidade estética e valora beleza da arte bizantina, paleocristiá e prerrománica.

6. RECURSOS

Os seguintes recursos servirán para reforzar e ampliar o estudo dos contidos da unidade:

Páxina web do IES, Aula Virtual. Plataforma/Aula virtual “Classroom”

- Ampla bibliografía específica da arte clásica que existe na Biblioteca do IES e no Dpto de Xeografía e Historia.

- Material audiovisual como: <http://www.arteespana.com/artepaleocristiano.htm/> Web dedicada ao arte e a cultura en español, a través da cal podemos realizar un percorrido polo arte paleocristián, tendo como eixe vertebrador o edicto de Milán de 313. <http://www.arteguías.com/bizantino.htm/> Portal dedicado á Historia da Arte, onde podemos encontrar recursos e imaxes sobre a arte no Imperio bizantino, con diferentes apartados dedicados á arquitectura, pintura ou mosaicos.

<http://historiadelararte07.blogspot.com.es/2008/08/arte-bizantino.html/> Blog dedicado á Historia da Arte, onde podemos atopar un repaso xeral polas tres principais idades de ouro da arte bizantina.

- Libro de texto recomendado pola docente: *Historia da Arte*. J.R. Triadó Tur, M. Pendás García e X. Triadó Subirana. Editorial Vicens Vives.

- A través desta páxina web pode realizarse unha visita virtual de 360° a todas as dependencias do recinto actual de *Hagia Sophia* en Estambul (https://www.360tr.com/34_istanbul/ayasofya/english/).

- Grazas a este vídeo podemos comprobar como era a Santa Sofía orixinal, a través dunha reconstrución en 3D (<https://www.youtube.com/watch?v=bpa2y5tRizo>).

- Este vídeo mostraranos unha completa visión sobre a igrexa de San Vital de Rávena e a espléndida colección de mosaicos bizantinos que posúe (<https://www.youtube.com/watch?v=lt3i-dKusIM>).

- A ferramenta Google Maps ofrécenos unha visita virtual ás catacumbas romanas, pensada especialmente para aquelas persoas que podan padecer certa aprensión por camiñar baixo terra (<https://www.google.com/maps/@41.9293053,12.5090837,3a,75y,109h,90t/data=!3m7!1e1!3m5!1ssfiLnF1scbgAAAQJOCH0Sw!2e0!3e2!7i13312!8i6656>).

- Este documental ofrece unha visión sobre a época de maior extensión e gloria do Imperio bizantino, a do emperador Xustiniano e a emperatriz Teodora (<https://www.youtube.com/watch?v=Q9-n18kVV9Q>).

- Grazas a este enlace poderemos realizar unha visita virtual completa de Santa María do Naranco, tanto no seu exterior (<https://www.youtube.com/watch?v=qqwRjcxafok>), e no interior (<https://www.youtube.com/watch?v=P773F4yo61M>).

UNIDADE 4: a arte románica como primeira definición de occidente

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

A cuarta unidade da materia dedícase ao estudo da arte románica, capítulo tamén imprescindible na Historia da Arte pola súa aportación á estética medieval e, especialmente, porque o románico convértese no primeiro arte a nivel global dentro da Europa occidental. O estudo da arte na Alta Idade Media preséntase desde o punto de vista didáctico como unha ocasión inmejorable para analizar en profundidade o concepto de estilo. Ao redor do ano 1100 prodúcese a volta á homoxeneidade na arte europea occidental. É unha nova unidade estilística, pero tamén posúe unha herdanza da arte romana, non estando exenta dos matices rexionais que enriquecen ao estilo.

Nesta unidade didáctica preséntase a análise dos fortes vínculos que se establecen en Occidente entre arte e relixión, situación que non se volverá a atopar neste grao ata o Concilio de Trento. E este vínculo, presente noutras épocas e lugares, favorece o desenvolvemento da imaxe como elemento catequético, postura na que a igrexa católica tivo poucas dúbidas. En definitiva, esta unidade céntrase nun estilo clave para a comprensión da arte medieval, especialmente do gótico.

2. TEMPORALIZACIÓN

Esta segunda unidade debería impartirse nun tempo aproximado de 4 semanas, no primeiro trimestre, ou sexa ao longo de 14 sesións lectivas de novembro e decembro.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Localizar a expansión da arte románica.

2. Coñecer a importancia da igrexa no proceso de unificación da arte europea.
3. Entender a importancia das peregrinacións no mundo medieval e a transcendencia do Camiño de Santiago.
4. Identificar os elementos construtivos propios do románico.
5. Recoñecer e comprender a linguaxe plástica románica.
6. Identificar o poso do mundo clásico.
7. Establecer a importancia da catedral de Santiago na arquitectura e na escultura románicas.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec	CC
1. Introducción á arte románica.	1.1. Recoñecer e explicar as concepcións estéticas e as características esenciais da arte medieval, relacionando cada un dos seus estilos cos seus respectivos contextos históricos e culturais.	1.1.1. Describe as características xerais da arte románica a partir de fontes históricas ou historiográficas.	85	CCL CSC CCEC
		1.1.2. Describe as características e función das igrexas e mosteiros na arte románica.	90	
		1.1.3. Explica as características da escultura e a pintura románicas, con especial referencia á iconografía.	100	
2. A arquitectura románica. • Elementos formais e solucións construtivas. • A igrexa de peregrinación: a catedral de Santiago de Compostela. • Os mosteiros.	2.1. Analizar, comentar e clasificar obras significativas da arte arquitectura románica.	2.1.1. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras arquitectónicas románicas: <i>San Martín de Frómista</i> e interior da <i>Catedral de Santiago de Compostela</i> .	100	CCL CSIEE CCEC
		2.1.2. Identifica, analiza e comenta un exemplo de mosteiro románico: <i>interior do mosteiro de Oseira</i> (Ourense).	95	
3. Escultura e pintura románicas. • O patrimonio artístico. • Clientes e consideración social do artista.	3.1. Analizar, comentar e clasificar obras significativas da escultura e pintura románicas. Explicar a función social da arte medieval, especificando o papel desempeñado polos clientes e artistas e as relacións entre eles.	3.1.1. Identifica, analiza e comenta as seguintes esculturas románicas: <i>esculturas de Praterías</i> e o <i>Pórtico da Gloria</i> (Catedral de Santiago).	100	CCL CSIEE CCEC
		3.1.2. Identifica, analiza e comenta as seguintes pinturas murais románicas: bóveda da <i>Anunciación aos pastores</i> no <i>Panteón Real de San Isidoro de León</i> ; <i>ábsida de San Clemente de Tahull</i> (Lleida).	95	
		3.1.3. Especifica as relacións entre os artistas e os clientes da arte románica.	80	

	4.1. Realizar e expoñer, individualmente ou en grupo, traballos de investigación, utilizando tanto medios tradicionais como as novas tecnoloxías e tomar decisións de desenvolvemento do traballo individual, grupal ou colaborativo para conseguir producións de calidade.	4.1.1. Realiza un traballo de investigación sobre o tratamento iconográfico e o significado da Visión apocalíptica de Cristo e o Xuízo Final na arte medieval.	70	CCL CD CAA CSIEE
	5.1. Respetar as creacións da arte medieval, valorando a súa calidade en relación coa súa época e a súa importancia como patrimonio que hai que conservar.	5.1.1. Explica a importancia da arte románica no Camiño de Santiago de Compostela.	100	CCL CD CAA CSIEE CCEC
		5.1.2. Confecciona un catálogo, con breves comentarios, das obras máis relevantes da arte medieval que se conservan na súa comunidade autónoma.	80	
	6.1. Utilizar os termos específicos da arte nas exposicións orais e escritas, denominando con precisión os principais elementos e técnicas.	6.1.1. Define o concepto de arte románico e especifica as súas manifestacións en España.	90	CCL CCEC
		6.1.2. Describe as características xerais da arte románica a partir de fontes históricas ou historiográficas.	85	

5. COMPETENCIAS CLAVE, DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descritor	Desempeño
<i>Competencia dixital</i>	- Potenciar a análise de fontes iconográficas.	- Busca recursos didácticos en distintas fontes de consulta dixitais.
<i>Competencia de iniciativa e espírito emprendedor</i>	- Desenvolver actividades que requiran pór en práctica as habilidades de planificación e organización das tarefas asignadas.	- Analiza obras de arte románica, procura información sobre elas, etcétera.
<i>Competencia en comunicación lingüística</i>	- Desenvolver destrezas comunicativas.	- Elabora texto descritivos e explicativos, define conceptos da arte románica, argumenta as opinións persoais, etcétera.
<i>Competencia social e cidadá</i>	- Desenvolver actividades que requiran traballo colaborativo entre o alumnado.	- Potencia habilidades de comunicación interpersonal: escoita activa, empatía, respecto pola quenda de palabra e valoración das opinións distintas da propia.
<i>Competencia de conciencia e expresións culturais</i>	- Traballar ao longo do tema no desenvolvemento tanto dos contidos teóricos como na análise das obras de arte seleccionadas.	- Valora a beleza da arte románica e toma conciencia da necesidade de protexer e conservar este patrimonio artístico.

6. RECURSOS

Os seguintes recursos servirán para reforzar e ampliar o estudo dos contidos da unidade:

Páxina web do IES, Aula Virtual. Plataforma/Aula virtual “Classroom”

- Ampla bibliografía específica da arte clásica que existe na Biblioteca do IES e no Dpto de Xeografía e Historia.
- Material audiovisual como: <http://www.arteguias.com/arquitectura.htm/> Esta páxina web é un clásico dentro deste arte, pois é o primeiro portal do románico e da arte medieval en España, incluíndo un extenso recorrido polos primeiros tempos, a súa plenitude e as diferentes variedades rexionais europeas. <http://historiadelar07.blogspot.com.es/2008/08/arte-romnico.html/> Neste blog expónse de xeito moi sinxelo e especialmente ben organizada a evolución da arte románica en Europa, facendo especial referencia á Península Ibérica. <http://www.artehistoria.com/v2/contextos/1359.htm/> Outro portal clásico de arte e a cultura en español, que neste caso nos ofrece un panorama xeral sobre arquitectura, escultura e pintura románicas, así como un bo número de imaxes. Podería estar especialmente indicado para realizar actividades de reforzo. <http://www.amigosdelrománico.org/nosotros.html/> A través desta páxina web, e tal e como os seus autores indican poderase descubrir, coñecer e afondar no románico máis aló das súas formas para penetrar na súa comprensión, simbolismo e misterio.
- Libro de texto recomendado pola docente: *Historia da Arte*. J.R. Triadó Tur, M. Pendás García e X. Triadó Subirana. Editorial Vicens Vives.
- A través desta web, temos dispoñible toda a colección de capítulos da serie documental “Las claves del románico”. Neste concretamente trátase o tema das catedrais e colexiaturas románicas (<http://www.rtve.es/alicarta/videos/las-claves-del-románico/claves-del-románico-catedrales-colegiadas-románicas/2036608/>). A través deste recurso poderemos realizar un recorrido sobre a construción da catedral de Santiago de Compostela (http://www.nationalgeographic.com.es/historia/grandes-reportajes/la-catedral-de-santiago_7200). Tamén sobre Santiago, a través desta web poderemos ver o aspecto orixinal da catedral compostelá (<https://www.youtube.com/watch?v=JSFIX7ZNYJA>).
- Unha vez máis, a tecnoloxía permítenos reconstruír o aspecto orixinal da abadía de Cluny, con todas as súas dependencias (<https://www.youtube.com/watch?v=UJiv626VfvE>).
- Facendo referencia ao ábsida de San Clemente de Tahull, a través desta web realizaremos un recorrido polo traslado da súa ubicación orixinal (<http://www.rtve.es/alicarta/videos/la-mitad-invisible/mitad-invisible-pantocrator-sant-climent-taull/1364606/>), e despois poderemos observar a súa ubicación actual no Museo Nacional de Arte de Cataluña (<http://www.museunacional.cat/es/colleccio/abside-de-sant-climent-de-taull/mestre-de-taull/015966-000>).

UNIDADE 5: a arte gótica como expresión da cultura urbana

1. DESCRIPCIÓN DA UNIDADE

A quinta unidade da materia dedícase ao estudo da arte gótica, capítulo tamén imprescindible na Historia da Arte pola súa aportación á estética medieval e, porque supón a culminación da arte global a nivel europeo no medievo. A arte gótica supón a maduración da arte europea occidental, tanto no referente aos elementos de continuidade coa cultura anterior como, sobre todo, na fonda renovación que se aprecia na súa morfoloxía e no contexto no que se desenvolve a produción artística. Neste sentido, é indubidable que a ruptura que se aprecia nas fórmulas e técnicas arquitectónicas con respecto á herdanza do pasado clásico marcan un fito na evolución da arte europea. Sen embargo, hai outros aspectos da cultura e a arte da época que enlazan e mesmo reforzan os vínculos co pasado, ata o punto que se pode falar da existencia de elementos protorrenacentistas, mesmo fóra de Italia, onde a figura de Giotto merece ese cualificativo.

Nesta unidade desde o punto de vista didáctico, convén resaltar os elementos de renovación fronte aos de continuidade, unha renovación cuxos desencadeantes atópanse na maduración da cultura europea e no rescate de certos elementos da cultura clásica, ben de forma directa, a través do desenvolvemento incipiente da filoloxía, ou indirectamente, a través das ensinanzas recibidas do mundo islámico. Con este transfondo, o contexto histórico no que se xesta e desenvolve a arte gótica, aparece como un mundo

extremadamente complexo diante do alumnado de bacharelato, polo que hai que presentalo da forma máis alcanzable posible, sen caer no reduccionismo. En definitiva, esta unidade céntrase nun estilo crucial para a comprensión da arte medieval e para as reinterpretacións que desta arte farán os artistas do Romanticismo e as vangardas.

2. TEMPORALIZACIÓN

Esta quinta unidade debería impartirse nun tempo aproximado de 2 ou 3 semanas, no segundo trimestre, ou sexa ao longo de 9 sesións lectivas de xaneiro. Tamén en xaneiro e despois de explicar o gótico, poderíase dedicar unhas 5 sesións lectivas ao repaso da arte medieval en xeral para afianzar contidos e conceptos para afrontar con seguridade as novas manifestacións artísticas vindeiras.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Analizar e valorar a importancia do cambio social na sociedade urbana.
2. Recoñecer os elementos arquitectónicos característicos do gótico.
3. Interpretar a importancia das innovacións técnicas na edificación das grandes catedrais góticas.
4. Identificar as innovacións dos programas iconográficos das igrexas.
5. Explicar os ideais estéticos e simbólicos dos espazos góticos.
6. Diferenciar as técnicas pictóricas que aparecen no período gótico.
7. Ler un cadro nos seus aspectos formais.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec.	CC
1. Acheга do Gótico: expresión dunha cultura urbana. A catedral e a arquitectura civil. Modalidades escultóricas. Pintura italiana e flamenga, orixe da pintura moderna.	1.1. Recoñecer e explicar as concepcións estéticas e as características esenciais da arte gótica, en relación co seu contexto histórico e cultural.	1.1.1. Describe as características xerais da arte gótica a partir de fontes históricas ou historiográficas.	85	CCEC CCL CAA
		1.1.2. Describe as características e a evolución da arquitectura gótica e especifica os cambios introducidos respecto á románica.	100	
		1.1.3. Describe as características e a evolución da escultura gótica, e especifica as súas diferenzas tipolóxicas, formais e iconográficas respecto á escultura románica.	100	
		1.1.4. Recoñece e explica as innovacións da pintura de Giotto e do Trecento italiano	100	

		respecto á pintura románica e bizantina.		
		1.1.5. Explica as innovacións da pintura flamenga do século XV e cita algunhas obras dos seus principais representantes.	100	
2. Función social da arte gótica.	2.1. Explicar a función social da arte gótica, especificando o papel desempeñado por clientes e artistas, e as relacións entre eles.	2.1.1. Especifica as relacións entre artistas e clientes da arte gótica, e a súa variación respecto ao románico.	80	CCEC CCL CSC CAA
3. Comentario de obras de arte gótica.	3.1. Clasificar, analizar e comentar obras significativas da arte gótica, aplicando un método que abrangue diferentes enfoques (técnico, formal, semántico, cultural, sociolóxico e histórico).	3.1.1. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras arquitectónicas góticas: <i>fachada occidental da catedral de Reims</i> , o <i>Pórtico Real da catedral de Chartres</i> , o <i>interior da planta superior da Sainte Chapelle de París</i> .	100	CCEC CCL CAA CSC
		3.1.2. Identifica, analiza e comenta o grupo da Anunciación e a Visitación da catedral de Reims.	100	
		3.1.3. Identifica, analiza e comenta as seguintes pinturas góticas: escena de A fuxida a Exipto, o pranto ante Cristo morto e o bico de Xudas (Giotto) na Capela Scrovegni de Padua; Matrimonio Arnolfini e <i>Virxe do Chanceler Rollin</i> (Jan Van Eyck); o descendemento da cruz (Roger van der Weyden).	100	

5. COMPETENCIAS CLAVE, DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descritor	Desempeño
<i>Competencia dixital</i>	- Desenvolver a análise de fontes iconográficas.	- Procesa e analiza criticamente a información recollida coa axuda das TIC.
<i>Competencia de iniciativa e espírito emprendedor</i>	- Desenvolver actividades que requiran pór en práctica as habilidades de planificación e organización das tarefas asignadas.	- Autorregula o propio proceso de aprendizaxe sobre a arte gótica.

<i>Competencia en comunicación lingüística</i>	- Fortalecer destrezas de expresión oral e escrita do alumnado.	- Elabora texto descriptivos, define conceptos da arte gótica, argumenta as opinións persoais, etcétera.
<i>Competencia social e cidadá</i>	- Desenvolver habilidades de comunicación interpersonal.	- É quen de organizar as tarefas asignadas, establecer prioridades, acadar acordos de colaboración, etcétera.
<i>Competencia de conciencia e expresións culturais</i>	- Cultivar o sentido estético do alumnado e a capacidade de emocionarse diante das obras de arte.	- Desenvolve unha actitude activa en relación coa conservación do patrimonio artístico da arte gótica.

6. RECURSOS

Os seguintes recursos servirán para reforzar e ampliar o estudo dos contidos da unidade:

Páxina web do IES, Aula Virtual. Plataforma/Aula virtual “Classroom”

- Ampla bibliografía específica da arte clásica que existe na Biblioteca do IES e no Dpto de Xeografía e Historia.

- Libro de texto recomendado pola docente: *Historia da Arte*. J.R. Triadó Tur, M. Pendás García e X. Triadó Subirana. Editorial Vicens Vives.

- Material audiovisual como: <http://www.arteguias.com/gotica.htm>. Esta páxina web é un clásico dentro da arte medieval en España e inclúe un percorrido completísimo pola arte gótico no noso país e nos principais escenarios europeos. <http://www.profesorfrancisco.es/2013/01/arte-gotico.html>. A través desta web encontraremos un percorrido xeral sobre arquitectura, escultura e pintura góticas, co engadido de ser un temario adaptado á materia de 2.º de Bacharelato, polo que pode resultar un recurso interesantísimo. <http://www.artehistoria.com/v2/contextos/1360.htm>. Outro portal clásico da arte e a cultura en castelán, que neste caso ofrece un panorama xeral sobre arquitectura, escultura e pintura góticas, así como un bo número de imaxes. Podería estar especialmente indicado para realizar actividades de reforzo. Neste vídeo podemos encontrar un interesante e extenso recurso sobre o modo de construción dunha catedral gótica (<https://www.youtube.com/watch?v=de00H43bMjs>). Neste enlace poderemos observar en todo o seu esplendor o triunfo da luz dentro das catedrais góticas, a través da Santa Capela de París (<https://www.youtube.com/watch?v=AAt7T20AkJk>). Grazas a esta web poderemos realizar unha visita completa e moi curiosa á catedral de Notre Dame de París

(<http://www.planetadigital360.com/tour/paris/notredame/index.html>). A modo de curiosidade, podemos visitar de forma moi exhaustiva a portada da catedral de Reims e, especialmente, o seu anxo do sorriso (<http://www.talesofawanderer.com/blog/el-angel-sonriente-reims-francia/>). Grazas a este enlace visitamos de maneira virtual a capela Scrovegni e atopámonos co xenial arte de Giotto (<https://www.youtube.com/watch?v=H9inqnnBHyQ>).

UNIDADE 6: a arte do Renacemento e o manierismo

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

Na sexta unidade atopámonos co estudo da arte do Renacemento e o manierismo, capítulo absolutamente indispensable e insubstituíble na Historia del Arte pola súa aportación á estética, as súas novidades e a profundísima renovación que supuxo dentro da arte internacional. Trátase dun proceso revolucionario na Historia da Arte europea que, ademais de reavivar e renovar as súas máis profundas raíces, alimenta un novo e poderoso tronco do que se nutriron as posteriores tendencias da arte occidental, ben sexa para emulalo ou para negalo e substituílo por outras formas de ver e entender a produción artística. O Renacemento afunde as súas raíces na Idade Media, pero é nos séculos XV e XVI cando se produce a verdadeira eclosión de conceptos, elementos, artistas e feitos artísticos que conforman ese universo tan fecundo e tan consciente da súa singularidade, creatividade e xenialidade ao que hoxe chamamos

Renacemento, seguindo o termo empregado polos propios protagonistas do evento. O enfoque didáctico da unidade débese centrar en non atafegar ao alumnado coa cantidade absolutamente inxente de obras e artistas renacentistas, e á mesma vez é especialmente interesante para a análise dos conceptos epistemolóxicos moi adecuados para o alumnado de Bacharelato: a dialéctica cambio/ permanencia e o concepto de estilo e os seus problemas de unidade e diversidade no espazo e no tempo. En definitiva, esta unidade céntrase nun estilo crucial para a comprensión da Historia universal da Arte, o seu rexurdimento no neoclasicismo, as reinterpretacións que del realizarán os artistas dos séculos XIX e XX, así como para a apreciación do enorme patrimonio artístico creado.

2. TEMPORALIZACIÓN

Esta unidade debería impartirse nun tempo aproximado de 4 semanas, no segundo trimestre, ou sexa ao longo de 16 sesións lectivas de febreiro.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Analizar a valorar a importancia do cambio de pensamento nas cidades italianas.
2. Interpretar o renacemento como un camiño por percorrer, non como un concepto pleno desde a súa aparición.
3. Identificar os elementos clásicos que reviven na arquitectura e nas artes plásticas.
4. Distinguir as características construtivas do renacemento italiano do século XV.
5. Recoñecer o cambio de pensamento que diferencia o século XV do XVI.
6. Recoñecer un edificio renacentista polos seus elementos formais.
7. Comentar unha escultura renacentista.
8. Identificar os cambios na arquitectura e na escultura.
9. Explicar o nacemento da perspectiva na pintura e recoñecer os cambios pictóricos.
10. Analizar e comentar unha pintura renacentista.
11. Valorar a figura de Miguel Anxo como home renacentista e como artista pleno.
12. Recoñecer a pintura do século XVI comparándoa coa do XV.
13. Comprender a influencia dos cambios sociais e políticos na aparición de novos mecenas.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec.	CC
1. Renacemento. Patróns e artistas. Orixe e desenvolvemento da nova linguaxe en arquitectura, escultura e pintura. Achegas de grandes artistas do Renacemento italiano.	1.1. Recoñecer e explicar as concepcións estéticas e as características esenciais da arte do Renacemento, en relación co seu contexto histórico e cultural.	1.1.1. Explica as características esenciais do Renacemento italiano e a súa periodización a partir de fontes históricas ou historiográficas.	80	CCEC CCL CAA
		1.1.2. Especifica as características da arquitectura renacentista italiana e explica a	100	

		súa evolución, desde o período do Quattrocento ao período chamado do manierismo.		
		1.1.3.Especifica as características da escultura renacentista italiana e explica a súa evolución, desde o Quattrocento ao manierismo.	100	
		1.1.4.Especifica as características da pintura renacentista italiana e explica a súa evolución, desde o Quattrocento ao manierismo.	100	
		1.1.5.Compara a pintura italiana do Quattrocento coa dos pintores góticos flamengos contemporáneos.	80	
		1.1.6.Explica a peculiaridade da pintura veneciana do Cinquecento e cita os artistas máis representativos.	100	
2. Función social da arte no Renacemento.	2.1. Explicar a función social da arte especificando o papel desempeñado por patróns, academias, clientes e artistas, e as relacións entre eles.	2.1.1. Describe a práctica do patrocinio no Renacemento italiano e as novas reivindicacións dos artistas en relación co seu recoñecemento social e a natureza do seu labor.	80	CCEC CCL CSC
3. Comentario de obras de arte: arte do Renacemento.	3.1. Clasificar, analizar e comentar obras significativas da arte do Renacemento, aplicando un método que abrangue diferentes enfoques (técnico, formal, semántico, cultural, sociolóxico e histórico).	3.1.1. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras arquitectónicas do Renacemento italiano: cúpula de <i>Santa María das Flores</i> , <i>palacio Pitti</i> e <i>interior da igrexa de San Lorenzo</i> (Brunelleschi); <i>pazo Médici-Riccardi</i> en Florencia, (Michelozzo); <i>fachada de Santa María Novella</i> (Alberti); <i>templo de San Pietro in Montorio</i> (Bramante); <i>cúpula e proxecto de planta de San Pedro do Vaticano</i> (Miguel Anxo); <i>Vila Capra</i> (Vila Rotonda) (Palladio)	100	CCEC CCL CAA
		3.1.2. Identifica, analiza e comenta as seguintes esculturas do Renacemento italiano: primeiro panel da <i>Porta do Paraíso</i> [da creación do mundo á expulsión do Paraíso] (Ghiberti); o <i>David</i> e o <i>Gattamelata</i> (Donatello); <i>Piedade do Vaticano</i> , <i>Piedade</i>	100	

		<i>Rondamini</i> , David, Moisés e as tumbas dos Médicis (Miguel Anxo); o rapto das sabinas (Giambologna).		
		3.1.3. Identifica, analiza e comenta as seguintes pinturas do Renacemento italiano: o tributo da moeda (Masaccio); Anunciación do Convento de San Marcos en Florencia (Fra Anxélico); Madonna do Duque de Urbino (Piero della Francesca); a Virxe das rochas, a última cea e a Gioconda (Leonardo da Vinci); a Escola de Atenas e a Virxe do xilgaro (Rafael); a bóveda e o Xuízo Final da Capela Sixtina (Miguel Anxo); a tempestade (Giorgione); Venus de Urbino, o amor sacro e o amor profano (Tiziano); o lavatorio de Tintoretto; as vodas de Caná (Veronés).	100	CCEC CCL CAA
4. A recepción da estética renacentista na Península Ibérica.	4.1. Recoñecer e explicar as concepcións estéticas e as características esenciais da arte española do Renacemento, en relación co seu contexto histórico e cultural.	4.1.1. Especifica as características peculiares do Renacemento español en comparación co italiano.	100	CCEC CCL CAA
		4.1.2. Describe a evolución da arquitectura renacentista española.	95	
		4.1.3. Explica a peculiaridade da escultura renacentista española.	95	
		4.1.4. Explica as características da pintura de El Greco a través dalgunhas das súas obras máis representativas.	100	
5. Comentario de obras de arte: arte española do Renacemento.	5.1. Clasificar, analizar e comentar obras significativas da arte española do Renacemento, aplicando un método que abrangua diferentes enfoques (técnico, formal, semántico, cultural, sociolóxico e histórico).	5.1.1. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras arquitectónicas do Renacemento español: <i>fachada da Universidade de Salamanca</i> ; <i>pazo de Carlos V na Alhambra de Granada</i> (Pedro Machuca); <i>mosteiro de San Lorenzo de El Escorial</i> (Juan de Herrera).	100	CCEC CCL CAA
		5.1.2. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras escultóricas do Renacemento español: Sacrificio de Isaac do retablo de San Bieito de	100	

		Valladolid (Alonso Berruguete); Santo enterro (Juan de Juni).		
		5.1.3. Identifica, analiza e comenta as seguintes pinturas de El Greco: o expolio, Santa Liga ou Adoración do nome de Xesús, o martirio de San Mauricio, o enterro do Señor de Orgaz, a adoración dos pastores, o cabaleiro da man no peito.	100	

5. COMPETENCIAS CLAVE, DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descritor	Desempeño
<i>Competencia dixital</i>	- Desenvolver a análise das obras de arte seleccionadas.	- Procesa e analiza criticamente a información recollida coa axuda das TIC.
<i>Competencia de iniciativa e espírito emprendedor</i>	- Desenvolver actividades que requiran pór en práctica as habilidades de planificación e organización das tarefas asignadas.	- Analiza obras da arte renacentista, busca información sobre elas en fontes de consulta alternativas ao libro de texto, etcétera.
<i>Competencia en comunicación lingüística</i>	- Describir obras de arte renacentista seleccionadas e definir os conceptos con elas relacionados.	- Favorece o intercambio comunicativo e a posta en común dos resultados activos.
<i>Competencia social e cidadá</i>	- Desenvolver habilidades de comunicación interpersonal.	- Escoita de xeito activo, comunica asertivamente, negocia para acadar acordos, etcétera.
<i>Competencia de conciencia e expresións culturais</i>	- Desenvolver a sensibilidade estética do alumnado e a capacidade de emocionarse diante das obras de arte.	- Valora as distintas funcións da arte e a necesidade de protexelo e conservar o patrimonio artístico renacentista.

6. RECURSOS

Os seguintes recursos servirán para reforzar e ampliar o estudo dos contidos da unidade:

Páxina web do IES, Aula Virtual. Plataforma/Aula virtual “Classroom”

- Ampla bibliografía específica da arte clásica que existe na Biblioteca do IES e no Dpto de Xeografía e Historia.

- Libro de texto recomendado pola docente: *Historia da Arte*. J.R. Triadó Tur, M. Pendás García e X. Triadó Subirana. Editorial Vicens Vives.

- Material audiovisual como: <http://www.arteespana.com/renacimiento.htm/> Web dedicada ao arte cun apartado moi interesante sobre a arte do Renacemento en Italia e monográficos sobre algúns dos seus principais autores. <http://www.arteguias.com/renacimiento.htm/> Esta páxina web é un clásico e inclúe unha clasificación da arte renacentista segundo a arquitectura, escultura e pintura dentro da arte española. <http://historiadelararte07.blogspot.com.es/2008/08/el-renacimiento.html/> Blog dedicado á Historia da Arte, cun apartado renacentista e unha cantidade apreciable de recursos moi adaptados a 2.º de Bacharelato.

http://iris.cnice.mec.es/kairos/enseñanzas/eso/moderna/renacimiento_06_04.html/ Web dependente do Ministerio de Educación no que ademais de ofrecer un resumo da arte que nos ocupa, presenta un contexto histórico moi completo sobre o Humanismo e a Reforma. Propónse unha visita virtual á Piazza do Duomo e ao Baptisterio de Florencia: (https://www.youtube.com/watch?v=mk_93AKw-pQ). A través desta web, encontramos un recurso interesantísimo sobre a cúpula de Santa María das Flores en Florencia, construída por Brunelleschi (http://www.nationalgeographic.com.es/historia/grandes-reportajes/la-cupula-de-brunelleschi_7970). Neste blog atopamos un análise exhaustivo de Santa María Novella, a obra de Alberti que responde a canons xeométricos (<http://seordelbiombo.blogspot.com.es/2014/01/analisis-y-comentario-de-la-fachada-de.html>). Este recurso é absolutamente xenial, pois permite observar con gran detalle os paneis das Portas do Paraíso de Ghiberti (<http://blogarteygeografia.blogspot.com.es/2014/04/puerta-del-paraiso-del-baptisterio-de.html>). A través da web do Museo del Prado, podemos encontrar un estudo detallado da obra de Fra Anxélico, descargar imaxes de alta resolución, audios, etcétera: (<https://www.museodelprado.es/aprende/enciclopedia/voz/anunciacion-la-fra-angelico/699f72a0-7cd3-47a3-b080-86b4ebd68be>). Recurso interesante, pero soamente en italiano, na web oficial do templo de San Pietro in Montorio en Roma (<http://www.sanpietroinmontorio.it/home.html>). Nesta web, encontraremos unha detallada información sobre unha das obras sobresaíntes do Renacemento e a Historia da Arte: a Basílica de San Pedro do Vaticano (<http://www.vaticanstate.va/content/vaticanstate/es/monumenti/basilica-di-s-pietro.html>). Neste enlace atopamos un vídeo elaborado con moi bo gusto sobre a labor escultórica de Miguel Anxo Buonarroti (<https://www.youtube.com/watch?v=QkW-wy1cMVI>). Mediante a visita a esta web, o noso alumnado poderá comprobar as diferenzas e semellanzas entre as dúas versións que fixo Leonardo da Vinci da obra A Virxe das rochas (<https://marisolroman.com/comparando-dos-versiones-la-virgen-de-las-rocas-de-leonardo-da-vinci/>). Este recurso dixital ofrece a posibilidade de visitar, de maneira virtual, ás estancias vaticanas para contemplar algunhas das mellores obras de Rafael (http://mv.vatican.va/4_ES/pages/SDR/SDR_00_Main.html).

UNIDADE 7: a arte do Barroco

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

Na sétima unidade nos atopamos co estudo da arte barroca, capítulo indispensable na Historia da Arte, pola súa aportación á estética, as súas novidades e a concepción da arte absolutamente internacional. De novo, é esta unha unidade extraordinariamente complexa desde o punto de vista didáctico. En primeiro lugar, pola súa extensión e, despois, pola variedade de formulacións didácticas que se poden facer sobre ela, pero, especialmente, pola diversidade de medios histórico e culturais na que se xesta e desenvolve a arte desta etapa. A elo hai que engadir a dificultade que implica a súa xusta valoración, pois trátase dun fenómeno moi maltratado pola historiografía artística de raíz neoclásica e académica, do que, pese ás aportacións da historiografía máis recente, aínda perduran algúns dos seus prexuízos. A arte barroca debe ser presentada como unha linguaxe moi expresiva dunha época extremadamente complicada da historia de Europa: contrarreforma, guerra dos Trinta Anos, independencia de Holanda, absolutismo político, revolución inglesa, auge da burguesía mercantil, comezo da filosofía e da ciencia modernas, etcétera. En definitiva, esta unidade céntrase nun estilo transcendental para a comprensión da Historia Universal da Arte, pola súa reacción fronte ao clasicismo, a súa recuperación no Romanticismo e as reinterpretacións que dela realizarán os artistas dos séculos XIX e XX, así como para a apreciación do enorme patrimonio artístico creado.

2. TEMPORALIZACIÓN

Esta unidade debería impartirse nun tempo aproximado de 3 ou 4 semanas, no segundo trimestre, ou sexa ao longo de 14 sesións lectivas de febreiro e marzo.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Comprender o estilo barroco como un paso máis dentro da volta ao clasicismo da arte renacentista.
2. Entender o concepto dinámico do barroco na arquitectura e como se manifesta.

3. Comprender a influencia das distintas realidades socio-políticas europeas nas manifestacións artísticas do barroco.
4. Interpretar unha escultura segundo as bases estéticas do barroco.
5. Interpretar unha pintura segundo as bases estéticas do barroco.
6. Analizar as diferenzas pictóricas do renacemento e do barroco.
7. Valorar a importancia da figura de Velázquez na pintura española.
8. Identificar as notas características da arquitectura e escultura barroca española.
9. Indicar as peculiaridades da pintura barroca hispana e identificar as súas obras.
10. Identificar polo tratamento da luz, a temática e a cor de cadros pertencentes á escola belga e á holandesa.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec.	CC
1. Unidade e diversidade do Barroco. Linguaxe artística ao servizo do poder civil e eclesiástico. Urbanismo barroco. Igrexas e pazos. Principais tendencias.	1.1. Recoñecer e explicar as concepcións estéticas e as características esenciais da arte do Barroco, en relación co seu contexto histórico e cultural.	1.1.1. Explica as características esenciais do Barroco.	100	CCEC CCL CAA CSC
		1.1.2. Especifica as diferenzas entre a concepción barroca da arte e a renacentista.	100	
		1.1.3. Compara a arquitectura barroca coa renacentista.	100	
		1.1.4. Explica as características xerais do urbanismo barroco.	95	
		1.1.5. Compara a escultura barroca coa renacentista a través da representación de David por Miguel Anxo e por Bernini.	100	
		1.1.6. Describe as características xerais da pintura barroca e especifica as diferenzas entre a Europa católica e a protestante.	95	
		1.1.7. Distingue e caracteriza as grandes tendencias da pintura barroca en Italia e os seus principais representantes.	100	
		1.1.8. Especifica as peculiaridades da pintura barroca flamenga e holandesa.	95	

<p>2. Función social da arte no Barroco.</p>	<p>2.1. Explicar a función social da arte especificando o papel desempeñado por patróns, academias, clientes e artistas, e as relacións entre eles.</p>	<p>2.1.1. Describe o papel desempeñado no século XVIII polas academias en toda Europa e, en particular, polo Salón de París.</p>	<p>80</p>	<p>CCEC CCL CSC</p>
<p>3. Comentario de obras de arte: arte do Barroco.</p>	<p>3.1. Clasificar, analizar e comentar obras significativas da arte do Barroco, aplicando un método que abrangue diferentes enfoques (técnico, formal, semántico, cultural, sociolóxico e histórico).</p>	<p>3.1.1. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras arquitectónicas do Barroco europeo do século XVII: <i>fachada de San Pedro do Vaticano</i> (Carlo Maderno); <i>columnata da praza de San Pedro do Vaticano</i> (Bernini); <i>San Carlos das Catro Fontes en Roma</i> (Borromini); <i>Pazo de Versalles</i> (Le Vau, J.H. Mansart e Le Nôtre).</p>	<p>100</p>	<p>CCEC CCL CAA</p>
		<p>3.1.2. Identifica, analiza e comenta as seguintes esculturas de Bernini: David, Apolo e Dafne, A éxtase de Santa Teresa, Cátedra de San Pedro.</p>	<p>100</p>	
		<p>3.1.3. Identifica, analiza e comenta as seguintes pinturas do Barroco europeo do século XVII: <i>Vocación de San Mateo e Morte da Virxe</i> (Caravaggio); <i>Triunfo de Baco e Ariadna, na bóveda do pazo Farnese de Roma</i> (Annibale Carracci); <i>Adoración do nome de Xesús, bóveda de Il Gesù en Roma</i> (Gaulli Il Baciccia); <i>Adoración dos Magos, As tres Grazas e O xardín do Amor</i> (Rubens); <i>A lección de anatomía do doutor Tulp e A rolda nocturna</i> (Rembrandt).</p>	<p>100</p>	
<p>4. Barroco hispánico. Urbanismo e arquitectura. Imaxinaría barroca. Achega da pintura española: grandes figuras do Século de Ouro.</p>	<p>4.1. Recoñecer e explicar as concepcións estéticas e as características esenciais da arte española do Barroco, en relación co seu contexto histórico e cultural.</p>	<p>4.1.1. Explica as características do urbanismo barroco en España e a evolución da arquitectura española durante o século XVII.</p>	<p>90</p>	<p>CCEC CCL CAA</p>
		<p>4.1.2. Explica as características da imaxinaría barroca española do século XVII e compara a escola castelá coa andaluza.</p>	<p>95</p>	
		<p>4.1.3. Explica as características xerais da pintura española do século XVII.</p>	<p>100</p>	
		<p>4.1.4. Describe as características e evolución da pintura de Velázquez a través dalgunhas das súas obras máis significativas.</p>	<p>100</p>	

5. Comentario de obras de arte: arte española do Barroco.	5.1. Clasificar, analizar e comentar obras significativas da arte española do Barroco, aplicando un método que abrangue diferentes enfoques (técnico, formal, semántico, cultural, sociolóxico e histórico).	5.1.1. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras arquitectónicas do Barroco español do século XVII: <i>Praza Maior de Madrid</i> (Xoán Gómez de Mora); <i>Retablo de Santo Estevo de Salamanca</i> (Churriguera).	100	CCEC CCL CAA
		5.1.2. Identifica, analiza e comenta as seguintes esculturas do Barroco español do século XVII: <i>Piedade e Cristo xacente</i> (Gregorio Fernández); <i>Inmaculada do facistol</i> (Alonso Cano); <i>Magdalena penitente</i> (Pedro de Mena).	100	
		5.1.3. Identifica, analiza e comenta as seguintes pinturas españolas do Barroco español do século XVII: <i>Martirio de San Filipe</i> , <i>O soño de Xacob e O zambro</i> (Ribera); <i>Bodegón do Museo do Prado</i> (Zurbarán); <i>O augador de Sevilla</i> , <i>Os borrachos</i> , <i>A fragua de Vulcano</i> , <i>A rendición de Breda</i> , <i>O Príncipe Baltasar Carlos a cabalo</i> , <i>A Venus do espello</i> , <i>As meninas e As fiandeiras</i> (Velázquez); <i>A Sagrada Familia do paxariño</i> , <i>A Inmaculada de El Escorial</i> , <i>Os nenos da concha e Nenos xogando aos dados</i> (Murillo).	100	

5. COMPETENCIAS CLAVE, DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descritor	Desempeño
<i>Competencia dixital</i>	- Desenvolver actividades que empregan as TIC.	- Procesa e analiza criticamente a información e propón a análise de fontes iconográficas barrocas.
<i>Competencia de iniciativa e espírito emprendedor</i>	- Asumir responsabilidades e tomar decisións en relación á planificación das tarefas propostas.	- Autorregula o propio proceso de aprendizaxe.
<i>Competencia en comunicación lingüística</i>	- Describir obras de arte barroca seleccionadas e definir os conceptos con elas relacionados.	- Elabora textos descritivos, argumenta opinións persoais, define conceptos relacionados coa arte barroca, etcétera.
<i>Competencia social e cidadá</i>	- Desenvolver habilidades de comunicación interpersonal para organizar as tarefas asignadas.	- escoita de xeito activo, establece prioridades, comunica asertivamente, negocia para acadar acordos, etcétera.
<i>Competencia de conciencia e expresións culturais</i>	- Desenvolver a sensibilidade estética do alumnado e a capacidade	- Valora as distintas funcións da arte e a necesidade de protexelo e conservar o patrimonio artístico barroco.

	de emocionarse diante das obras	
--	---------------------------------	--

6. RECURSOS

Os seguintes recursos servirán para reforzar e ampliar o estudo dos contidos da unidade:

Páxina web do IES, Aula Virtual. Plataforma/Aula virtual “Classroom”

- Ampla bibliografía específica da arte clásica que existe na Biblioteca do IES e no Dpto de Xeografía e Historia.

- Libro de texto recomendado pola docente: *Historia da Arte*. J.R. Triadó Tur, M. Pendás García e X. Triadó Subirana. Editorial Vicens Vives.

- Material audiovisual como: <http://www.arteguias.com/barroco.htm/> Esta páxina web á un clásico artístico da rede de redes e inclúe unha clasificación da arte barroca (arquitectura, escultura e pintura) en España. <https://www.museodelprado.es/> Web dedicada a un dos museos máis espectaculares do mundo. Se pode observar e gozar das principais obras pictóricas do barroco español, especialmente de Diego Velázquez. <http://www.spanisharts.com/history/barroco/barroco.html/> Web moi completa dedicada á pintura barroca en Europa. http://sobrehistoria.com/todo-sobre-el-barroco/#Grandes_Artistas_del_Barroco/ Portal web moi interesante que nos mostra cando e onde proliferou este estilo artístico, caracterizado pola ostentación nos seus magníficos edificios, o importante cambio na forma de representar o mundo e quen foron os seus máximos expoñentes. <http://www.profesorfrancisco.es/2013/05/arte-barroco.html/> Páxina web que presenta un resumo moi didáctico da arte barroca. No seguinte vínculo poderemos descubrir como a éxtase de Santa Teresa de Bernini luce en todo o seu esplendor tras a restauración que se fixo a cabo (http://www.abc.es/cultura/arte/abci-extasis-santa-teresa-bernini-deslumbrar-roma-tras-restauracion-201511262158_noticia.html). Este enlace nos permitirá levar a cabo un percorrido polas principais obras de Caravaggio na cidade de Roma (<http://www.turismoroma.it/itinerari-a-tema/caravaggio?lang=es>). A través da seguinte web podemos realizar unha visita virtual á casa de Rubens en Amberes (<http://www.rubenshuis.be/en>). O seguinte vínculo permitiranos a posibilidade de visitar a casa museo de Rembrandt (<http://www.rembrandthuis.nl/en/>). A cidade de Salamanca encerra unha cantidade incalculable de obras de arte, incluída a súa Praza Maior barroca. Esta páxina web ofrece a posibilidade de visitala de maneira virtual (<http://www.salamancatourvirtual.es/>). Directamente relacionado coa escultura castelán, podemos visitar o Museo Nacional de Escultura situado en Valladolid (<http://museoescultura.mcu.es/informacion.html>). A web da Xunta de Andalucía proporciona abundante información sobre os pasos que procesionan nesa comunidade en Semana Santa (<http://www.andalucia.org/es/semana-santa/>). A través da seguinte web podemos acceder a unha historia curiosa relacionada coa Inmaculada Concepción pintada por Bartolomé Esteban Murillo (<http://www.elmundo.es/andalucia/2015/05/03/5544f9b-722601d96598b457c.html>). A través da seguinte páxina web poderemos realizar unha aproximación a Zurbarán por medio de dez das súas obras máis coñecidas e expostas no museo Thyssen-Bornemisza de Madrid (<http://www.elcultural.com/noticias/arte/Las-diez-obras-estrella-de-Zurbaran/7867>). Por último, debemos dedicar un espazo a unha das obras mestras da pintura universal, as Meninas de Diego Velázquez. Neste vínculo poderemos realizar un estudo pormenorizado da obra (<https://www.museodelprado.es/colección/obra-de-arte/las-meninas/9fdc7800-9ade-48b0-ab8b-edee94ea877f>).

UNIDADE 8: a arte neoclásica e romántica

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

Na oitava unidade temos o estudo da arte neoclásica e romántica, capítulo, de novo indispensable na Historia da Arte, pola súa aportación á estética, as súas novidades e a concepción da arte absolutamente internacional, neste caso tamén trasladado a América do Norte. A civilización de Europa Occidental padece, na segunda metade do século XVIII e principios do XIX, un proceso acelerado de cambios nos ordes económicos, culturais e de mentalidade. O resultado é o nacemento da modernidade, a

desaparición do feudalismo e do absolutismo. Este intenso proceso de transformación verase reflectido en varios aspectos, por exemplo na recuperación da economía, cun máximo apoxeo do capitalismo mercantilista. En Inglaterra, este proceso de crecemento e cambio económico dará como resultado o nacemento da Revolución Industrial, co que se produce un incremento da actividade económica, que a súa vez producirá certo benestar económico para unha parte da sociedade, o que fará posible acometer importantes programas arquitectónicos e ampliar o número de clientes de pintores e escultores, grazas ao auxe das clases medias. Ao fío de todo elo, a sociedade farase máis complexa, producíndose o auxe da burguesía, que iniciará o seu asalto ao poder político e favorecerá unha sociedade máis laica e libre, que se apartará da tutela da Igrexa. Desde o punto de vista político, as monarquías absolutas darán paso ao despotismo ilustrado e, á vez, a Ilustración orixinará dous procesos revolucionarios cruciais na historia da humanidade: a Revolución francesa e a independencia dos Estados Unidos. Para a Historia da Arte, os cambios acontecidos no mundo da cultura, pola súa especial e máis directa influencia sobre os artistas, adquiren unha maior relevancia. É a época da Ilustración, cultura racional e laica que desenvolve o empirismo filosófico, as ciencias positivas e o pensamento político e moral modernos. Tamén é o momento do idealismo transcendental de I. Kant, cuxa obra *Crítica da facultade de vulgar o fermoso e o sublime* terían importantes repercusións no pensamento estético do momento, xunto ao doutros teóricos da arte como J. Addison, E. Burke, D. Diderot, G. E. Lessing, J. J. Winckelmann o A. R. Mengs, convertidos en árbitros do gusto dunha época chea de novidades. Todo este conxunto de factores en evolución, toda esta mutación na civilización europea, ten fondas repercusións na arte da segunda metade do século XVIII e alóngase ata ben entrado o XIX. É unha arte que, como sempre, nun xogo dialéctico, desempeña un importante papel nas transformacións, pois reflexa moi ben os cambios daquel tempo e, á vez, serve de elemento modelador deses cambios pola súa forte incidencia nas mentalidades. Neste sentido, o Neoclasicismo xoga un papel esencial pois convértese no estilo programático dos individuos e dos grupos sociais que loitan contra o Antigo Réxime, e o fai cargado dun forte contido ideolóxico no que priman os ideais de austeridade e decoro da burguesía. Nace como antítese da arte barroca e, especialmente, do estilo rococó, que coa súa forte carga de sensualidade, irracionalidade e frivolidade era tido pola mellor expresión da corrupta e decadente clase aristocrática contra a que se levantan os pensadores ilustrados, reformistas ou revolucionarios. Non obstante, o panorama artístico non é uniforme en toda esta época. Paralelamente ao desenvolvemento do Neoclasicismo, estilo dominante do período, vai xurdindo o Romanticismo, estilo contraposto que busca a súa inspiración no mundo medieval e, especialmente, no gótico, e que se manifesta nunha linguaxe anticlásica cargada de expresividade e emotividade subxectivas. Finalmente a obra de Goya ocupa un lugar especial e diferenciado no panorama artístico do momento. A forte personalidade do artista de orixe aragonés fai difícil clasificar a súa obra dentro de calquera das tendencias artísticas dominantes. En definitiva, esta unidade centrase nun estilo transcendental para a comprensión da Historia universal da Arte, pola súa reacción fronte aos excesos dos estilos anteriores e a influencia que terán en certos movementos dos séculos XIX y XX.

2. TEMPORALIZACIÓN

Esta unidade debería impartirse nun tempo aproximado de 1 semana e media, ou sexa, ao longo de 5 ou 6 sesións lectivas de marzo e abril.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Comprender o cambio da linguaxe artística producida a finais do século XVIII coas novas do século seguinte.
2. Comprender a enorme incidencia dos cambios históricos na arte do século XIX.
3. Analizar a fonda separación que a partir de finais do século XIX hai entre a arquitectura e as artes plásticas.
4. Entender os principios que guían a cada movemento artístico e ser quen de recoñecelos a través das súas manifestacións nas artes plásticas.
5. Comprender a importancia sociolóxica e artística de Goya dentro do século XIX español.
6. Identificar obras do Neoclasicismo e o Romanticismo.

7. Exercitarse no recoñecemento das novas técnicas pictóricas.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec.	CC
1. Mantemento do Barroco. Refinamento Rococó. Neoclasicismo e Romanticismo.	1.1. Recoñecer e explicar as concepcións estéticas e as características esenciais da arte do século XVIII, relacionando cada un dos seus estilos cos seus respectivos contextos históricos e culturais.	1.1.1. Explica o século XVIII como época de coexistencia de vellos e novos estilos artísticos nun contexto histórico de cambios profundos.	100	CCEC CCL CAA CSC
		1.1.2. Compara o Barroco tardío e o Rococó, e especifica a diferente concepción da vida e a arte que encerran.	95	
		1.1.3. Explica as razóns do xurdimento do Neoclasicismo e as súas características xerais en arquitectura, escultura e pintura.	90	
		1.1.4. Comenta a escultura neoclásica a través da obra de Cánova.	90	
		1.1.5. Especifica as posibles coincidencias entre o Neoclasicismo e o Romanticismo na pintura de David.	95	
		1.1.6. Distingue entre a corrente tradicional e a clasicista da arquitectura barroca española do século XVIII.	85	
		1.1.7. Explica a figura de Salzillo como derradeiro representante da imaxinaría relixiosa española en madeira policromada.	85	
2. Comentario de obras de arte: arte do século XVIII.	2.1. Clasificar, analizar e comentar obras significativas da arte do século XVIII, aplicando un método que abrangue diferentes enfoques (técnico, formal, semántico, cultural, sociolóxico e histórico).	2.1.1. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras arquitectónicas do século XVIII: <i>fachada do Obradoiro da catedral de Santiago de Compostela</i> (Casas e Novoa); <i>Pazo Real de Madrid</i> (Juvara e Sacchetti); <i>Panteón de París</i> (Soufflot); <i>Museo do Prado en Madrid</i> (Juan de Villanueva).	100	CCEC CCL CAA

		2.1.2. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras escultóricas do século XVIII: a oración no horto (Salzillo); Eros e Psique e Paulina Bonaparte (Cánova).	95	
		2.1.3. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras de David: o xuramento dos Horacios e a morte de Marat.	95	
3. Conservación do patrimonio: comentario das obras de arte máis notables da nosa Comunidade.	3.1. Respectar as creacións da arte da Idade Moderna, valorando a súa calidade en relación coa súa época e a súa importancia como patrimonio que hai que conservar.	3.1.1. Confecciona un catálogo, con breves comentarios, das obras máis salientables da arte dos séculos XVIII e XIX que se conservan en Galicia.	85	CCEC CCL CAA CSIEE
		3.1.2. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras: <i>torre do reloxo</i> da Catedral de Santiago (Andrade); <i>fachada de Sta Clara</i> en Compostela (Simón Rodríguez).	100	
4. A figura de Goya.	4.1. Analizar a obra de Goya e identificar nela os trazos propios das correntes da súa época e os que anticipan diversas vangardas posteriores.	4.1.1. Analiza a evolución da obra de Goya como pintor e gravador, desde a súa chegada á Corte ata o seu exilio final en Bordeos.	100	CCEC CCL CAA
		4.1.2. Compara a visión de Goya nas series de gravados "Os caprichos" e "Os disparates ou proverbios".	100	
5. Comentario de obras de arte: Goya.	5.1. Clasificar, analizar e comentar obras significativas de Goya, aplicando un método que abrangue diferentes enfoques (técnico, formal, semántico, cultural, sociolóxico e histórico).	5.1.1. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras de Goya: <i>o parasol</i> ; a familia de Carlos IV; <i>as majas</i> "; o 2 de maio de 1808 en Madrid (A loita cos mamelucos), os fusilamentos do 3 de maio de 1808; desastre nº 15 (E non hai remedio) da serie Os desastres da guerra; Saturno devorando un fillo e a leiteira de Burdeos.	100	CCEC CCL CAA
6. A pintura romántica.	6.1. Recoñecer e explicar as concepcións estéticas e as características esenciais da pintura do século XIX, relacionando cada un dos seus estilos cos seus respectivos contextos históricos e culturais.	6.1.1. Describe as características do Romanticismo na pintura e distingue entre o romanticismo da liña de Ingres (<i>o baño turco</i>) e o romanticismo da cor de Gericault (<i>a balsa da Medusa</i>) e Delacroix (<i>a liberdade guiando ao pobo</i>).	95	CCEC CCL CAA

5. COMPETENCIAS CLAVE, DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descriptor	Desempeño
-------------	------------	-----------

Competencia dixital	- Analizar a linguaxe iconográfica da arte neoclásica e romántica.	- Analiza criticamente a información proporcionada por diversas fontes TIC.
Competencia de iniciativa e espírito emprendedor	- Desenvolver actividades que estimulen a toma de decisións autónoma e a proactividade.	- Busca e selecciona recursos didácticos referidos á unidade didáctica na Internet e noutras fontes TIC.
Competencia en comunicación lingüística	- Traballar actividades que requiran un intercambio comunicativo e unha posta en común dos resultados obtidos.	- Describe obras de arte neoclásicas e románticas e define os conceptos relacionados coa arte destes períodos estudados.
Competencia social e cidadá	- Fomentar o traballo colaborativo.	- Comparte obxectivos comúns, establece as condicións das tarefas, chea a acordos, etcétera.
Competencia de conciencia e expresións culturais	- Traballar ao longo do tema tanto no desenvolvemento dos contidos teóricos como na análise das obras de arte seleccionadas.	- Desenvolve a sensibilidade estética e valora a singularidade da arte neoclásica e romántica.

6. RECURSOS

Os seguintes recursos servirán para reforzar e ampliar o estudo dos contidos da unidade:

Páxina web do IES, Aula Virtual. Plataforma/Aula virtual “Classroom”

- Ampla bibliografía específica da arte clásica que existe na Biblioteca do IES e no Dpto de Xeografía e Historia.

- Libro de texto recomendado pola docente: *Historia da Arte*. J.R. Triadó Tur, M. Pendás García e X. Triadó Subirana. Editorial Vicens Vives.

- Material audiovisual como: <http://www.arteguias.com/neoclasico.htm/> Web clásica dentro de todas as que en España se dedican ao mundo da arte, onde se pode encontrar unha exposición sinxela sobre a arte neoclásica. <http://www.arteespana.com/neoclasicismo.htm/> De novo un recurso dedicado á arte deste tempo, unha das páxinas web máis importantes de España dedicadas á historia da arte.

<https://artemedio.wordpress.com/el-neoclasicismo/> Web interesante que condensa nun material non demasiado denso as características básicas do neoclasicismo. <https://www.museodelprado.es/> Web dedicada a un dos museos máis espectaculares do mundo onde observar e gozar de algunhas das principais obras de Francisco de Goya. <http://www.epdlp.com/pintor.php?id=260/> Portal dedicado á cultura, que no seu nacemento, dedicouse á literatura, pero que foi crecendo e ampliouse co mellor de outras áreas da cultura, arte, arquitectura, música e cinematografía. Nel podemos encontrar unha abundante colección de imaxes das principais obras de Goya. A través da web *El poder de la palabra* podemos realizar un exhaustivo percorrido polas principais obras de Antonio Cánova, ofrecidas en alta resolución (<http://www.epdlp.com/pintor.php?id=206>). No seguinte vínculo atopamos un monográfico (en inglés) sobre a escultura de George Washington realizada por Antonio Cánova (<http://www.learnnc.org/lp/editions/nchist-newnation/4999>). Na seguinte web dedícase un monográfico á figura de Jacques-Louis David, titulado *Historia e revolución* (<http://www.descubrirelarte.es/2015/08/30/jacques-louis-david-el-pintor-de-la-revolucion.html>). Unha das primeiras obras que deron renome a Francisco de Goya pode visitarse na igrexa de San Antonio da Florida, Madrid ([http://www.madrid.es/portales/munimadrid/es/Inicio/Cultura-ocio-y-deporte/Cultura-y-ocio/San-Antonio-de-la-](http://www.madrid.es/portales/munimadrid/es/Inicio/Cultura-ocio-y-deporte/Cultura-y-ocio/San-Antonio-de-la-Florida?vnextfmt=default&vnextoid=797368822e3ab010VgnVCM100000d90ca8c0RCRD&vnextchannel=c937f073808fe410VgnVCM2000000c205a0aRCRD&idCapitulo=1253816)

[Florida?vnextfmt=default&vnextoid=797368822e3ab010VgnVCM100000d90ca8c0RCRD&vnextchannel=c937f073808fe410VgnVCM2000000c205a0aRCRD&idCapitulo=1253816](http://www.madrid.es/portales/munimadrid/es/Inicio/Cultura-ocio-y-deporte/Cultura-y-ocio/San-Antonio-de-la-Florida?vnextfmt=default&vnextoid=797368822e3ab010VgnVCM100000d90ca8c0RCRD&vnextchannel=c937f073808fe410VgnVCM2000000c205a0aRCRD&idCapitulo=1253816)). Afortunadamente, no Museo do Prado posuímos os cadros máis importantes realizados por Francisco de Goya, podéndose realizar un percorrido moi pormenorizado por cada un deles a través da súa web. Sirva como exemplo

neste caso, *O 2 maio en Madrid ou a carga dos mamelucos* (<https://www.museodelprado.es/coleccion/obra-de-arte/el-2-de-mayo-de-1808-en-madrid-o-la-lucha-con-los/57dacf2e-5d10-4ded-85aa-9ff6f741f6b1>).

UNIDADE 9: o século XIX: a arte dun mundo en transformación

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

Na unidade nos enfrontamos ao estudo da arte do século XIX, capítulo ineludible dentro da Historia da Arte pola súa nova aportación á estética, as transformacións que supuxo e, por primeira vez, a redución da duración no tempo dos seus diferentes estilos, que terminarán derivando nas efémeras e eclécticas correntes da arte do século XX. Co pleno desenvolvemento da Revolución Industrial, os cambios sociais e políticos, e o colonialismo, prodúcese unha transformación nas formas de pensar, vivir e comunicarse. No campo da arte tradúcese en novos conceptos e formas das cidades, dos edificios que as integran e da función das artes plásticas, especialmente da pintura, que soe liderar a maioría dos cambios, con movementos que poderíamos cualificar de “protovangardas”. Dentro do ámbito económico e social, é o século da I e II Revolución Industrial, que afecta en gran medida á estrutura da sociedade e á vida política co definitivo afianzamento da burguesía no poder, o desenvolvemento do proletariado e os primeiros conflitos sociais. Esta revolución afectará ao arte en diversos aspectos, como no desenvolvemento económico, que facilita a expansión das diversas artes, o desenvolvemento tecnolóxico, que fai posible o uso de novos materiais, e as novas necesidades construtivas impostas pola industria, o transporte, a administración e o comercio.

No ámbito da vida política podemos destacar o auxe da ideoloxía liberal e dos nacionalismos, intimamente relacionados coa arte, pois os artistas implícanse persoalmente na vida política. Ademais, o imperialismo produce a apertura de Europa a outras culturas, o que se traduce en influencias que comezan a detectarse xa no Romanticismo (neoárabe, neoiñdio, neochino...) e a finais de século alcanza á pintura (estampas xaponesas e arte dos polinesios).

Por último, no ámbito da cultura podemos observar a poderosa influencia da filosofía idealista de Kant, a teoría da arte de outros pensadores do século XVIII, cos seus conceptos de fermosura, sublime, pintoresco e grotesco, e o positivismo de A. Comte. Por outro lado, o auxe cultural da burguesía tradúcese en maior acercamento dos burgueses ao arte, como clientes (edificios, cadros, esculturas) ou como meros espectadores (museos e exposicións). En definitiva, esta unidade céntrase nun século transcendental para a comprensión da Historia Universal da Arte, por todo o que aporta de novo e a poderosísima influencia que exercerá na arte do século XX.

2. TEMPORALIZACIÓN

Esta unidade debería impartirse nun tempo aproximado de 3 semanas, ou sexa, ao longo de 12 sesións lectivas de abril do terceiro trimestre.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Analizar a incidencia dos novos materiais construtivos na estética arquitectónica dos séculos XIX.
2. Interpretar o crecemento das cidades, as novas necesidades urbanas e a súa influencia nos deseños urbanos do período.
3. Identificar os cambios no desenvolvemento da propia cidade.
4. Coñecer a obra de Gaudí na cidade de Barcelona.
5. Coñecer as bases ideolóxicas e construtivas dos movementos arquitectónicos de maior transcendencia no século XIX.
6. Coñecer o cambio pictórico transcendental que supuxo o Impresionismo e o Postimpresionismo como fonte de inspiración da pintura e liberdade das vangardas pictóricas.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE

AVALIABLES / % CONSECUCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec.	CC
1. A Revolución Industrial e o impacto dos novos materiais na arquitectura. Do Historicismo ao Modernismo. A Escola de Chicago. Nacemento do urbanismo moderno.	1.1. Recoñecer e explicar as concepcións estéticas e as características esenciais da arquitectura do século XIX, relacionando cada un dos seus estilos cos seus respectivos contextos históricos e culturais.	1.1.1. Describe as características e a evolución da arquitectura do ferro no século XIX, en relación cos avances e as necesidades da revolución industrial.	100	CCEC CCL CAA CSC CMCT
		1.1.2. Explica as diferenzas entre enxeñeiros e arquitectos na primeira metade do século XIX.	95	
		1.1.3. Explica as características do historicismo en arquitectura e a súa evolución cara ao eclecticismo.	90	
		1.1.4. Explica as características e principais tendencias da arquitectura modernista.	100	
		1.1.5. Especifica as achegas da Escola de Chicago á arquitectura.	100	
		1.1.6. Describe as características e os obxectivos das remodelacións urbanas de París, Barcelona e Madrid na segunda metade do século XIX.	80	
2. Comentario de obras de arte: arquitectura do século XIX.	2.1. Clasificar, analizar e comentar obras significativas da arquitectura do século XIX, aplicando un método que abrangue diferentes enfoques (técnico, formal, semántico, cultural, sociolóxico e histórico).	2.1.1. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras arquitectónicas: <i>templo da Madalena</i> en París (Vignon); Parlamento de Londres (Barry e Pugin); <i>Auditorio de Chicago</i> (Sullivan e Adler); <i>torre Eiffel</i> de París; <i>templo da Sagrada Familia</i> en Barcelona (Gaudí).	90	CCEC CCL CAA
3. Evolución da pintura: Realismo, Impresionismo e Simbolismo. Os impresionistas tardíos, xerme das vangardas pictóricas do século XX.	3.1. Recoñecer e explicar as concepcións estéticas e as características esenciais da pintura do século XIX, relacionando cada un dos seus estilos cos seus respectivos contextos históricos e culturais.	3.1.1. Compara as visións románticas da paisaxe en Constable e Turner.	90	CCEC CCL CAA
		3.1.2. Explica o Realismo e a súa aparición no contexto dos cambios sociais e culturais de mediados do século XIX.	100	
		3.1.3. Compara o Realismo co Romanticismo.	100	

		3.1.4. Describe as características xerais do Impresionismo e o Neoimpresionismo.	100	
		3.1.5. Define o concepto de postimpresionismo e especifica as achegas de Cézanne e Van Gogh como precursores das grandes correntes artísticas do século XX.	100	
		3.1.6. . Explica o Simbolismo de finais do século XIX como reacción fronte ao Realismo e ao Impresionismo.	95	
4. Función social da arte no século XIX.	4.1. Realizar e expor, individualmente ou en grupo, traballos de investigación, utilizando tanto medios tradicionais como as novas tecnoloxías.	4.1.1. Realiza un traballo de investigación sobre as exposicións universais do século XIX e a súa importancia desde o punto de vista arquitectónico.	70	CCEC CCL CAA CD CSIEE
		4.1.2. Realiza un traballo de investigación sobre a influencia da fotografía e o gravado xaponés no desenvolvemento do Impresionismo, con referencias a obras concretas.	70	
5. Comentario de obras de arte: o século XIX.	5.1. Clasificar, analizar e comentar obras significativas da pintura do século XIX, aplicando un método que abrangue diferentes enfoques (técnico, formal, semántico, cultural, sociolóxico e histórico).	5.1.1. Identifica, analiza e comenta as seguintes pinturas do século XIX: O carro de feo (Constable); Chuvia, vapor e velocidade (Turner); O enterro de Ornans (Courbet); O ánxelus (Millet); Almorzo sobre a herba (Manet); Impresión, sol nacente e a <i>serie sobre a Catedral de Ruán</i> (Monet); e Moulin de la Galette (Renoir); Unha tarde de domingo na Grande Jatte (Seurat); Xogadores de cartas e Mazás e laranxas (Cézanne); A noite estrelada e O segador (Van Gogh); Visión despois do sermón e O mercado (Gauguin).	100	CCEC CCL CAA
6. Escultura: mantemento do clasicismo. Rodin.	6.1. Recoñecer e explicar as concepcións estéticas e as características esenciais da escultura do século XIX, relacionando cada un dos seus estilos cos seus respectivos contextos históricos e culturais.	6.1.1. Relaciona a produción e o academicismo dominante na escultura do século XIX coas transformacións levadas a cabo nas cidades (monumentos conmemorativos en prazas, parques e avenidas, e esculturas funerarias nos novos cemiterios).	80	CCEC CCL CAA CSC
		6.1.2. Explica as características da renovación escultórica emprendida por Rodin.	100	

7. Comentario de obras de arte: século XIX.	7.1. Clasificar, analizar e comentar obras significativas da escultura do século XIX, aplicando un método que abrangue diferentes enfoques (técnico, formal, semántico, cultural, sociolóxico e histórico).	7.1.1. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras de Rodin: O pensador e Os burgueses de Calais.	100	CCEC CCL CAA
---	---	--	-----	--------------------

5. COMPETENCIAS CLAVE, DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descritor	Desempeño
<i>Competencia dixital</i>	- Analizar as linguaxes iconográficas da arte do século XIX.	- Analiza criticamente a información proporcionada por diversas fontes dixitais.
<i>Competencia de iniciativa e espírito emprendedor</i>	- Desenvolver actividades que requiren pór en práctica destrezas de planificación e organización das tarefas asignadas.	- Analiza obras de arte do século XIX, busca información sobre os artistas deste período en fontes de consulta alternativas ao libro de texto.
<i>Competencia en comunicación lingüística</i>	- Describir as obras de arte seleccionadas.	- Define os conceptos relacionados cos contidos dos estilos artísticos traballados.
<i>Competencia social e cidadá</i>	- Desenvolver habilidades de escoita activa, empatía e respecto aos demais.	- Traballa e participa nas actividades que se realizan de forma colectiva ou en pequenos grupos.
<i>Competencia de conciencia e expresións culturais</i>	- Desenvolver a sensibilidade estética do alumnado.	- Valora as distintas funcións da arte, así como, a necesidade de conservar e divulgar o patrimonio artístico da segunda metade do século XIX.

6. RECURSOS

Os seguintes recursos servirán para reforzar e ampliar o estudo dos contidos da unidade:

Páxina web do IES, Aula Virtual. Plataforma/Aula virtual “Classroom”

- Ampla bibliografía específica da arte clásica que existe na Biblioteca do IES e no Dpto de Xeografía e Historia.

- Libro de texto recomendado pola docente: *Historia da Arte*. J.R. Triadó Tur, M. Pendás García e X. Triadó Subirana. Editorial Vicens Vives.

- Material audiovisual como:

<http://www.arteydibujo.com/arte/17-la-revoluci%C3%B3n-industrial/arquitectura-del-siglo-xix/> A través desta páxina web poderemos realizar un percorrido sobre os aspectos máis destacados da arquitectura do século XIX. <http://www.arteespana.com/impresionismo.htm/> Retomando este clásico entre os portais dedicados ao arte, encontramos unha exposición somera, pero á mesma vez moi completa, sobre o impresionismo. http://arte.idoneos.com/post_impresionistas/ Esta web alberga un percorrido sobre a traxectoria persoal e pictórica dos principais representantes do movemento postimpresionista. A seguinte web mostra un recurso interesantísimo onde se pode observar un estudo comparado dos ensanches de París, Madrid e Barcelona durante o século XIX (<https://vicentecamarasa.wordpress.com/2009/02/10/la-ciudad-del-xix-el-ensanche/>). A través da propia web da torre Eiffel encontramos un percorrido histórico sobre este monumento durante a Exposición Universal de 1889 (<http://www.toureiffel.paris/es/todo-saber-sobre-la-torre-eiffel/archivos-tematicos/70.html>). Neste vídeo

encontraremos unha exposición somera, pero apreciabilmente interesante, sobre a arquitectura da escola de Chicago (<https://www.youtube.com/watch?v=KD3u3dyJUI8>). Un arquitecto absolutamente imprescindible no movemento modernista foi Antoni Gaudí, do cal temos unha abundantísima información no seguinte vínculo (<http://www.antonigaudi.org/gaudi-el-hombre-y-su-obra-8.html>). Nesta web, encontraremos unha noticia curiosa, relacionada co estudo profundo sobre a obra de Monet *Impresión, sol nacente* (<http://www.abc.es/ciencia/20140902/abci-astronomo-descubre-misterio-detras-201409021755.html>). Podemos encontrar dicha obra en el Museo Marmottan Monet de París (http://www.marmottan.fr/uk/Claude_Monet_-musee-2517). O Musée d'Orsay de París constitúe un espazo imprescindible para descubrir todos os secretos do impresionismo. Mediante o seguinte vínculo pódese acceder a súa páxina web oficial, onde aparecen comentadas algunhas das súas obras máis importantes (<http://www.musee-orsay.fr/es/colecciones/obras-comentadas/pintura.html>). Unha das vantaxes de estudar estilos artísticos cada vez máis pretos no tempo é que podemos observar imaxes reais dos artistas, como, por exemplo, este curiosísimo vídeo sobre Auguste Rodin (<https://www.youtube.com/watch?v=OcGTqxsIUjM>). Para finalizar, ofrécese a posibilidade de ver unha biografía comentada do atormentado pintor postimpresionista Vincent van Gogh (<https://www.youtube.com/watch?v=Ts141-Cepzl>).

UNIDADE 10: a arte do século XX, unha ruptura coa tradición

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

Na décima unidade nos encontramos co estudo da arte do século XX, capítulo novamente imprescindible dentro da Historia da Arte pola súa ruptura radical coas tendencias académicas, a súa aportación á estética, as transformacións que supuxo e a fugacidade das vangardas no tempo. A arte occidental do século XX desenvólvese nun ambiente histórico moi complexo, caracterizado polos cambios de orde tecnolóxico, cultural e político. A industrialización de Europa e América do Norte culmina agora e difúndese a outros recunchos do planeta, acelerándose coa aparición de novos elementos científico e técnicos, novos modelos de pensamento, revolucións e contrarrevolucións sociais, económicas e políticas, e novas formas de relación entre os artistas e a sociedade. Probablemente, os cambios máis importantes desde o punto de vista socioeconómico e político sexan a revolución tecnolóxica resultante da Segunda Revolución Industrial, o avance de rexímenes totalitarios, de un ou outro signo, que establecen un férreo control sobre a produción artística e a utilizan como elemento propagandístico, e mesmo, o triunfo posterior da democracia, onde os artistas gozan dun amplo marxe de liberdade de expresión. En canto a cambios culturais podemos falar da aparición das vangardas e da aplicación dos novos avances técnicos ao mundo da arte. Mesmo, podemos valorar cambios desde o punto de vista das ciencias humanas, como a etnoloxía, que permite coñecer e valorar mellor a cultura e a arte dos pobos primitivos, estilos dos que algúns artistas (Gauguin, Picasso, os expresionistas...) incorporan trazos destacados na súas obras. Desde o punto de vista da psicoloxía, as teorías do psicanálise tiveron especial interese para os surrealistas, quen nas súas obras trataron temas, imaxes e formas de relación propias do mundo dos sonos e do subconsciente. Por último, o ritmo de avance das vangardas artísticas foi maior do que o gran público puido asimilar e incorporar ao seu acervo cultural, polo que se produciu un distanciamento entre os produtos artísticos e a maioría da sociedade. O gran público amosa unha actitude de rexeitamento cara as obras de arte dos últimos oitenta anos pola dificultade que encerra a súa lectura. Esta unidade centrase nun período absolutamente transcendental para a comprensión da Historia Universal da Arte, polo que aporta de novo e pola poderosísima influencia que exercerá no resto da arte do século XX e o actual. O fin da Segunda Guerra Mundial, a política de bloques, a Guerra Fría e a descolonización terminaron de impulsar novos elementos científico e técnicos, novos modelos de pensamento, revolucións e convulsións sociais, económicas e políticas, e novas formas de relación entre os artistas e a sociedade. De novo, utilízase o arte como elemento propagandístico, especialmente no contexto da Guerra Fría, pero o triunfo da democracia, onde os artistas gozan dun amplo marxe de liberdade de expresión, dará unha nova orientación á estética desta época, na que os artistas dependen cada vez menos do mercado e a súa relación co gran público é cada vez máis reducida, debido á diferenza nas linguaxes estéticas. Este gran público amosa habitualmente unha actitude de rexeito cara obras de arte dos últimos anos pola dificultade que encerra a súa lectura. En definitiva, nesta unidade condúcesenos pola senda das últimas

tendencias en arquitectura, escultura e pintura, pero recordando que, frecuentemente, canta maior sexa a distancia co período estudado, mellor será a súa comprensión.

2. TEMPORALIZACIÓN

Esta unidade debería impartirse nun tempo aproximado de 5 semanas, ou sexa, ao longo de 20 sesións lectivas de abril e maio do terceiro trimestre.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Entender e criticar de forma razoada o proceso de desaparición da arte figurativa.
2. Analizar a incidencia do devir histórico do século XX na aparición e superación das novas estéticas.
3. Acadar unha axeitada comprensión da panorámica da arte da primeira e segunda metade do século XX.
4. Distinguir os elementos diferenciadores dos movementos artísticos da primeira e segunda metade do século XX.
5. Analizar formalmente obras de diferentes movementos artísticos.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec.	CC
1. O fenómeno das vangardas nas artes plásticas: Fauvismo, Cubismo, Futurismo, Expresionismo, pintura abstracta, Dadaísmo e Surrealismo.	1.1. Recoñecer e explicar as concepcións estéticas e as características esenciais das vangardas artísticas das artes plásticas na primeira metade do século XX, relacionando cada unha delas cos seus respectivos contextos históricos e culturais.	1.1.1. Define o concepto de vangarda artística en relación co acelerado ritmo de cambios na sociedade da época e a liberdade creativa dos/das artistas iniciada na centuria anterior.	100	
		1.1.2. Describe a orixe e as características do Fauvismo.	100	
		1.1.3. Describe o proceso de xestación e as características do Cubismo, distinguindo entre o Cubismo analítico e o sintético.	100	
		1.1.4. Describe o ideario e os principios do futurismo.	90	
		1.1.5. Identifica os antecedentes do expresionismo no século XIX, explica as súas características xerais e especifica as diferenzas entre os grupos alemáns "A ponte" e "O xinete azul.	90	

		1.1.6. Describe o proceso de xestación e as características da pintura abstracta, distingue a vertente cromática e a xeométrica, e especifica algunhas das súas correntes máis significativas, como o Suprematismo ruso ou o Neoplasticismo.	90	CCEC CCL CSC CAA
		1.1.7. Describe as características do Dadaísmo como actitude provocadora nun contexto de crise.	90	
		1.1.8. Explica a orixe, as características e os obxectivos do Surrealismo.	90	
		1.1.9. Explica a importancia dos pintores españois Picasso, Miró e Dalí no desenvolvemento das vangardas artísticas.	95	
		1.1.10. Explica a renovación temática, técnica e formal da escultura na primeira metade do século XX, distinguindo as obras relacionadas coas vangardas pictóricas e as que utilizan recursos ou linguaxes independentes.	90	
2. Comentario de obras de arte: a plástica na primeira metade do século XX.	2.1. Clasificar, analizar e comentar obras significativas da plástica da primeira metade do século XX, aplicando un método que abrangue diferentes enfoques (técnico, formal, semántico, cultural, sociolóxico e histórico).	2.1.1. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras: A alegría de vivir (Matisse); As señoritas de Aviñón, Retrato de Ambroise Vollard, Natureza morta con cadeira de reixa de cana e Guernica (Picasso); A cidade que emerxe (Boccioni); O berro (Munch); A rúa (Kirchner); Lírica e Sobre branco II (Kandinsky); Cadrado negro (Malevich); Composición II (Mondrian); L.H.O.O.Q. (Duchamp); O elefante das Celebes (Ernst); A chave dos campos (Magritte); O entroido de Arlequín e Mulleres e paxaros á luz da lúa (Miró); O xogo lúgubre e A persistencia da memoria (Dalí).	100	CCEC CCL CAA
		2.1.2. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras escultóricas: O profeta (Gargallo); Formas únicas de continuidade no espazo (Boccioni); Fonte (Duchamp); Muller peiteándose ante un espello (Julio González); Mademoiselle Pogany I (Brancusi); Lagosta, nasa e cola de peixe (Calder); Figura reclinada (Henry Moore).	100	

3. Renovación da linguaxe arquitectónica: o funcionalismo do Movemento Moderno e a arquitectura orgánica.	3.1. Recoñecer e explicar as concepcións estéticas e as características esenciais da arquitectura da primeira metade do século XX, relacionando cada unha delas cos seus respectivos contextos históricos e culturais.	3.1.1. Explica o proceso de configuración e os trazos esenciais do Movemento Moderno en arquitectura.	95	CCEC CCL CAA
		3.1.2. Especifica as achegas da arquitectura orgánica ao Movemento Moderno.	90	
4. Comentario de obras de arte: arquitectura da primeira metade do século XX.	4.1. Clasificar, analizar e comentar obras significativas da arquitectura da primeira metade do século XX, aplicando un método que abrangue diferentes enfoques (técnico, formal, semántico, cultural, sociolóxico e histórico).	4.1.1. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras arquitectónicas: <i>edificio da Bauhaus en Dessau</i> (Walter Gropius); <i>pavillón de Alemaña en Barcelona</i> (Mies van der Rohe); <i>Vila Savoia en Poissy</i> (Le Corbusier); <i>casa Kaufman (Casa da Cascada)</i> (Frank Lloyd Wright).	100	CCEC CCL CAA
5. Conservación do patrimonio: arte do século XX.	5.1. Respetar as manifestacións da arte da primeira metade do século XX, valorando a súa importancia como expresión da profunda renovación da linguaxe artística na que se sustenta a liberdade creativa actual.	5.1.1. Selecciona unha obra arquitectónica, unha escultura ou unha pintura da primeira metade do século XX, das existentes en Galicia, e xustifica a súa elección.	70	CCEC CCL CAA CSIEE
6. Comentario de obras de arte: arquitectura desde a segunda metade do século XX.	6.1. Clasificar, analizar e comentar obras significativas da arquitectura desde a segunda metade do século XX, aplicando un método que abrangue diferentes enfoques (técnico, formal, semántico, cultural, sociolóxico e histórico).	6.1.1. Identifica, analiza e comenta as seguintes obras: <i>Unité d'habitation en Marsella</i> (Le Corbusier); <i>edificio Seagram en Nova York</i> (M. van der Rohe e Philip Johnson); <i>o museo Guggenheim de Nova York</i> (F. Lloyd Wright); <i>a Casa da Ópera de Sydney</i> (J. Utzon); <i>o centro Pompidou de París</i> (R. Piano e R. Rogers); <i>o AT & T Building de Nova York</i> (Philip Johnson); <i>o museo Guggenheim de Bilbao</i> (F. O. Gehry).	95	CCEC CCL CAA
7. Artes plásticas: das segundas vangardas á posmodernidade.	7.1. Recoñecer e explicar as concepcións estéticas e as características esenciais das artes plásticas desde a segunda metade do século XX, no marco das novas relacións entre clientes, artistas e público que caracterizan o mundo actual.	7.1.1. Explica e compara o Informalismo europeo e o Expresionismo abstracto norteamericano.	90	
		7.1.2. Explica a abstracción postpictórica.	80	
		7.1.3. . Explica o Minimalismo.	85	
		7.1.4. Explica a arte cinética e a Op-Art.	85	
		7.1.5. Explica a arte conceptual.	80	

		7.1.6. Explica a Arte Povera.	80	CCEC CCL CAA
		7.1.7. Distingue e explica algunhas das principais correntes figurativas: Pop-Art, Nova Figuración, Hiperrealismo.	90	
		7.1.8. Explica en que consisten as seguintes manifestacións de arte non duradeira: Happening, Body Art e Land Art.	85	
		7.1.9. Describe os formulacións xerais da posmodernidade, referida ás artes plásticas.	80	
8. Comentario de obras de arte: a arte desde a segunda metade do século XX.	8.1. Clasificar, analizar e comentar obras significativas da arte desde a segunda metade do século XX, aplicando un método que abrangue diferentes enfoques (técnico, formal, semántico, cultural, sociolóxico e histórico).	8.1.1. Identifica o autor e a corrente artística (non necesariamente o título), e analiza e comenta as seguintes obras: Pintura do <i>Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía de Madrid</i> (Tapiés); Grito nº 7 (Antonio Saura); One: number 31 (J. Pollock); Ctesiphon III (F. Stella); Vega 200 (Vasarely); Marilyn Monroe (A. Warhol); O Papa que berra (Francis Bacon); A Gran Vía madrileña en 1974 (Antonio López).	95	CCEC CCL CAA
9. O patrimonio artístico como riqueza cultural. A preocupación pola súa conservación. A UNESCO.	9.1. Respetar as manifestacións da arte de todos os tempos, valorándoas como patrimonio cultural herdado que se debe conservar e transmitir ás xeracións futuras, e explicar que é o Patrimonio Mundial da UNESCO, así como a súa orixe e a súa finalidade.	9.1.1. Explica a orixe do Patrimonio Mundial da UNESCO e os seus obxectivos.	65	CCEC CCL CAA CD CSIEE
		9.1.2. Realiza un traballo de investigación relacionado cos bens artísticos de España e de Galicia inscritos no catálogo do Patrimonio Mundial da UNESCO.	70	

5. COMPETENCIAS CLAVE, DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descriptor	Desempeño
<i>Competencia dixital</i>	- Desenvolver a capacidade do alumnado para analizar as obras de arte.	- Busca información en diversas fontes de consulta dixitais.
<i>Competencia de iniciativa e espírito emprendedor</i>	- Potenciar a capacidade do alumnado para asumir responsabilidades e tomar decisións.	- Planifica as tarefas propostas e é quen de autorregular o propio proceso de aprendizaxe.
<i>Competencia en comunicación lingüística</i>	- Fortalecer as habilidades de expresión oral e escrita do alumnado.	- Elabora textos descritivos, expresa e argumenta opinións persoais, define os conceptos relacionados coas vangardas do século XX, etcétera.

Competencia social e cidadá	- Traballar nas actividades que impliquen o desenvolvemento das destrezas de comunicación interpersonal.	- Organiza as tarefas asignadas, establece prioridades, acada acordos de colaboración, etcétera.
Competencia de conciencia e expresións culturais	- Desenvolver a sensibilidade estética do alumnado.	- Analiza as obras seleccionadas e valora a creatividade e a experimentación constante das primeiras vangardas artísticas do século XX.

6. RECURSOS

Os seguintes recursos servirán para reforzar e ampliar o estudo dos contidos da unidade:

Páxina web do IES, Aula Virtual. Plataforma/Aula virtual “Classroom”

- Ampla bibliografía específica da arte clásica que existe na Biblioteca do IES e no Dpto de Xeografía e Historia.

- Libro de texto recomendado pola docente: *Historia da Arte*. J.R. Triadó Tur, M. Pendás García e X. Triadó Subirana. Editorial Vicens Vives.

- Material audiovisual como:

<http://vanguardias-sigloxx.blogspot.com.es/> Neste blog poderemos encontrar un estudo pormenorizado das vangardas artísticas do século XX e unha enorme cantidade de ilustracións. <http://www.taringa.net/posts/arte/16754905/Los-Ismos-En-el-Arte-Post-tamano-epico.html/> Esta páxina web permítenos realizar un percorrido polos *ismos na arte*.

http://www.spanisharts.com/history/del_impres_s.XX/arte_sXX/vanguardias1/introdvanguard.html/

Páxina web moi completa dedicada ao estudo da arte da primeira metade do século XX.

http://historiadelartemiguelcatalan.blogspot.com.es/2010/04/el-arte-de-la-primera-mitad-del-siglo_7264.html/

De novo un blog moi completo sobre a historia da arte desde 1900 ata 1942. Proponse unha visita á web da Vila Savoye de Le Corbusier, onde se poderán descubrir todos os aspectos que a converte nun auténtico lugar de peregrinaxe (<http://www.villa-savoye.fr/es/>).

A través do seguinte recurso, poderemos realizar un percorrido virtual pola Casa da Cascada de Frank Lloyd Wright (<https://www.youtube.com/watch?v=8KoaxrJOk5A>).

Grazas a este vídeo, é posible ver ao escultor Alexander Calder traballando no seu estudo con un dos seus móbiles (<https://www.youtube.com/watch?v=QMFICm6Yyxw>).

Unha noticia curiosa relacionada coa danza de Matisse pode ser lida a través da web do diario El País (http://elpais.com/diario/2000/06/14/cultura/960933610_850215.html).

A través da web do Museo do Hermitage de San Petersburgo podemos contemplala (<http://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/01.+Paintings/28411/?lng=es>).

Directamente relacionado co expresionismo alemán, no seguinte vínculo ofrécese a visualización *online* e con subtítulos en castelán da película “*El gabinete del doctor Caligari*” (<https://www.youtube.com/watch?v=feyzmMHURps>).

Un aspecto moi curioso, como se mencionou anteriormente, foi o grupo de artistas españolas coñecido como “as sen sombreiro”, que influíron decisivamente na arte e na cultura españolas de principios de século; a través deste documental hónrase a súa memoria

(<http://www.rtve.es/m/alacharta/videos/imprescindibles/imprescindibles-sin-sombrero/3318136/?media=tve>).

Sobre a vida e obra de Picasso ofrécese tres recursos: en primeiro lugar a páxina web do Museo Picasso de Málaga (<http://www.museopicassomalaga.org/>), despois a ubicación actual das señoritas de Aviñón no MOMA de Nova York

(<http://www.moma.org/collection/works/79766>) e, por último, a web do Museo Reina Sofía, que alberga o Guernica

(<http://www.museoreinasofia.es/coleccion/obra/guernica>).

<http://www.artehistoria.com/v2/videos/787.htm/> Web que combina textos e vídeos sobre as principais tendencias da arte na segunda metade do século XX. <http://educhousa.blogspot.com.es/> Blog que expón de maneira básica os movementos máis sobresalientes da arte dos últimos 50 anos.

http://www.ecured.cu/Arte_del_Siglo_XX/ Esta web ofrece vínculos a diferentes páxinas e recursos para realizar un percorrido por toda a arte do século XX. <http://www.hechosdehoy.com/el-arte-del-siglo-xx-segunda-mitad-eclosion-de-la-pintura-44123.htm/>

Páxina web dedicada ao estudo da pintura da segunda

metade da centuria, con especial atención á pintura abstracta. No seguinte vídeo, os nosos alumnos e alumnas poderán realizar un percorrido, tanto interior, como exterior, polo Weisman Museum Art (<https://vimeo.com/35766423>). A seguinte web condúcenos á exposición (do museo Reina Sofía) denominada Carl Andre, a escultura como lugar, 1958-2010 (<http://www.museoreinasofia.es/exposiciones/carl-andre-escultura-como-lugar-1958-2010>). No seguinte vínculo podemos atopar unha completa explicación sobre a arte povera (<http://masdearte.com/movimientos/arte-povera/>). Este vídeo ofrece unha explicación sinxela sobre a técnica do action painting, utilizada por Jackson Pollock (<https://www.youtube.com/watch?v=NAsKu0drzJs>). A través da seguinte web poderemos realizar un breve recorrido sobre a tendencia do pop art en España (<http://www.arteespana.com/artepop.htm>) Por último, relacionado co hiperrealismo, hai dous recursos. En primeiro lugar unha clasificación cos 30 pintores máis importantes dentro desta tendencia (<http://totenart.com/noticias/30-artistas-importantes-hiperrealismo/>) e, por outro lado, a web dedicada ao artista Antonio López no museo Thyssen-Bornemisza (<http://www.museothyssen.org/microsites/exposiciones/2011/antoniolopez/museo4.html>).

UNIDADE 11: o vocabulario artístico

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

Esta non é propiamente unha unidade didáctica “per se” e, por iso, ocupa o derradeiro lugar da PD de Historia da Arte pero, non por iso, é menos importante que as demais. O alumnado deberá coñecer a terminoloxía propia da Historia da Arte, empregando os termos axeitados en cada caso particular cando nos referimos á descrición dunha obra artística. O coñecemento e significado da terminoloxía específica resulta imprescindible á hora de manexar información cando lemos bibliografía da materia e, por conseguinte, á hora de describir axeitadamente unha obra de arte.

2. TEMPORALIZACIÓN

Aínda que o noso Departamento considera clave comezar explicando este tema ou unidade ao comezo do curso académico para que o discente empregue desde o principio termos específicos propios da arte, depende da liberdade do docente asignado para esta materia, que comece ou finalice o curso impartindo esta terminoloxía. Por pura lóxica, deberíase comezar, como acabamos de dicir, por este tema e, polo tanto e se así fose, a temporalización das demais unidades didácticas retrasaríanse un tanto. Pensamos que con dedicar 1 mes (16 horas lectivas) a dar a coñecer ao alumnado aqueles termos máis empregados e propios da Historia da Arte, resultaría suficiente. Debemos axustar e modificar, co tempo e conforme gañemos experiencia ao longo dos anos, a temporalización do currículo desta materia, mesmo cando, este currículo resulta excesivamente amplo para a escasa carga lectiva que temos ao longo do curso.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Manexar a terminoloxía específica desta materia.
2. Aprender e asimilar dita terminoloxía coa suficiente soltura para que o discente non teña ningunha dúbida do que está a estudar e aprender.
3. Ser quen de falar en termos artísticos con destreza cando a circunstancia o demande.
4. Ser quen de comentar unha obra de arte empregando a terminoloxía axeitada para cada suposto.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec.	CC
1. Vocabulario artístico.	1.1. Utilizar a terminoloxía específica da arte nas exposicións orais e escritas, denominando con precisión os elementos e as técnicas principais.	1.1.1. Utiliza con corrección a terminoloxía específica das artes en exposicións orais e escritas.	100	CCEC CCL

5. COMPETENCIAS CLAVE, DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descritor	Desempeño
<i>Competencia dixital</i>	- Buscar información na rede sobre as definicións de termos artísticos de todos os períodos.	- É quen de organizar e resumir informacións obtidas en diversas fontes de consulta dixitais referidas ao vocabulario específico da arte.
<i>Competencia de iniciativa e espírito emprendedor</i>	- Promover a organización e sistematización de estudo do vocabulario específico.	- Autorregula o seu proceso de aprendizaxe.
<i>Competencia en comunicación lingüística</i>	- Definir correctamente os termos da arte universal estudados.	- Define de forma clara e concisa a terminoloxía específica da historia da arte.
<i>Competencia social e cidadá</i>	- Traballar de forma transversal os contidos da unidade.	- Respecta as opinións alleas, empatiza cos problemas de aprendizaxe, etcétera.
<i>Competencia de conciencia e expresións culturais</i>	- Desenvolver a sensibilidade estética do alumnado.	- Valora a necesidade de protexer e conservar o patrimonio artístico universal.

6. RECURSOS

Os seguintes recursos servirán para reforzar e ampliar o estudo dos contidos da unidade:

Páxina web do IES, Aula Virtual. Plataforma/Aula virtual “Classroom”

- Ampla bibliografía específica da arte existente na Biblioteca do IES e no Dpto de Xeografía e Historia.
- Libro de texto recomendado pola docente: *Historia da Arte*. J.R. Triadó Tur, M. Pendás García e X. Triadó Subirana. Editorial Vicens Vives.
- *Diccionario manual ilustrado de arquitectura*, D.Ware-B.Beatty, editorial Gustavo Gili, 1977.

-Material audiovisual como:

<http://iesaguilarycanoarte.blogspot.com.es/p/vocabulario.html/> Páxina de José Ángel Martínez que, en forma de presentación, ofrece definicións de termos de arte cos seus respectivos debuxos e fotos, con 305 diapositivas (SlideShare). <http://mimagnificoprofesor.blogspot.com.es/p/historia-del-arte-2-de-bachillerato.html/> Páxina ben presentada e ilustrada de como facer un bo comentario de arquitectura. http://almez.pntic.mec.es/~jmac0005/Bach_Arte/actividades/actividades_arte_01.htm/ Páxina na que podemos facer actividades interactivas autocualificables sobre conceptos e imaxes das unidades de historia da arte. http://almez.pntic.mec.es/~jmac0005/Bach_Arte/Teoria/Html/teoria3.htm/ Páxina na que podemos consultar o vocabulario específico de arte de cada unidade didáctica. <http://perseo.sabuco.com/historia/vocabulario.pdf/> Páxina na que podemos descargar un documento en PDF daqueles termos artísticos máis notables da arte.

CONTIDOS MÍNIMOS

Na materia de Historia da Arte, especificanse os contidos mínimos que deben superar as/os alumnas/os. Estes contidos mínimos reflíctense no apartado do % da consecución en cada unidade, indo do 80% ata o 100% dependendo da súa transcendencia. Posto que se trata de 2º de Bacharelato, o coñecemento dos mínimos esixibles son imprescindibles, por parte dos discentes, para superar esta materia.

RADIOGRAFÍA E CRITERIOS DE CUALIFICACIÓN

A avaliación positiva requirirá que:

- Sexan capaces de desenvolver un traballo diario na clase.
- Sexan capaces de elaborar informes pulcros e claros.
- Sexan capaces de adquirir o vocabulario específico da materia.

O proceso da avaliación será global e integrador, constando de 3 avaliacións. En cada unha delas farase unha proba específica que consistirá nun exame baseado no comentario de láminas: identificación, análise comentario e definicións. Terase en conta non só os conceptos ou coñecementos, senón a expresión, relación e orde. Terase en conta, así mesmo, as pautas do grupo de traballo de Xeografía e Historia, da CIUGA, referentes á ABAU.

Valorarase o traballo individual e en grupo realizado diariamente, así como a actitude e o interese pola materia.

Ao remate de cada avaliación haberá unha proba de recuperación dos contidos explicados ao longo da mesma.

Os criterios de cualificación final do alumno/a en cada avaliación, seguirán o seguinte reparto:

- Conceptos (exames e probas escritas): 90%.
- Traballo diario (Disposición, valores e normas: individual e cara á clase): 10%.

A cualificación trimestral obterase calculando a media aritmética ponderada das probas ou proxectos realizados ao longo do trimestre (90%), o traballo diario (10%). A cualificación trimestral será positiva cando esa nota media sexa igual ou superior a 5 puntos sobre 10. Coma o rexistro da nota numérica en XADE esixe o uso dun número enteiro, dita nota obterase aplicando redondeo: se a nota media ten un valor decimal superior a 50, redondearase ao número enteiro superior (por exemplo: 5,50 transcribírase coma un 6, por exemplo 4,40 transcribírase coma un 5).

Farase unha proba final na que serán examinados dos contidos de toda a materia os alumnos/as que teñan suspensas unha, dúas ou tres avaliacións. Aqueles que non recuperaron unha avaliación examínanse dos contidos da citada proba suspensa no exame final. Os alumnos/as que teñan que presentarse a este exame final deberán amosar que acadaron os contidos mínimos esixidos para este curso. De non acadar a cualificación positiva terán que presentarse ao exame da convocatoria extraordinaria. Aqueles que durante o curso académico superaron as diversas probas de coñecementos, non precisarían presentarse a este exame final.

A cualificación final ordinaria obterase calculando a media aritmética das tres avaliacións, usando para iso a nota real con decimais e non o redondeo aplicado no XADE. Se a nota media das tres avaliacións é positiva, é dicir, igual ou superior a 5, entenderase que a materia está aprobada, aínda que algunha das avaliacións estivese suspensa.

No caso de non obter unha avaliación positiva na recuperación ordinaria, o alumnado terá dereito a unha recuperación ou exame final extraordinario. No caso de non acudir a esta proba extraordinaria, rexístrase na acta coma “Non presentado”.

En canto aos criterios de corrección dos exames sinalar os seguintes puntos:

- En todas as preguntas e apartados das probas escritas, indícarase a puntuación máxima que se pode obter.
- Nas respostas valorarase a orde e a limpeza. Non se terán en conta explicacións ou resolucións inintelixibles.

- No caso de usar esquemas ou debuxos, estes deberán ser claros. En caso contrario non serán puntuados.
- A puntuación máxima darase cando a formulación e a resolución da pregunta sexan correctas.
- Descontaranse 0,1 puntos por cada falta de ortografía cometidas en cada proba escrita ata un máximo de 1 punto.

A ter en conta:

En caso de detectar a un alumno copiando ou utilizando “chuletas” nunha proba escrita, procederase a retirar o exame. De igual xeito, durante a realización das probas escritas, o alumnado non poderá estar en posesión nin utilizar dispositivos móbiles ou que permitan o almacenamento de información e a conexión a Internet: o coñecemento de dito feito por parte do profesorado implicará a retirada da proba. A copia en traballos e proxectos será considerado plaxio e sancionado igualmente. Nestes casos, marcarase unha nova data para unha repetición da proba/exame ou entrega.

No caso daquel alumnado que non asista a unha proba escrita ou non entregue un traballo ou proxecto no tempo emarcado deberá xustificar adecuadamente a súa ausencia, aportando documentación válida ao criterio da docente e a persoa titora. Neste caso, marcarase unha nova data para a proba ou a entrega. Se non entregase ningunha xustificación ou non se considerase adecuada, a cualificación será de cero (0) e non poderá repetirse.

A avaliación realizarase tendo en conta os obxectivos educativos, os contidos mínimos e os criterios de avaliación especificados.

MATERIAL DIDÁCTICO

Dentro dos recursos materiais imprescindibles para poder impartir a materia, é preciso distinguir entre o material propio do alumnado e o material da aula onde se procederá a impartir os contidos, así como os dixitais na **Páxina web do IES, Aula Virtual. Plataforma/Aula virtual “Classroom”**

Alumnado: Caderno de clase. Libro: *Historia da Arte*. J.R. Triadó Tur, M. Pendás García e X. Triadó Subirana. Editorial Vicens Vives, A Coruña, 2009. (Libro recomendado pola docente).

Aula: Dicionarios de lingua castelán e de lingua galega. Outros materiais comúns do centro como: Atlas históricos e artísticos depositados na Biblioteca do centro e no Departamento. Bibliografía específica da Biblioteca do centro ou do Departamento de Xeografía e Historia. Canón e PC dispoñibles na aula. Reprografía. Prensa. Vídeos didácticos. Internet: páxinas web relacionadas coa arte, museos, unidades didácticas...

4.3. XEOGRAFÍA - 2º curso Bacharelato

OBXECTIVOS XERAIS PARA A XEOGRAFÍA

O actual currículo constata que “a Xeografía se ocupa especificamente do espazo, as paisaxes e as actividades que se desenvolven sobre o territorio, analizando a relación entre a natureza e a sociedade, así como as súas consecuencias”. De acordo con iso, formula os seguintes obxectivos xerais para esta disciplina:

- “Ten como obxectivo a *comprensión do territorio*, produto da interrelación de múltiples factores, e ademais que o estudante poida explicar a realidade xeográfica española. Grazas a este coñecemento adquirido, a Xeografía pode transmitir a idea de responsabilidade dentro da sociedade, posto que o ser humano é o principal axente de transformación do medio natural, e deste xeito, esta materia participa profundamente na formación en valores”.

- “O uso dos instrumentos propios desta disciplina, entre outros a cartografía, imaxes ou estatísticas de distinto tipo, achega a posibilidade de analizar e realizar interpretacións globais, sistemáticas e integradas da realidade que nos rodea, identificar as unidades territoriais, as paisaxes e os resultados da actividade humana para poder coñecer e comprender o espazo”.

- “De modo que a Xeografía formulada neste curso ten como obxectivo fundamental *dar unha interpretación global e interrelacionada de cada fenómeno xeográfico*, ofrecer os mecanismos que sirvan para dar respostas e explicacións aos problemas que formula o territorio de España”.

PROGRAMACIÓN POR UNIDADES DIDÁCTICAS

UNIDADE 1: o espazo xeográfico español. A diversidade xeomorfolóxica

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

A Xeografía de España comeza cunha presentación da composición e a diversidade dos territorios que integran o espazo xeográfico español.

A continuación iníciase a xeografía física co estudo do relevo. A unidade didáctica pretende poñer de manifesto a diversidade das súas formas como resultado da combinación dunha estrutura xeolóxica, construída por unha tectónica ou forzas internas da terra, co modelado realizado sobre ela por forzas e procesos externos: meteoros atmosféricos, augas e seres vivos.

Polo tanto, o estudo do relevo iníciase coa xeomorfoloxía estrutural. Resáltanse os contrastes entre unidades xeomorfolóxicas (montañas, chairas e depresións) e explícase como responden a estruturas xeolóxicas diversas (zócolos, macizos antigos, concas sedimentarias e cordilleiras de pregamento), que son o resultado dunha historia xeolóxica de millóns de anos de antigüidade.

A continuación, a xeomorfoloxía dinámica explica a diversidade de relevos litolóxicos existentes dentro de cada un dos grandes conxuntos estruturais en función da natureza das rochas e da actuación sobre elas dos distintos axentes morfoxenéticos.

Sobre estas bases analízase a disposición e os trazos de cada unha das grandes unidades morfoestruturais do relevo peninsular e insular e as formas máis características do relevo costeiro.

Por último, realízase o estudo das características propias do espazo xeográfico de Galicia no que se analizan a súa situación na península ibérica e os trazos do seu relevo.

2. TEMPORALIZACIÓN

Poderanse dedicar 9 sesións lectivas dependendo do grao de asimilación dos contidos por parte dos discentes, na primeira avaliación.

1. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Definir e utilizar correctamente os termos básicos propios da xeomorfoloxía.
2. Coñecer e describir a composición do espazo xeográfico español e distinguir e valorar os elementos que lle confiren unidade e diversidade.
3. Localizar e identificar en mapas as principais unidades morfoestruturais do relevo español e os accidentes máis destacados do relevo costeiro.
4. Coñecer e explicar os trazos principais da evolución xeolóxica do territorio español; a litoloxía e as formas de modelado; e as unidades morfoestruturais do relevo peninsular e insular.
5. Coñecer as especificidades do espazo xeográfico de Galicia.
6. Utilizar as principais ferramentas e procedementos do método xeográfico relacionados co estudo do relevo obtendo, interpretando, analizando e comentando mapas, bloques diagrama, perfís topográficos e imaxes.
7. Valorar a diversidade do espazo xeográfico e do relevo español.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE

AVALIABLES / % CONSECUCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec	CC
- O espazo xeográfico español. A composición e a diversidade do territorio español. - O relevo peninsular. Trazos, tipos de unidades morfoestruturais; evolución xeolóxica; rochedo e tipos de relevo; unidades estruturais; e relevo costeiro. - O relevo das illas Baleares. Os conxuntos do relevo e as costas baleares. - O relevo das Illas Canarias. Os tipos de relevo e as costas canarias. - O espazo xeográfico galego. Situación e límites; e relevo.	1. Definir e explicar brevemente conceptos relativos ao relevo español.	1.1. Define con precisión conceptos relativos á evolución xeolóxica e ás unidades estruturais do relevo peninsular e insular.	100	CCL CMCT
		1.2. Define con precisión conceptos relativos ao relevo costeiro español.	100	
	2. Analizar, caracterizar e explicar o relevo español.	2.1. Redacta temas sobre a evolución xeolóxica, o rochedo, as unidades e o relevo costeiro peninsular; así como sobre o relevo continental e costeiro das illas Baleares e Canarias.	100	CCL CMCT CAA
	3. Localizar e identificar en mapas fenómenos referidos ao relevo español.	3.1. Localiza e identifica en mapas fenómenos referidos ao relevo continental e costeiro de España.	80	CMCT CAA
	4. Analizar, caracterizar e explicar o relevo galego.	4.1 Identifica as características propias da situación e o relevo de Galicia.	90	CCL CMCT CAA
	4. Utilizar e aplicar as ferramentas e os procedementos do método xeográfico ao estudo do espazo xeográfico e do relevo español.	4.1. Analiza, explica, comenta e interpreta bloques-diagrama, perfís topográficos e imaxes sobre o relevo continental e costeiro español.	70	CD CCL CMCT CAA
	5. Valorar a diversidade do espazo xeográfico e do relevo español e reflexionar sobre a importancia do relevo para a actividade humana.	5.1. Valora a diversidade do espazo xeográfico e do relevo español e reflexiona sobre a incidencia dos distintos tipos de relevo na actividade humana.	80	CSIEE

5. COMPETENCIAS CLAVE: DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descritor	Desempeño
<i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i>	- Aplicar métodos de análise rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante no ámbito xeográfico. - Manexar os coñecementos sobre a ciencia xeográfica e a	- Calcula as coordenadas xeográficas de España; e a porcentaxe que representa cada un dos territorios que a integran. - Observa e deduce , a partir dun mapa físico, a que se debe a escasa influencia do mar e a elevada altitude media da Península.

	<p>tecnoloxía para solucionar problemas, comprender o que acontece arredor nosa e responder preguntas.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Coñecer e utilizar os elementos matemáticos básicos: operacións, magnitudes, porcentaxes, etcétera. - Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. - Resolver problemas seleccionando os datos e as estratexias apropiadas. 	<ul style="list-style-type: none"> - Observa e deduce, a partir dun mapa físico, cales son as características do relevo galego. - Relaciona contidos: vínculos entre historia xeolóxica, rochedo e relevo. - Explica feitos relativos ao relevo español: <ul style="list-style-type: none"> - ¿Cales foron as consecuencias das variacións climáticas do Cuaternario sobre o relevo peninsular? - ¿Por que se comparou a organización do relevo peninsular cun castelo rodeado de murallas e fosos? - ¿Por que, se a Meseta se formou na era primaria, as súas conchas sedimentarias interiores teñen materiais terciarios? - ¿Por que o macizo Galaico-Leonés está cortado por numerosas fallas; a cordilleira Cantábrica ten relevo apalachense no seu extremo occidental; o sistema Ibérico ten algunhas serras paleozoicas; Serra Morena percíbese máis alta desde Andalucía que desde a Meseta? - ¿Como poden influír na morfoloxía das costas as seguintes situacións: o relevo montañoso do interior chega ao litoral con forte pendente; a costa tende a levantarse; a costa tende a afundirse; o relevo costeiro encóntrase ao nivel do mar? - ¿Que quere dicir que o relevo de Eivissa e de Formentera repite o esquema mallorquino? - ¿Cal é a razón destes feitos?: Os barrancos de Canarias formáronse en condicións climáticas diferentes e as praias teñen escaso desenvolvemento en gran parte das illas. - Compara informacións sobre formas e unidades do relevo: <ul style="list-style-type: none"> - A diferenza entre un macizo antigo e unha cordilleira alpina; entre unha cordilleira alpina e unha cordilleira intermedia; entre unha conca sedimentaria de zócolo e unha depresión prealpina; e entre o relevo de Mallorca e o de Menorca. - As semellanzas e as diferenzas entre as depresións do Ebro e do Guadalquivir; e entre os Pirineos e as cordilleiras Béticas. - Compara imaxes: de estruturas xermánicas, saxónicas e pregadas; e dos cumios dun macizo antigo e dunha cordilleira de pregamento. - Compara mapas: mapa do rochedo peninsular e das unidades do relevo, sacando conclusións. - Utiliza e traballa con mapas: <ul style="list-style-type: none"> - Consulta o atlas do Apéndice e cita os trazos que singularizan a situación xeográfica da península ibérica en relación coas outras tres penínsulas mediterráneas. - No mapa do rochedo, traza unha liña horizontal pasando por Madrid e cita de oeste a leste os tipos de rochedo que se suceden, cal é a súa antigüidade e cal é o tipo de rocha e de relevo predominante. - Traza unha liña no mapa das unidades estruturais do relevo entre o cabo Creus e a punta de Tarifa. Cita as cordilleiras
--	---	--

		<p>exteriores da Meseta que atravesa e os materiais que as integran.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Comenta a evolución xeolóxica que mostran estes mapas: era arcaica, secundaria e terciaria. - Comenta como se representan as unidades morfolóxicas segundo as formas topográficas no mapa do relevo de Galicia. - Localiza en mapas: <ul style="list-style-type: none"> - Sitúa no mapa físico do Apéndice as principais serras dos relevos montañosos interiores da Meseta; dos seus rebordos montañosos; e das cordilleiras exteriores, así como os cumes principais de cada un deles. - Localiza nun mapa físico os principais cabos e golfos da Península, e exemplos dos principais accidentes costeiros que se citan no texto. - Utiliza técnicas propias do método xeográfico: elabora e comenta un perfil topográfico a partir dun mapa topográfico ou dun mapa altimétrico. - Interpreta imaxes: identifica o tipo de relevo que mostran as imaxes e indica o tipo de rochedo sobre o que se forman e as súas características (rochedo, lapiaz de vertente, páramo e volcán do Teide). - Interpreta imaxes: observa fotografías do territorio galego e identifica as súas formas e características.
<p><i>Comunicación lingüística</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Comprender o sentido dos textos escritos e orais. - Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. - Manter unha actitude favorable cara á lectura. - Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. - Respetar as normas de comunicación en calquera contexto: quenda de palabra, escoita atenta ao interlocutor... 	<ul style="list-style-type: none"> - Realiza con interese a lectura comprensiva das diferentes epígrafes da unidade. - Define termos utilizando o vocabulario xeográfico adecuado: <ul style="list-style-type: none"> - Conceptos como <i>macizo antigo, unidades estruturais, galayo, páramo, glaciar de circo, litoloxía, delta</i>, etcétera. - Conceptos presentes en debuxos da unidade, como os referidos ao glaciario e á formación de terrazas. - Le e comenta textos sobre a diversidade do espazo xeográfico español e sobre o relevo. - Describe as unidades do relevo da Meseta representadas nun debuxo. - Redacta a resposta ás actividades e os traballos formulados, utilizando o vocabulario, as estruturas lingüísticas e as normas gramaticais correctas. - Expón oralmente, con corrección e coherencia, a resposta ás actividades didácticas formuladas polo profesorado. - Respecta as normas de comunicación na clase: pide a palabra e atende as intervencións do profesorado e dos demais estudantes.
<p><i>Competencia dixital</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Empregar distintas fontes para a busca de información. 	<ul style="list-style-type: none"> - Busca imaxes en Internet redacta un pé explicativo: <ul style="list-style-type: none"> - Das formas características do relevo granítico, cárstico, arxiloso e debido á erosión diferencial.

	<ul style="list-style-type: none"> - Elaborar información propia derivada de información obtida a través de medios tecnolóxicos. - Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. - Usar as novas tecnoloxías para mellorar o traballo e facilitar a vida diaria. 	<ul style="list-style-type: none"> - Dos diferentes tipos de accidentes costeiros. - De cada un dos tipos de relevo das Illas Canarias. - Obtén e elabora información da Rede: descobre a diferenza entre unha cala e unha praia, e busca exemplos de ambas as dúas no arquipélago balear. - Elabora automaticamente un perfil topográfico utilizando Google Earth.
<i>Conciencia e expresións culturais</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Manifestar gusto pola creatividade e pola estética no ámbito cotián. - Elaborar traballos e presentacións con sentido estético. 	<ul style="list-style-type: none"> - Coida a presentación do caderno de traballo. - Realiza un debuxo que plasma a organización do relevo peninsular, como un castelo rodeado de murallas e fosos. - Selecciona con sentido estético imaxes relativas aos tipos de relevo e os accidentes costeiros.
<i>Competencias sociais e cívicas</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Mostrar dispoñibilidade para a participación activa en ámbitos de participación establecidos. - Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. - Aprender a comportarse desde o coñecemento dos distintos valores. - Aplicar dereitos e deberes da convivencia cidadá no contexto escolar. 	<ul style="list-style-type: none"> - Participa activamente na clase formulando preguntas; contestando interrogantes; manifestando opinións; e expoñendo voluntariamente a resposta ás actividades didácticas da unidade formuladas polo profesorado. - Respecta as intervencións na clase dos demais estudantes. - Manifesta unha actitude atenta na clase e respectuosa coas indicacións do profesorado.
<i>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Ser constante no traballo superando as dificultades. - Dirimir a necesidade de axuda en función da dificultade da tarefa. - Xerar novas e diverxentes posibilidades desde coñecementos previos do tema. - Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. 	<ul style="list-style-type: none"> - Organiza o seu traballo para realizar as tarefas encomendadas de forma adecuada no tempo requirido, solicitando axuda para realizalas en caso necesario. - Planifica unha actividade na que resulta interesante dispoñer dun perfil topográfico; realiza o perfil correspondente; e comenta a influencia da súa disposición na actividade planificada.
<i>Aprender a aprender</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. - Planificar os recursos necesarios e os pasos que cómpre realizar no proceso de aprendizaxe. - Xestionar os recursos e as motivacións persoais en favor da aprendizaxe. 	<ul style="list-style-type: none"> - Elabora cadros de síntese: referidos á evolución xeolóxica do relevo peninsular; os tipos de rochedo; as principais unidades estruturais; e os accidentes das costas atlántica e mediterránea. - Confecciona cadros comparativos sobre a localización, cronoloxía, formación, materiais e formas do relevo de: <ul style="list-style-type: none"> - O zócolo paleozoico da Meseta, das súas serras, e das súas concas sedimentarias interiores. - Os rebordos montañosos da Meseta. - As depresións do Ebro e do Guadalquivir. - As cordilleiras exteriores da Meseta.

	<ul style="list-style-type: none"> - Avaliar a consecución de obxectivos de aprendizaxe. - Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. - Seguir os pasos establecidos e tomar decisións sobre os pasos seguintes en función dos resultados intermedios. - Identificar potencialidades persoais como aprendiz. 	<ul style="list-style-type: none"> - Apoia a aprendizaxe dos contidos utilizando recursos como mapas da evolución xeolóxica e das unidades do relevo, bloques-diagrama dos tipos de relevo, perfís topográficos e imaxes sobre o relevo continental e costeiro. - Utiliza o mapa conceptual da unidade para establecer relacións entre os contidos e obter unha visión sintética destes. - Programa e realiza a proba de autoavaliación proposta na web do alumnado; e utiliza os resultados para valorar a aprendizaxe, tomar conciencia dos acertos e dos fallos e adoptar decisións para mellorar.
--	---	---

6. RECURSOS

Para reforzar e ampliar o estudo do espazo xeográfico e o relevo de España e de Galicia poden empregarse os seguintes recursos de apoio: Fontes de información e de consulta: atlas, libros, enciclopedias, dicionarios xerais de xeografía, dicionarios de xeomorfoloxía, páxinas web e blogs de xeografía. Vídeos da UNED sobre o rochedo e os tipos de relevo. Mapas topográficos para a realización de perfís topográficos. Cartografía didáctica do Instituto Xeográfico Nacional. Información Xeográfica de Galicia.

Páxina web do IES, Aula Virtual.

UNIDADE 2: a diversidade climática e a meteoroloxía

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

A climatoloxía fundaméntase nunha enorme complexidade de factores e elementos climáticos interrelacionados. No libro de texto estúdanse estes factores e elementos en España combinando as dúas correntes principais da investigación climatolóxica: o método estático e o dinámico.

O método estático, separativo ou analítico, manexa estatisticamente as medias de distintos elementos climatolóxicos (temperatura, precipitación, presión, insolación, etcétera) e establece a partir delas diferentes dominios climáticos. Non obstante, non é capaz de explicar as causas dos diversos tipos de tempo e de clima, que a maioría das veces teñen pouco que ver con estes valores medios, posto que son sobre todo o resultado de aspectos dinámicos, é dicir, do paso sucesivo de masas de aire con diversas procedencias e características.

O método dinámico centra o seu interese nestas situacións dinámicas, sinalando os seus trazos comúns e observando como tenden a repetirse estacionalmente sobre un lugar durante o transcurso dos anos. Estas situacións, que constitúen os tipos de tempo, xogan un papel preponderante sobre o clima de España e proporcionan as claves para interpretalo e explicar a súa diversidade.

Así, a unidade didáctica iníciase co estudo analítico dos factores xeográficos e termodinámicos que inciden sobre o clima e co estudo, tamén analítico, dos elementos do clima, co fin de coñecer mellor os elementos cuxa combinación na realidade dá lugar aos diversos tipos de tempo.

A continuación abórdanse de forma sintética e dinámica os tipos de tempo e a súa sucesión habitual. E sobre todas estas bases procédese finalmente a unha clasificación dos principais dominios climáticos, tendo en conta conxuntamente os aspectos estáticos e dinámicos expostos anteriormente.

Por último, céntrase nas particularidades do clima de Galicia e nos distintos climas do territorio galego divididos segundo ámbitos climáticos.

2. TEMPORALIZACIÓN

Poderanse dedicar 9 sesións lectivas dependendo do grao de asimilación dos contidos por parte dos discentes, na primeira avaliación.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Definir e utilizar correctamente os termos básicos propios da climatoloxía e meteoroloxía.
2. Coñecer e describir os factores e os elementos que determinan os tipos de tempo atmosférico e os climas de España; e os trazos dos dominios climáticos españois, establecendo comparacións entre eles.
3. Localizar e identificar en mapas os fenómenos meteorolóxicos e os dominios climáticos de España.
4. Utilizar as principais ferramentas e procedementos do método xeográfico relacionados co clima: mapas, gráficos e datos estatísticos.
5. Apreciar a diversidade climática de España e obter, seleccionar e comentar informacións procedentes de diversas fontes onde se pon de manifesto.
6. Coñecer as particularidades e os distintos tipos de clima no territorio galego, e localizalos e identificalos no mapa.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec.	CC
<ul style="list-style-type: none"> - Os factores xeográficos e termodinámicos do clima en España. - Os elementos do clima. - Os tipos de tempo en España e a interpretación de mapas meteorolóxicos en superficie e en altura. - Os tipos de clima en España e a elaboración e comentario de climogramas. - Os tipos de clima en Galicia. 	1. Definir correctamente os principais termos relativos ao tempo e clima de España.	1.1. Define correctamente conceptos relativos a factores e elementos do clima; tipos de tempo; e dominios climáticos de España.	100	CCL CMCT
	2. Analizar, caracterizar e explicar os principais factores e elementos do clima; os tipos de tempo; e os dominios climáticos de España.	2.1. Redacta temas sobre os factores e elementos do clima; os tipos de tempo e os dominios climáticos de España.	100	CCL CMCT CAA
	3. Localizar e identificar en mapas fenómenos referidos ao tempo e ao clima de España.	3.1. Localiza e identifica en mapas os centros de acción e as masas de aire que afectan ao tempo e ao clima español; así como os principais dominios climáticos de España.	100	CMCT CAA
	4. Utilizar e aplicar as ferramentas e os procedementos do método xeográfico ao estudo do tempo e do clima en España.	4.1. Obtén, analiza, explica, comenta e interpreta debuxos e mapas relativos aos factores e elementos do clima de España.	80	CD CCL CMCT CAA
	4.2. Comenta mapas do tempo; e elabora, comenta e compara climogramas.	100		

	5. Apreciar a diversidade climática de España e a importancia da información meteorolóxica e climatolóxica.	5.1. Aprecia a diversidade climática de España e valora a importancia da información meteorolóxica e climatolóxica en diferentes actividades humanas e na vida cotiá das persoas.	95	CSIEE CMCT
	6. Analizar, caracterizar e localizar os principais trazos do clima en Galicia e os distintos tipos climáticos do territorio galego.	6.1. Explica os distintos climas de Galicia e localiza en mapas os ámbitos climáticos do territorio galego.	100	CCL CMCT

5. COMPETENCIAS CLAVE: DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descritor	Desempeño
<i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Aplicar métodos de análise rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante no ámbito xeográfico. - Manexar os coñecementos sobre a ciencia xeográfica e a tecnoloxía para solucionar problemas, comprender o que acontece arredor nosa e responder preguntas. - Coñecer e utilizar os elementos matemáticos básicos: operacións, magnitudes, porcentaxes, etcétera. - Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. - Resolver problemas seleccionando os datos e as estratexias apropiadas. - Recoñecer a importancia da ciencia na nosa vida cotiá. - Aplicar estratexias de resolución de problemas a situacións da vida cotiá. 	<ul style="list-style-type: none"> - Calcula: amplitudes térmicas anuais e o índice de aridez de De Martonne; e aplica os índices de aridez de Gausson e de De Martonne. - Explica feitos relativos ao clima español: <ul style="list-style-type: none"> - Os factores que explican a escasa influencia do mar na Península; os contrastes térmicos e pluviométricos entre as vertentes de barlovento e sotavento; e as diferenzas de temperatura e humidade entre as solainas e os aveseados. - A influencia da corrente en chorro sobre o tempo en superficie. - O proceso de formación dunha borrasca de dúas fronteas. - A influencia dos factores do clima nas temperaturas e as precipitacións. - Os motivos da elevada insolación do SE peninsular e da diferenza de temperatura media da costa cantábrica e a costa mediterránea andaluza. - Utiliza e traballa con mapas: <ul style="list-style-type: none"> - Comenta o mapa da distribución das precipitacións. - Localiza en mapas: <ul style="list-style-type: none"> - Os diferentes dominios climáticos de España. - As cidades de Soria, Ciudad Real e Murcia, e explica as diferenzas entre as súas temperaturas medias anuais. - Utiliza técnicas propias do método xeográfico: <ul style="list-style-type: none"> - Comenta mapas meteorolóxicos correspondentes a diferentes situacións atmosféricas. - Elabora e comenta os climogramas de Bilbao, Málaga, León, Benidorm, Formigal, Gran Canaria, A Coruña e outros sete propostos nas actividades de síntese.

		<ul style="list-style-type: none"> - Aplica coñecementos á vida cotiá: - Busca os obxectivos e as actividades desenvolvidas por Aemet e valora a importancia da súa tarefa na vida cotiá. - Identifica refráns populares de Galicia coa correspondente situación atmosférica e a estación do ano na que é máis habitual.
<p><i>Comunicación lingüística</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Comprender o sentido dos textos escritos e orais. - Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. - Manter unha actitude favorable cara á lectura. - Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. - Respetar as normas de comunicación en calquera contexto: quenda de palabra, escoita atenta ao interlocutor... 	<ul style="list-style-type: none"> - Realiza con interese a lectura comprensiva dos contidos das diferentes epígrafes da unidade. - Define termos utilizando o vocabulario xeográfico adecuado: Conceptos como <i>tempo atmosférico, clima, jet stream, anticiclón, fronte polar, insolación, xeada, alisio</i>, etcétera. - Diferenza termos: néboas e xeadas; precipitacións orográficas, convectivas e de fronte; seca e aridez. - Le e comenta textos sobre a diversidade climática de España. - Describe o proceso de formación dunha borrasca de dúas fronteas a partir do debuxo correspondente. - Redacta a resposta ás actividades e os traballos formulados, utilizando o vocabulario, as estruturas lingüísticas e as normas gramaticais correctas. - Expón oralmente, con corrección e coherencia, a resposta ás actividades didácticas formuladas polo profesorado. - Respecta as normas de comunicación na clase: pide a palabra e atende as intervencións do profesorado e dos demais estudantes.
<p><i>Competencia dixital</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Empregar distintas fontes para a busca de información. - Elaborar información propia derivada de información obtida a través de medios tecnolóxicos. - Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. - Usar as novas tecnoloxías para mellorar 	<ul style="list-style-type: none"> - Obtén e elabora información da Rede: - Descubre que miden os seguintes instrumentos: heliógrafo, piranómetro, nefoscopio, termómetro, higrómetro, barómetro, viraventos, anemómetro, pluviómetro, pluviógrafo, evaporímetro e transmisómetro. - Consulta na Axencia Estatal de Meteoroloxía ☐ Aemet ☐ os mapa do tempo en superficie e en altura (500 hPa) e realiza un comentario das situacións atmosféricas, seguindo o modelo proporcionado. - Busca e comenta noticias sobre a diversidade climática de España. - Realiza automaticamente climogramas utilizando os modelos existentes en Internet e avalía se o modelo elixido se atén ás normas para a correcta elaboración dun climograma.

	o traballo e facilitar a vida diaria.	
<i>Conciencia e expresións culturais</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Manifestar gusto pola creatividade e pola estética no ámbito cotián. - Elaborar traballos e presentacións con sentido estético. 	<ul style="list-style-type: none"> - Coida a presentación do caderno de traballo e a execución dos climogramas. - Selecciona con sentido estético imaxes relativas aos factores do clima.
<i>Competencias sociais e cívicas</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Mostrar dispoñibilidade para a participación activa en ámbitos de participación establecidos. - Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. - Aprender a comportarse desde o coñecemento dos distintos valores. - Aplicar dereitos e deberes da convivencia cidadá no contexto escolar. 	<ul style="list-style-type: none"> - Participa activamente en clase formulando preguntas; contestando a interrogantes; manifestando opinións; e expoñendo voluntariamente a resposta ás actividades didácticas da unidade formuladas polo profesorado. - Respecta as intervencións en clase dos demais estudantes. - Manifesta unha actitude atenta en clase e respectuosa coas indicacións do profesorado.
<i>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Ser constante no traballo superando as dificultades. - Dirimir a necesidade de axuda en función da dificultade da tarefa. 	<ul style="list-style-type: none"> - Organiza o seu traballo para realizar as tarefas encomendadas de forma adecuada no tempo requirido, solicitando axuda para realizalas en caso necesario.
<i>Aprender a aprender</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. - Planificar os recursos necesarios e os pasos a realizar no proceso de aprendizaxe. - Xestionar os recursos e as motivacións persoais en favor da aprendizaxe. - Avaliar a consecución de obxectivos de aprendizaxe. - Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. - Seguir os pasos establecidos e tomar decisións sobre os pasos seguintes en función dos resultados intermedios. - Identificar potencialidades persoais como aprendiz. 	<ul style="list-style-type: none"> - Realiza un esquema sobre os factores do clima e ilústrao con imaxes. - Confecciona un cadro comparativo sobre os climas de España. - Apoia a aprendizaxe dos contidos utilizando recursos como mapas e debuxos dos factores e elementos do clima, e mapas dos dominios climáticos. - Utiliza o mapa conceptual da unidade para establecer relacións entre os contidos e obter unha visión sintética destes.

6. RECURSOS

Para reforzar e ampliar o estudo da climática e da meteoroloxía de España e de Galicia poden empregarse os seguintes recursos de apoio: Fontes de información e de consulta: atlas, libros, enciclopedias, dicionarios xerais de xeografía, dicionarios específicos sobre meteoroloxía e climatoloxía, páxinas web e blogs de xeografía. Vídeos da UNED sobre a dinámica atmosférica e interpretación dos mapas do tempo. Mapas do tempo de Aemet e MeteoGalicia para a realización de comentarios; atlas climático ibérico de Aemet; atlas climático dos arquipélagos de Canarias, Madeira e Azores de Aemet; atlas climatolóxico dixital da península ibérica. Datos estatísticos de Aemet e MeteoGalicia sobre temperaturas medias mensuais e precipitacións medias mensuais de diferentes estacións meteorolóxicas para a elaboración e comentario de climogramas.

Páxina web do IES, Aula Virtual.

UNIDADE 3: a diversidade hídrica, vexetal e edáfica

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

Esta unidade didáctica oríentase a poñer de relevo a diversidade hidrográfica, vexetal e edáfica do territorio español. A atención céntrase na descrición e na explicación dos trazos básicos destes tres elementos do medio natural. As súas interaccións co ser humano analízanse na unidade didáctica seguinte.

A hidrografía continental analiza os factores que inflúen nos ríos peninsulares; os diversos réximes fluviais; e as características das concas e as vertentes hidrográficas; así como as zonas húmidas –lagos e humedais–, e os acuíferos.

A vexetación e os solos estúdanse por zonas climáticas. O motivo é facilitarlle ao alumnado o seu posterior encadramento dentro das paisaxes naturais, –abordados na unidade didáctica seguinte–, que se diferenciaron seguindo un criterio principalmente climático.

O apartado dedicado á vexetación iníciase coa explicación dos factores físicos e humanos que inflúen na diversidade vexetal de España. A continuación estúdanse as formacións e as paisaxes vexetais propias de cada dominio climático. Evítase intencionadamente realizar unha proluxa enumeración de especies, co propósito de centrar a atención nos trazos que definen os distintos grupos vexetais, seleccionando para cada un unicamente os nomes máis representativos.

O apartado correspondente ao solo iníciase tamén co estudo dos factores que inflúen na súa orixe e nos trazos do seu perfil, para tratar a continuación os principais tipos edáficos. Aínda que actualmente a clasificación máis utilizada polos especialistas é a norteamericana de carácter analítico (Soil Taxonomy), no libro de texto óptase pola francesa de carácter xenético (CP). A razón é a maior facilidade da súa nomenclatura –baseada na súa maior parte na cor do solo–, dado que non se pretende que o alumnado coñeza trazos moi técnicos sobre o solo, senón as súas características xerais e a influencia que pode ter sobre certas actividades humanas, especialmente o aproveitamento agrario.

Ademais, a unidade complétase co estudo das peculiaridades hidrolóxicas e da vexetación en Galicia.

2. TEMPORALIZACIÓN

Poderanse dedicar 6 sesións lectivas dependendo do grao de asimilación dos contidos por parte dos discentes, na primeira avaliación.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Definir e utilizar correctamente os termos básicos propios da hidrografía, os bioclimas e a edafoloxía.
2. Coñecer e describir os factores que inflúen na diversidade hídrica, vexetal e edáfica de España; caracterizar os principais elementos hídricos; e describir e comparar as diferentes paisaxes vexetais e os distintos tipos de chans.

3. Localizar e identificar en mapas os principais elementos hídricos, as formacións e as paisaxes vexetais, e os tipos de solo da Península e das illas Baleares e Canarias.
4. Utilizar as principais ferramentas e os procedementos do método xeográfico relacionados coas augas, a vexetación e o solo: mapas, imaxes, datos estatísticos, hidrogramas de caudal, cliserias e perfís do solo.
5. Apreciar a diversidade hídrica, vexetal e edáfica de España e obter, seleccionar e comentar informacións procedentes de diversas fontes onde se pon de manifesto.
6. Coñecer os principais trazos hidrolóxicos e de vexetación do territorio galego.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec.	CC
- A diversidade hídrica de España: os ríos peninsulares (factores da diversidade fluvial; caudal, réxime, concas e vertentes hidrográficas); as zonas húmidas (lagos e humidadis); e os acuíferos. - A diversidade vexetal: factores da diversidade vexetal; e paisaxes vexetais de España (oceánica, mediterránea, de ribeira, de montaña e de Canarias).. - A diversidade do solo: factores da diversidade edáfica; horizontes e perfil do solo; e tipos de solo (zonais, azonais e intrazonais). - A diversidade hídrica e vexetal de Galicia: a disimetría das vertentes, o encaixamento da rede fluvial, os caudais e a vexetación.	1. Definir e explicar brevemente os principais conceptos relativos ás augas, a vexetación e o solo en España.	1.1. Define correctamente conceptos relativos aos ríos, os humidadis e os acuíferos; ás rexións e as formacións vexetais; e aos elementos e os tipos de solos de España.	100	CCL CMCT
	2. Analizar, caracterizar e explicar as augas, a vexetación e o solo de España.	2.1. Redacta temas sobre os ríos peninsulares, as zonas húmidas e os acuíferos; as paisaxes vexetais de España; e os trazos e os tipos de solos.	95	CCL CMCT CAA
	3. Localizar en mapas fenómenos referidos ás augas, á vexetación e aos solos de España.	3.1. Localiza e identifica en mapas os principais ríos, concas fluviais, vertentes hidrográficas, zonas húmidas e encoros; as rexións e os dominios vexetais de España; e os solos asociados.	95	CMCT CAA
	4. Utilizar e aplicar os procedementos do método xeográfico ao estudo das augas, a vexetación e o solo de España.	4.1. Obtén, comenta e compara hidrogramas de caudal; cliserias vexetais; e imaxes de ríos, formacións vexetais e solos de España, relacionándoos coas características climáticas.	90	CD CCL CMCT CAA
	5. Valorar a diversidade hidrográfica, vexetal e edáfica de España e o seu aproveitamento como recurso.	5.1. Valora a diversidade hidrográfica, vexetal e edáfica de España; o seu aproveitamento como recurso en diferentes actividades humanas; e a importancia das obras de regularización fluvial fronte a problemas como secas ou inundacións.	80	CSIEE
	6. Valorar a diversidade hidrográfica e vexetal de Galicia e localizar en mapas.	6.1 Valora a diversidade hidrográfica e vexetal de Galicia e localiza en mapas os principais ríos.	85	CCL CMCT

5. COMPETENCIAS CLAVE: DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descriptor	Desempeño
<p><i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Comprometerse co uso responsable dos recursos naturais para promover un desenvolvemento sostible. - Tomar conciencia dos cambios producidos polas persoas no contorno natural e as repercusións para a vida futura. - Aplicar métodos de análises rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante no ámbito xeográfico. - Manexar os coñecementos sobre a ciencia xeográfica e a tecnoloxía para solucionar problemas, comprender o que acontece arredor nosa e responder preguntas. - Coñecer e utilizar os elementos matemáticos básicos: operacións, magnitudes, porcentaxes, etcétera. - Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. - Resolver problemas seleccionando os datos e as estratexias apropiadas. 	<ul style="list-style-type: none"> - Toma conciencia dos cambios producidos pola actividade humana no contorno: opina no debate sobre se os humidais deben ser protexidos ou se se debe permitir o uso dos seus recursos. - Calcula: o caudal relativo e a irregularidade anual dun río. - Indica as unidades en que se mide o caudal absoluto e relativo dun río. - Utiliza datos estatísticos para elaborar gráficos de caudal absoluto e relativo de ríos. - Relaciona contidos: actividades agrarias con solos que ofrecen condicións favorables para estas. - Explica feitos relativos ás augas, a vexetación e o solo: <ul style="list-style-type: none"> - A influencia da disposición do relevo nas concas fluviais e na rede hidrográfica da Península. - Os requisitos necesarios para a formación de acuíferos. - As diferenzas entre a vexetación clímax e a secundaria, e os motivos que levaron a introducir especies secundarias nas áreas oceánica e mediterránea. - A influencia da rocha, o clima, a topografía, os seres vivos e o tempo no solo. - Por que os solos das vertentes montañosas e os solos intrazonais son diferentes dos do seu contorno. - Compara os bosques caducifolio, marcescente e perennifolio; e a landa co maquis. - Utiliza e traballa con mapas: <ul style="list-style-type: none"> - Nomea as unidades de relevo que actúan como divisorias de augas entre as tres vertentes hidrográficas. - Traza unha liña entre os cabos Peñas e La Nao e cita de NO a SE as concas e as vertentes, os ríos principais, e os réximes fluviais que atravesa. - Nomea as unidades do relevo favorables e desfavorables para a formación de acuíferos. - Traza unha liña entre Andorra e a illa de Tenerife e cita os dominios bioclimáticos que atravesa e as formacións vexetais que os integran. - Localiza en mapas: <ul style="list-style-type: none"> - Ríos, lagos e humidais. - O lugar de nacemento e desembocadura do río principal de cada conca hidrográfica. - Utiliza técnicas propias do método xeográfico: <ul style="list-style-type: none"> - Elabora e comenta hidrogramas de caudal dos ríos Navia, Noguera Ribagorzana, Alagón, Noguera Pallaresa, Guadamez e Guadalentín. - Constrúe e comenta as cliserias do Teide e da Serra de Ayllón.

<p><i>Comunicación lingüística</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Comprender o sentido dos textos escritos e orais. - Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. - Manter unha actitude favorable cara á lectura. - Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. - Respetar as normas de comunicación en calquera contexto: quenda de palabra, escoita atenta ao interlocutor... 	<ul style="list-style-type: none"> - Realiza con interese a lectura comprensiva dos contidos das diferentes epígrafes da unidade. - Define termos utilizando o vocabulario xeográfico adecuado: Conceptos como <i>río, caudal, lago, torrente, bosque, cliserie, maquis, solo</i>, etcétera. - Diferenza termos: Perfil e horizonte do solo; solo zonal, intrazonal e azonal. - Redacta a resposta ás actividades e aos traballos formulados, utilizando o vocabulario, as estruturas lingüísticas e as normas gramaticais correctas. - Expón oralmente, con corrección e coherencia, a resposta ás actividades didácticas formuladas polo profesorado. - Respecta as normas de comunicación na clase: pide a palabra e atende as intervencións do profesorado e dos demais estudantes.
<p><i>Competencia dixital</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Empregar distintas fontes para a busca de información. - Elaborar información propia derivada de información obtida a través de medios tecnolóxicos. - Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. - Usar as novas tecnoloxías para mellorar o traballo e facilitar a vida diaria. 	<ul style="list-style-type: none"> - Busca imaxes en Internet e comenta as características de: <ul style="list-style-type: none"> - Unha zona húmida. - A desigualdade hídrica do país e a súa interacción coas actividades humanas. - Obtén e elabora información da Rede: <ul style="list-style-type: none"> - Descubre os recursos que poden obterse das zonas húmidas e explica a súa importancia ecolóxica. - Busca información sobre os problemas que afectan aos humidais. - Busca o significado dos termos: termófilo, criófilo, higrófilo, xerófilo, psammófilo, halófilo e heliófilo, e relaciónaos cos factores que inflúen na vexetación.
<p><i>Conciencia e expresións culturais</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Manifestar gusto pola creatividade e pola estética no ámbito cotián. - Elaborar traballos e presentacións con sentido estético. 	<ul style="list-style-type: none"> - Coida a presentación do caderno de traballo e a execución dos gráficos sobre hidrogramas e cliseries. - Selecciona con sentido estético imaxes relativas a zonas húmidas e formacións vexetais. - Considera a beleza das paisaxes fluviais e vexetais entre os recursos que ofrecen estes elementos naturais para a actividade humana.

<p><i>Competencias sociais e cívicas</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Mostrar dispoñibilidade para a participación activa en ámbitos de participación establecidos. - Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. - Aprender a comportarse desde o coñecemento dos distintos valores. - Xestionar os recursos e as motivacións persoais en favor da aprendizaxe. - Aplicar dereitos e deberes da convivencia cidadá no contexto escolar. 	<ul style="list-style-type: none"> - Participa activamente na clase formulando preguntas; contestando interrogantes; manifestando opinións; e expoñendo voluntariamente a resposta ás actividades didácticas da unidade formuladas polo profesorado. - Respecta as intervencións na clase dos demais estudantes. - Manifesta unha actitude atenta na clase e respectuosa coas indicacións do profesorado.
<p><i>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ser constante no traballo superando as dificultades. - Dirimir a necesidade de axuda en función da dificultade da tarefa. - Xerar novas e diverxentes posibilidades desde coñecementos previos do tema. - Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. 	<ul style="list-style-type: none"> - Organiza o seu traballo para realizar as tarefas encomendadas de forma adecuada no tempo requirido, solicitando axuda para realizalas en caso necesario. - Planifica unha actividade para poñer de manifesto a diversidade vexetal de España.
<p><i>Aprender a aprender</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. - Planificar os recursos necesarios e os pasos a realizar no proceso de aprendizaxe. - Xestionar os recursos e as motivacións persoais en favor da aprendizaxe. - Avaliar a consecución de obxectivos de aprendizaxe. - Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. - Seguir os pasos establecidos e tomar decisións sobre os pasos seguintes en función dos resultados intermedios. - Identificar potencialidades persoais como aprendiz. 	<ul style="list-style-type: none"> - Realiza esquemas sobre: <ul style="list-style-type: none"> - Os factores que inflúen nos ríos peninsulares. - Os tipos de zonas húmidas. - Sintetiza o proceso de formación dun solo. - Confecciona cadros comparativos sobre: <ul style="list-style-type: none"> - Os trazos dos ríos das tres vertentes hidrográficas. - Os réximes fluviais. - As paisaxes vexetais. - Os tipos de solo. - Apoia a aprendizaxe dos contidos utilizando recursos como mapas da hidrografía, a vexetación e os solos; imaxes dos elementos fluviais, das formacións vexetais e dos solos; e gráficos como hidrogramas e cliserias. - Utiliza o mapa conceptual da unidade para establecer relacións entre os contidos e obter unha visión sintética destes.

6. RECURSOS

Para reforzar e ampliar o estudo da hidrografía, dos solos e da vexetación poden empregarse os seguintes recursos de apoio: Fontes de información e de consulta: atlas, libros, enciclopedias, dicionarios xerais de xeografía, dicionarios específicos sobre o tema (hidroloxía, edafoloxía...), páxinas web e blogs de xeografía. Vídeos da UNED sobre clima e vexetación. Cartografía didáctica do Instituto Xeográfico Nacional. Datos da páxina de Información Xeográfica de Galicia. Datos estatísticos das Confederacións Hidrográficas para a elaboración de hidrogramas e mapas topográficos para a realización de cliseries.

Páxina web do IES, Aula Virtual. Plataforma

UNIDADE 4: as paisaxes naturais e as interaccións natureza-sociedade

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

Unha vez que os diversos elementos que compoñen o medio natural se estudaron individualizadamente, nesta unidade analízase como se combinan e interaccionan constituíndo diversas paisaxes naturais. O criterio utilizado para diferenciar as paisaxes é o clima, debido á súa destacada influencia no resto dos elementos naturais. Por esta razón, e para facilitar o estudo ao alumnado, foi tamén o criterio climático o que serviu de base, nas unidades anteriores, para determinar os réximes fluviais e os tipos de vexetación e de solo. A presentación das distintas paisaxes naturais realízase de forma esquemática, dado que o desenvolvemento destes xa se estudou nas tres unidades anteriores.

A continuación, analízanse as interrelacións entre o medio físico e a actividade humana. De acordo cos novos enfoques da xeografía física que tenden a estudar o medio natural en relación con problemas sociais relevantes, abórdase en primeiro lugar a influencia do medio na actividade humana. Esta influencia trátase nunha dobre vertente: positiva, polos recursos que achega para satisfacer as necesidades primarias ou conseguir bens económicos; e negativa, polos riscos que entrañan algúns elementos naturais para a vida ou o benestar humano polas catástrofes que poden ocasionar.

En segundo lugar estúdase a acción antrópica sobre o medio, mostrando as causas e as consecuencias dos problemas ambientais. O obxectivo é que o alumnado tome conciencia destes problemas e de que todas as persoas, dunha forma ou outra, contribuímos á deterioración ambiental; polo que tamén é tarefa de todos adoptar actitudes persoais concretas que contribúan a mitigalos e favorezan o desenvolvemento sostible. As diversas actuacións fronte aos problemas ambientais que se expoñen deben servir de punto de partida para debater criticamente as medidas adoptadas por España, tanto no nivel nacional coma no marco dos acordos internacionais e comunitarios subscritos, e tamén para concretar as actitudes que poden adoptarse individualmente. Finalmente, o estudo dos espazos naturais protexidos en España e Galicia que pecha a unidade, pretende concienciar o alumnado sobre o seu interese e espertar actitudes de valoración e de respecto cara a eles.

Polo tanto, aínda que as implicacións ambientais da actividade humana están presentes en todas as unidades didácticas da xeografía de España, esta é unha das máis idóneas para fomentar as competencias relacionadas co coidado do contorno ambiental e dos seres vivos; o interese polos problemas ambientais e polas accións correctoras destes; e o desenvolvemento de comportamentos compatibles coa sustentabilidade e o equilibrio ecolóxico.

2. TEMPORALIZACIÓN

Poderanse dedicar 10 sesións lectivas dependendo do grao de asimilación dos contidos por parte dos discentes, na primeira avaliación.

2. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Definir e utilizar correctamente os termos básicos propios das paisaxes naturais e das interaccións entre o medio natural e a actividade humana.
2. Describir, caracterizar, diferenciar e comparar as principais paisaxes naturais de España; coñecer a influencia do medio natural como recurso e como risco; e explicar os principais problemas ambientais debidos á acción antrópica e as políticas favorecedoras do medio natural.

3. Utilizar as principais ferramentas e os procedementos do método xeográfico relacionados coas paisaxes naturais e as interrelacións entre o medio natural e a actividade humana: comentario de imaxes de paisaxes naturais, mapas, datos estatísticos, gráficos e textos legais relativos á corrección de problemas ambientais.

4. Valorar a diversidade de paisaxes naturais de España e de Galicia, e dos recursos que achegan; identificar os riscos e problemas ambientais; e propoñer solucións fronte a eles.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criteriaos de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec.	CC
- As paisaxes naturais e humanizadas. A diversidade de paisaxes naturais de España: oceánica, mediterránea, de montaña e de Canarias. - A influencia do medio natural na actividade humana: o medio natural como recurso e os riscos naturais - A influencia da actividade humana no medio natural. A intervención humana na natureza. A alteración do relevo. A alteración da atmosfera. A contaminación acústica. A contaminación lumínica. A alteración, sobreexplotación e contaminación das augas. Os danos, alteración e destrución da vexetación. A artificialización, contaminación, erosión e desertización do solo. A produción de residuos. A redución da biodiversidade. - Os espazos naturais protexidos. A protección de espazos naturais en España e Galicia. Os tipos de espazos naturais protexidos	1. Definir e explicar brevemente os principais conceptos relativos ás paisaxes naturais de España e ás interrelacións entre o medio natural e a actividade humana.	1.1. Define con precisión conceptos relativos ás paisaxes naturais de España; as interrelacións entre o relevo, o clima, as augas, a vexetación e o solo coa actividade humana; e os espazos naturais protexidos.	100	CCL CMCT
	2. Describir, analizar, caracterizar, diferenciar e explicar as paisaxes naturais de España e as interrelacións entre o medio natural e a actividade humana.	2.1. Redacta temas e elabora cadros de síntese sobre as paisaxes naturais de España; o medio natural como recurso e como risco; os problemas ambientais e os espazos naturais protexidos.	100	CCL CMCT CAA
	3. Localizar en mapas as paisaxes naturais de España; e trazos sobre as interrelacións entre o medio natural e a actividade humana.	3.1. Localiza en mapas as paisaxes naturais oceánica, mediterránea, de montaña e de Canarias; recursos naturais; as áreas afectadas por riscos e problemas ambientais; e os principais espazos naturais protexidos.	90	CMCT CAA
	4. Utilizar e aplicar os procedementos do método xeográfico ao estudo das paisaxes naturais de España; e as interrelacións entre o medio natural e a actividade humana.	4.1. Obtén, identifica, diferenza e comenta imaxes de paisaxes naturais de España; e obtén, analiza mapas, gráficos, datos estatísticos e textos sobre riscos naturais e sobre a influencia negativa e positiva da acción antrópica no medio natural.	85	CD CCL CMCT CAA CSC
	5. Valorar a diversidade dos espazos naturais de España e Galicia; e comprender a importancia de previr os riscos naturais e de evitar e corrixir as alteracións ambientais.	5.1. Valora a diversidade dos espazos naturais de España e Galicia, e a importancia da súa protección; identifica riscos e problemas ambientais; analiza	85	CSIEE CSC

		algún elemento lexislador correctivo da acción humana sobre a natureza; e propón solucións xerais e persoais fronte aos problemas ambientais.		
--	--	---	--	--

5. COMPETENCIAS CLAVE: DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descriptor	Desempeño
<i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Interactuar co contorno natural de xeito respectuoso. - Comprometerse co uso responsable dos recursos naturais para promover un desenvolvemento sostible. - Tomar conciencia dos cambios producidos polas persoas no contorno natural e as repercusións para a vida futura. - Respetar e preservar a vida dos seres vivos do seu contorno. - Aplicar métodos de análise rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante no ámbito xeográfico. - Manexar os coñecementos sobre a ciencia xeográfica e a tecnoloxía para solucionar problemas, comprender o que acontece arredor nosa e responder preguntas. - Coñecer e utilizar os elementos matemáticos básicos: operacións, porcentaxes, etcétera. - Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. - Resolver problemas seleccionando os datos e as estratexias apropiadas. - Aplicar estratexias de resolución de problemas a situacións da vida cotiá. - Desenvolver e promover hábitos de vida saudable en canto á alimentación, prevención de riscos e de hábitos nocivos, e exercicio físico. 	<ul style="list-style-type: none"> - Toma conciencia dos problemas ambientais e valora as medidas encamiñadas a conseguir un desenvolvemento sostible. - Cita os principais contaminantes atmosféricos, os efectos que producen e como evolucionou a súa produción. - Identifica problemas ambientais en diversos documentos e explica para cada un as súas causas e consecuencias. - Busca información sobre algún animal ou planta ameazado, explica as causas desta situación e as medidas que se adoptaron para evitar a súa desaparición. - Valora a importancia da existencia de espazos naturais protexidos. - Elixe unha organización ecoloxista que opere en España e realiza un informe sobre ela. - Comprométese na mellora do medio. - Planifica accións para reducir e recuperar os residuos no centro de estudos. - Propón actitudes persoais para previr os incendios. - Elabora un mural e un slogan para concienciar o alumnado sobre algún dos problemas ambientais de España. - Explica: <ul style="list-style-type: none"> - Como inflúen os distintos elementos do medio natural no poboamento e o hábitat, e nas actividades humanas. - En que consisten os problemas de alteración da canle fluvial, a sobreexplotación e a salinización de acuíferos, a redución de zonas húmidas, a eutrofización da auga e as mareas negras. - Como inflúen as distintas actividades humanas nos problemas do solo. - Compara imaxes de paisaxes naturais e humanizadas. - Utiliza e traballa con mapas. <ul style="list-style-type: none"> - Comenta mapas dos riscos sísmicos, volcánicos e climáticos de España. - Comenta o mapa da desertización do solo en España. - Localiza en mapas: as principais paisaxes naturais de España; os problemas ambientais máis relevantes; e os principais espazos naturais protexidos. - Utiliza técnicas propias do método xeográfico. <ul style="list-style-type: none"> - Comenta imaxes de paisaxes naturais de España seguindo a técnica de comentario de paisaxes xeográficas.

		<ul style="list-style-type: none"> - Comenta documentos relativos ao consumo de auga, o balance hídrico e a capacidade dos encoros; e documentos relativos aos incendios forestais. - Aplica coñecementos á vida cotiá: explica a utilidade da elaboración de mapas de ruído. - Consulta a páxina de Protección Civil e escribe a información que achega.
<p><i>Comunicación lingüística</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Comprender o sentido dos textos escritos e orais. - Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. - Manter unha actitude favorable cara á lectura. - Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. - Respetar as normas de comunicación en calquera contexto: quenda de palabra, escoita atenta ao interlocutor... 	<ul style="list-style-type: none"> - Realiza con interese a lectura comprensiva dos contidos das diferentes epígrafes da unidade. - Define termos utilizando o vocabulario xeográfico adecuado: Conceptos como <i>medio, sobreexplotación, risco natural, adaptación ao cambio climático, reciclaxe, espazo natural protexido</i>, etcétera. - Le e comenta textos sobre o preámbulo da Lei de costas e sinala os problemas que e as medidas encamiñadas a este fin. - Redacta a resposta ás actividades e os traballos formulados, utilizando o vocabulario, as estruturas lingüísticas e as normas gramaticais correctas. - Expón oralmente, con corrección e coherencia, a resposta ás actividades didácticas formuladas polo profesorado. - Respecta as normas de comunicación na clase: pide a palabra e atende as intervencións do profesorado e dos demais estudantes.
<p><i>Competencia dixital</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Empregar distintas fontes para a busca de información. - Elaborar información propia derivada de información obtida a través de medios tecnolóxicos. - Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. - Usar as novas tecnoloxías para mellorar o traballo e facilitar a vida diaria. 	<ul style="list-style-type: none"> - Recompila noticias: - De riscos naturais que producen ameazas e danos humanos e/ou materiais no último ano. - De cada un dos tipos de problema que sofren as augas en España. - Busca imaxes en Internet dunha paisaxe cultural; e dos recursos que se poden obter dos diferentes elementos do medio natural. - Obtén e elabora información da Rede: - Consulta a páxina de Protección Civil, escribe a información que achega, resume algún dos seus apartados e valora o labor desta organización. - Busca información sobre algún dos espazos protexidos da propia comunidade autónoma e explica as razóns da súa especial valoración.

<p><i>Conciencia e expresións culturais</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Apreciar os valores culturais do patrimonio natural. - Manifestar gusto pola creatividade e pola estética no ámbito cotián. - Elaborar traballos e presentacións con sentido estético. 	<ul style="list-style-type: none"> - Redacta un pé explicando o interese dunha paisaxe cultural. - Busca información sobre algún dos xeoparques de España e indica os valores que pretenden conservar. - Busca información sobre espazos naturais protexidos en Galicia e as razóns da súa valoración. - Coida a presentación do caderno de traballo e a execución do mural sobre un problema ambiental. - Selecciona con sentido estético imaxes relativas ás paisaxes naturais de España.
<p><i>Competencias sociais e cívicas</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Mostrar dispoñibilidade para a participación activa en ámbitos de participación establecidos. - Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. - Aprender a comportarse desde o coñecemento dos distintos valores. - Aplicar dereitos e deberes da convivencia cidadá no contexto escolar. - Desenvolver capacidade de diálogo cos demais en situacións de convivencia e traballo, e para a resolución de conflitos. 	<ul style="list-style-type: none"> - Participa activamente na clase formulando preguntas; contestando interrogantes; manifestando opinións; e expoñendo voluntariamente a resposta ás actividades didácticas da unidade formuladas polo profesorado. - Respecta as intervencións na clase dos demais estudantes. - Manifesta unha actitude atenta na clase e respectuosa coas indicacións do profesorado. - Participa activamente e colabora nas tarefas de equipo, como a realización de traballos de campo e murais. - Escolle unha organización ecoloxista de Galicia e elabora un informe sobre ela.
<p><i>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ser constante no traballo superando as dificultades. - Dirimir a necesidade de axuda en función da dificultade da tarefa. - Xerar novas e diverxentes posibilidades desde coñecementos previos do tema. - Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. - Xestionar o traballo do grupo coordinando tarefas e tempos. - Asumir as responsabilidades encomendadas e dar conta delas. - Xestionar o traballo do grupo coordinando tarefas e tempos. - Contaxiar entusiasmo pola tarefa e ter confianza nas 	<ul style="list-style-type: none"> - Organiza o seu traballo para realizar as tarefas encomendadas de forma adecuada no tempo requirido, solicitando axuda para realizalas en caso necesario. - Propón solucións relativas aos problemas da auga en España. - Enumera medidas fronte ao cambio climático. - Planifica, elabora e participa activamente e de forma responsable na realización do traballo de campo en equipo sobre unha paisaxe natural do contorno.

	<p>posibilidades de alcanzar obxectivos.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Optimizar o uso de recursos materiais e persoais para a consecución de obxectivos. - Involucrarse ou promover accións cun fin social. 	
<i>Aprender a aprender</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. - Xestionar os recursos e as motivacións persoais en favor da aprendizaxe. - Planificar os recursos necesarios e os pasos que cómpre realizar no proceso de aprendizaxe. - Avaliar a consecución de obxectivos de aprendizaxe. - Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. - Seguir os pasos establecidos e tomar decisións sobre os pasos seguintes en función dos resultados intermedios. - Identificar potencialidades persoais como aprendiz. 	<ul style="list-style-type: none"> - Elabora cadros conceptuais sobre os problemas e as políticas ambientais; e sobre as consecuencias do cambio climático no medio e nas actividades humanas. - Elabora cadros de síntese referidos aos riscos naturais (causas, localización, consecuencias e actuacións); e aos problemas ambientais (causas, consecuencias e solucións). - Confecciona cadros comparativos sobre as obras para a regularización dos recursos hídricos e os seus problemas; e sobre a influencia positiva e negativa dos elementos naturais na actividade humana. - Amplía coñecementos sobre a emisión española de GEI e utilízalos para comentar un gráfico. - Apoia a aprendizaxe dos contidos utilizando recursos como mapas e imaxes de paisaxes naturais; e mapas, gráficos, datos estatísticos, imaxes e textos de recursos e riscos naturais e de problemas ambientais e solucións. - Utiliza o mapa conceptual da unidade para establecer relacións entre os contidos e obter unha visión sintética destes.

6. RECURSOS

Para reforzar e ampliar o estudo das paisaxes naturais e as interrelacións natureza-sociedade poden empregarse os seguintes recursos de apoio: Fontes de información e de consulta: atlas, libros, enciclopedias, dicionarios xerais de xeografía, dicionarios sobre paisaxes naturais, floras e ecosistemas, páxinas web e blogs de xeografía. Datos estatísticos de mapas do INE, do MAGRAMA, de Europa e España, do Instituto Xeográfico Nacional, da páxina de Información Xeográfica de Galicia e da Consellería de Medio Ambiente, Territorio e infraestruturas para a elaboración de táboas estatísticas, gráficos e mapas temáticos.

Páxina web do IES, Aula Virtual. Plataforma

UNIDADE 5: os espazos do sector primario

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

Esta unidade organizouse en dous grandes bloques correspondentes aos espazos rural e pesqueiro.

No estudo do espazo rural, a exposición dos contidos combina os distintos enfoques e as metodoloxías empregadas pola xeografía rural: descritivos, explicativos e cuantitativos; e trátanse tanto as temáticas tradicionais coma os novos temas resultantes das profundas transformacións experimentadas polo espazo rural na actualidade.

O punto de partida son os condicionantes físicos e os condicionantes humanos da actividade agraria, xeradores das estruturas agrarias tradicional, produtivista e posprodutivista; e creadores de políticas agrarias de grande incidencia no espazo agrario, como a PAC que entrañan algúns elementos naturais para a vida ou o benestar humano polas catástrofes que poden ocasionar.

A continuación abórdanse de forma individualizada as actividades agrícola, gandeira e forestal, centrando a atención nos trazos da súa estrutura e nas súas producións principais.

As paisaxes agrarias que constitúen o aspecto visual do espazo agrario estúdanse nos seus elementos constitutivos: o espazo habitado, as parcelas e os usos do solo; e nas diferentes tipoloxías de paisaxes resultantes da combinación destes elementos: o norte peninsular húmido, o mediterráneo de interior, o mediterráneo litoral, o de montaña e o das Illas Canarias.

A análise do espazo rural finaliza coa presentación dos problemas agrarios e das principais actuacións encamiñadas a combatelos; e coas dinámicas recentes do mundo rural: a multifuncionalidade debida á implantación de usos non agrarios; e a heteroxeneidade motivada pola coexistencia de diversas situacións de tradición e modernidade.

Nos contidos sobre o espazo pesqueiro, séguese un esquema análogo ao empregado no espazo rural, para facilitarlle ao alumnado o establecemento de relacións e a aprendizaxe dos conceptos. Así, analízanse a importancia da actividade pesqueira, os condicionantes naturais e humanos; a produción pesqueira; os problemas actuais do sector; e a acuicultura mariña e continental.

2. TEMPORALIZACIÓN

Poderanse dedicar 11 sesións lectivas dependendo do grao de asimilación dos contidos por parte dos discentes, na segunda avaliación.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Definir e utilizar correctamente os termos básicos propios dos espazos rurais e pesqueiros.
2. Describir, caracterizar e explicar os condicionantes e as características das actividades agrarias; identificar, diferenciar e comparar as paisaxes agrarias de España; e coñecer os problemas e as dinámicas recentes do espazo rural.
3. Describir, caracterizar e explicar os condicionantes, as características e os problemas da actividade pesqueira e da acuicultura.
4. Utilizar as principais ferramentas e os procedementos do método xeográfico relacionados cos espazos agrarios e pesqueiros: comentario de paisaxes agrarias a través de imaxes ou de observacións de campo; e obtención, análise e comentario de mapas, datos estatísticos, gráficos e textos.
5. Valorar os espazos agrarios e pesqueiros de España; coñecer e tomar conciencia dos seus problemas; e avaliar as posibles solucións.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec.	CC
<ul style="list-style-type: none"> - O espazo rural e o espazo agrario. - Os condicionantes naturais do espazo agrario. 	1. Definir e explicar brevemente os principais conceptos relativos aos espazos rural e pesqueiro de España.	1.1. Define con precisión conceptos relativos aos condicionantes naturais e humanos; as actividades; as paisaxes; e os problemas dos espazos agrarios e pesqueiros.	100	CCL CMCT

<ul style="list-style-type: none"> - Os condicionantes humanos do espazo agrario: a estrutura agraria e a política agraria. - As actividades agrarias: agrícola, gandeira e forestal. - As paisaxes agrarias: elementos e tipos. - Os problemas agrarios e o desenvolvemento rural. - As dinámicas recentes do espazo rural: multifuncionalidade e heteroxeneidade. - Os espazos da actividade pesqueira: o espazo pesqueiro; os condicionantes naturais e humanos; a produción pesqueira; os problemas actuais da pesca marítima; e a acuicultura. 	<p>2. Describir, analizar, caracterizar e explicar as actividades agropecuarias e pesqueiras.</p>	<p>2.1. Redacta temas sobre os condicionantes, actividades, paisaxes, problemas e dinámicas do espazo rural; e sobre os condicionantes, produción e problemas da actividade pesqueira.</p>	95	CCL CMCT CAA
	<p>3. Localizar en mapas as paisaxes agrarias, os aproveitamentos agropecuarios e as rexións pesqueiras de España.</p>	<p>3.1. Localiza en mapas as paisaxes agrarias do norte peninsular, do mediterráneo interior e costeiro, de montaña e de Canarias; os principais tipos de cultivo e de especies gandeiras; e as principais rexións pesqueiras de España.</p>	90	CMCT CAA
	<p>4. Utilizar e aplicar os procedementos do método xeográfico ao estudo dos espazos rurais e pesqueiros de España.</p>	<p>4.1. Obtén, identifica diferenza e comenta imaxes de paisaxes agrarias; e obtén, analiza e comenta mapas, gráficos, datos estatísticos e textos sobre a importancia, as características, o dinamismo, a evolución, os problemas e as políticas agropecuarias e pesqueiras de España.</p>	80	CD CCL CMCT CAA CCEC CSIEE
	<p>5. Valorar os espazos rurais e pesqueiros; tomar conciencia dos seus problemas; e avaliar as posibles solucións.</p>	<p>5.1. Valora os espazos rurais e pesqueiros; identifica e toma conciencia dos seus problemas obtendo e comentando diferentes informacións sobre eles; e avalía as posibles solucións utilizando as actuais directrices das políticas agraria e pesqueira.</p>	85	CSIEE CSC

5. COMPETENCIAS CLAVE: DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descriptor	Desempeño
-------------	------------	-----------

<p><i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Tomar conciencia dos cambios producidos polas persoas no contorno natural e as repercusións para a vida futura. - Aplicar métodos de análise rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante no ámbito xeográfico. - Manexar os coñecementos sobre a ciencia xeográfica e a tecnoloxía para solucionar problemas, comprender o que acontece arredor nosa e responder preguntas. - Coñecer e utilizar os elementos matemáticos básicos: operacións, magnitudes, porcentaxes, etcétera. - Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. - Organizar a información utilizando procedementos matemáticos. - Resolver problemas seleccionando os datos e as estratexias apropiadas. - Recoñecer a importancia da ciencia na nosa vida cotiá. - Desenvolver e promover hábitos de vida saudable en canto á alimentación, prevención de riscos e de hábitos nocivos, e exercicio físico. 	<ul style="list-style-type: none"> - Relaciona contidos: a política hidráulica e a extensión da superficie regada. - Explica por que o espazo rural é dinámico, heteroxéneo e complexo; e a influencia do medio físico no poboamento e o hábitat rural. - Pon exemplos de medios técnicos que permiten superar os condicionamentos negativos do medio español para as actividades agrarias. - Debate sobre os cultivos transxénicos. - Compara as vantaxes e inconvenientes dos cambios nas técnicas e sistemas agrarios; dos cultivos forzados; e dos novos usos no espazo rural. - Compara: <ul style="list-style-type: none"> - A primeira PAC e a actual en canto a contexto, obxectivos e medidas. - As características da agricultura tradicional e actual en canto a variedade de especies, técnicas, sistemas de cultivo e produción. - As características da actividade gandeira tradicional e a actual. - Os trazos da estrutura pesqueira e os da estrutura agraria. - Os obxectivos actuais da PPC e da PAC. - A produción da acuicultura e a da pesca marítima. - Busca noticias sobre os problemas da actividade agraria; a aplicación da PAC en España; e os problemas actuais da pesca. - Comenta textos xeográficos sobre os obxectivos da Lei para o desenvolvemento sostible do medio rural; e sobre a nova PPC. - Compara imaxes dos tipos de poboamento e hábitat rurais. - Localiza en mapas as principais provincias madeireiras. - Comenta mapas sobre a distribución das explotacións agrarias segundo o tamaño da SAU; a superficie concentrada por provincias; a distribución do barbeito; a superficie regada; a evolución da cabana gandeira; a evolución da produción de carne e de leite; a poboación ocupada na pesca; e a evolución da frota pesqueira española. - Elabora gráficos sobre a evolución das explotacións gandeiras; e sobre o peso das actividades agrarias na ocupación e no PIB en relación cos outros dous sectores económicos. - Comenta gráficos sobre o número e a superficie das explotacións agrarias; a distribución do solo segundo usos; a evolución da maquinaria agraria e do consumo de fertilizantes; a evolución do barbeito; e a evolución da produción de madeira. - Comenta datos estatísticos sobre a evolución da participación da produción vexetal e animal na produción final agraria; e a evolución das explotacións gandeiras.
---	--	--

		<ul style="list-style-type: none">- Compara a forma numérica e gráfica de mostrar a información referida ás explotacións gandeiras; e selecciona o gráfico apropiado para expresar o peso agrario na ocupación e no PIB respecto aos demais sectores. - Utiliza técnicas propias do método xeográfico: emprega a técnica de comentario de paisaxes agrarias na paisaxe de Salobreña (Granada) e en imaxes obtidas de Internet; e realiza traballos de campo sobre as actividades agrarias do contorno.
--	--	---

<p><i>Comunicación lingüística</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Comprender o sentido dos textos escritos e orais. - Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. - Manter unha actitude favorable cara á lectura. - Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. - Respectar as normas de comunicación en calquera contexto: quenda de palabra, escoita atenta ao interlocutor... 	<ul style="list-style-type: none"> - Realiza con interese a lectura comprensiva dos contidos das diferentes epígrafes da unidade. - Define termos utilizando o vocabulario xeográfico adecuado: Conceptos como <i>agricultura extensiva, agricultura de secaño, agricultura ecolóxica, barbeito, gandería, benestar animal, FEADER, lonxa, paro biolóxico</i>, etcétera. - Redacta a resposta ás actividades e aos traballos formulados, utilizando o vocabulario, as estruturas lingüísticas e as normas gramaticais correctas. - Expón oralmente, con corrección e coherencia, a resposta ás actividades didácticas formuladas polo profesorado. - Respecta as normas de comunicación na clase: pide a palabra e atende ás intervencións do profesorado e dos demais estudantes no debate sobre os cultivos transxénicos.
<p><i>Competencia dixital</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Empregar distintas fontes para a busca de información. - Elaborar información propia derivada de información obtida a través de medios tecnolóxicos. - Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. - Usar as novas tecnoloxías para mellorar o traballo e facilitar a vida diaria. 	<ul style="list-style-type: none"> - Busca imaxes en Internet sobre diferentes tipos de poboamento e hábitat rurais; problemas da actividade agraria; diferentes paisaxes agrarias; e a heteroxeneidade do espazo rural. - Obtén e elabora información da Rede sobre as políticas de desamortización, a reforma agraria da Segunda República e a política de colonización do franquismo; as actuacións hidráulicas levadas a cabo desde principios do século XX; os cultivos transxénicos; a produción ecolóxica; e a conservación do patrimonio cultural rural. - Elabora información a partir de diversos documentos sobre a poboación agraria
<p><i>Conciencia e expresións culturais</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Manifestar gusto pola creatividade e pola estética no ámbito cotián. - Elaborar traballos e presentacións con sentido estético. - Mostrar respecto cara ao patrimonio cultural mundial e de España nas súas distintas vertentes (artístico-literaria, etnográfica, xeográfica, urbana, económica, científico-técnica...). 	<ul style="list-style-type: none"> - Coida a presentación do caderno de traballo e a execución do traballo de campo sobre as actividades agrarias do contorno. - Realiza un esbozo sobre o espazo agrario seleccionado para o traballo de campo. - Selecciona con sentido estético imaxes relativas aos tipos de poboamento e hábitat rurais e ás paisaxes agrarias. - Valora a importancia de conservar o patrimonio cultural rural.
<p><i>Competencias sociais e cívicas</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Mostrar dispoñibilidade para a participación activa en ámbitos de participación establecidos. 	<ul style="list-style-type: none"> - Participa activamente na clase formulando preguntas; contestando a interrogantes; manifestando opinións; e expoñendo voluntariamente a resposta ás actividades didácticas da unidade formuladas polo profesorado; participa no debate sobre os cultivos transxénicos. - Respecta as intervencións na clase dos demais estudantes.

	<ul style="list-style-type: none"> - Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. - Aprender a comportarse desde o coñecemento dos distintos valores. - Aplicar dereitos e deberes da convivencia cidadá no contexto escolar. 	<ul style="list-style-type: none"> - Manifesta unha actitude atenta na clase e respectuosa coas indicacións do profesorado.
<p><i>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ser constante no traballo superando as dificultades. - Dirimir a necesidade de axuda en función da dificultade da tarefa. - Xerar novas e diverxentes posibilidades desde coñecementos previos do tema. - Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. - Asumir as responsabilidades encomendadas e dar conta delas. - Xestionar o traballo do grupo coordinando tarefas e tempos. - Contaxiar entusiasmo pola tarefa e ter confianza nas posibilidades de alcanzar obxectivos. 	<ul style="list-style-type: none"> - Organiza o seu traballo para realizar as tarefas encomendadas de forma adecuada no tempo requirido, solicitando axuda para realizalas en caso necesario. - Planifica a súa intervención no debate sobre os cultivos transxénicos. - Formula solucións fronte aos problemas agrarios do contorno tomando como base as actuais políticas de desenvolvemento rural. - Expresa opinións sobre a agricultura ecolóxica. - Planifica, elabora e participa activamente e de forma responsable na realización do traballo de campo en equipo sobre as actividades agrarias do contorno.
<p><i>Aprender a aprender</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. - Planificar os recursos necesarios e os pasos que cómpre realizar no proceso de aprendizaxe. - Xestionar os recursos e as motivacións persoais en favor da aprendizaxe. - Avaliar a consecución de obxectivos de aprendizaxe. - Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. - Seguir os pasos establecidos e tomar decisións sobre os pasos 	<ul style="list-style-type: none"> - Realiza un esquema sobre a heteroxeneidade do espazo rural. - Sintetiza a evolución das políticas sobre o barbeito e o regadío; e os cambios principais que afectan o poboamento e o hábitat rural tradicional. - Clasifica información: noticias sobre diferentes problemas das actividades agrarias. - Elabora cadros de síntese referidos aos principais tipos de cultivos; os principais tipos de gando; e os trazos da actividade forestal. - Confecciona cadros comparativos sobre os tres modelos de estrutura agraria; as paisaxes agrarias de España; a situación actual e transformacións recentes da estrutura agraria española; as transformacións industriais das principais producións agrícolas, gandeiras e forestais; os problemas agrarios e pesqueiros e as súas posibles solucións. - Apoia a aprendizaxe dos contidos utilizando recursos como mapas das producións agrarias e pesqueiras; imaxes das paisaxes agrarias; realización de traballos de campo en grupo sobre as actividades agrarias do contorno; utilización

	seguintes en función dos resultados intermedios. - Identificar potencialidades persoais como aprendiz.	de material gráfico; e lectura de textos e informacións complementarios. - Utiliza o mapa conceptual da unidade para establecer relacións entre os contidos e obter unha visión sintética destes.
--	---	---

6. RECURSOS

Para reforzar e ampliar o estudo do sector primario en España e Galicia poden empregarse os seguintes recursos de apoio: Fontes de información e de consulta: atlas, libros, enciclopedias, dicionarios xerais de xeografía, dicionarios específicos sobre o sector primario, páxinas web e blogs de xeografía. Vídeos da UNED denominados “As paisaxes agrarias” e “O mar, un espazo disputado”. Datos estatísticos do INE, do IGE, do MAGRAMA e do Instituto Xeográfico Nacional para a elaboración de táboas estatísticas, gráficos e mapas temáticos.

Páxina web do IES, Aula Virtual.

UNIDADE 6: os espazos industriais

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

Esta unidade organizouse en tres bloques correspondentes ás materias primas, as fontes de enerxía e a actividade industrial.

No tratamento dos contidos tivéronse presentes os diferentes enfoques desde os que se abordou o estudo da xeografía industrial: a descrición e a explicación das bases da industria, da súa evolución histórica, e das características da organización produtiva; o estudo dos factores clásicos e actuais da localización industrial, especialmente os relacionados co territorio; e a nova temática relacionada cos asuntos de interese social.

Por outra parte, o eixe básico arredor do cal se articulan os contidos desta unidade son as interrelacións entre a industria e o espazo, en cada unha das tres etapas en que se dividiu a evolución da industria española: o período 1855-1975; a crise e a reestruturación industrial (1975-1990); e o período desde 1990 ata os nosos días.

En cada unha destas etapas, o territorio, coa súa desigual repartición dos recursos naturais e humanos, coas súas particulares condicións de accesibilidade, coas súas relacións sociais específicas e coa actuación política e dos axentes sociais, influíu na localización industrial e na aparición, éxito ou fracaso de certos sectores industriais. Á súa vez, a actividade industrial converteuse nun elemento esencial na organización do territorio, polo impacto directo que exerce nas zonas onde se instala; o crecemento e a mobilidade da poboación que ocasiona; o emprego que xera; o crecemento urbano que impulsa; os desequilibrios territoriais que provoca; a súa incidencia no aspecto da paisaxe; e o seu impacto no contorno ambiental.

Sobre as bases sinaladas, a atención céntrase prioritariamente nos cambios xerados pola terceira revolución industrial na produción, a estrutura produtiva, os factores e as tendencias de localización industrial e as áreas industriais. Estes cambios permitiron a recuperación da industria nos países europeos e en España. Non obstante, nesta última, persisten certos problemas sectoriais, estruturais, territoriais e ambientais que lle restan competitividade en relación con outros países e a fan máis vulnerable ante as crises, como a iniciada en 2008. Para solucionarlos, a nova política industrial considera como obxectivos aumentar a competitividade actuando sobre os distintos factores dos que esta depende, especialmente a innovación; lograr unha repartición máis equilibrada da industria no territorio, facendo fincapé no fomento da industrialización endóxena; e garantir a sostibilidade corrixindo os problemas ambientais.

Ademais, analízanse os recursos enerxéticos e as especificidades da actividade industrial en Galicia.

Todos estes contidos preséntanse no marco de diversos ámbitos espaciais interrelacionados: a crecente mundialización da actividade económica, a integración na Unión Europea e a diversidade de situacións rexionais.

2. TEMPORALIZACIÓN

Poderanse dedicar 11 sesións lectivas dependendo do grao de asimilación dos contidos por parte dos discentes, na segunda avaliación.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Definir e utilizar correctamente os termos básicos propios dos espazos mineiros, enerxéticos e industriais.
2. Describir, caracterizar e explicar a evolución, os trazos, a localización, os problemas e as políticas actuais sobre as actividades mineiras, enerxéticas e industriais de España.
3. Utilizar as principais ferramentas e procedementos do método xeográfico relacionados cos espazos mineiros, enerxéticos e industriais de España: comentario de paisaxes industriais a través de imaxes ou de observacións de campo; e obtención, análise e comentario de mapas, datos estatísticos, gráficos e textos.
4. Valorar os espazos mineiros, enerxéticos e industriais de España e Galicia; coñecer e tomar conciencia dos seus problemas; e avaliar as posibles solucións.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criteriaos de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec.	CC
- Os trazos e a importancia do espazo industrial. - As materias primas: tipos; problemas da minería; e política mineira. - As fontes de enerxía: as fontes de enerxía primarias non renovables e renovables; a enerxía final; os problemas e a política enerxética. - Os recursos enerxéticos de Galicia. - A industria española entre 1855 e 1975: a evolución industrial; a produción industrial; a estrutura industrial; a localización industrial; a política industrial. - A crise e a reestruturación industrial: 1975-1990: a crise industrial; a política de reestruturación industrial. - A industria española na actualidade: a evolución	1. Definir e explicar brevemente os principais conceptos relativos ás materias primas, as fontes de enerxía e a industria de España.	1.1. Define con precisión conceptos relativos ás materias primas e os seus tipos; as fontes de enerxía primaria renovables e non renovables; a enerxía final; e a produción, estrutura, localización e política industrial.	100	CCL CMCT
	2. Definir e explicar brevemente as fontes de enerxía en Galicia.	2.1 Explica as peculiaridades dos recursos e das potencialidades enerxéticas en Galicia.	100	CCL
	3. Describir, analizar, caracterizar e explicar as materias primas; as fontes de enerxía; o proceso de industrialización; e os trazos da industria actual en España.	3.1. Redacta temas sobre os tipos de materias primas, os seus problemas e a política mineira; as fontes de enerxía primaria, a enerxía final, os problemas e a política enerxética; as etapas do proceso de industrialización, relacionando o nacemento da industria coa localización dos recursos mineiros e enerxéticos; os factores da localización industrial; os trazos, os problemas e as políticas industriais da UE e de España.	95	CCL CMCT CAA

desde 1990; a produción industrial; a estrutura industrial; a localización industrial; a política industrial. - A industria en Galicia.	4. Describir e analizar as características da industria en Galicia.	4.1. Explica o proceso de industrialización de Galicia e a estrutura e principais áreas industriais do territorio galego.	90	CCL CSAA
	5. Localizar en mapas os recursos mineiros e enerxéticos e as producións e as áreas industriais de España e de Galicia.	5.1 Localiza en mapas as áreas mineiras; as producións e as centrais enerxéticas; as principais ramas da industria; e as áreas e os eixes industriais de España e Galicia.	90	CMCT CAA
	6. Utilizar e aplicar os procedementos do método xeográfico ao estudo das materias primas, as fontes de enerxía e a industria de España.	6.1. Obtén, identifica, diferenza e comenta imaxes de sectores e de paisaxes industriais; e obtén, analiza e comenta mapas, gráficos, datos estatísticos, eixes cronolóxicos e textos sobre a evolución, a importancia, as características, as producións, os problemas e as políticas mineiras, enerxéticas e industriais.	85	CD CCL CMCT CAA CCEC CSIEE
	7. Valorar os espazos mineiros, enerxéticos e industriais; tomar conciencia dos seus problemas; e formular e avaliar as posibles solucións.	7.1. Valora os espazos mineiros, enerxéticos e industriais; identifica e toma conciencia dos seus problemas obtendo e comentando diferentes informacións sobre eles; e avalía as posibles solucións utilizando as actuais directrices das políticas mineira, enerxética e industrial da UE e de España.	85	CSIEE CSC

5. COMPETENCIAS CLAVE: DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descritor	Desempeño
<i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Comprometerse co uso responsable dos recursos naturais para promover un desenvolvemento sostible. - Tomar conciencia dos cambios producidos polas persoas no contorno natural e as repercusións para a vida futura. - Aplicar métodos de análise rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante no ámbito xeográfico. - Manexar os coñecementos sobre a ciencia xeográfica e a tecnoloxía para solucionar problemas, comprender o que acontece arredor nosa e responder preguntas. - Coñecer e utilizar os elementos matemáticos 	<ul style="list-style-type: none"> - Toma conciencia dos cambios producidos pola actividade humana no contorno: elabora dez medidas para aforrar enerxía na vida cotiá e propón solucións para os problemas ambientais causados pola minaría e pola industria. - Utiliza datos estatísticos para obter información sobre a produción mineira; a repartición dos sectores industriais por destino dos bens en 1855-1975; as consecuencias da crise industrial de 1975; os resultados alcanzados polas ZUR e as ZID; a influencia das conxunturas industriais no índice de produción industrial, a ocupación e o PIB; e a evolución recente da achega da industria á ocupación e ao PIB. - Relaciona contidos: a localización dos principais depósitos de enerxía non renovable coas redes de transporte e as instalacións de transformación; e a suba do prezo do petróleo coa crise industrial española de 1975. - Explica as causas e as consecuencias do elevado consumo enerxético en España; os factores de localización das enerxías renovables; as consecuencias da elevada importación enerxética; as razóns da dependencia externa e escasa proxección exterior da industria española no período 1855-1975; os factores que propiciaron a implantación das primeiras industrias en Asturias, País Vasco, Cataluña e Madrid; e as causas da concentración e da difusión industrial.

	<p>básicos: operacións, magnitudes, porcentaxes, etcétera.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. - Resolver problemas seleccionando os datos e as estratexias apropiadas. - Recoñecer a importancia da ciencia na nosa vida cotiá. - Aplicar estratexias de resolución de problemas a situacións da vida cotiá. 	<ul style="list-style-type: none"> - Compara as vantaxes e inconvenientes das fontes de enerxía renovables e non renovables. - Busca noticias sobre os problemas ambientais relacionados coa produción e o consumo enerxético; e sobre os problemas da industria. - Comenta textos xeográficos sobre problemas ambientais relacionados coa produción e o consumo enerxético. - Compara informacións sobre a política industrial actual e a da política de desenvolvemento. - Compara imaxes dos trazos do sistema de produción; dos sectores industriais; e dos tipos de localizacións industriais actuais. - Utiliza e traballa con mapas: explica a localización industrial nos mapas de 1900 e 1975; explica as diferenzas entre comunidades respecto ao gasto en I+D; e sinala os tipos de industrias máis característicos das diferentes áreas industriais. - Localiza en mapas: os principais tipos de recursos minerais de España; as centrais nucleares; as principais fontes de enerxía e os sectores industriais da propia comunidade autónoma; e os espazos industriais afectados pola difusión e a concentración industrial. - Elabora mapas sobre as importacións enerxéticas españolas. - Comenta mapas: os principais incentivos á industrialización durante a política de desenvolvemento e as principais canteiras de pedra ornamental de Galicia. - Comenta gráficos sobre a produción e o consumo de enerxía primaria por fontes; a produción enerxética con renovables; a evolución do consumo de enerxía final por fonte; a produción de electricidade por tipo de centrais; a intensidade enerxética; a evolución do índice de produción industrial 1831-1975; a evolución do peso industrial na ocupación e no PIB entre 1850-1975; a distribución das empresas polo seu tamaño; a situación española en I+D; o comercio español de alta tecnoloxía; e a evolución da participación da industria na ocupación e no PIB. - Utiliza técnicas propias do método xeográfico: elabora un eixe cronolóxico sobre as etapas da industria española; comenta a paisaxe industrial do parque tecnolóxico de Málaga; e realiza un traballo de campo sobre unha industria. - Aplica coñecementos á vida cotiá: propón dez medidas para o aforro de enerxía na vida diaria.
<p>Comunicación lingüística</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Comprender o sentido dos textos escritos e orais. - Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. - Manter unha actitude favorable cara á lectura. - Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. - Respectar as normas de comunicación en calquera contexto: quenda 	<ul style="list-style-type: none"> - Realiza con interese a lectura comprensiva dos contidos das diferentes epígrafes da unidade. - Define termos utilizando o vocabulario xeográfico adecuado. Conceptos como <i>materia prima</i>, <i>fonte de enerxía</i>, <i>central eléctrica</i>, <i>ZUR</i>, <i>medio industrial innovador</i>, etcétera. - Diferenza termos: enerxía primaria e enerxía final; automatización e mecanización; descentralización e integración produtiva; economía de gama e economía de escala; traballadores de colo azul, de colo branco e de colo de aceiro. - Describe os recursos enerxéticos de Galicia, a política industrial da UE e a súa influencia na política industrial española. - Redacta a resposta ás actividades e os traballos formulados, utilizando o vocabulario, as estruturas lingüísticas e as normas gramaticais correctas.

	de	
--	----	--

	<p>palabra, escoita atenta ao interlocutor...</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Expón oralmente, con corrección e coherencia, a resposta ás actividades didácticas formuladas polo profesorado; a información obtida sobre un exemplo de rehabilitación mineira ou o debate sobre as consecuencias da construción de encoros en Galicia. - Respecta as normas de comunicación na clase: pide a palabra e atende as intervencións do profesorado e dos demais estudantes.
<i>Competencia dixital</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Empregar distintas fontes para a busca de información. - Elaborar información propia derivada de información obtida a través de medios tecnolóxicos. - Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. - Usar as novas tecnoloxías para mellorar o traballo e facilitar a vida diaria. 	<ul style="list-style-type: none"> - Busca imaxes en Internet do modo de produción fordista e do actual; de actividades correspondentes a sectores industriais maduros, dinámicos e de alta tecnoloxía; e de problemas ambientais causados pola industria. - Obtén e elabora información da Rede sobre a Guía Práctica da Enerxía da web do IDAE; a situación de partida da industria en Gran Bretaña; o fracaso das primeiras industrias implantadas en Málaga; e o Plan Nacional de Patrimonio Industrial.
<i>Conciencia e expresións culturais</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Manifestar gusto pola creatividade e pola estética no ámbito cotián. - Elaborar traballos e presentacións con sentido estético. - Mostrar respecto cara ao patrimonio cultural mundial e de España nas súas distintas vertentes (artístico e literaria, etnográfica, xeográfica, urbana, económica, científico e técnica...). 	<ul style="list-style-type: none"> - Coida a presentación do caderno de traballo; a execución do eixe cronolóxico sobre a evolución da industria; e o traballo de campo sobre a industria. - Selecciona con sentido estético imaxes relativas aos modos de produción, sectores industriais e problemas ambientais da industria; e as que acompañan ao traballo de campo sobre unha industria do contorno. - Valora o interese cultural das instalacións industriais declaradas como bens industriais.
<i>Competencias sociais e cívicas</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Mostrar dispoñibilidade para a participación activa en ámbitos de participación establecidos. - Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. - Aprender a comportarse desde o coñecemento dos distintos valores. - Aplicar dereitos e deberes da convivencia cidadá no contexto escolar. 	<ul style="list-style-type: none"> - Participa activamente na clase formulando preguntas; contestando interrogantes; manifestando opinións; e expoñendo voluntariamente a resposta ás actividades didácticas da unidade formuladas polo profesorado. - Respecta as intervencións na clase dos demais estudantes. - Manifesta unha actitude atenta na clase e respectuosa coas indicacións do profesorado. - Debate con coherencia e respecto acerca das consecuencias das consecuencia da construción de encoros en Galicia.
<i>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Ser constante no traballo superando as dificultades. - Dirimir a necesidade de axuda en función da dificultade da tarefa. 	<ul style="list-style-type: none"> - Organiza o seu traballo para realizar as tarefas encomendadas de forma adecuada no tempo requirido, solicitando axuda para realizalas en caso necesario. - Elabora unha lista de dez medidas para aforrar enerxía na vida cotiá.

	<ul style="list-style-type: none"> - Xerar novas e diverxentes posibilidades desde coñecementos previos do tema. - Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. - Asumir as responsabilidades encomendadas e dar conta delas. - Xestionar o traballo do grupo coordinando tarefas e tempos. - Contaxiar entusiasmo pola tarefa e ter confianza nas posibilidades de alcanzar obxectivos. 	<ul style="list-style-type: none"> - Enumera vantaxes e inconvenientes da enerxía eólica en Galicia. - Elabora unha ficha para clasificar os problemas e as solucións da industria. - Valora criticamente os resultados da reestruturación industrial. - Valora as vantaxes do sistema “xusto a tempo” e das economías de gama. - Propón iniciativas para mellorar a situación da industria en Galicia. - Investiga sobre a existencia de parques tecnolóxicos preto da túa localidade. - Busca información orientada á creación dunha empresa. - Avalía as vantaxes e os retos que supoñen a globalización e a innovación na industria. - Planifica, elabora e participa activamente e de forma responsable na realización do traballo de campo en equipo sobre unha industria do contorno.
<p><i>Aprender a aprender</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. - Planificar os recursos necesarios e os pasos que cómpre realizar no proceso de aprendizaxe. - Xestionar os recursos e as motivacións persoais en favor da aprendizaxe. - Avaliar a consecución de obxectivos de aprendizaxe. - Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. - Seguir os pasos establecidos e tomar decisións sobre os pasos seguintes en función dos resultados intermedios. - Identificar potencialidades persoais como aprendiz. 	<ul style="list-style-type: none"> - Realiza esquemas sobre as interrelacións entre a industria e o territorio; os diferentes modos de producir electricidade; e a produción dos distintos sectores industriais. - Clasifica información sobre tipos de problemas enerxéticos procedentes de noticias de prensa. - Elabora cadros de síntese referidos aos problemas da minería; os problemas enerxéticos de España e as súas solucións; e causas e consecuencias da crise industrial de 1975. - Enumera onde se localizan as principais zonas industriais de Galicia. - Confeciona cadros comparativos sobre a situación de partida da industria en Gran Bretaña e en España; as innovacións técnicas, sistemas produtivos e sectores da primeira e a segunda revolución industrial; os obxectivos, actuacións, sectores ou áreas afectadas e os resultados das políticas de reconversión e reindustrialización; os factores físicos e actuais da localización industrial; os problemas estruturais da industria e as medidas para facerlles fronte; as principais fontes de enerxía; as etapas da industrialización española; e as áreas industriais de España. - Apoia a aprendizaxe dos contidos utilizando recursos como mapas das producións mineiras, enerxéticas e industriais; imaxes dos sistemas de produción e das paisaxes mineiras e industriais; realización dun traballo de campo sobre unha industria; utilización de material gráfico; e lectura de textos e informacións complementarios. - Utiliza o mapa conceptual da unidade para establecer relacións entre os contidos e obter unha visión sintética destes.

6. RECURSOS

Para reforzar e ampliar o estudo da industria en España e Galicia poden empregarse os seguintes recursos de apoio: Fontes de información e de consulta: atlas, libros, enciclopedias, dicionarios xerais de xeografía, dicionarios de termos enerxéticos e industriais, páxinas web, vídeos e blogs de xeografía.

Vídeo da UNED sobre “Os espazos industriais”. Datos do INE, do IGE, do MINETUR, da Información Xeográfica de Galicia e do Instituto Xeográfico Nacional para a elaboración de táboas estatísticas, gráficos e mapas temáticos.

Páxina web do IES, Aula Virtual.

UNIDADE 7: os espazos do sector terciario

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

Esta unidade didáctica estuda os trazos do proceso de terciarización da economía española, centrando a atención nos espazos creados por tres das súas actividades máis destacadas: os sistemas de transporte e telecomunicacións, o turismo e o comercio. Nos tres téñense en conta os principais enfoques adoptados pola xeografía para o seu estudo.

Nos transportes, trátanse a influencia do medio físico; a organización das redes; as diferenzas entre os modos en canto ao transporte de pasaxeiros e de mercadorías; a loxística; a incorporación das novas tecnoloxías e dos sistemas intelixentes de transporte; o impacto ambiental do sistema de transporte; e sobre todo, as súas implicacións espaciais. Neste aspecto analízase o papel do transporte na articulación do territorio, ao crear fluxos e redes de desprazamento de persoas e mercadorías; as diferenzas de accesibilidade entre os territorios; e as posibilidades do transporte de contribuír ao desenvolvemento das rexións, ao acurtar a distancia física medida en tempo e custo, facéndoas accesibles e atractivas. Finalmente, abórdanse as principais directrices da política de transporte e a integración do sistema de transporte español nas redes transeuropeas de transporte. En canto ás comunicacións, resáltase o seu protagonismo no contexto mundial de crecente globalización, ata tal punto que a posición central no espazo xeográfico non importa xa tanto como o feito de posuír unha boa conexión coas redes de telecomunicación.

No turismo, analízanse a evolución desta actividade desde o modelo tradicional masivo de sol e praia cara a un novo modelo que busca unha maior calidade e diversificación da oferta; os factores que inflúen en cada unha das modalidades turísticas; as características da oferta e a demanda turística; as principais modalidades turísticas; a repartición territorial do turismo; as súas variadas repercusións espaciais; os problemas que presenta esta actividade na actualidade; e as principais liñas da política turística para facerlles fronte.

No comercio interior analízanse os importantes cambios habidos na súa estrutura, que permiten falar de “revolución comercial”; os tipos de comercio, prestando especial atención aos problemas do comercio polo miúdo tradicional e ao avance das grandes superficies comerciais; os espazos creados polo comercio interior; e as políticas encamiñadas a revitalizar o comercio nos ámbitos urbano e rural. No comercio exterior trátanse as importacións e as exportacións españolas; as áreas mundiais cara ás que se dirixen; e os trazos da política comercial no marco da pertenza española á Unión Europea e dos acordos subscritos coa Organización Mundial do Comercio.

Ademais, explícanse as características específicas do sector terciario en Galicia en canto aos sistemas de transportes e o turismo e o comercio.

2. TEMPORALIZACIÓN

Poderanse dedicar 11 sesións lectivas dependendo do grao de asimilación dos contidos por parte dos discentes, na segunda avaliación.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Definir e utilizar correctamente os termos básicos propios dos espazos terciarios.
2. Describir, caracterizar e explicar o proceso de terciarización da economía española; os modos de transporte e o seu impacto espacial; o turismo; o comercio exterior e interior; e outras actividades terciarias.
3. Utilizar as principais ferramentas e procedementos do método xeográfico relacionados cos espazos terciarios: comentario de paisaxes turísticas; e obtención, análise e comentario de mapas, datos estatísticos, gráficos, imaxes e textos relacionados co transporte, o turismo e o comercio.

4. Valorar a importancia das actividades terciarias, tomar conciencia dos seus problemas e formular solucións fronte a eles.

5. Coñecer as peculiaridades do sector terciario en Galicia: o sistema de transportes e o turismo e comercio.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec	CC
<ul style="list-style-type: none"> - O proceso de terciarización e a importancia do sector terciario. - Os trazos do sector terciario: heteroxeneidade, complexidade, estrutura, factores e tendencias de localización, e desequilibrios territoriais. - Os transportes e as telecomunicacións: o sistema de transporte e a súa importancia; características do sistema de transporte; a política de transporte; os modos de transporte; e as telecomunicacións. - Os espazos turísticos: o turismo e a súa importancia; evolución do turismo e dos seus factores; características; tipos de turismo; espazos turísticos; repercusións do turismo; problemas; e política turística. - O comercio. O comercio interior: características, tipos, espazos e políticas comerciais. O comercio exterior: características, áreas, e política comercial. - Outras actividades terciarias. 	1. Definir e explicar correctamente os principais conceptos relativos aos espazos de servizos de España.	1.1. Define con precisión conceptos relativos ao proceso de terciarización, os transportes, o turismo e o comercio en España.	100	CCL CMCT
	2. Describir, analizar, caracterizar e explicar o proceso de terciarización e as principais actividades do sector terciario en España e Galicia.	2.1. Redacta temas sobre o proceso de terciarización; as características do sistema de transporte e os seus diferentes modos; os trazos do turismo e as súas distintas tipoloxías; e o comercio interior e exterior de España.	100	CCL CMCT CAA
	3. Localizar en mapas os nodos e infraestruturas de transporte; os principais espazos turísticos; e as áreas máis destacadas do comercio interior e exterior.	3.1. Localiza en mapas os nodos e infraestruturas do transporte terrestre, marítimo e aéreo; as áreas de alta e media densidade turística; as comunidades con maior peso do comercio interior; e as principais áreas ou países do comercio exterior de España.	90	CMCT CAA
	4. Utilizar e aplicar os procedementos do método xeográfico ao estudo dos espazos terciarios de España.	4.1. Obtén, identifica diferenza e comenta imaxes de paisaxes turísticas; e obtén, analiza e comenta mapas, gráficos, datos estatísticos, imaxes e textos sobre os transportes, o turismo e o comercio en España.	85	CD CCL CMCT CAA CCEC CSIEE
	5. Valorar a importancia dos transportes na articulación do territorio; e tomar conciencia dos problemas que afectan ás actividades terciarias, propondo solucións fronte a eles.	5.1. Valora a importancia da rede de estradas na articulación do territorio; toma conciencia dos problemas que afectan o transporte, o turismo e o comercio e propón solucións fronte a eles.	90	SIEP CSC

5. COMPETENCIAS CLAVE: DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descritor	Desempeño
<p><i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Comprometerse co uso responsable dos recursos naturais para promover un desenvolvemento sostible. - Tomar conciencia dos cambios producidos polas persoas no contorno natural e as repercusións para a vida futura. - Aplicar métodos de análise rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante no ámbito xeográfico. - Manexar os coñecementos sobre a ciencia xeográfica e a tecnoloxía para solucionar problemas, comprender o que acontece arredor nosa e responder preguntas. - Coñecer e utilizar os elementos matemáticos básicos: operacións, magnitudes, porcentaxes, etcétera. - Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. - Resolver problemas seleccionando os datos e as estratexias apropiadas. - Recoñecer a importancia da ciencia na nosa vida cotiá. - Aplicar estratexias de resolución de problemas a situacións da vida cotiá. 	<ul style="list-style-type: none"> - Propón tres medidas para reducir o impacto ambiental do transporte por estrada. - Calcula o saldo comercial e a taxa de cobertura comercial. - Utiliza datos estatísticos para obter información sobre o tráfico aéreo en España. - Razona sobre a relación entre un PIB elevado e un alto desenvolvemento económico. - Relaciona contidos: os principais problemas do sistema de transporte español coas actuacións da política de transporte para solucionarlos; e os trazos que comparte o comercio polo miúdo tradicional moderno co tradicional clásico e o de libre servizo. - Explica en que consiste o sistema de transporte intermodal e os elementos que compoñen a rede intermodal de mercadorías; que se entende por difusión turística e cales son as motivacións e as repercusións deste feito; e cales son as repercusións do turismo en áreas diferentes ás de sol e praia. - Pon exemplos sobre as aplicacións do Sistema Intelixente de Transporte; o uso das novas tecnoloxías na vida cotiá; as áreas e os puntos turísticos de España; e os diferentes tipos de establecementos comerciais. - Compara as tendencias de localización da industria e dos servizos; as vantaxes e inconvenientes do transporte ferroviario e por estrada; as repercusións positivas e negativas do turismo; e as características do comercio por xunto e polo miúdo. - Comenta textos xeográficos sobre o problema das conexións de España e Europa a través do Pirineo central. - Compara imaxes sobre o modelo turístico tradicional e o novo modelo turístico; e sobre o comercio polo miúdo tradicional clásico e o de libre servizo. - Utiliza e traballa con mapas: explica o que é a Rede Transeuropea de Transporte e as súas vantaxes; localiza os principais nodos españois incluídos na Rede Transeuropea de Transporte; e deduce dun mapa as causas e as consecuencias das diferenzas na densidade turística. - Localiza en mapas as principais redes de transporte da súa provincia; e as áreas e puntos turísticos da propia comunidade autónoma. - Comenta mapas sobre as diferenzas territoriais na terciarización; e os espazos turísticos en España. - Elabora gráficos sobre o rango das principais potencias turísticas por número de turistas e ingresos turísticos. - Comenta gráficos sobre a evolución do sector terciario na ocupación e no PIB. - Utiliza técnicas propias do método xeográfico: comenta unha paisaxe turística. - Aplica coñecementos á vida cotiá: selecciona un establecemento próximo e cita os factores que puideron intervir na súa localización.

<i>Comunicación lingüística</i>	- Comprender o sentido dos textos escritos e orais.	- Realiza con interese a lectura comprensiva dos contidos das diferentes epígrafes da unidade.
---------------------------------	---	---

	<ul style="list-style-type: none"> - Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. - Manter unha actitude favorable cara á lectura. - Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. - Respectar as normas de comunicación en calquera contexto: quenda de palabra, escoita atenta ao interlocutor... 	<ul style="list-style-type: none"> - Define termos utilizando o vocabulario xeográfico adecuado: Conceptos como <i>sector terciario, sistema de transporte, plataforma loxística, autoestrada do mar, turismo, balanza comercial, comercio polo miúdo</i>, etcétera. - Explica o significado de termos: heteroxeneidade, complexidade, autoprestación, despersonalización e desconcentración concentrada referidos aos servizos; e nodo de transporte. - Diferenza termos: áreas e puntos turísticos. - Le o artigo 148 da Constitución española e escribe as competencias sobre o sistema de transporte que recoñece as comunidades autónomas. - Escribe un pé para imaxes relativas a modalidades turísticas; e ás repercusións do turismo. - Enumera os recursos turísticos naturais e culturais de España. - Redacta a resposta ás actividades e os traballos propostos, utilizando o vocabulario, as estruturas lingüísticas e as normas gramaticais correctas. - Expón oralmente, con corrección e coherencia, a resposta ás actividades didácticas formuladas polo profesorado. - Respecta as normas de comunicación na clase: pide a palabra e atende as intervencións do profesorado e dos demais estudantes.
<p><i>Competencia dixital</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Empregar distintas fontes para a busca de información. - Elaborar información propia derivada de información obtida a través de medios tecnolóxicos. - Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. - Usar as novas tecnoloxías para mellorar o traballo e facilitar a vida diaria. - Comprender e valorar de forma crítica as mensaxes procedentes dos medios de comunicación. 	<ul style="list-style-type: none"> - Busca imaxes en Internet sobre o modelo turístico tradicional e o novo modelo turístico; as diferentes modalidades turísticas; as repercusións do turismo; o comercio polo miúdo tradicional clásico e de libre servizo. - Obtén e elabora información da Rede sobre o Sistema Intelixente de Transporte; e as diferenzas entre o turismo estranxeiro e o nacional. - Elabora un informe sobre o turismo en Galicia consultando a páxina web de Turgalicia. - Elabora información a partir de documentos gráficos e cartográficos sobre a rede de estradas de España e da propia provincia; o mapa do tráfico de mercadorías por portos e por mercadoría transportada; o mapa e o gráfico sobre o transporte aéreo; documentos sobre a oferta de aloxamento e a estacionalidade da demanda turística; e a evolución do comercio exterior, o comercio exterior por sectores e por áreas xeográficas. - Reflexiona sobre as actitudes dos consumidores ante a oferta comercial.
<p><i>Conciencia e expresións culturais</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Manifestar gusto pola creatividade e pola estética no ámbito cotián. - Elaborar traballos e presentacións con sentido estético. - Mostrar respecto cara ao patrimonio cultural mundial e de España nas súas distintas vertentes (artístico e literaria, etnográfica, xeográfica, 	<ul style="list-style-type: none"> - Coida a presentación do caderno de traballo. - Selecciona con sentido estético imaxes relativas ás tipoloxías turísticas e comerciais. - Considera a beleza do contorno natural e do patrimonio artístico e cultural como factor para a atracción turística; e comprende a importancia da rehabilitación dos centros históricos urbanos como factor para promover o seu atractivo comercial.

	urbana, económica, científico e técnica...).	
<i>Competencias sociais e cívicas</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Mostrar dispoñibilidade para a participación activa en ámbitos de participación establecidos. - Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. - Aprender a comportarse desde o coñecemento dos distintos valores. - Aplicar dereitos e deberes da convivencia cidadá no contexto escolar. 	<ul style="list-style-type: none"> - Participa activamente na clase formulando preguntas; contestando interrogantes; manifestando opinións; e expoñendo voluntariamente a resposta ás actividades didácticas da unidade formuladas polo profesorado. - Respecta as intervencións na clase dos demais estudantes. - Manifesta unha actitude atenta na clase e respectuosa coas indicacións do profesorado.
<i>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Ser constante no traballo superando as dificultades. - Dirimir a necesidade de axuda en función da dificultade da tarefa. - Xerar novas e diverxentes posibilidades desde coñecementos previos do tema. - Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. 	<ul style="list-style-type: none"> - Organiza o seu traballo para realizar as tarefas encomendadas de forma adecuada no tempo requirido, solicitando axuda para realizalas en caso necesario. - Valora as vantaxes da multimodalidade no sistema de transporte. - Emite xuízos críticos sobre as vantaxes e inconvenientes do uso das novas tecnoloxías, e sobre as vantaxes e inconvenientes medioambientais e socioeconómicos da construción da rede viaria en Galicia. - Reflexiona sobre as actitudes dos consumidores ante a oferta comercial e sobre as consecuencias das grandes superficies no propio contorno.
<i>Aprender a aprender</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. - Planificar os recursos necesarios e os pasos que cómpre realizar no proceso de aprendizaxe. - Xestionar os recursos e as motivacións persoais en favor da aprendizaxe. - Avaliar a consecución de obxectivos de aprendizaxe. - Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. - Seguir os pasos establecidos e tomar decisións sobre os pasos seguintes en función dos resultados intermedios. 	<ul style="list-style-type: none"> - Realiza un esquema sobre a importancia do sector terciario; e as transformacións recentes na demanda e na oferta comercial. - Sintetiza os problemas do transporte ferroviario e as actuacións encamiñadas a soluciónalos. - Realiza un estudo sobre as vías de alta capacidade próximas ao contorno. - Elabora cadros de síntese referidos aos tipos de turismo; e aos problemas do turismo e as medidas adoptadas pola política turística fronte a eles. - Confecciona cadros comparativos sobre as etapas do turismo en España; as características da demanda turística estranxeira e nacional; e os diferentes modos de transporte. - Selecciona algúns dos comercio polo miúdo do propio contorno e anota as súas características. - Apoia a aprendizaxe dos contidos utilizando recursos como mapas dos diferentes modos de transporte, das áreas turísticas e dos espazos comerciais; imaxes das modalidades turísticas e das tipoloxías comerciais; material gráfico; e lectura de textos e informacións complementarios. - Utiliza o mapa conceptual da unidade para establecer relacións entre os contidos e obter unha visión sintética destes.

	- Identificar potencialidades persoais como aprendiz.	
--	---	--

6. RECURSOS

Para reforzar e ampliar o estudo dos espazos do sector terciario en España e Galicia poden empregarse os seguintes recursos de apoio: Fontes de información e de consulta: atlas, libros, enciclopedias, dicionarios xerais de xeografía, dicionarios de termos sobre transporte, turismo e comercio, páxinas web, vídeos e blogs de xeografía. Vídeo da UNED sobre “Os espazos de ocio e turismo”. Datos estatísticos do INE, do IGE, o Ministerio de Industria, Enerxía e Turismo; o Ministerio de Economía e Competitividade, e o Instituto Xeográfico Nacional e a Información Xeográfica de Galicia para a elaboración de táboas estatísticas, gráficos e mapas temáticos. **Páxina web do IES, Aula Virtual.**

UNIDADE 8: a poboación española

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

A unidade didáctica dedicada á xeografía da poboación estuda a distribución espacial da poboación e os procesos que xera; as variables dinámicas (natalidade, mortalidade e mobilidade espacial); e a estrutura demográfica (sexo e idade) e socioeconómica (actividade e distribución por sectores económicos).

En todos estes temas preténdese evidenciar as profundas transformacións que tiveron lugar desde mediados da década de 1970; os factores que as explican; e as consecuencias que cabe esperar para un futuro inmediato e a medio prazo. Para comprender o alcance destes cambios resulta necesario coñecer a situación de partida, polo que en cada un dos apartados tratados faise referencia á situación pasada.

Na distribución espacial da poboación, explícanse os desequilibrios territoriais actuais a partir dos factores que ocasionaron movementos migratorios desde a Idade Moderna e analízanse as tendencias recentes á luz dos novos factores que inciden hoxe na repartición da poboación.

O estudo do movemento natural da poboación encádrase en tres réximes demográficos. Así, pártese dos trazos do réxime demográfico antigo e a continuación analízanse as particularidades da transición demográfica en España, utilizando a teoría da “transición sanitaria”, que xira arredor do concepto de “risco” ou probabilidade de perder a saúde. E finalmente explícase o réxime demográfico actual, incorporando argumentacións procedentes de diferentes campos, como a economía, a socioloxía, etcétera.

As migracións interiores iníciase cunha presentación dos movementos tradicionais (estacionais, temporais e éxodo rural), co fin de poñer de manifesto o cambio nas motivacións, os fluxos e o perfil humano que caracteriza ás migracións actuais. Do mesmo modo, as migracións exteriores comezan analizando os destinos tradicionais da emigración española, para poñer de relevo o cambio que supón a situación actual, marcada polo predominio da inmigración estranxeira e unha emigración ao exterior moi inferior á de épocas pasadas.

A estrutura demográfica céntrase no problema do envellecemento e as súas repercusións; e a estrutura económica nos cambios recentes nas taxas de actividade e de paro, e nos tres sectores de actividade. Ademais, preséntase a proxección de futuro para cada unha das variables demográficas, á luz das previsións realizadas por persoas e institucións especialistas na disciplina.

Por último, analízanse as características propias da poboación galega, centrándose na desigual distribución da poboación na nosa comunidade, o movemento natural da mesma, a tradición migratoria de Galicia como trazo significativo, o crecemento real e a estrutura da poboación.

2. TEMPORALIZACIÓN

Poderanse dedicar 11 sesións lectivas dependendo do grao de asimilación dos contidos por parte do alumnado, na segunda avaliación.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Definir e utilizar correctamente os termos básicos relativos á poboación española.
2. Describir, analizar, caracterizar e explicar a distribución, o movemento natural, os movementos migratorios, o crecemento, a estrutura e as tendencias de futuro da poboación española e galega.
3. Utilizar e aplicar as principais ferramentas e procedementos do método xeográfico ao estudo da poboación española.
4. Expresar opinións e xuízos críticos sobre problemas demográficos e mostrar actitudes de tolerancia e solidariedade ante calquera forma de discriminación.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec	CC
- As fontes demográficas. - A distribución da poboación: características, evolución e factores explicativos. - O movemento natural da poboación: os réximes demográficos e os desequilibrios territoriais. - Os movementos migratorios: as migracións interiores tradicionais e actuais; as migracións exteriores tradicionais e actuais; e a inmigración estranxeira. - O crecemento real da poboación. - A estrutura da poboación: por sexo e idade; e por actividade económica. - O futuro da poboación española. - A poboación de Galicia: distribución, movemento natural, tradición migratoria, crecemento real e estrutura.	1. Definir e explicar brevemente os principais conceptos relativos á poboación española e galega.	1.1. Define con precisión conceptos relativos á distribución, o movemento natural, os movementos migratorios, o crecemento, a estrutura e as tendencias de futuro da poboación española e galega.	100	CCL CMCT
	2. Describir, analizar, caracterizar e explicar os trazos da distribución, o movemento natural, os movementos migratorios, o crecemento, a estrutura e as tendencias de futuro da poboación española e galega.	2.1. Redacta temas sobre a distribución, o movemento natural, os movementos migratorios, o crecemento, a estrutura e as tendencias de futuro da poboación española e galega.	90	CCL CMCT CAA
	3. Localizar en mapas e gráficos os principais trazos relacionados coa distribución, o movemento natural, os movementos migratorios, o crecemento, a estrutura e as tendencias de futuro da poboación española e galega.	3.1. Localiza en mapas a distribución da poboación española e galego; as diferenzas territoriais na natalidade, a mortalidade, o crecemento natural, os movementos migratorios, o crecemento real, a xuventude e o envellecemento demográfico; as taxas de actividade e de paro; e a poboación ocupada por sectores económicos.	90	CMCT CAA

	4. Utilizar e aplicar os procedementos do método xeográfico ao estudo da poboación española e galega.	4.1. Obtén, identifica, diferencia e comenta imaxes, mapas, gráficos, datos estatísticos e textos sobre a distribución, o movemento natural, os movementos migratorios, o crecemento, a estrutura e as tendencias de futuro da poboación española. Comenta pirámides de poboación de España e de distintas comunidades autónomas.	85	CD CCL CMCT CAA CEC
	Expresar opinións e xuízos críticos sobre problemas demográficos e mostrar actitudes de tolerancia e solidariedade ante calquera forma de discriminación.	5.1. Emite opinións e xuízos críticos sobre problemas demográficos e mostra actitudes de tolerancia e solidariedade respecto á discriminación laboral ou social por motivos de sexo, idade, raza ou nacionalidade.	70	CSIEE CSC

5. COMPETENCIAS CLAVE: DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descritor	Desempeño
Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía	<ul style="list-style-type: none"> - Manexar os coñecementos sobre a ciencia xeográfica e a tecnoloxía para solucionar problemas, comprender o que acontece arredor nosa e responder preguntas. - Coñecer e utilizar os elementos matemáticos básicos: operacións, magnitudes, porcentaxes, etcétera. - Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. - Resolver problemas seleccionando os datos e as estratexias apropiadas. - Recoñecer a importancia da ciencia na nosa vida cotiá. - Aplicar estratexias de resolución de problemas a situacións da vida cotiá. 	<ul style="list-style-type: none"> - Utiliza índices para calcular as taxas de masculinidade e de feminidade en diferentes grupos de idade. - Utiliza datos estatísticos para explicar o cálculo das taxas de actividade e de paro. - Comenta táboas estatísticas sobre a idade do matrimonio, a idade da maternidade e a porcentaxe de fillos nados de nai non casada; a aloctonía provincial; e o futuro da poboación española. - Explica a influencia dos factores físicos, económicos, demográficos e políticos na distribución da poboación; a influencia do crecemento natural e das migracións en cada etapa do crecemento da poboación española; a influencia na taxa de actividade das migracións, o dinamismo económico, a duración da escolarización, o traballo da muller fóra do fogar e a idade da xubilación; e os factores que influíron na taxa de paro en España. - Compara o censo co padrón municipal; a metodoloxía dos censos actuais e a dos censos por lumes; as migracións estacionais e temporais co éxodo rural; a emigración tradicional transoceánica e a europea; e as consecuencias das migracións exteriores tradicionais e actuais. - Diferenza ou crecemento natural e o crecemento real da poboación. - Busca noticias sobre problemas relacionados co movemento natural da poboación; e sobre as migracións. - Comenta textos xeográficos sobre o envellecemento demográfico. - Compara mapas dos saldos migratorios en 1900-1940 e 1961-1965; e da poboación nova e anciá por comunidades autónomas. - Obtén información de mapas sobre a evolución da densidade de poboación en España; os saldos migratorios das

		<p>migracións interiores actuais; e diferentes documentos sobre a inmigración estranxeira en España.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Comenta gráficos sobre a evolución da mortalidade infantil; a evolución da esperanza de vida; a evolución das migracións interiores tradicionais; as migracións segundo o tamaño dos municipios; a evolución da estrutura por idade; e a evolución da poboación ocupada por sectores económicos. - Utiliza técnicas propias do método xeográfico: elabora, comenta e compara pirámides de poboación de España en 2015; de España en 2015 e 2060; e das provincias de Badaxoz, Teruel e Barcelona.
<i>Comunicación lingüística</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Comprender o sentido dos textos escritos e orais. - Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. - Manter unha actitude favorable cara á lectura. - Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. - Respetar as normas de comunicación en calquera contexto: quenda de palabra, escoita atenta ao interlocutor... 	<ul style="list-style-type: none"> - Realiza con interese a lectura comprensiva dos contidos das diferentes epígrafes da unidade. - Define termos utilizando o vocabulario xeográfico adecuado: Conceptos como censo, transición demográfica, taxa de fecundidade, esperanza de vida, emigración, taxa de paro, etcétera. - Le e comenta textos sobre o envellecemento da poboación. - Redacta a resposta ás actividades e aos traballos formulados, utilizando o vocabulario, as estruturas lingüísticas e as normas gramaticais correctas. - Sintetiza o contido de noticias sobre problemas relacionados co movemento natural e sobre migracións con corrección sintáctica e gramatical. - Expón oralmente, con corrección e coherencia, a resposta ás actividades didácticas formuladas polo profesorado; e a presentación en PowerPoint sobre o paro en España. - Respecta as normas de comunicación na clase: pide a palabra e atende as intervencións do profesorado e dos demais estudantes.
<i>Competencia dixital</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Empregar distintas fontes para a busca de información. - Elaborar información propia derivada de información obtida a través de medios tecnolóxicos. - Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. - Usar as novas tecnoloxías para mellorar o traballo e facilitar a vida diaria. - Utilizar as distintas canles de comunicación audiovisual para transmitir informacións diversas. 	<ul style="list-style-type: none"> - Obtén e elabora información da Rede: interpreta a información ofrecida polo INE sobre a poboación española e as novidades do censo de 2011 en canto a metodoloxía. - Realiza unha presentación en PowerPoint sobre o paro en España.
<i>Conciencia e expresións culturais</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Manifestar gusto pola creatividade e pola estética no ámbito cotián. 	<ul style="list-style-type: none"> - Coida a presentación do caderno de traballo e a execución da presentación en PowerPoint sobre o paro en España.

	<ul style="list-style-type: none"> - Elaborar traballos e presentacións con sentido estético. - Valorar a interculturalidade como unha fonte de riqueza persoal e cultural. 	<ul style="list-style-type: none"> - Elabora con sentido estético as diapositivas da presentación en PowerPoint sobre o paro en España. - Valora as migracións pola súa achega á multiculturalidade.
<i>Competencias sociais e cívicas</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Mostrar dispoñibilidade para a participación activa en ámbitos de participación establecidos. - Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. - Aprender a comportarse desde o coñecemento dos distintos valores. - Aplicar dereitos e deberes da convivencia cidadá no contexto escolar. - Evidenciar preocupación polos máis desfavorecidos e respecto aos distintos ritmos e potencialidades. - Involucrarse ou promover accións cun fin social. 	<ul style="list-style-type: none"> - Participa activamente na clase formulando preguntas; contestando interrogantes; manifestando opinións; e expoñendo voluntariamente a resposta ás actividades didácticas da unidade formuladas polo profesorado. - Respecta as intervencións na clase dos demais estudantes. - Manifesta unha actitude atenta na clase e respectuosa coas indicacións do profesorado. - Propón medidas para evitar o racismo e a xenofobia.
<i>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Ser constante no traballo superando as dificultades. - Dirimir a necesidade de axuda en función da dificultade da tarefa. - Xerar novas e diverxentes posibilidades desde coñecementos previos do tema. - Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. 	<ul style="list-style-type: none"> - Organiza o seu traballo para realizar as tarefas encomendadas de forma adecuada no tempo requirido, solicitando axuda para realizalas en caso necesario.
<i>Aprender a aprender</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. - Planificar os recursos necesarios e os pasos que cómpre realizar no proceso de aprendizaxe. - Xestionar os recursos e as motivacións persoais en favor da aprendizaxe. - Avaliar a consecución de obxectivos de aprendizaxe. - Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. - Seguir os pasos establecidos e tomar decisións sobre os pasos 	<ul style="list-style-type: none"> - Elabora cadros de síntese referidos aos factores influentes sobre a natalidade e a mortalidade en cada un dos réximes demográficos; e sobre as etapas do éxodo rural. - Confecciona cadros comparativos sobre as características das migracións interiores tradicionais e actuais; e sobre as migracións interiores e exteriores. - Apoia a aprendizaxe dos contidos utilizando recursos como mapas da distribución da poboación, das taxas de natalidade e de mortalidade e da repartición da poboación nova e anciá; gráficos sobre a evolución do movemento natural, sobre as migracións interiores e exteriores, a estrutura por sexo e idade, e as taxas de actividade e de paro; e lectura de textos e informacións complementarios. - Utiliza o mapa conceptual da unidade para establecer relacións entre os contidos e obter unha visión sintética destes.

	seguintes en función dos resultados intermedios. - Identificar potencialidades persoais como aprendiz.	
--	---	--

6. RECURSOS

Para reforzar e ampliar o estudo da poboación poden empregarse os seguintes recursos de apoio: Fontes de información e de consulta: atlas, libros, enciclopedias, dicionarios xerais de xeografía, dicionarios de termos demográficos, páxinas web, vídeos e blogs de xeografía. Datos estatísticos do INE e do IGE para a elaboración de táboas estatísticas, gráficos e mapas temáticos. **Páxina web do IES, Aula Virtual.**

UNIDADE 9: o espazo urbano

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

Esta unidade didáctica estuda o espazo urbano español. No tratamento dos contidos inclúense os principais enfoques cos que os xeógrafos abordaron o estudo do espazo urbano, tanto no referente á análise do espazo interno da cidade como no relativo ás relacións entre cidades e ao seu papel na organización do espazo a través das redes urbanas.

Nunha primeira parte analízase o proceso de urbanización facendo especial fincapé nas etapas industrial e postindustrial polas súas repercusións na situación actual; e estúdase a cidade de forma individualizada: a organización interna incidindo nas transformacións experimentadas por cada unha das áreas urbanas; o estudo das aglomeracións urbanas; e os problemas actuais das grandes cidades. Concédese especial relevancia ao crecemento difuso da cidade, a problemática que entraña e as alternativas formuladas; e ás principais liñas do plan urbano en épocas pasadas e na actualidade, sobre todo ás novas tendencias do urbanismo baseadas na democratización social, a influencia da globalización, a aposta pola sostibilidade e polas cidades intelixentes que promoven o uso da innovación e das novas tecnoloxías para mellorar a calidade de vida da cidadanía.

Nunha segunda parte, trátanse as cidades como integrantes dun sistema, a rede urbana. Preséntanse as súas características (tamaño, funcións, área de influencia, relacións urbanas e xerarquía); a súa distribución en eixes; e os seus cambios recentes en relación coa implantación do Estado das autonomías que tende a configurar sistemas urbanos rexionais-, e coa integración española no sistema urbano europeo e mundial.

Por último, analízase o espazo urbano galego no que se trata o proceso de urbanización de Galicia, o subsistema urbano galego e a descrición das sete cidades galegas.

2. TEMPORALIZACIÓN

Poderanse dedicar 11 sesións lectivas dependendo do grao de asimilación dos contidos por parte dos discentes, na segunda avaliación.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Definir e utilizar correctamente os termos básicos relativos ao espazo urbano español.
2. Describir, analizar, caracterizar e explicar o concepto de cidade; o proceso de urbanización; a morfoloxía e a estrutura urbana; os problemas das cidades; a ordenación do espazo urbano e o sistema de cidades de España.
3. Describir, analizar, caracterizar e explicar o proceso de urbanización de Galicia, as peculiaridades do subsistema urbano galego e das setes cidades da nosa comunidade.
4. Utilizar e aplicar as principais ferramentas e procedementos do método xeográfico ao estudo do espazo

urbano español e galego.

5. Mostrar interese polos problemas urbanos e as actuacións encamiñadas a solucionarlos; avaliar estas actuacións e realizar propostas de mellora.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	estándares de aprendizaxe avaliáveis	% onsec	CC
<p>- O concepto e a importancia da cidade.</p> <p>- O proceso de urbanización. Etapas preindustrial, industrial e postindustrial.</p> <p>- A morfoloxía urbana: localización, situación, plano, trama, edificación e usos do solo.</p> <p>- A estrutura urbana: zona antiga; cidade industrial; periferia e aglomeracións urbanas.</p> <p>- Problemas das cidades españolas: derivados da aglomeración, económicos, demográficos, sociais e ambientais.</p> <p>- A ordenación do espazo urbano e o urbanismo. Etapas industrial e postindustrial.</p> <p>- O sistema urbano español: compoñentes, xerarquía urbana, organización espacial en eixes e cambios recentes (incorporación aos sistemas urbanos europeo e global).</p> <p>- O sistema urbano galego: proceso de urbanización, o subsistema urbano galego e as características das sete cidades galegas.</p>	1. Definir e explicar brevemente os principais conceptos relativos ao espazo urbano.	1.1. Define con precisión conceptos relativos ao proceso de urbanización, a morfoloxía e a estrutura urbana, os problemas urbanos, o urbanismo e o sistema urbano.	100	CCL CMCT
	2. Describir, analizar, caracterizar e explicar o proceso de urbanización; a morfoloxía e a estrutura urbana; os problemas das cidades; a ordenación do espazo urbano e o sistema urbano de España e de Galicia.	2.1. Redacta temas sobre o proceso de urbanización e as súas etapas; os compoñentes da morfoloxía urbana; as diferentes áreas da estrutura urbana e as aglomeracións urbanas; os trazos do urbanismo industrial e postindustrial; e os trazos actuais do sistema urbano español e os seus cambios recentes.	90	CCL CMCT CAA
	3. Localizar en mapas as principais cidades, aglomeracións e eixes urbanos de España.	3.1. Localiza en mapas as cidades e aglomeracións urbanas de máis de 50.000 habitantes e os eixes urbanos principais.	80	CMCT CAA
	4. Utilizar e aplicar os procedementos do método xeográfico ao estudo do espazo urbano español e galego.	4.1. Obtén, identifica diferenza e comenta imaxes de áreas e problemas urbanos; planos de cidades; mapas de distribución de cidades e do sistema urbano; e gráficos e datos estatísticos sobre o proceso de urbanización, as aglomeracións urbanas e o sistema de cidades de España e de Galicia.	85	CD CCL CMCT CAA CCEC CSIEE
	5. Mostrar interese polos problemas urbanos; emitir opinións e propostas respecto a eles; e avaliar as actuacións urbanísticas encamiñadas a solucionarlos.	5.1. Identifica os problemas urbanos e as actuacións urbanísticas a partir de diversas fontes de información; e emite opinións e propón solucións sobre eles.	80	CSIEE CSC

5. COMPETENCIAS CLAVE: DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descriptor	Desempeño
<p><i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Comprometerse co uso responsable dos recursos naturais para promover un desenvolvemento sostible. - Tomar conciencia dos cambios producidos polas persoas no contorno natural e as repercusións para a vida futura. - Aplicar métodos de análises rigorosas para mellorar a comprensión da realidade circundante no ámbito xeográfico. - Manexar os coñecementos sobre a ciencia xeográfica e a tecnoloxía para solucionar problemas, comprender o que acontece arredor nosa e responder preguntas. - Coñecer e utilizar os elementos matemáticos básicos: operacións, magnitudes, porcentaxes, etcétera. - Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. - Resolver problemas seleccionando os datos e as estratexias apropiadas. - Recoñecer a importancia da ciencia na nosa vida cotiá. - Aplicar estratexias de resolución de problemas a situacións da vida cotiá. 	<ul style="list-style-type: none"> - Toma conciencia dos cambios producidos pola actividade humana no contorno: recompila noticias sobre problemas urbanos relacionados coa deterioración ambiental. - Explica as razóns da importancia urbana de Santiago de Compostela na Idade Media e de Madrid e Sevilla na Idade Moderna; e os trazos que miden a proxección internacional dunha cidade. - Pon exemplos da diferenza entre localización e situación urbanas; e volve redactar os textos sobre a localización e a situación urbanas achegando exemplos de cidades que respondan aos máis habituais. - Clasifica: noticias relativas a problemas urbanos. - Compara os barrios obreiros tradicionais e as colonias de Casas Baratas do período industrial; e os obxectivos e actuacións do urbanismo desde a segunda metade do século XIX ata a actualidade. - Diferencia unha aglomeración urbano-industrial e unha urbanización difusa, e relaciónaas cunha etapa do proceso de urbanización. - Busca noticias sobre problemas urbanos de cidades do contorno. - Interpreta imaxes: distingue nunha imaxe os trazos propios dunha cidade; e describe a información que achegan imaxes sobre o plano, a trama, a edificación e os usos do solo da zona antiga no pasado e na actualidade. - Compara mapas sobre as cidades españolas en 1900 e en 1970; e sobre as relacións entre a cidade central e os núcleos da área metropolitana na época industrial e postindustrial. - Localiza en mapas as cidades españolas declaradas Patrimonio da Humanidade. - Comenta mapas sobre as aglomeracións urbanas de España. - Obtén información de mapas sobre a urbanización fenicia, grega e romana; as áreas urbanas españolas segundo o seu tamaño demográfico; a xerarquía urbana; os tipos de sistemas urbanos rexionais; e os eixes urbanos mellor e peor conectados co Pentágono Europeo. - Comenta gráficos sobre a evolución do proceso de urbanización desde 1860; e a evolución do crecemento das principais áreas metropolitanas españolas. - Utiliza técnicas propias do método xeográfico: comenta o plano urbano de Palma seguindo a técnica proporcionada no libro de texto; e realiza un traballo de campo sobre unha cidade próxima. - Sitúa a túa localidade na xerarquía urbana. - Elabora un mapa co sistema urbano galego e explica as súas características. - Realiza unha ficha sobre a cidade de residencia ou a máis próxima co número de habitantes e as funcións principais, e delimitaa sobre o mapa de Galicia.

<p><i>Comunicación lingüística</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Comprender o sentido dos textos escritos e orais. - Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. - Manter unha actitude favorable cara á lectura. - Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. - Respectar as normas de comunicación en calquera contexto: quenda de palabra, escoita atenta ao interlocutor... 	<ul style="list-style-type: none"> - Realiza con interese a lectura comprensiva dos contidos das diferentes epígrafes da unidade. - Define termos utilizando o vocabulario xeográfico adecuado. Conceptos como cidade, proceso de urbanización, plano irregular, barrio xardín, zona antiga, cidade difusa, etcétera. - Elabora unha definición de cidade utilizando criterios cuantitativos e cualitativos. - Resume os factores que influíron na urbanización durante a época industrial. - Redacta a resposta ás actividades e os traballos formulados, utilizando o vocabulario, as estruturas lingüísticas e as normas gramaticais correctas. - Expón oralmente, con corrección e coherencia, a resposta ás actividades didácticas formuladas polo profesorado; o resumo da información solicitada acerca da rehabilitación ou renovación dun barrio obreiro; e a presentación en PowerPoint sobre o traballo de campo acerca dunha cidade próxima. - Respecta as normas de comunicación na clase: pide a palabra e atende as intervencións do profesorado e dos demais estudantes.
<p><i>Competencia dixital</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Empregar distintas fontes para a busca de información. - Elaborar información propia derivada de información obtida a través de medios tecnolóxicos. - Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. - Usar as novas tecnoloxías para mellorar o traballo e facilitar a vida diaria. - Utilizar as distintas canles de comunicación audiovisual para transmitir informacións diversas. 	<ul style="list-style-type: none"> - Busca imaxes en Internet sobre os diferentes factores que inflúen na morfoloxía urbana e describe as súas características; sobre o plano, a trama, a edificación e os usos do solo da zona antiga no pasado e na actualidade; e sobre cidades especializadas en funcións de cada sector económico. - Obtén e elabora información da Rede: indaga nas cidades españolas declaradas Patrimonio da Humanidade e nos motivos da súa elección; e nas operacións de rehabilitación ou de renovación emprendidas respecto a algún barrio industrial ou obreiro dunha cidade española. - Realiza unha presentación en PowerPoint sobre o traballo de campo realizado.

<p><i>Conciencia e expresións culturais</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Manifestar gusto pola creatividade e pola estética no ámbito cotián. - Elaborar traballos e presentacións con sentido estético. - Mostrar respecto cara ao patrimonio cultural mundial e de España nas súas distintas vertentes (artístico e literaria, etnográfica, xeográfica, urbana, económica, científico e técnica...). 	<ul style="list-style-type: none"> - Coida a presentación do caderno de traballo; e do traballo de campo sobre unha cidade do contorno. - Elabora un mural sobre os trazos da cidade intelixente. - Selecciona con sentido estético imaxes relativas aos compoñentes da estrutura urbana; e a distinta especialización funcional das cidades. - Elabora un traballo sobre unha cidade galega analizando as súas orixes e evolución ao longo do tempo. - Indaga sobre que cidades españolas foron declaradas Patrimonio da Humanidade e os motivos da súa elección; e sobre as operacións de rehabilitación ou de renovación emprendidas respecto a algún barrio industrial ou obreiro dunha cidade española.
<p><i>Competencias sociais e cívicas</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Mostrar dispoñibilidade para a participación activa en ámbitos de participación establecidos. - Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. - Aprender a comportarse desde o coñecemento dos distintos valores. - Aplicar dereitos e deberes da convivencia cidadá no contexto escolar. 	<ul style="list-style-type: none"> - Participa activamente na clase formulando preguntas; contestando interrogantes; manifestando opinións; e expoñendo voluntariamente a resposta ás actividades didácticas da unidade formuladas polo profesorado. - Respecta as intervencións na clase dos demais estudantes. - Manifesta unha actitude atenta na clase e respectuosa coas indicacións do profesorado.
<p><i>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ser constante no traballo superando as dificultades. - Dirimir a necesidade de axuda en función da dificultade da tarefa. - Xerar novas e diverxentes posibilidades desde coñecementos previos do tema. - Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. - Asumir as responsabilidades encomendadas e dar conta delas. - Xestionar o traballo do grupo coordinando tarefas e tempos. - Contaxiar entusiasmo pola tarefa e ter confianza nas 	<ul style="list-style-type: none"> - Organiza o seu traballo para realizar as tarefas encomendadas de forma adecuada no tempo requirido, solicitando axuda para realizalas en caso necesario. - Elabora un traballo sobre unha cidade galega analizando as súas orixes e evolución ao longo do tempo. - Deseña un exemplo de planificación urbana baseado na cidade intelixente; e unha proba para avaliar os coñecementos adquiridos por estudantes da ESO sobre a morfoloxía e a estrutura dunha cidade próxima. - Organiza un concurso para seleccionar o mural gañador sobre a cidade intelixente. - Avalía unha proba realizada por estudantes de ESO sobre morfoloxía e estrutura urbana. - Propón medidas para aumentar a proxección internacional das cidades medianas e pequenas. - Planifica, elabora e participa activamente e de forma responsable na realización do traballo de campo en equipo sobre unha cidade do contorno; na elaboración do resumo deste traballo nunha presentación en PowerPoint/prezi...e na organización dun concurso de murais sobre cidades intelixentes.

	posibilidades de alcanzar obxectivos.	
<i>Aprender a aprender</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. - Planificar os recursos necesarios e os pasos que cómpre realizar no proceso de aprendizaxe. - Xestionar os recursos e as motivacións persoais en favor da aprendizaxe. - Avaliar a consecución de obxectivos de aprendizaxe. - Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. - Seguir os pasos establecidos e tomar decisións sobre os pasos seguintes en función dos resultados intermedios. - Identificar potencialidades persoais como aprendiz. 	<ul style="list-style-type: none"> - Elabora cadros de síntese referidos á evolución do plano, a trama, a edificación e os usos do solo da zona antiga nas etapas preindustrial, industrial e postindustrial; a localización, o plano, a trama, a edificación, os usos do solo e a composición social do ensanche burgués, os barrios obreiros e os barrios xardín da cidade industrial; e os problemas urbanos coas súas causas e solucións. - Confecciona cadros comparativos sobre as diferenzas entre os núcleos de poboación urbanos e rurais; as etapas do proceso de urbanización; e as categorías da xerarquía urbana de España. - Apoia a aprendizaxe dos contidos utilizando recursos como mapas sobre as etapas do proceso de urbanización, da distribución das cidades, e da xerarquía urbana; planos urbanos; imaxes sobre as áreas e os problemas urbanos; gráficos e datos estatísticos sobre a evolución das cidades e das grandes aglomeracións urbanas; traballos de campo; e lectura de textos e informacións complementarios. - Utiliza o mapa conceptual da unidade para establecer relacións entre os contidos e obter unha visión sintética destes.

6. RECURSOS

Para reforzar e ampliar estudo das cidades e a estrutura urbana de España e Galicia poden empregarse os seguintes recursos de apoio: Fontes de información e de consulta: atlas, libros, enciclopedias, dicionarios xerais de xeografía, dicionarios de morfoloxía e tipoloxía urbana, páxinas web e blogs de xeografía. Datos estatísticos do INE, do IGE e do Ministerio de Fomento para a elaboración de táboas estatísticas, gráficos e mapas temáticos. **Páxina web do IES, Aula Virtual. Plataforma**

UNIDADE 10: a organización, os desequilibrios e as políticas territoriais

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

Esta unidade estuda, de forma evolutiva, a organización territorial de España; os desequilibrios territoriais nos ámbitos económico, demográfico e social; as políticas rexionais e de cohesión encamiñadas a palialos e a fomentar o desenvolvemento rexional; e a ordenación do territorio.

A orixe e a evolución da organización político-administrativa mostra como, desde a Idade Media, alternaron períodos de descentralización territorial con outros de estrita centralización. O modelo actual é o dun Estado descentralizado no que existen diferentes divisións territoriais con capacidade de autogoberno: os municipios, as provincias e as comunidades autónomas. A atención céntrase no complicado proceso de formación do estado autonómico e na súa organización actual: estatutos de autonomía, competencias, institucións e financiamento.

A análise dos desequilibrios territoriais focalízase na escala rexional, sen esquecer por iso a existencia de contrastes intrarrexionais e de disparidades entre grandes grupos de rexións. Para iso adóptase un enfoque evolutivo, desde a década de 1960, que permite comprender mellor os desequilibrios actuais. En cada un dos períodos establecidos analízanse as disparidades rexionais a través de certos indicadores (PIB, crecemento da poboación e benestar) e a converxencia/diverxencia das rexións na distribución da riqueza, a distribución da poboación e o nivel de benestar.

A política rexional abórdase nas súas tres dimensións, europea, estatal e rexional, incorporando as formulacións máis recentes. Estes, no actual momento de competencia mundial entre territorios, non se limitan, como ata datas recentes, a conceder axudas para o desenvolvemento ás rexións máis desfavorecidas, senón que pretenden tamén investir no crecemento e no emprego de todas as rexións. Este é o obxectivo actual da nova política rexional da Unión Europea para o período 2014-2020, que debe ser asumido pola política rexional estatal e autonómica de España. Así o Estado elabora un Acordo de Asociación onde concreta os obxectivos e os programas nos que vai investir os fondos europeos; e as comunidades autónomas elaboran Programas Operativos concretando o destino dos investimentos de cada fondo e os resultados que esperan obter.

En canto á ordenación do territorio, fronte a enfoques máis restritivos, non se identifican aquí ordenación do territorio e plan urbano. De acordo coa definición achegada pola Carta Europea de Ordenación do Territorio, enténdese este como “a expresión espacial da política económica, social, cultural e ecolóxica de toda a sociedade”. Así, aínda que o ámbito principal de ordenación é a rexión, como organización global do espazo, a ordenación do territorio require a coordinación da administración rexional coas outras administracións con capacidade de tomar decisións con incidencia espacial: as administracións europea, estatal e local.

2. TEMPORALIZACIÓN

Poderanse dedicar 7 sesións lectivas dependendo do grao de asimilación dos contidos por parte do alumnado, na terceira avaliación.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Definir e utilizar correctamente os termos básicos propios da organización, os desequilibrios e as políticas territoriais de España.
2. Describir, caracterizar e explicar a evolución histórica da organización territorial e os seus trazos actuais; as causas, indicadores, evolución e situación actual dos desequilibrios territoriais; e a política rexional e de cohesión territorial da UE, o Estado español e as comunidades autónomas.
3. Utilizar as principais ferramentas e procedementos do método xeográfico relacionados coa organización, os desequilibrios e as políticas territoriais: comentario de mapas, datos estatísticos, imaxes, gráficos e textos.
4. Valorar a descentralización político-administrativa; recoñecer os desequilibrios territoriais, e apreciar as actuacións encamiñadas a palialos.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec.	CC

<p>- A organización territorial de España: evolución histórica e organización actual (divisións territoriais e estado das autonomías: formación e organización).</p> <p>- Os desequilibrios territoriais: causas, indicadores e evolución: períodos 1960-1975, 1976-1985, 1986-2007 e desde 2008.</p> <p>- As políticas rexionais e de cohesión territorial: bases da política rexional; a política rexional e de cohesión da UE 2014-2020; a política rexional e de cohesión do Estado español; e a ordenación do territorio.</p>	<p>1. Definir e explicar brevemente os principais conceptos relativos á organización, os desequilibrios e as políticas territoriais de España.</p>	<p>1.1. Define con precisión conceptos relativos á organización, aos desequilibrios e as políticas territoriais de España.</p>	100	CCL CMCT
	<p>2. Describir, analizar, caracterizar e explicar a organización, os desequilibrios e as políticas territoriais de España.</p>	<p>2.1. Redacta temas sobre a evolución e a organización territorial actual de España; a evolución e a situación actual dos desequilibrios territoriais; e as políticas rexionais e de cohesión territorial da UE, o Estado e as comunidades autónomas dirixidas a palialos.</p>	90	CCL CMCT CAA
	<p>3. Localizar en mapas as divisións político e administrativas de España e os fenómenos relativos aos desequilibrios e as políticas territoriais.</p>	<p>3.1. Localiza en mapas as comunidades autónomas e as provincias, cos seus correspondentes capitais; os países fronteirizos de España; a categoría de cada comunidade autónoma na política rexional europea; e as comunidades beneficiadas polos Fondos de Compensación Interterritorial.</p>	90	CMCT CAA
	<p>4. Utilizar e aplicar os procedementos do método xeográfico ao estudo da organización, os desequilibrios e as políticas territoriais de España.</p>	<p>4.1. Obtén, identifica, diferencia e comenta imaxes, mapas, gráficos, datos estatísticos e textos sobre a organización, os desequilibrios e a política territorial de España.</p>	80	CD CCL CMCT CAA
	<p>5. Valorar a descentralización político e administrativa; recoñecer os desequilibrios territoriais; e apreciar as actuacións encamiñadas a palialos.</p>	<p>5.1. Emite opinións acerca da descentralización político e administrativa; recoñece os desequilibrios territoriais; e aprecia as actuacións encamiñadas a palialos e a fomentar a solidariedade interterritorial.</p>	50	CSIEE CSC

5. COMPETENCIAS CLAVE: DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descritor	Desempeño
<p><i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i></p>	<p>- Comprometerse co uso responsable dos recursos naturais para promover un desenvolvemento sostible.</p> <p>- Tomar conciencia dos cambios contorno polas persoas no contorno natural e as repercusións para a vida futura.</p>	<p>- Selecciona os obxectivos temáticos da política de cohesión relacionados coa protección ambiental e os fondos que os financian.</p> <p>- Calcula a porcentaxe de Fondos de Compensación Interterritorial que reciben as comunidades autónomas.</p> <p>- Explica as principais diferenzas entre as distintas vías seguidas polas comunidades para acceder á autonomía; entre o réxime de financiamento autonómico foral e común; como se garante a todas as comunidades un nivel de cobertura mínimo para os servizos fundamentais e o</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - Aplicar métodos de análises rigorosas para mellorar a comprensión da realidade circundante no ámbito xeográfico. - Manexar os coñecementos sobre a ciencia xeográfica e a tecnoloxía para solucionar problemas, comprender o que acontece arredor nosa e responder preguntas. - Coñecer e utilizar os elementos matemáticos básicos: operacións, magnitudes, porcentaxes, etcétera. - Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. - Resolver problemas seleccionando os datos e as estratexias apropiadas. - Aplicar estratexias de resolución de problemas a situacións da vida cotiá. 	<p>pagamento das competencias transferidas; a información que achegan os diferentes indicadores para medir os desequilibrios territoriais; a evolución dos desequilibrios territoriais no crecemento do PIB e da poboación, e a converxencia económica, demográfica e social entre as rexións españolas; frases relacionadas coa política rexional do Estado; e os principais problemas da ordenación do territorio en España.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Compara os fondos da política de cohesión europea. - Clasifica as comunidades autónomas españolas nas diferentes categorías de rexións europeas. - Comenta textos xeográficos sobre artigos da Constitución española relativos ao financiamento autonómico. - Elabora mapas sobre a división autonómica, a división provincial e os países fronteirizos de España. - Comenta mapas dos incentivos rexionais. - Utiliza e traballa con mapas: sinala as divisións político-administrativas ás que pertenceu a provincia onde reside desde a Antigüidade ata a época actual. - Elabora un gráfico circular coa porcentaxe de Fondos de Compensación Interterritorial recibida polas comunidades autónomas. - Comenta un gráfico sobre a converxencia das rexións e as cidades autónomas de España con Europa. - Utiliza técnicas propias do método xeográfico: programa e realiza unha entrevista sobre un dos apartados tratados na unidade didáctica.
<p><i>Comunicación lingüística</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Comprender o sentido dos textos escritos e orais. - Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. - Manter unha actitude favorable cara á lectura. - Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. - Respetar as normas de comunicación en calquera contexto: quenda de palabra, escoita atenta ao interlocutor... 	<ul style="list-style-type: none"> - Realiza con interese a lectura comprensiva dos contidos das diferentes epígrafes da unidade. - Define termos utilizando o vocabulario xeográfico adecuado. Conceptos como organización político-administrativa, rexión, municipio, comunidade autónoma, FSE, etcétera. - Redacta textos resumindo a evolución histórica da organización político-administrativa de España; e as vantaxes da ordenación do territorio. - Expón oralmente, con corrección e coherencia, a resposta ás actividades didácticas formuladas polo profesorado. - Respecta as normas de comunicación na clase: pide a palabra e atende as intervencións do profesorado e dos demais estudantes.

<p><i>Competencia dixital</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Empregar distintas fontes para a busca de información. - Elaborar información propia derivada de información obtida a través de medios tecnolóxicos. - Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. - Usar as novas tecnoloxías para mellorar o traballo e facilitar a vida diaria. 	<ul style="list-style-type: none"> - Obtén e elabora información acerca do tema sobre o que proxecta realizar unha entrevista.
<p><i>Conciencia e expresións culturais</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Manifestar gusto pola creatividade e pola estética no ámbito cotián. - Elaborar traballos e presentacións con sentido estético. 	<ul style="list-style-type: none"> - Coida a presentación do caderno de traballo; a execución do mapa sobre as divisións político-administrativas e do gráfico sobre a repartición dos Fondos de Compensación Interterritorial; e a presentación do resumo da entrevista realizada.
<p><i>Competencias sociais e cívicas</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Mostrar dispoñibilidade para a participación activa en ámbitos de participación establecidos. - Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. - Aprender a comportarse desde o coñecemento dos distintos valores. - Aplicar dereitos e deberes da convivencia cidadá no contexto escolar. - Coñecer as actividades humanas, adquirir unha idea da realidade histórica a partir de distintas fontes, e identificar as implicacións que ten vivir nun Estado social e democrático de dereito referendado por unha constitución. 	<ul style="list-style-type: none"> - Participa activamente na clase formulando preguntas; contestando interrogantes; manifestando opinións; e expoñendo voluntariamente a resposta ás actividades didácticas da unidade formuladas polo profesorado. - Respecta as intervencións na clase dos demais estudantes. - Manifesta unha actitude atenta na clase e respectuosa coas indicacións do profesorado. - Opina sobre a política redistributiva do Estado. - Comenta artigos da Constitución española relativos aos dereitos e o financiamento autonómico.
<p><i>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ser constante no traballo superando as dificultades. - Xerar novas e diverxentes posibilidades desde coñecementos previos do tema. - Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. 	<ul style="list-style-type: none"> - Organiza o seu traballo para realizar as tarefas encomendadas de forma adecuada no tempo requirido, solicitando axuda para realizalas en caso necesario. - Planifica un xogo ou unha actividade para distinguir os símbolos que diferencian as comunidades autónomas. - Programa, realiza, redacta e avalía unha entrevista sobre un dos apartados tratados na unidade didáctica.

<p><i>Aprender a aprender</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. - Planificar os recursos necesarios e os pasos que cómpre realizar no proceso de aprendizaxe. - Xestionar os recursos e as motivacións persoais en favor da aprendizaxe. - Avaliar a consecución de obxectivos de aprendizaxe. - Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. - Seguir os pasos establecidos e tomar decisións sobre os pasos seguintes en función dos resultados intermedios. - Identificar potencialidades persoais como aprendiz. 	<ul style="list-style-type: none"> - Elabora cadros de síntese referidos ás principais divisións político-administrativas do territorio español; as principais institucións das comunidades autónomas; e a evolución da organización político-administrativa. - Confecciona cadros comparativos sobre os obxectivos e instrumentos da política rexional da UE, a política rexional estatal e a ordenación do territorio; e sobre os desequilibrios rexionais de España. - Apoia a aprendizaxe dos contidos utilizando recursos como mapas das divisións político-administrativas no pasado e na actualidade; mapa da posición das rexións españolas na política de cohesión territorial da UE; gráficos e datos estatísticos sobre os desequilibrios territoriais no PIB e o crecemento da poboación; e sobre a converxencia entre as comunidades autónomas e entre estas e a UE. - Afonda no tema estudado programando e realizando unha entrevista sobre un dos seus apartados. - Utiliza o mapa conceptual da unidade para establecer relacións entre os contidos e obter unha visión sintética destes.
-----------------------------------	--	--

6. RECURSOS

Para reforzar e ampliar o estudo da organización territorial e as políticas territoriais de España poden empregarse os seguintes recursos de apoio: Fontes de información e de consulta: atlas, libros, enciclopedias, dicionarios xerais de xeografía, dicionarios específicos, páxinas web e blogs de xeografía. Datos estatísticos do INE, IGE, do Ministerio de Facenda e Administracións Públicas, Eurostat, de Información Xeográfica de Galicia e do Instituto Xeográfico Nacional para a elaboración de táboas estatísticas, gráficos, e mapas temáticos.

Páxina web do IES, Aula Virtual.

UNIDADE 11: *España e Galicia en Europa*

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

O estudo de España en Europa parte do proceso de formación e ampliación territorial da Unión Europea e dos trazos básicos do seu funcionamento a través duns Tratados, institucións, prioridades e políticas comúns. A atención céntrase nas prioridades establecidas pola Estratexia Europa 2020, dado que o crecemento intelixente, sostible e integrador que propón se encontra presente en todas as demais políticas comúns.

A continuación analízanse os contrastes físicos e humanos de Europa. O medio físico da Unión Europea analiza o relevo e as paisaxes bioclimáticas máis estendidas. A explicación dos contrastes humanos no ámbito comunitario organizouse de forma temática e territorial. Os contrastes políticos mostran as diferentes visións da UE dos europeístas e os euroescépticos, e os avances na integración política coa adopción dalgunhas políticas comúns. Os contrastes económicos expoñen os principais caracteres das actividades dos tres sectores económicos seguindo un esquema común que inclúe características xerais, localización espacial e políticas sectoriais. Como estas últimas se trataron xa nas correspondentes unidades didácticas de España, expóñense aquí de forma breve. Os trazos demográficos e urbanos sintetizan os contrastes na poboación e o sistema urbano europeos. O esquema expositivo é o mesmo que o utilizado no tratamento destes temas para España, co fin de facilitar o estudo e o establecemento de relacións por parte do alumnado. E os trazos sociais da UE resumen os principais avances este aspecto.

As disparidades rexionais e a política de cohesión da Unión Europea seguen o mesmo esquema utilizado ao tratar dos desequilibrios territoriais en España. Así, primeiro fórmulanse as súas causas; establécense os conxuntos rexionais máis e menos dinámicos –diferenciando Europa Noroccidental, Europa do Sur e Europa Central e Oriental– resumindo os trazos económicos, demográficos, urbanos, de benestar social e contrastes internos que os diferencian; e explícanse as políticas rexionais e de ordenación do territorio europeas para conseguir un maior equilibrio territorial. Como a política rexional europea xa se explicou na unidade correspondente de España, aquí só se lembran os seus aspectos esenciais.

A continuación, abórdase a integración española no espazo europeo: os seus factores e consecuencias, que globalmente foron positivas para o país; e a posición actual de España na UE e os seus retos de futuro, centrando a atención na posición xeográfica, demográfica, política, socioeconómica e cultural. Esta posición ilústrase con numerosos datos estatísticos co fin de familiarizar o alumnado cos indicadores utilizados para medir o peso dos países en diversos ámbitos, que serán utilizados máis amplamente na unidade didáctica seguinte. Finalmente, trátanse as particularidades da integración de Galicia na Unión Europea en 1986 e as consecuencias sociais e económicas para a nosa comunidade.

2. TEMPORALIZACIÓN

Poderanse dedicar 8 sesións lectivas dependendo do grao de asimilación dos contidos por parte dos discentes, na terceira avaliación.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Definir e utilizar correctamente os termos básicos relativos ao espazo físico e humano europeo e á integración de España na Unión Europea.
2. Describir, analizar, caracterizar e explicar o proceso de construción e o funcionamento da UE; os seus contrastes físicos, humanos e rexionais; e a posición de España en Europa.
3. Utilizar e aplicar as principais ferramentas e procedementos do método xeográfico ao Estudo de Europa e da posición de España na Unión Europea.
4. Valorar o proceso de integración e ampliación de Europa, e opinar sobre as diferentes políticas comunitarias.
5. Describir, analizar e valorar o proceso de integración de Galicia na Unión Europea.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec.	CC
- A construción e o funcionamento da UE: o proceso de ampliación e as súas consecuencias; os tratados, as institucións e as políticas comúns.	1 1. Definir e explicar evemente os principais conceptos relativos á integración de España e Galicia na Unión Europea.	1.1. 1.1. Define con precisión conceptos relativos á construción e o funcionamento da UE; os seus contrastes físicos, humanos e rexionais; e a posición de España e Galicia na Unión Europea.	100	CCL CMCT

<ul style="list-style-type: none"> - Os contrastes físicos da UE: relevo, paisaxes naturais e ambiente na UE. - Os contrastes políticos: as diferenzas sobre a integración política e os avances. - Os contrastes económicos: os sectores primario, secundario e terciario. - Os contrastes demográficos e urbanos. - Os contrastes sociais e culturais. - As disparidades rexionais e a política de cohesión. - España na Unión Europea: factores e consecuencias da integración; e a posición actual de España na UE e os retos de futuro (a posición xeográfica e demográfica, a posición política, a posición económica e social, e a posición cultural). - Galicia na Unión Europea. 	<p>2 2. Describir, analizar, caracterizar e explicar os contrastes físicos e socioeconómicos de Europa e a posición de España na Unión Europea.</p>	<p>2.1. 2.1. Redacta temas sobre a construción e o funcionamento da UE; os contrastes físicos, políticos, económicos, demográficos, urbanos, sociais, culturais e territoriais; e a integración e posición de España na UE.</p>	90	CCL CMCT CAA
	<p>3 3. Localizar en mapas os principais elementos do medio físico e humano europeo; e os estados que compoñen a Unión Europea.</p>	<p>3.1. 3.1. Localiza en mapas os principais accidentes do relevo, os ríos, os bioclimas, as áreas de actividade económica, os conxuntos rexionais e os estados membros da UE cos seus correspondentes capitais.</p>	85	CMCT CAA
	<p>4 4. Utilizar e aplicar os procedementos do método xeográfico ao estudo do espazo físico e humano europeo e á integración de España na Unión Europea.</p>	<p>4.1. 4.1. Obtén, identifica, diferencia e comenta imaxes, mapas, gráficos, datos estatísticos e textos sobre a construción e o funcionamento da UE; os contrastes físicos, políticos, económicos, demográficos, urbanos, sociais, culturais e territoriais; e a integración e posición de España na UE.</p>	80	CD CCL CMCT CAA CCEC
	<p>5 5. Valorar os procesos de integración e de ampliación da Unión Europea e opinar sobre as políticas comunitarias.</p>	<p>5.1. 5.1. Valora a integración e a ampliación da Unión Europea e opina sobre algunhas das políticas socioeconómicas e ambientais comunitarias.</p>	70	CSIEE CSC

5. COMPETENCIAS CLAVE: DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descritor	Desempeño
<p><i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Comprometerse co uso responsable dos recursos naturais para promover un desenvolvemento sostible. - Tomar conciencia dos cambios producidos polas persoas no contorno natural e as repercusións para a vida futura. - Aplicar métodos de análise rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante no ámbito xeográfico. - Manexar os coñecementos sobre a 	<ul style="list-style-type: none"> - Utiliza datos estatísticos para extraer información sobre o comercio exterior da UE. - Comenta unha táboa estatística sobre o progreso de España nos obxectivos da Estratexia Europa 2020: crecemento intelixente, sostible e integrador. - Razoa a inexistencia de bosques en certos climas; e cales son os principais problemas actuais da poboación europea. - Relaciona contidos: cada un dos obxectivos da Estratexia Europa 2020 coa correspondente prioridade. - Explica as causas e as consecuencias da dependencia enerxética da UE; os factores de localización das áreas industriais da UE; as causas da elevada urbanización da UE; o motivo da expansión superficial das cidades europeas; e os cambios nos desequilibrios territoriais da UE. - Clasifica noticias relativas a temas europeos e á posición de España na UE; e clasifica os datos dunha táboa estatística sobre a posición de España na UE.

	<p>ciencia xeográfica e a tecnoloxía para solucionar problemas, comprender o que acontece arredor nosa e responder preguntas.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Coñecer e utilizar os elementos matemáticos básicos: operacións, magnitudes, porcentaxes, etcétera. - Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. - Resolver problemas seleccionando os datos e as estratexias apropiadas. - Recoñecer a importancia da ciencia na nosa vida cotiá. - Aplicar estratexias de resolución de problemas a situacións da vida cotiá. 	<ul style="list-style-type: none"> - Compara os trazos da estrutura agraria e pesqueira da UE; e as semellanzas e diferenzas entre a política rexional e a política de ordenación do territorio da UE. - Compara mapas: os conxuntos rexionais da UE e a clasificación das rexións na política rexional. - Utiliza e traballa con mapas: extrae información do mapa da UEM; pon exemplos de diferentes tipos de áreas industriais; e obtén información sobre os trazos do sistema urbano da UE. - Localiza en mapas as unidades do relevo e os ríos principais de Europa. - Comenta mapas: os destinos turísticos da UE; a distribución da poboación europea; e aspectos relevantes da poboación europea. - Comenta gráficos sobre o crecemento da poboación europea; e a repartición dos fondos destinados á cohesión territorial. - Realiza un eixe cronolóxico sobre o proceso de ampliación europea. - Utiliza técnicas propias do método xeográfico: elabora e comenta os climogramas de Kiruna e Helsinki.
<p>Comunicación lingüística</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Comprender o sentido dos textos escritos e orais. - Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. - Manter unha actitude favorable cara á lectura. - Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. - Respetar as normas de comunicación en calquera contexto: quenda de palabra, escoita atenta ao interlocutor... - Utilizar os coñecementos sobre outras linguas para buscar información e ler textos en calquera situación. 	<ul style="list-style-type: none"> - Realiza con interese a lectura comprensiva dos contidos das diferentes epígrafes da unidade. - Define termos utilizando o vocabulario xeográfico adecuado. Conceptos como <i>Unión Europea</i>, <i>PESC</i>; <i>Estratexia Europa 2020</i>, <i>Comisión Europea</i>, <i>mercado único</i>, <i>Eurosistema</i>, etcétera. - Diferencia termos: mercado único e UEM; SEBC (Sistema Europeo de Bancos Centrais) e Eurosistema. - Le e comenta noticias de prensa sobre temas europeos e sobre a posición de España na UE. - Resume o contido de noticias de prensa. - Redacta a resposta ás actividades e os traballos formulados, utilizando o vocabulario, as estruturas lingüísticas e as normas gramaticais correctas. - Expón oralmente, con corrección e coherencia, a resposta ás actividades didácticas formuladas polo profesorado; e o resumo dunha noticia de interese referida á posición de España na UE. - Prepara e realiza unha exposición oral sobre un apartado da unidade didáctica. - Respecta as normas de comunicación na clase: pide a palabra e atende as intervencións do profesorado e dos demais estudantes. - Consulta a web de Eurostat Database (en inglés) para obter un mapa sobre algún aspecto da poboación europea e comenta a información que ofrece.

<p><i>Competencia dixital</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Empregar distintas fontes para a busca de información. - Elaborar información propia derivada de información obtida a través de medios tecnolóxicos. - Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. - Usar as novas tecnoloxías para mellorar o traballo e facilitar a vida diaria. 	<ul style="list-style-type: none"> - Busca imaxes en Internet sobre paisaxes agrarias europeas. - Obtén e elabora información da Rede sobre algunha das institucións fundamentais da UE; unha das iniciativas consideradas na Estratexia 2020 para alcanzar os seus obxectivos; a Axencia Europea de Medio; e mapas referidos a algún aspecto da poboación europea.
<p><i>Conciencia e expresións culturais</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Manifestar gusto pola creatividade e pola estética no ámbito cotián. - Elaborar traballos e presentacións con sentido estético. - Valorar a interculturalidade como unha fonte de riqueza persoal e cultural. 	<ul style="list-style-type: none"> - Coida a presentación do caderno de traballo e a realización de gráficos, mapas, esquemas, eixe cronolóxico e organigrama. - Selecciona con sentido estético imaxes relativas ás paisaxes agrarias da UE. - Valora a importancia da diversidade cultural da UE e propón medidas para resaltala. - Analiza criticamente as repercusións da incorporación de Galicia á Unión Europea.
<p><i>Competencias sociais e cívicas</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Mostrar dispoñibilidade para a participación activa en ámbitos de participación establecidos. - Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. - Aprender a comportarse desde o coñecemento dos distintos valores. - Aplicar dereitos e deberes da convivencia cidadá no contexto escolar. 	<ul style="list-style-type: none"> - Participa activamente na clase formulando preguntas; contestando interrogantes; manifestando opinións; e expoñendo voluntariamente a resposta ás actividades didácticas da unidade formuladas polo profesorado. - Respecta as intervencións na clase dos demais estudantes. - Manifesta unha actitude atenta na clase e respectuosa coas indicacións do profesorado.

<p><i>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ser constante no traballo superando as dificultades. - Dirimir a necesidade de axuda en función da dificultade da tarefa. - Xerar novas e diverxentes posibilidades desde coñecementos previos do tema. - Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. 	<ul style="list-style-type: none"> - Organiza o seu traballo para realizar as tarefas encomendadas de forma adecuada no tempo requirido, solicitando axuda para realizalas en caso necesario. - Planifica e realiza unha enquisa do Eurobarómetro sobre as mellores iniciativas para mellorar a economía europea. - Valora a repercusión que teñen as funcións realizadas polas institucións europeas na vida cotiá; as consecuencias positivas e negativas da JAI e da PESC na vida diaria; a importancia das redes transeuropeas de enerxía; as medidas propostas pola UE para facer fronte aos seus problemas demográficos; e valora criticamente a prensa como fonte de información. - Analiza criticamente as repercusións da incorporación de Galicia á Unión Europea. - Selecciona indicadores para medir o nivel de benestar dunha poboación e explica a información que achegan. - Propón medidas para resaltar a diversidade cultural da UE.
<p><i>Aprender a aprender</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. - Planificar os recursos necesarios e os pasos que cómpre realizar no proceso de aprendizaxe. - Xestionar os recursos e as motivacións persoais en favor da aprendizaxe. - Avaliar a consecución de obxectivos de aprendizaxe. - Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe. - Seguir os pasos establecidos e tomar decisións sobre os pasos seguintes en función dos resultados intermedios. - Identificar potencialidades persoais como aprendiz. 	<ul style="list-style-type: none"> - Realiza un esquema sobre algunha das institucións fundamentais da UE. - Elabora cadros de síntese referidos aos problemas ambientais da UE; os obxectivos da JAI e da PESC; os obxectivos da política social, educativa e cultural da UE e os medios utilizados para alcanzalos; os principais retos de futuro da UE; e os factores e as consecuencias da integración española en Europa para ambas as dúas partes. - Confecciona cadros comparativos sobre as consecuencias positivas e negativas do proceso de ampliación europeo; os obxectivos das políticas agraria e pesqueira da UE coas prioridades da Estratexia Europa 2020; os obxectivos das políticas de transporte, turismo e comercio coas prioridades da Estratexia Europa 2020; as paisaxes bioclimáticas da UE; e a composición e as funcións das institucións europeas. - Realiza un organigrama sobre as institucións fundamentais da UE e as súas funcións. - Elabora unha ficha para comparar trazos dos diferentes tipos climáticos europeos. - Apoia a aprendizaxe dos contidos utilizando recursos como mapas físicos e humanos da UE; material gráfico; e lectura de noticias e informacións complementarias. - Utiliza o mapa conceptual da unidade para establecer relacións entre os contidos e obter unha visión sintética destes.

6. RECURSOS

Para reforzar e ampliar o estudo do espazo xeográfico europeo, físico e humano, e da posición de España e Galicia neste ámbito poden empregarse os seguintes recursos de apoio: Fontes de información e de consulta: atlas, libros, enciclopedias, dicionarios xerais de xeografía, dicionarios de termos europeos, páxinas web, vídeos e blogs de xeografía. Datos estatísticos de Eurostat para a elaboración de táboas estatísticas, gráficos e mapas temáticos. **Páxina web do IES, Aula Virtual.**

UNIDADE 12: España no mundo

1. DESCRICIÓN DA UNIDADE

A última unidade didáctica estuda os trazos actuais do sistema mundo e a posición de España nas áreas xeopolíticas, nas áreas xoeconómicas e nas relacións internacionais, como base para determinar a súa posición relativa no contexto mundial. O sistema mundo enténdese como un conxunto de áreas con trazos políticos e económico e sociais similares, entre as que se establecen relacións marcadas por un crecente proceso de globalización ou interdependencia. Este proceso, ao non se producir nun plano de igualdade, ocasionou grandes diferenzas de poder e influencia mundial, creando unha orde internacional na que unha potencia ou un grupo reducido destas dirixe a globalización en función dos seus intereses.

As diferentes áreas mundiais agrúpanse, de acordo co seu nivel de desenvolvemento, en países de alto desenvolvemento, emerxentes e de baixo desenvolvemento. En cada unha destas áreas analízanse os seus trazos políticos, económicos, demográficos, urbanos e sociais. Aínda que todos estes trazos están interrelacionados, organízanse en apartados diferenciados, co fin de facilitarlle ao alumnado o establecemento de comparacións. Despois, explícanse as causas das desigualdades existentes, a súa evolución recente e as súas posibles solucións. Pola súa banda, a análise do proceso de globalización trátase desde unha concepción multidimensional. Así, tras un resumo das causas que o provocaron, abórdase o seu funcionamento e consecuencias nos ámbitos político, económico, social, cultural e ambiental.

Por último, estúdase como as desigualdades nas relacións mundiais establecen unha xerarquía internacional entre centros, semiperiferias e periferias, que orixinan, a partir de 1990, unha orde mundial marcada pola unipolaridade política e a multipolaridade económica. E como desde principios do século XXI se inicia un cambio cara a unha orde mundial máis multipolar.

A segunda parte da unidade analiza a posición de España no contexto mundial. A súa situación nas áreas xeopolíticas ten en conta conxuntamente a calidade das institucións nacionais, a participación nas institucións, organizacións e acordos internacionais, a implicación nas políticas de cooperación e desenvolvemento mundial, os fluxos humanos internacionais e a presenza da súa cultura no exterior. A súa situación nas áreas xoeconómicas determínase considerando a presenza de multinacionais, o comercio e as relacións financeiras exteriores e o grao de liberalización económica. E o seu papel nas relacións internacionais analízase de acordo coas súas relacións prioritarias. A partir de todo iso, determínase a súa posición relativa no mundo, utilizando diversos indicadores como o IDH (Índice de Desenvolvemento Humano); o Índice de Globalización KOF (Instituto de Investigación Económica de Zúrich); o IEPG (Índice Elcano de Presenza Global); e a reputación exterior segundo o Country-Rep. Finalmente, preséntase a Marca España como política estatal para mellorar a imaxe de España.

2. TEMPORALIZACIÓN

Poderanse dedicar 5 sesións lectivas dependendo do grao de asimilación dos contidos por parte dos discentes, na terceira avaliación.

3. OBXECTIVOS DIDÁCTICOS

1. Definir e utilizar correctamente os termos básicos relativos ao sistema mundial e á integración de España no mundo.
2. Describir, analizar, caracterizar e explicar os trazos do sistema mundo: as áreas mundiais; as relacións e o proceso de globalización; a xerarquía do poder mundial e as ordes resultantes; e a posición de España nas áreas xeopolíticas e xoeconómicas do mundo e nas relacións internacionais.
3. Utilizar e aplicar as principais ferramentas e procedementos do método xeográfico ao estudo do sistema mundial e da posición de España no mundo.
4. Avaliar criticamente a globalización; recoñecer as desigualdades mundiais e apreciar as iniciativas de solidariedade coas persoas e os espazos mundiais desfavorecidos; e valorar as vantaxes do poder

brando.

4. CONTIDOS DA UNIDADE / CRITERIOS DE AVALIACIÓN / ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE AVALIABLES / % CONSECUCCIÓN / COMPETENCIAS CLAVE

Competencias clave (CC): comunicación lingüística (CCL), competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía (CMCT), competencia dixital (CD), aprender a aprender (CAA), competencias sociais e cívicas (CSC), sentido de iniciativa e espírito emprendedor (CSIEE) e conciencia e expresións culturais (CCEC).

Contidos	Criterios de avaliación	Estándares de aprendizaxe avaliáveis	% Consec.	CC
- O sistema mundo: trazos; áreas mundiais; causas, evolución, consecuencias e solucións ás desigualdades mundiais. - As relacións mundiais: o proceso de globalización: causas, funcionamento e consecuencias. - A xerarquía do poder mundial: centros, periferias e semiperiferias; a orde mundial actual e as súas transformacións. - España no contexto mundial: posición nas áreas xeopolíticas; nas áreas xoeconómicas; e nas relacións internacionais. - A posición relativa de España no mundo: indicadores e Marca España.	1. Definir e explicar brevemente os principais conceptos relativos ao sistema mundial e á integración de España no mundo.	1.1. Define con precisión conceptos relativos ás áreas, ás desigualdades, ás relacións e as xerarquías mundiais; e á integración de España nas áreas xeopolíticas e xoeconómicas do mundo.	100	CCL CMCT
	2. Describir, analizar, caracterizar e explicar os trazos do sistema mundo; as diferenzas e as relacións entre as áreas mundiais; a xerarquía do poder mundial; e a posición de España no mundo.	2.1. Redacta temas sobre as áreas, as desigualdades, as relacións e as xerarquías mundiais; e sobre a integración de España nas áreas xeopolíticas e xoeconómicas do mundo.	100	CCL CMCT CAA
	3. Localizar en mapas as principais áreas xeopolíticas e xoeconómicas do mundo e os principais grupo de países que as integran.	3.1. Localiza en mapas as principais áreas xeopolíticas e xoeconómicas do mundo e os principais grupos de países que as integran.	85	CMCT CAA
	4. Utilizar e aplicar os procedementos do método xeográfico ao estudo do sistema mundial e da posición de España no mundo.	4.1. Obtén, identifica, diferencia e comenta imaxes, mapas, gráficos, datos estatísticos e textos sobre os trazos do sistema mundo e a posición de España nas principais áreas xoeconómicas e xeopolíticas mundiais, utilizando diferentes indicadores.	90	CD CCL CMCT CAA CSC CSIEE
	5. Criticar e propoñer solucións respecto ás consecuencias da globalización e das desigualdades mundiais	5.1. Critica e propón solucións respecto ás consecuencias da globalización e das desigualdades mundiais; valora as iniciativas de solidariedade coas persoas e os espazos desfavorecidos; e aprecia as vantaxes do poder brando na orde mundial.	80	CSIEE CSC CCEC

5. COMPETENCIAS CLAVE: DESCRITORES E DESEMPEÑOS

Competencia	Descriptor	Desempeño
-------------	------------	-----------

<p><i>Competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Aplicar métodos de análise rigorosos para mellorar a comprensión da realidade circundante no ámbito xeográfico. - Manexar os coñecementos sobre a ciencia xeográfica e a tecnoloxía para solucionar problemas, comprender o que acontece arredor nosa e responder preguntas. - Coñecer e utilizar os elementos matemáticos básicos: operacións, magnitudes, porcentaxes, etcétera. - Comprender e interpretar a información presentada en formato gráfico. - Resolver problemas seleccionando os datos e as estratexias apropiadas. - Aplicar estratexias de resolución de problemas a situacións da vida cotiá 	<ul style="list-style-type: none"> - Utiliza índices para sacar conclusións sobre a posición relativa de España no mundo e as fortalezas e as debilidades de España no contexto internacional. - Emprega datos estatísticos para xustificar a situación de España nas áreas mundiais. - Comenta unha táboa estatística sobre as diferenzas entre países pertencentes a distintas áreas mundiais. - Razoa as vantaxes que ten para un país ter unha boa reputación exterior. - Explica o papel que desempeñan na globalización os transportes, as comunicacións, o sistema capitalista e as organizacións e axentes internacionais. - Clasifica a información proporcionada por unha táboa estatística sobre as distintas áreas mundiais. - Compara a evolución do desenvolvemento humano nos países de alto desenvolvemento, emerxentes e de baixo desenvolvemento; e as fortalezas e debilidades que impulsan e limitan o poder dos países emerxentes no contexto internacional. - Busca noticias sobre a globalización na súa dimensión política, económica, social, cultural e ambiental. - Comenta gráficos sobre a axuda oficial ao desenvolvemento dos países do CAD (Comité de Axuda ao Desenvolvemento) e de España; e sobre a presenza exterior de España segundo os indicadores do IEPG. - Utiliza técnicas propias do método xeográfico: comentario de noticias de prensa de contido xeográfico; elaboración dun informe de xeografía; e realización dun informe sobre unha das epígrafes da unidade didáctica. - Aplica coñecementos á vida cotiá: pon exemplos que reflicten a globalización económica, social e cultural na vida cotiá.
<p><i>Comunicación lingüística</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Comprender o sentido dos textos escritos e orais. - Expresarse oralmente con corrección, adecuación e coherencia. - Manter unha actitude favorable cara á lectura. - Utilizar o vocabulario adecuado, as estruturas lingüísticas e as normas ortográficas e gramaticais para elaborar textos escritos e orais. - Respectar as normas de comunicación en calquera contexto: quenda de palabra, escoita atenta ao interlocutor... 	<ul style="list-style-type: none"> - Realiza con interese a lectura comprensiva dos contidos das diferentes epígrafes da unidade. - Define termos utilizando o vocabulario xeográfico adecuado: Conceptos como <i>sistema mundial, globalización, países de alto desenvolvemento, países emerxentes, periferias, orde xeopolítica, orde multipolar, etcétera.</i> - Diferencia termos: centros, periferias e semiperiferias; poder duro e brando. - Redacta un texto explicativo sobre as diferenzas entre as distintas áreas mundiais. - Expón oralmente, con corrección e coherencia, a resposta ás actividades didácticas formuladas polo profesorado. - Respecta as normas de comunicación na clase: pide a palabra e atende as intervencións do profesorado e dos demais estudantes.

<p><i>Competencia dixital</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Empregar distintas fontes para a busca de información. - Elaborar información propia derivada de información obtida a través de medios tecnolóxicos. - Manexar ferramentas dixitais para a construción de coñecemento. - Usar as novas tecnoloxías para mellorar o traballo e facilitar a vida diaria. 	<ul style="list-style-type: none"> - Busca imaxes en Internet representativas das diferenzas de desenvolvemento entre as áreas mundiais; e das causas da globalización. - Obtén e elabora información da Rede sobre as actividades dalgunha ONGD; acordos internacionais nos que participa España; o nome de persoas ou organizacións españolas de relevancia internacional en diferentes campos; e as fortalezas de España que promove a Marca España.
<p><i>Conciencia e expresións culturais</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Manifestar gusto pola creatividade e pola estética no ámbito cotián. - Elaborar traballos e presentacións con sentido estético. 	<ul style="list-style-type: none"> - Coida a presentación do caderno de traballo e a execución do dossier de prensa. - Selecciona con sentido estético imaxes relativas ás áreas mundiais con diferente nivel de desenvolvemento e ás causas da globalización.
<p><i>Competencias sociais e cívicas</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Mostrar dispoñibilidade para a participación activa en ámbitos de participación establecidos. - Recoñecer riqueza na diversidade de opinións e ideas. - Aprender a comportarse desde o coñecemento dos distintos valores. - Aplicar dereitos e deberes da convivencia cidadá no contexto escolar. 	<ul style="list-style-type: none"> - Participa activamente na clase formulando preguntas; contestando interrogantes; manifestando opinións; e expoñendo voluntariamente a resposta ás actividades didácticas da unidade formuladas polo profesorado. - Respecta as intervencións na clase dos demais estudantes. - Manifesta unha actitude atenta na clase e respectuosa coas indicacións do profesorado. - Participa activamente, colabora e achega ideas na realización en grupo do índice para medir a posición de España no mundo.
<p><i>Sentido de iniciativa e espírito emprendedor</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ser constante no traballo superando as dificultades. - Dirimir a necesidade de axuda en función da dificultade da tarefa. - Xerar novas e diverxentes posibilidades desde coñecementos previos do tema. - Mostrar iniciativa persoal para iniciar ou promover accións novas. 	<ul style="list-style-type: none"> - Organiza o seu traballo para realizar as tarefas encomendadas de forma adecuada no tempo requirido, solicitando axuda para realizalas en caso necesario. - Planifica e elabora un informe de prensa e un informe sobre unha das epígrafes da unidade. - Selecciona indicadores para medir o poder duro e brande de España no exterior. - Participa no deseño dun índice para medir a posición de España no mundo. - Expresa opinións sobre o proceso de globalización; e sobre o contido dunha entrevista xornalística referida ao tema “teoría dun mundo multipolar”. - Avalía os aspectos das relacións internacionais nos que España está mellor e peor situada.
<p><i>Aprender a aprender</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Desenvolver estratexias que favorezan a comprensión rigorosa dos contidos. - Planificar os recursos necesarios e os pasos a 	<ul style="list-style-type: none"> - Realiza un esquema conceptual sobre a posición de España nas áreas xeopolíticas e xeoconómicas do mundo. - Elabora un cadro de síntese referido ás características do proceso de globalización, as súas consecuencias e posibles alternativas. - Confeciona cadros comparativos sobre os obxectivos das relacións internacionais de España con cada ámbito

	<p>realizar no proceso de aprendizaxe.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Xestionar os recursos e as motivacións persoais en favor da aprendizaxe. - Avaliar a consecución de obxectivos de aprendizaxe. - Tomar conciencia dos procesos de aprendizaxe 	<p>mundial e as medidas destinadas a alcanzalos; e sobre os contrastes básicos entre os países de alto desenvolvemento, emerxentes e de baixo desenvolvemento.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Realiza un eixe cronolóxico sobre a evolución da orde internacional desde 1945 ata a actualidade. - Apoia a aprendizaxe dos contidos utilizando recursos como mapas sobre as diferentes áreas mundiais; recompilación de noticias de prensa, buscas en Internet; realización dun dossier de prensa e dun informe; utilización de material gráfico e estatístico e lectura de textos e informacións complementarias. - Utiliza o mapa conceptual da unidade para establecer relacións entre os contidos e obter unha visión sintética destes.
--	--	--

6. RECURSOS

Para reforzar e ampliar o estudo das diferentes áreas mundiais e da posición de España no contexto mundial poden empregarse os seguintes recursos de apoio: Fontes de información e de consulta: atlas, libros, enciclopedias, dicionarios xerais de xeografía, dicionarios sobre a globalización, páxinas web, vídeos e blogs de xeografía. Datos estatísticos da ONU, o Banco Mundial e o Fondo Monetario Internacional para a elaboración de táboas estatísticas, gráficos, e mapas temáticos. **Páxina web do IES, Aula Virtual.**

CONTIDOS MÍNIMOS

Na materia de Xeografía, especifícanse os contidos mínimos que deben superar as/os alumnas/os. Estes contidos mínimos reflíctense no apartado do % da consecución en cada unidade, indo do 80% ata o 100% dependendo da súa transcendencia. Aqueles contidos que non acadan o 80% non son considerados como mínimos esixibles e, polo tanto e aínda que se podan tocar na aula, este Departamento considera que non teñen a importancia suficiente para consideralos como mínimos.

Posto que se trata de 2º de Bacharelato, o coñecemento dos mínimos esixibles son imprescindibles, por parte dos discentes, para superar esta materia.

RADIOGRAFÍA E CRITERIOS DE CUALIFICACIÓN

A avaliación positiva requirirá que:

- Sexan capaces de desenvolver un traballo diario na clase.
- Sexan capaces de elaborar informes pulcros e claros.
- Sexan capaces de adquirir o vocabulario específico da materia.

O proceso da avaliación será global e integrador, constando de 3 avaliacións. En cada unha delas faranse varias probas específicas que consistirán nunha proba escrita de coñecementos onde terán cabida as preguntas teóricas e/ou prácticas. Terase en conta non só os conceptos ou coñecementos, senón a expresión escrita, relación, orde, ortografía e caligrafía.

Considérase prioritario e fundamental o coñecemento e localización exhaustivo das seguintes cuestións conceptuais:

- Vocabulario específico de xeografía.
- Unidades do relevo (cordilleiras, montes, ríos, cabos, golfos...) de España e de Galicia, a súa correcta ubicación, e a correcta situación das provincias españolas e das Comunidades Autónomas e as súas capitais, en mapas mudos.
- Correcta interpretación e explicación dun mapa meteorolóxico de superficie de isóbaras e de climogramas diversos que conforman os climas peninsulares.
- Características fundamentais e apartados claves de cada unha das unidades temáticas (cada un deles son remarcados polo docente no intre de ser explicados na aula).

Os criterios de cualificación final do alumno/a en cada avaliación, seguirán o seguinte reparto:

- Conceptos (exames e probas escritas): 90%.
- Disposición, traballo diario (individual e cara á clase): 10%.

Levarase a cabo o redondeo da cualificación final tendo en conta o esforzo realizado polo alumno/a ao longo das avaliacións e do curso.

Farase unha proba final en maio na que serán examinados dos contidos da materia os alumnos/as que teñan suspensa algunha avaliación. O exame de recuperación será en maio e o alumando terá que presentarse coa/s avaliación/s suspensas. Tamén, aqueles alumnos/as que desexen subir nota, o exame será en maio, despois do da recuperación.

Os alumnos/as que teñan que presentarse ao exame final deberán amosar que acadaron os contidos esixibles para este curso. De non acadar a cualificación positiva terán que presentarse ao exame extraordinario de setembro.

A avaliación realizarase tendo en conta os obxectivos educativos e os criterios de avaliación especificados.

En canto aos criterios de corrección dos exames sinalar os seguintes puntos:

- En todas as preguntas e apartados das probas escritas, indicarse a puntuación máxima que se pode obter.
- Nas respostas valorarase a caligrafía, a orde e a limpeza. Non se terán en conta explicacións ou resolucións inintelixibles.
- No caso de usar esquemas ou debuxos, estes deberán ser claros. En caso contrario non serán cualificados.
- A puntuación máxima darase cando a formulación e a resolución da pregunta sexan correctas.
- Descontaranse 0,1 puntos por cada falta de ortografía cometidas en cada proba escrita ata un máximo de 1 punto.

MATERIAL DIDÁCTICO

Dentro dos recursos materiais imprescindibles para poder impartir a materia, é preciso distinguir entre o material propio do alumnado e o material da aula onde se procederá a impartir os contidos.

Alumnado: Caderno de clase. Mapas mudos físicos e políticos de España e de Galicia. Material fotocopiado e entregado polo docente (vocabulario xeográfico e caderno con documentos básicos de estudo, mapas, gráficos, climogramas, mapas meteorolóxicos de superficie, cliserias, etcétera).

Aula: Dicionarios de lingua castelán e de lingua galega. Outros materiais comúns do centro como: Canón e PC dispoñibles na aula. Reprografía. Prensa. Vídeos didácticos. Internet: páxinas web relacionadas coa xeografía.

Páxina web do IES, Aula Virtual.

5. Varios

5.1. MEDIDAS DE INCLUSIÓN E ATENCIÓN Á DIVERSIDADE

Para atender aos alumnos/as con necesidades educativas precísanse planificacións curriculares abertas e flexibles, que contemplen as diferenzas individuais, potenciando os seus logros e motivacións e que consideren a aprendizaxe como algo dinámico.

Para atender aos alumnos/as con necesidades educativas especiais o fundamental é poñer en marcha medidas que cubran as súas necesidades nun contexto o máis normalizado posible. Ditas medidas poden ser de carácter xeral e de carácter específico. Dentro das primeiras cóntase con: titoría e orientación, reforzo educativo e optatividade/opcionalidade. A posta en marcha e desenvolvemento destas compete ao centro educativo.

En canto ás segundas, as de carácter específico, relaciónanse directamente co Departamento: as adaptacións curriculares.

Para elo, deséñanse en cada unidade didáctica actividades e propostas de traballo que, de ser o caso, permitan superar deficiencias de aprendizaxe (actividades de reforzo), así como satisfacer a demanda de aquel grupo de alumnos/as que con maior madurez demanden niveis máis complexos (actividades de ampliación).

As actividades de ampliación van dirixidas a aqueles alumnos/as que pola súa maior madurez intelectual precisan problemas que lles permitan obter un maior rendemento no proceso de ensino-aprendizaxe significativo. Estas actividades serán programadas a criterio do profesor/a segundo as necesidades educativas. Con elo preténdese evitar calquera conxectura de discriminación, non dando lugar á formación de subgrupos de distinto nivel dentro da aula. Cada alumno/a debe aprender en función da súa capacidade, e para elo diríxese a diversidade de actividades e de criterios avaliadores.

Na ESQ. Descrición do grupo despois da avaliación inicial:

Á hora de programar as medidas de atención á diversidade e inclusión, temos que solicitar, en primeiro lugar, diversa información sobre cada grupo de alumnas/os.

A avaliación inicial facilita non so o coñecemento acerca do grupo como conxunto, senón que tamén proporciona información acerca de diversos aspectos individuais dos nosos estudantes. A partir dela poderemos:

Identificar ao alumnado que necesiten un maior seguimento ou persoalización de estratexias no seu proceso de aprendizaxe. Débese ter en conta a aquel alumnado con necesidades educativas, con altas capacidades e con necesidades non diagnosticadas, pero que requiran atención específica por estar en risco, pola súa historia familiar, etcétera. Saber as medidas organizativas a adoptar. Planificación de reforzos, ubicación de espazos, xestión de tempos grupais para favorecer a intervención individual. Establecer conclusións sobre as medidas curriculares a adoptar, así como, sobre os recursos que se van a empregar. Analizar o modelo de seguimento que se vai a empregar con cada un deles. Acotar o intervalo de tempo e o modo en que se van a avaliar os progresos destes estudantes. Fixar o modo en que se vai a compartir a información sobre cada discente co resto de docentes que interveñen no seu itinerario de aprendizaxe, especialmente co titor ou titora.

No BACHARELATO.

No Bacharelato, etapa na que as diferenzas persoais en capacidades específicas, motivación e intereses adoitan estar bastante definidas, a organización do ensino permite que os propios estudantes resolvan esta diversidade mediante a elección de modalidades e optativas. Non obstante, é conveniente dar resposta, xa desde as mesmas materias, a un feito constatable: a diversidade de intereses, motivacións, capacidades e estilos de aprendizaxe que os estudantes manifestan. É preciso, entón, ter en conta os estilos diferentes de aprendizaxe dos estudantes e adoptar as medidas oportunas para afrontar esta diversidade. Hai estudantes reflexivos (detéñense na análise dun problema) e estudantes impulsivos (responden moi rapidamente); estudantes analíticos (pasan lentamente das partes ao todo) e estudantes sintéticos (abordan o tema desde a globalidade); uns traballan durante períodos longos e outros necesitan descansos; algúns necesitan ser reforzados continuamente e outros non; hai os que prefiren traballar sos e os hai que prefiren traballar en pequeno ou gran grupo.

Como actividades de detección de coñecementos previos suxerimos: Debate e actividade pregunta-resposta sobre o tema introducido polo profesor ou profesora, co fin de facilitar unha idea precisa sobre de onde se parte.

Repaso das nocións xa vistas con anterioridade e consideradas necesarias para a comprensión da unidade, tomando nota das lagoas ou dificultades detectadas. Introducción de cada aspecto lingüístico, sempre que iso sexa posible, mediante as semellanzas coa lingua propia do alumno e alumna.

Como actividades de consolidación suxerimos: Realización de exercicios apropiados todo o abundantes e variados que sexa preciso, co fin de afianzar os contidos lingüísticos, culturais e léxicos traballados na unidade.

Esta variedade de exercicios cumpre, así mesmo, a finalidade que perseguimos. Coas actividades de recuperación e ampliación, atendemos non só aos alumnos e alumnas que presentan problemas no proceso de aprendizaxe, senón tamén, a aqueles que alcanzaron no tempo previsto os obxectivos propostos.

Debemos acometer, pois, o tratamento da diversidade no Bacharelato desde dúas vías:

I. A atención á diversidade na programación dos contidos, presentándoos en dúas fases: a información xeral e a información básica, que se tratará mediante esquemas, resumos, paradigmas, etcétera.

II. A atención á diversidade na programación das actividades. As actividades constitúen un excelente instrumento de atención ás diferenzas individuais dos estudantes. A variedade e a abundancia de actividades con distinto nivel de dificultade permiten a adaptación, como dixemos, ás diversas capacidades, intereses e motivacións.

5.2. DESEÑO DA AVALIACIÓN INICIAL E MEDIDAS INDIVIDUAIS E COLECTIVAS

Este apartado será aplicable a todos os cursos da ESO. Durante as primeiras semanas de clase comprobarase o nivel do alumnado mediante a realización de probas escritas, exercicios de clase e probas orais que recollan aspectos relacionados con cada competencia básica, especialmente vinculados a área de Xeografía e Historia. Atendendo aos resultados obtidos na avaliación inicial, realizaranse a adaptación curricular global en relación ao grupo no seu conxunto e as adaptacións individuais necesarias que se puideran producir. Estas adaptacións faranse da programación de aula de cada docente. A avaliación inicial non terá cualificación no boletín de notas e, polo tanto, non fará media co resto das cualificacións do curso. Considerámola un instrumento para que o profesor/a coñeza o punto de partida de cada alumno/a e para que os alumnos/as se decaten das súas potencialidades e das súas carencias.

5.3. ADAPTACIÓN CURRICULARES

A adaptación curricular é un proceso de toma de decisións sobre os elementos de acceso ao currículo que poden ser adaptados e/ou modificados para dar resposta educativa ás necesidades dos alumnos/as. Deben dotar ao alumno/a de habilidades para o seu funcionamento autónomo no entorno. As adaptacións teñen a súa orixe e punto de referencia no currículo ordinario e deben de estar presentes en todas e cada unha das decisións a tomar na concreción curricular de cada departamento.

As adaptacións curriculares poden clasificarse en adaptacións significativas e non significativas.

Adaptacións curriculares non significativas: modificacións nalgúns elementos da programación deseñada para todos os alumnos/as, pero que non afectan ás ensinanzas básicas do currículo oficial. Refírense á metodoloxía e ás actividades de ensino-aprendizaxe.

Adaptacións curriculares significativas: modificacións en elementos da programación que afectan ás aprendizaxes esenciais das distintas áreas curriculares. Refírense aos obxectivos, contidos e criterios de avaliación, e en relación a eles, á temporalización, priorización, introdución ou eliminación dos mesmos.

5.4. TEMAS TRANSVERSAIS

Os temas transversais comúns na ESO e na ESA, son un conxunto de contidos que interactúan en todas as áreas do currículo escolar e o seu desenvolvemento afecta á globalidade do mesmo.

Entre os temas transversais máis sobresaíntes hai que destacar:

EDUCACIÓN MORAL E CÍVICA: Pretende educar para a convivencia no pluralismo grazas a un esforzo formativo nas seguintes direccións:

- Desenvolver o xuízo moral atendendo á intención, fins, medios e efectos dos nosos actos. Desenvolver actitudes de respecto cara aos demais. Fomentar o coñecemento e a valoración doutras culturas. Exercitar o civismo e a democracia na aula.

EDUCACIÓN PARA A SAÚDE: Parte dun concepto integral da saúde como benestar físico e mental, social e ambiental. Os obxectivos son:

- Adquirir un coñecemento progresivo do corpo, das principais anomalías e enfermidades e do modo de prevelas e sandalas. Desenvolver hábitos de saúde, hixiene corporal e mental, alimentación correcta, prevención de accidentes...

EDUCACIÓN PARA A PAZ: Persegue os seguintes obxectivos:

- Educar para a acción: xerar estados de conciencia e condutas prácticas cara a paz. Adestrarse para a solución dialogada de conflitos no ámbito escolar.

EDUCACIÓN DO CONSUMIDOR: Formula estes obxectivos:

- Adquirir esquemas de decisión que consideren todas as alternativas de consumo e os efectos individuais, sociais, económicos e ambientais. Desenvolver un coñecemento dos mecanismos de mercado, así como

dos dereitos do consumidor e as formas de facelos efectivos. Crear unha conciencia de consumidor responsable.

EDUCACIÓN PARA A IGUALDADE: Entre os seus obxectivos destacan:

- Desenvolver a autoestima e unha concepción do corpo como expresión da personalidade. Analizar criticamente a realidade e corrixir prexuízos sexistas e as súas manifestacións na linguaxe, publicidade, xogos...Adquirir habilidades e recursos para facer calquera tipo de tarefas, domésticas ou non. Consolidar hábitos non discriminatorios.

EDUCACIÓN AMBIENTAL: Entre os seus obxectivos están:

- Adquirir experiencias e coñecementos para ter unha comprensión dos principais problemas medioambientais. Desenvolver conciencia de responsabilidade respecto do medio ambiente global.

EDUCACIÓN SEXUAL: Os obxectivos fundamentais son:

- Adquirir información suficiente sobre aspectos como: anatomía e fisioloxía dos dous sexos, maduración sexual, reprodución humana, prevención de embarazos, enfermidades de transmisións sexual...Consolidar unha serie de actitudes: autodominio en función de criterios, naturalidade no tratamento de temas relacionados coa sexualidade, etcétera. Proporcionar criterios para elaborar xuízos morais sobre os delitos sexuais.

EDUCACIÓN VIAL: Os obxectivos máis sobresaíntes son:

Desenvolver xuízos morais sobre a responsabilidade humana nos accidentes e outros problemas de circulación. Adquirir condutas e hábitos de seguridade vial como peóns e como usuarios de vehículos.

5.5. ATENCIÓN A PENDENTES

A Xefa de Departamento atenderá as dúbidas que podan ter os alumnos/as, que teñan pendente a materia de cursos anteriores. Esta atención quedará fixada no día da semana e na hora que se estableza no horario lectivo da Xefa do Departamento e que será comunicada a través dos titores correspondentes.

O seguimento terá unha dobre vía:

- O docente que imparta materia no curso no que se atope o alumno/a coa disciplina suspensa do ano académico anterior, valorará o traballo, as actitudes, o interese e o esforzo que amose no novo curso. Do resultado, positivo ou negativo, informará ao Xefe de Departamento para ser tido en conta á hora da cualificación.

- Aos alumnos/as con materias pendentes asignaráselles por curso dous cadernos de traballo que deberán elaborar e resolver para ser entregados á Xefa do Departamento nas datas fixadas. No caso de non entregalos ou se o rendemento non fose o axeitado, a materia non se considerará superada e, polo tanto, deberán acudir á proba extraordinaria a realizar en datas que fixe a Xefatura de Estudos. Nesta proba, os contidos esixibles serán coincidentes cos que se piden para o curso en cuestión que están reflectidos nesta Programación Didáctica.

5.6. INTERDISCIPLINARIEDADE

A didáctica das Ciencias Sociais é por excelencia un lugar de interaccións, unha realidade cruzada de múltiples dimensións. Esixe poñer constantemente en práctica a capacidade para analizar, planificar, crear, avaliar, comunicar, etcétera, ou sexa, relacionar elementos e ámbitos para conseguir ofrecer instrumentos eficaces, xerar dinámicas creativas e interesantes para o alumnado, e acadar aprendizaxes pertinentes e significativas.

Neste sentido a interdisciplinabilidade da Xeografía e Historia desenvolvida por este Departamento, céntrase fundamentalmente ao longo de todo o curso académico, cos Departamentos de Lingua e Literatura Castelá e Galega, posto que non podemos esquecer que en cursos como o PMAR da ESO, no Ámbito Lingüístico e Social.

Ademais, o noso Departamento ven a colaborar con moitas outras disciplinas dentro do Proxecto LÓVA, onde a interdisciplinade cúmplase ó cen por cen.

5.7. PLAN LECTOR

Os obxectivos a acadar serán:

Conseguir a paulatina capacitación do alumnado na lectura e comprensión de todo tipo de textos, utilizando as distintas tecnoloxías da comunicación e da información e o seus distintos soportes: Soporte impreso: Carriños de ler e Soporte electrónico: Internet, Ebook

En canto á Metodoloxía, esta será tan variada como número de alumnos/as. Tamén, ás veces, os soporte ou a propia determina o diferente xeito de traballo. Por exemplo, o caso da prensa, permitiría ao noso Departamento seguir o desenvolvemento dunha guerra, pedindo ao alumno/a que cada certo tempo presentase un resumo cos aspectos máis relevantes da evolución da noticia.

A avaliación deberá corresponderse cos obxectivos xerais expostos ao comezo e terán que ser en todas e cada unha das áreas e materias tanto da ESO, da ESA, de Bacharelato, cuantificadas numericamente (é dicir, unha porcentaxe sobre a nota global).

O Departamento de Xeografía e Historia fixa a porcentaxe de cualificación da Hora de ler no bloque dos contidos procedementais, do seguinte xeito:

CURSO / NIVEL	Puntuación máxima do Plan Lector
E.S.O.	0,3 puntos
E.S.A.	0,3 puntos
P.M.A.R. e F.P. Básica	1 punto
1º BACHARELATO	0,2 puntos
2º BACHARELATO	0,1 puntos

5.8. PLAN DE INTEGRACIÓN TIC

As TIC son particularmente valiosas para enriquecer ambientes de aprendizaxe nas Ciencias Sociais. Ferramentas que inclúen por unha parte proxectos de clase, *WebQuests* e proxectos colaboradores e, pola outra, recursos dispoñibles en Internet como mapas dixitais, software, bases de datos e xogos de simulación, entre outros, tamén facilitan a realización de indagacións en temas propios das Ciencias Sociais e crean un espazo para desenvolver nos estudantes habilidades de investigación (busca, acceso, selección e organización de información); habilidades de análise (interpretación e síntese de información); e habilidades comunicativas (exposición coherente e fundamentada de ideas, opinións, conviccións, sentimentos e experiencias).

As TIC, na área de Historia, realizan unha achega importante no proceso de ensino-aprendizaxe da Historia. Permiten aos estudantes acceder a fontes históricas (primarias e secundarias); comunicarse cos seus homólogos doutros ies, no transcurso de investigacións ou no desenvolvemento de proxectos colaboradores, para verificar feitos ou contrastar puntos de vista; por último, entre outras aplicacións, clasificar e organizar información e comunicala de xeito efectivo.

Doutro lado, software como o de construción de liñas de tempo e diagramas de causa efecto permite que os estudantes poñan en perspectiva o tempo histórico. Tempo que non se esgota na cronoloxía, senón que inclúe outros aspectos, como duración, ritmo, simultaneidade, continuidade e cambio. Algunhas investigacións sosteñen que os estudantes teñen dificultades, mesmo ata a puberdade, para: ordenar feitos históricos, comprender a duración dos grandes períodos históricos e utilizar a periodización (eras paleolítica, neolítica, etc).

Na disciplina da Xeografía, as TIC ofrecen os medios que facilitan o desenvolvemento de habilidades para construír e utilizar mapas; para acceder, organizar, sintetizar e presentar información en diferentes formas; para lograr identificar e comprender patróns xeográficos, económicos e de relacións espaciais; e para comunicar e intercambiar información con estudantes doutras culturas ou lugares (próximos ou remotos). Por exemplo, a utilización de Internet facilita as "visitas virtuais" planeadas a destinos específicos co fin de cumprir con determinados obxectivos educativos. Intimamente relacionada con esta área encóntrase a utilización dos Sistemas de Información Xeográfica (GIS pola súa sigla en inglés), cada vez máis próximos á educación secundaria. A diferenza dun mapa tradicional (en papel), un GIS pode presentar sobre o mapa dunha determinada rexión e de xeito interactivo, varias capas que se sobrepoñen e que conteñen información temática; por exemplo, sobre recursos naturais, educación, transporte, agricultura,

saúde, arqueoloxía, etcétera. Ademais, este tipo de software permite integrar Xeografía información propia doutras das disciplinas que conforman as Ciencias Sociais.

En resumo, as TIC ofrecen a oportunidade de crear, en Ciencias Sociais, ambientes de aprendizaxe enriquecidos que faciliten aos docentes o logro dos obxectivos propostos nesta área.

5.9. ACTIVIDADES EXTRAESCOLARES

É bastante complicado, antes do comezo do propio curso, programar actividades extraescolares sen coñecer múltiples aspectos que sempre hai que ter en conta á hora de planificar este tipo de acontecementos. Poderíanse programar saídas culturais fóra do IES con outros Departamentos Didácticos, co Equipo de Actividades do propio IES, e Biblioteca.

5.10. INFORMACIÓN AO ALUMNADO E Á FAMILIA

Na aula virtual da páxina web do IES, plataformas dixitais Edixgal, así como correo electrónico.

O alumno/a debe coñecer en todo momento:

- Os criterios de avaliación que lle serán aplicados para superar a materia.
- Os contidos mínimos que deberá dominar para acadar unha avaliación positiva.
- Os criterios de cualificación que serán aplicados á hora de ser avaliados, incluídas as distintas porcentaxes que se aplican aos diferentes contidos traballados.
- As normas de comportamento e actitude na aula e no trato coa comunidade educativa.
- As datas dos exames ordinarios, as recuperacións e as probas extraordinarias.
- A hora de atención ao alumnado semanal do profesor/a da materia.
- A hora de atención aos pais/titores semanal do profesor/a da materia.
- A posible perda de avaliación por superar o número de faltas sen xustificar.
- As tarefas que o Departamento mande elaborar para preparar e superar os contidos das materias pendentes.

Para iso, resulta imprescindible garantir a existencia dunha canle de comunicación entre o profesorado, alumnado e familiares que pode adoptar diferentes vías, tanto orais como escritas:

1. O contido íntegro desta Programación Didáctica, estará a disposición na páxina Web do IES, así coma no Departamento de Xeografía e Historia en formato dixital.
2. Os primeiros días do curso académico, o docente informará oralmente ao alumnado das directrices a seguir no desenvolvemento da materia: criterios de avaliación, de cualificación, de puntuación e corrección de exames, etcétera. Ademais, para que estes criterios podan ser consultados a cotío, é moi aconsellable deixar copia impresa dos mesmos no taboleiro da aula.
3. As datas dos exames serán anunciados, oral e por escrito no taboleiro da aula, coa suficiente antelación para que os alumnos/as sexan quen de poder preparar adecuadamente os contidos correspondentes e consultar as dúbidas que poidan xurdir, así coma nas plataformas dixitais
4. As datas dos exames extraordinarios serán comunicadas oral e por escrito nos diferentes taboleiros existentes no IES, na porta do Departamento, nas diferentes plataformas dixitais e na páxina Web do IES.
5. A familia e o alumnado coñecerán a hora semanal de atención de cada docente do Dpto. Deberase comunicar ao profesor/a coa suficiente antelación, a intención de acudir a estas titorías co fin de planificar as visitas. Ademais, co propósito que as familias coñezan os criterios de cualificación dos seus fillos nas materias correspondentes a este Departamento, a PD do mesmo “colgarase” na web do instituto.
6. O/a docente entregará o correspondente boletín de exercicios a aqueles alumnos/as con materia pendente. Este irá acompañado dunha folla que será asinada polo pai/nai/titor, na que se lles informará de dita entrega, así como, da data máxima de devolución do boletín xa cumprimentado.

5.11. PLAN DE CONVIVENCIA

O Departamento de Xeografía e Historia como parte integrante do IES Punta Candieira tamén é participe deste plan, aínda que non de xeito directo, sí colaboramos, desde as nosas clases, titorías e reunións co departamento de Orientación, nunha serie de actuacións encamiñadas a unha mellora da convivencia.

5.12. PROCEDIMIENTO PARA A ACREDITACIÓN DE COÑECEMENTOS NO BACHARELATO

Conforme á resolución de 15 de xullo de 2016, da Dirección Xeral de Educación, Formación Profesional e Innovación Educativa, pola que se ditan instrucións para a implantación, no curso académico 2016/2017, do currículo establecido no Decreto 86/2015, de 25 de xuño, da educación secundaria obrigatoria e do bacharelato nos centros docentes da Comunidade Autónoma de Galicia, di textualmente (traducido do castelán ao galego):

... Artigo 21. Elección no segundo curso de materias condicionadas á superación das correspondentes materias do primeiro curso.

1. O alumnado poderá cursar en segundo curso materias condicionadas á superación das correspondentes materias do primeiro curso non cursadas en primeiro.

Esta acreditación poderase realizar:

Cursando e superando a correspondente materia de primeiro.

O alumnado poderá matricularse da materia de segundo curso sen cursar a correspondente materia de primeiro curso, sempre que o profesorado que a imparta considere que o alumno ou a alumna reúna as condicións necesarias para seguir con aproveitamento a materia de segundo.

En calquera caso, a decisión de que o alumnado reúna as condicións para poder seguir con aproveitamento a materia de segundo curso, deberá adoptarse segundo criterios obxectivos e avaliábeis, de maneira que sexa posible acreditar tal condición. O departamento didáctico correspondente poderá realizar unha proba.

A data límite para a realización desta acreditación será antes do inicio das actividades lectivas. Desta circunstancia deixarase constancia mediante unha dilixencia no historial académico, no expediente académico e, no seu caso, por medio de observación no informe persoal por traslado.

Esta materia de primeiro curso non computará en ningún caso como materia esixible para reunir as condicións necesarias para poder presentarse á avaliación final da etapa.

2. No suposto de cursar simultaneamente as materias de primeiro e de segundo, a materia de primeiro non será computable a efectos de modificar as condicións no que o alumno promocionou ao segundo curso.

Cando, por motivo da organización do centro, o alumnado de segundo curso non poda asistir á clase da materia de primeiro, esta materia tratarase de forma análoga á pendentas e o departamento didáctico que a imparta propoñeralle un plan de traballo con expresión dos contidos mínimos esixibles e das actividades recomendadas, e programará probas parciais para verificar a superación desta materia...

No caso que conorra dita circunstancia nas materias que imparte este Departamento, realizarase ao/á alumno/a unha proba escrita de coñecementos con aqueles contidos mínimos esixibles da materia en cuestión, contidos asociados aos estándares de aprendizaxe cuxo porcentaxe de consecución non debe baixar do 80%, como se reflicte nesta Programación Didáctica por unidades en 1º de Bacharelato.

6. Criterios de Autoavaliación da Programación Didáctica

Como é lóxico, unha Programación Didáctica de Departamento, é un documento que debe estar sempre aberto a posibles cambios co propósito de modificar aqueles apartados que, na práctica docente, compróbase que non están axeitados á realidade da aula. É, por iso, que a propia autoavaliación da Programación Didáctica debe ter dous grandes bloques: por unha banda, sinalar aqueles ítems claves do grao de consecución e, por outra, especificar as posibles correccións aplicables para as futuras Programacións.

Para iso, ao finalizar cada unidade didáctica propónse unha secuencia de preguntas que lle permitan ao docente avaliar o funcionamento do programado na aula e establecer estratexias de mellora para a propia unidade. Esta secuencia podería ser como a que segue:

ÍTEMS FUNDAMENTAIS	GRAO DE CONSECUCIÓN		
	Si	Mellorable	Non

1.	Acadáronse os obxectivos didácticos previstos na Programación?			
2.	Aplicáronse correctamente as metodoloxías en cada un dos cursos e niveis?			
3.	Aplicáronse correctamente os criterios de avaliación previstos?			
4.	Aplicáronse correctamente os criterios de cualificación previstos?			
5.	Acadáronse os resultados académicos previstos por parte do alumnado no proceso de ensino-aprendizaxe?			
6.	Aplicouse correctamente, en cada un dos cursos, os apartados previstos na Programación Didáctica?			

En caso negativo de calquera dos ítems fundamentais, especificar na seguinte táboa, no que se errou para futuras correccións:

ÍTEM FUNDAMENTAL NON ACADADO	CURSO	OBSERVACIÓNS E MEDIDAS DE MELLORA

A continuación indícaranse os ítems nos que se baseará a autoavaliación do grao de consecución da Programación Didáctica en todo o seu conxunto no presente curso académico. Teremos en conta 5 ámbitos:

Motivación por parte do docente cara á aprendizaxe do alumnado. Planificación da programación didáctica. Estrutura e cohesión no proceso de ensinanza/aprendizaxe. Seguimento do proceso de ensinanza/aprendizaxe. Avaliación do proceso.

1. MOTIVACIÓN POR PARTE DO DOCENTE CARA Á APRENDIZAXE DO ALUMNADO

INDICADORES	VALORACIÓN (0 – 5)	PROPOSTAS DE MELLORA
-------------	-----------------------	-------------------------

Motivación inicial do alumnado

Presento ao inicio de cada sesión un plan de traballo, expli Comento a importancia do tema para as competencias e a formación do alumnado.

Deseño situacións introdutorias previas ao tema que se vai tratar (diálogos, traballos, lecturas...).

Relaciono os temas da materia con acontecementos da actualidade.

Motivación ao longo do proceso

Manteño o interese do alumnado partindo das súas experiencias, con unha linguaxe clara e adaptada.

Dou información dos progresos acadados, así como, das dificultades atopadas.

Intento relacionar os contidos e actividades cos intereses e coñecementos previos dos meus alumnos/as.

Fomento a participación do alumnado nos debates e argumentos do proceso de ensinanza.

Presentación dos contidos

Reflexiono se a secuenciación dos contidos é axeitada para o alumnado.

Estruturo e organizo os contidos dando unha visión xeral de cada tema (guións, mapas conceptuais...).

2. PLANIFICACIÓN DA PROGRAMACIÓN DIDÁCTICA

INDICADORES

VALORACIÓN
0-5

PROPOSTAS DE
MELLORA

Compoñentes da Programación Didáctica

Teño establecido que a PD de cada curso está estruturada en unidac Realizo a PD da miña materia tendo como referencia a lexislación vixente.

Deseño a unidade didáctica baseándome nas competencias básicas que debe adquirir o alumnado.

Formulo os obxectivos didácticos de xeito que expresan claramente as habilidades que os meus alumnos/as deben acadar como reflexo e manifestación da intervención educativa.

Selecciono e secuencio os contidos da miña programación de aula coa secuenciación axeitada ás características de cada grupo de alumnos/as.

Analizo e deseño dentro da PD as competencias básicas necesarias para a área ou materia.

Planifico a miña actividade educativa de forma coordinada co resto do profesorado (xa sexa por nivel, ciclo, departamentos, equipos educativos e profesores de apoio).

Establezo, de modo explícito, os criterios, procedementos e instrumentos de avaliación e autoavaliación que permiten facer o seguimento do progreso dos alumnos/as e comprobar o grao no que acadan as aprendizaxes.

Coordinación docente

Adopto estratexias e técnicas programando actividades en función dos obxectivos didácticos, en función das CC.BB., en función dos distintos tipos de contidos e en función das características do alumnado.

Estou levando á práctica os acordos do departamento para avaliar as competencias básicas, así como, os criterios de avaliación das áreas ou materias.

3. ESTRUTURA E COHESIÓN NO PROCESO DE ENSEÑANZA/APRENDIZAXE

INDICADORES

VALORACIÓN
(0 – 5)

PROPOSTAS DE MELLORA

Actividades no proceso

Deseño actividades que aseguran a adquisición dos obxectivos didácticos previstos e as habilidades e técnicas instrumentais básicas.

Propoño aos meus alumnos/as actividades variadas (de introdución, de motivación, de desenvolvemento, de síntese, de consolidación, de recapitulación, de ampliación e de avaliación).

Facilito a adquisición de novos contidos a través das diversas metodoloxías

Estrutura e organización da aula

Distribúo o tempo axeitadamente: (breve tempo de exposición e o resto do mesmo para as actividades que o alumnado realiza na clase).

Adopto distintos agrupamentos en función do momento, da tarefa a realizar, dos recursos a utilizar... etcétera, controlando sempre un axeitado clima de traballo. Sempre que a actual situación de pandemia sanitaria o permita)

Utilizo recursos didácticos variados (audiovisuais, informáticos, técnicas de aprender a aprender...), tanto para a presentación dos contidos como para a práctica dos alumnos/as, favorecendo o uso autónomo por parte dos mesmos.

Cohesión co proceso ensinanza/aprendizaxe

Comprobo, de diferentes modos, que o alumnado comprendeu a tarefa que ten que realizar: facendo preguntas, facendo que verbalicen o proceso...

Facilito estratexias de aprendizaxe: como solicitar axuda, como buscar fontes de información, pasos para resolver cuestións, problemas, dou ánimos e asegúrome a participación de todos/as....

4. SEGUIMIENTO DO PROCESO DE ENSINANZA/APRENDIZAXE

INDICADORES

VALORACIÓN (0 – 5)

PROPOSTAS DE MELLORA

Seguimento do proceso de ensinanza/aprendizaxe

Reviso e corrixo frecuentemente os contidos, actividades propostas (dentro e fóra da aula), adecuación dos tempos, agrupamentos e materiais utilizados.

Proporciono información ao alumnado sobre a execución das tarefas e como pode melloralas e favorezo procesos de autoavaliación.

No caso de obxectivos insuficientemente acadados propoño novas actividades que faciliten a súa adquisición.

No caso de obxectivos suficientemente acadados, en corto espazo de tempo, propoño novas actividades que faciliten un maior grao de adquisición.

Contextualización do proceso

Teño en conta o nivel de habilidades do alumnado, os seus ritmos de aprendizaxes, as posibilidades de atención, o grao de motivación, etcétera e, en función deles, adapto os distintos momentos do proceso ensinanza/aprendizaxe (motivación, contidos, actividades...).

Coordínome con outros profesionais (profesores de apoio, PT, Departamento de Orientación Educativa), para modificar e/ou adaptar contidos, actividades, metodoloxía, recursos...

Adapto o material didáctico e os recursos ás características e necesidades dos alumnos/as realizando traballos individualizados e diferentes tipos de actividades e exercicios.

Busco e fomento interaccións entre o docente e o alumno/a.

O alumnado síntese responsable na realización das actividades.

Planifico traballos en grupo para analizar as interaccións entre os alumnos/as. (sempre que a actual situación de pandemia o permita)

5. AVALIACIÓN DO PROCESO

INDICADORES	VALORACIÓN (0 – 5)	PROPOSTAS DE MELLORA
Criterios de avaliación		
<p>Aplico os criterios de avaliación de acordo coas orientacións da Concreción Curricular.</p> <p>Cada unidade didáctica ten claramente establecidos os criterios de avaliación.</p> <p>Emprego suficientes criterios de avaliación que atendan de maneira equilibrada a avaliación dos diferentes contidos</p>		
Instrumentos de avaliación		
<p>Utilizo sistematicamente instrumentos variados de recollida de información (rexistro de observacións, carpeta do alumno/a, ficha de seguimento, diario de aula...).</p> <p>Corrijo e explico os traballos e actividades dos alumnos/as e dou pautas para a mellora das súas aprendizaxes.</p> <p>Uso estratexias e procedementos de autoavaliación que favorezan a participación do alumnado na avaliación.</p> <p>Utilizo diferentes técnicas de avaliación en función da diversidade de alumnos/as, das diferentes áreas/materias, das U.D., dos contidos...</p> <p>Uso diferentes instrumentos de avaliación (probos orais e/ou escritas, observación directa...) para coñecer o seu rendemento académico.</p> <p>Utilizo diferentes medios para informar á familia, profesores e alumnos/as (sesións de avaliación, reunións, entrevistas individuais, asembleas de aula...) dos resultados da avaliación.</p> <p>Emprego os resultados da avaliación para modificar os procedementos didácticos que realiza e mellorar a miña intervención docente.</p> <p>Realizo diferentes rexistros de observación para efectuar a avaliación (notas no caderno do profesorado, ficheiro, rexistro de datos, rexistro anecdótico...).</p>		
Tipos de avaliación		
<p>Realizo unha avaliación inicial a principio de curso, para axustar a programación, na que teño en conta o informe final do titor anterior, o de outros profesores/as, e/ou Departamento de Orientación.</p> <p>Contemplo outros momentos da avaliación inicial: a comezos dun tema, dunha unidade didáctica...</p>		
Avaliación do profesorado		
<p>Realizo unha enquisa escrita, anónima, ao alumnado por curso, para coñecer o seu criterio e a avaliación da miña actividade docente.</p>		